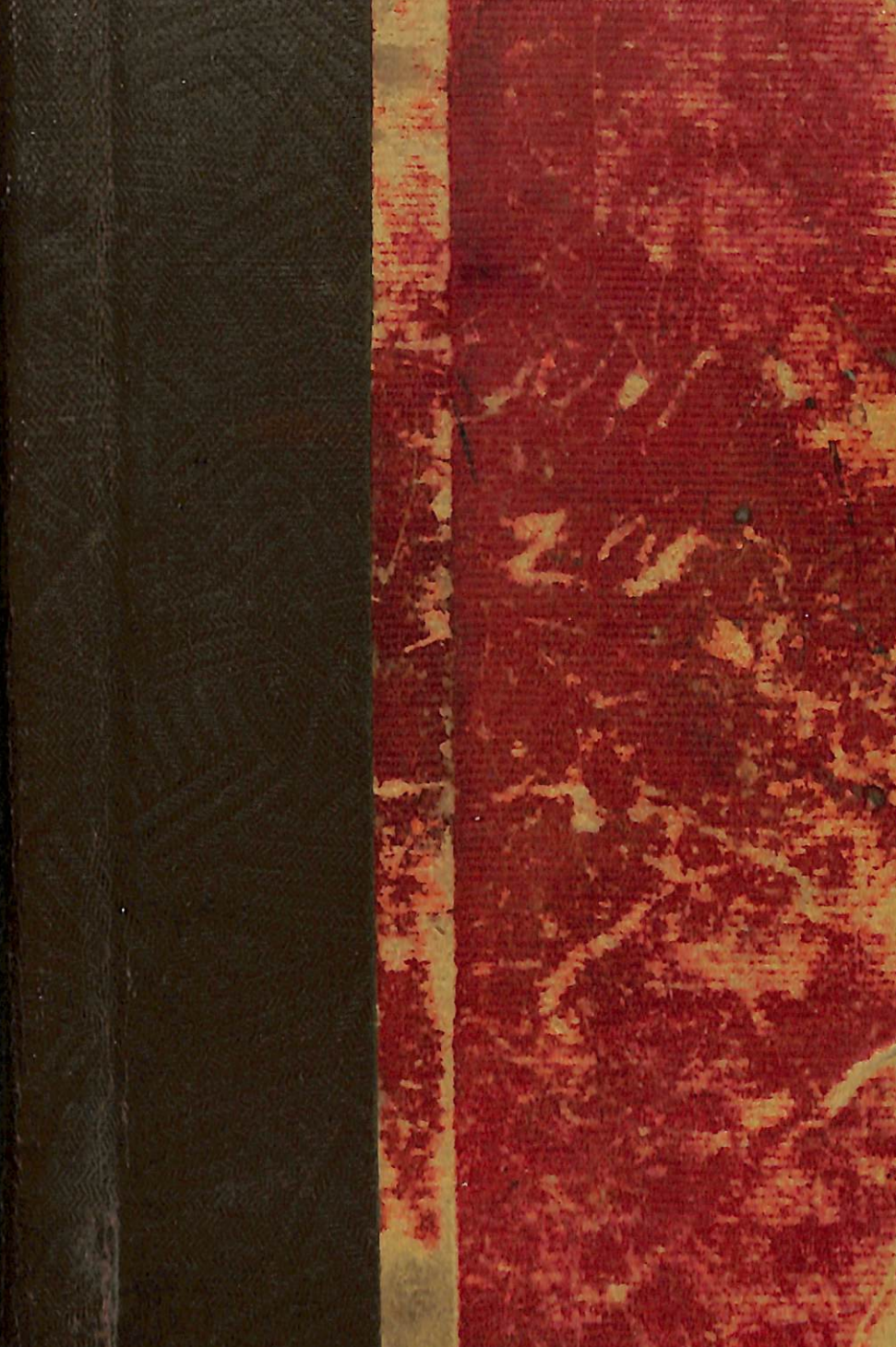
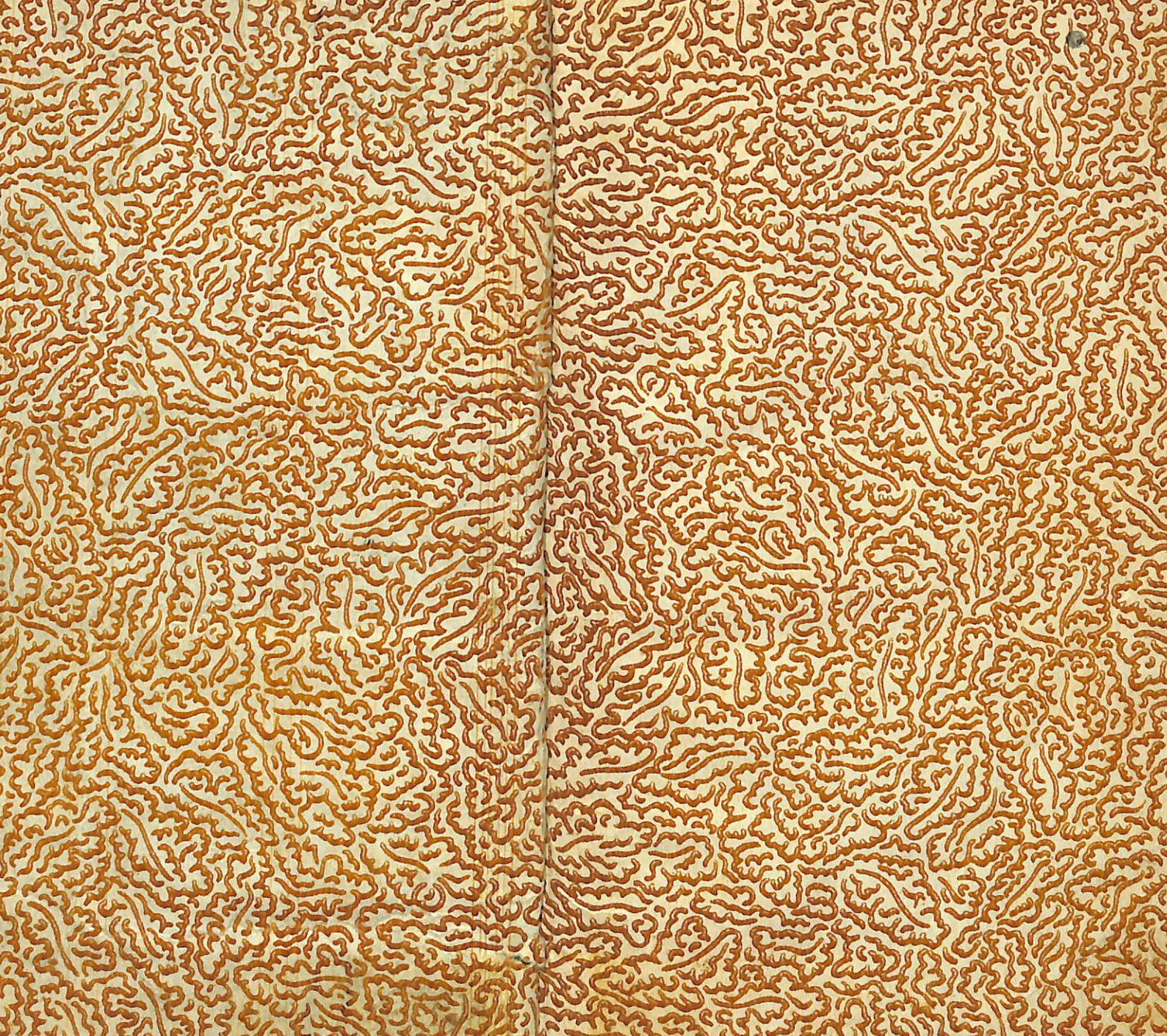
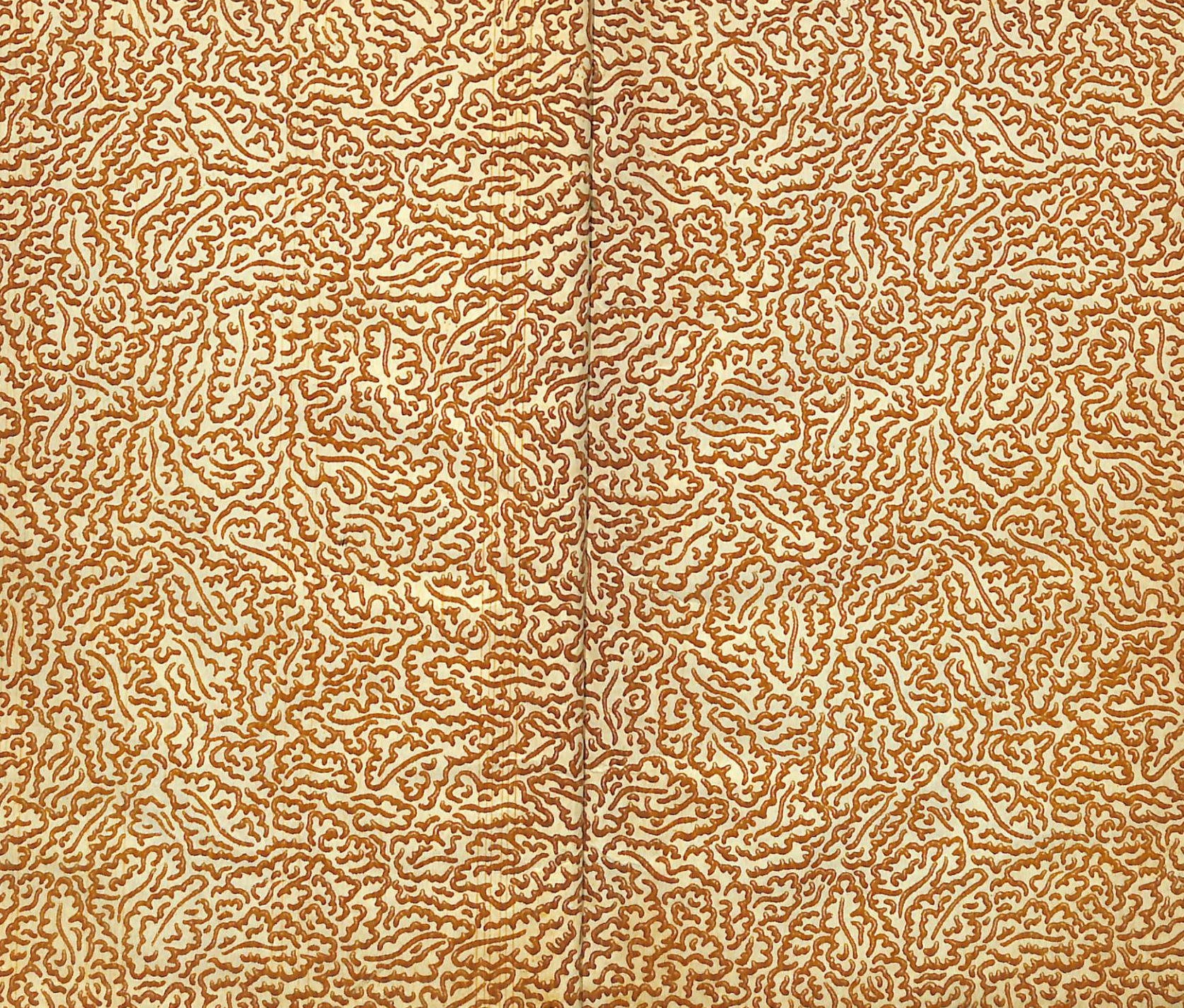

ԱՍՏԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻԻ 50
ԻՄՍՆՈՒԱԾ 1909 ի Գ ԱՂԻՆԱԿ Ս. ԲԻՐԱՏԷ

ԳԱՂՏՆԻ ՈՍՏԻԿԱՆ ՎԻՊԷՌԻ
ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐԸ

Կ. Ս. Մ

ՄԻՐՈՅ ԶՈՂԵՐ

ՅՈՒԶՈՒՄՆԱԼԻՑ ԵՒ ԱՐԿԱԾԱԼԻՑ

Վ Է Պ

Հրատարակիչ՝ ԳԱՂԻՆԱԿ Ս. ԲԻՐԱՏԷ

1825

Կ. ՊՈԼԻՍ

II
7826

84

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Ե. ԱՍԵՏՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻՔ

1848 Մարտի առջի օրերուն Բարիգի
Ղ քննուեցաւ դատ մը, որ մեր մէջէն
իշեր կը յիշեն, հակառակ անոր ա՛յնքան
աւամաթիք և արտակարգ ըլլալուն. առաւ
որմէ աւելի հետաքրքրաշարժ և ծայ-
այեղօրէն յուզիչ ուրիշ դատ կարելի չէ
դաժ զտնել Դատական Տարեգրութեանց
էջ:

Մենք այդ տուամը պիտի պատմենք իր
չոր մանրամասնութիւններով, ժամա-
սկուան թերթերէն քաղելով, մեր յիշա-
սկները քրքրելով և ձեռք ձգուած կարգ
մասնաւոր վաւերաթուղթերու հետեւե-

ԱՅ

11-7826ահ

Ա.

1847 Հոկտեմբեր 20ին, առտուան ժամը 7ին, Մար- սիւիայի և Բարիզի միջև այդ ատենները բանող հան- րային կառք մը, Նոթթ-Տամ-տէ-Վիքթուար փողոցին Փոխադրութեանց Հաստատութեան բակը հանեց երկու վայելուչ և ուշագրաւ կիներ: Երկուքն ալ դեռատի և աչքառու կերպով գեղեցիկ էին: Իրենց քալուածքին և դէմքին վրայ հով մը կար ու առաջին ակնարկով իսկ կը մատնէր թէ օտար ծնունդ մը ունէին անոնք: Անոնցմէ մէկը մանաւանդ այլանշակ հակադրութիւնն էր: Իսկ լեցուն տիպար մըն էր. հրեշտակային անմեղ- թեամբ փայլուն ճակատ մը, խոշոր կապոյտ անուշ աչքեր, բայց մտեղ շրթունքներ՝ ուր կիրքը ինքզինքը կը մատնէր. հաստ թարթիչներ ունէր որոնք գրեթէ իրարու կը դպչէին և որոնք անյաղթելի կորով մը ի վեր կը հանէին. թեթեւակի թուխցած գոյն մը, երի- տասարդական կարմիրներով և սեւ առատ մազերով, որոնք կը շրջապատէին ճուածեւ դէմք մը, որուն, Բերուճիայի կոյսերը պիտի նախանձէին: Յայտնի է թէ, հիւսիւսային Իտալիոյ տաք արեւը անցած էր այդ գլխուն վրայէն և ճառագայթած էր դէմքին ու հոգիին վրայ: Ճիւղիւ, իրաւ ալ, ծննովացի էր իր ընկերուհիին պէս. և գեղանի թուի մըն էր. պերճ հասակով և ամբաստանող ձեւերով:

Այդ կիները, զանազան փոքր ծրարներէ զատ, անկերնին ունէին նաեւ նարնջենիի դեռ կտնանչ այն ճիւղերէն, որոնք իբր հազուադէպ բան կը բերուի հարաւային երկիրներէն, և արմաւենիի ճիւղ մը, որոնք Հռոմի մէջ, կարգ մը արարողութեանց ատեն կը գործածուին:

Երկու իտալուհիները միեւնոյն ատեն Բարիզցիներ ալ էին, կամ աւելի ճիշդը օտար չէին Բարիզի սովորութեանց: Փոխադրութեան Ընկերութեան հաստատութեան բակը մանաւանդ իրենց շատ ընտանի էր: Այն կինը զոր ձուլիա անուանեցինք նախ վարանեցաւ կառքէն իջնելու: Կարծես կը սպասէր բարեկամի մը թեւին: Յետոյ վաղեց դէպ ի սրահը, ուր այդ ատենները օտարականները կը սպասէին ճամբորդներու գալուստի: Հաւանաբար իր վնասած մարդը չգտաւ, որովհետեւ սրահին շուրջը արագ ակնարկէ մը ետք, վաղեց մօտակայ փողոցին մէջ, բայց հոն ալ պարապը ելաւ քննութիւնը, և ձիւլիա յուսաբեկ և սրտնեղ միացաւ իր ճամբու ընկերուհիին, որ կաթն քոյրը և միեւնոյն ատեն հետեւորդ կիներ էր իրեն:

— Հոն չէ: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ սա, գոչեց ձիւլիա, միւսին մօտենալով:

— Համբերէ, կուգայ հիմակ:

— Հահրերէ', համբերէ'... Երբ երկու ամիսէ ի վեր զայն չեմ տեսած, երբ հարիւր անգամէ աւելի գրկած ըլլալու էի արդէն...

— Ի՞նչպէս, ամէնքի՞ն առջեւ:

— Ինչո՞ւ չէ, ամուսինս չէ՞ միթէ...

— Բայց, կառքի մը ձայն կ'առնեմ, անտարակոյս ա՛ն է:

Ձիւլիա շնորհալի թափով մը բակ մտնող կառքին առջեւ նետուեցաւ, բայց ամիջապէս դարձաւ.

— Ձէ, յարեց սրտնեղութեամբ, շատ տգեղ պարոն մըն է ան, ամուսինս չէ:

— Վստահ ես որ նամակդ առած է, հարցուց Մարիէթթա.

— Ի՞նչպէս առած չըլլար. ես ինքս Մարսիլիոյ մէջ նամակատուն տարի մեր մեկնելէն երկու օր առաջ, և թղթատարը շա՛տ կանուխ կը հասնի մեր կառքէն:

— Այն ատեն վիտալ չէ արթնցած քունէն. իր վերջին նամակներէն մէկուն մէջ չէ՞ր ըսեր թէ ստիպուած էր ճամբել իր ծառան և միսմինակ կ'ապրէր:

— Անտարակոյս, բայց կրնա՞ս հաւատալ որ կրնայ քնանալ երբ ինծի կը սպասէ... Ձե՛ս գիտեր թէ որքան կը սիրէ ինծի, աւելցուց անուշ ժպիտով մը որ բացը ձգեց հիանալի ատամնաշար մը:

Այս բոլոր խօսքերը ելած էին արագ, փութկոտ, կէսը խալերէն կէսը ֆրանսերէն, որովհետեւ ձիւլիա իր հարաւի եռանդոտութեան մէջ, քմահաճոյքին համաձայն այս երկու լեզուներէն մէկէն կ'առնէր այն բառը զոր միւսէն աւելի արագ չէր հասցներ իրեն:

Փոխադրութեան Պաշտօնատունին մէկ պաշտօնեան զանոնք ընդմիջեց. պայուսակնին պիտի քննէր, քանի մը վայրկեանի գործ էր. յետոյ երկու կիները իրարու նայեցան:

— Հիմայ ի՞նչ պիտի ընենք, ըսաւ ձիւլիա:

— Կառք մը կը նստինք ու ամուսինիդ տունը կ'երթանք.

— Հապա եթէ ճամբան բոլոր...

— Ձայն կը տեսնենք, կամ հոս իրեն պիտի ըսեն թէ տուն գացած էինք. անիկա կուգայ մօտ կը միանայ:

— Երթանք, ըսաւ ձիւլիա Փոխադրութեան Հաստատութեան բակին մէջ վերջին ակնարկ մը նետելով:

Տգեղ պարոնը բերող կառքը մեկնելու վրայ էր. Մարիէթթա նշան բրաւ, և.

Ինչ ունիս անոնց, պոտայ խելով ձիւլիայի տառը մը արձանիցը:

— Ա՛խ, ինծի համար տօնի որ մը պիտի ըլլար անոր հետ միասին մտնել այդ տունը ուր այնքան երջանիկ եղայ կարգուելէս ի վեր:

— Բայց, սիրակա՛ն տիրուհիս, վայրկեանէ մը զայն պիտի գտնէք վերստին հո՛ն...

— Ձե՛մ գիտեր... կը վախճամ...

— Ի՛նչ խեղճ, կը վախճաք որ հիւանդ է. երբե՛ք, դեռ երկու օր առաջ, Լիօնի մէջ ստացած լուրերդ չե՛ս գիտեր:

— Ի՛նչ որ ալ ըլլայ անհանգիստ եմ, կրկնեց ձիւլիւս. այս կառքը չի՛ քալեր, չպիտի հասնինք ընաւ. սա կառապանը ի՛նչ պէտք ունի Պուլվառին հետեւելու, Լա Բէ փողոցը երթալու համար. սա ճամբան շատ երկար է:

— Մեզի օտարականի շտեղ կը դնէ, պատասխանեց Մարիէթթա, և քօմբլիման մը ընել կը կարծէ, Բարիզը ցուցնելով իր ամենապերճ տեսարանին մէջ: Իրաւունք ունի, նայէ մէյ մը, Պուլվառները ես այսքան գեղեցիկ չէի տեսած. արեւէն շքեղացած են ու փայլուն. ինքս գինքնիս դեռ կրնանք Իտալիոյ մէջ կարծել:

Իրաւ ալ Բարիզ այդչօիը կը վայելէր աշխանամուտին այն պայծառ օրերէն մին, որոնք ամրան տաքերէն ետք, դարնան եղանակին հմայքը կուտան:

Յանկարծ կառքը ձգեց պուլվառները, Լա Բէ փողոցը մտաւ և կեցաւ թիւ 6ին առջեւ:

ձիւլիայի առաջին շարժումն եղաւ միջնայարկի պատուհաններուն նայիլ:

— Բաց չեն տակաւին գոչեց, ծո՛յլը, կը քնանայ դեռ:

Եւ, առանց աւելի զբաղելու ընկերուհիովը, զայն ձգեց կառապանին հետ որ հաշիւը կարգադրէ, պայուսակները եւայն փոխադրէ, և ինք առաջ նետուեցաւ, դռնապանին առջեւէն անցաւ առանց խօսելու, յարկ մը ելաւ և դողդոջուն ձեռքով զանգակի մը թելը քաշեց:

— Քանի մը վայրկեան անցան. կոչը անպատասխանի մնաց:

Նորէն զարկաւ և ականչ դրաւ:

Ոչ մէկ աղմուկ կը լսուէր ներսէն.

— Աս ասանկ է, գիտէի արդէն, ըսաւ ինքնիրեն. ինչի դիմաւորելու գացած է:

Արագ վար իջաւ և դռնապանին հարցուց.

— Պարոնը դո՛ւրս ելաւ.

— Ա՛խ, տիկի՛նը. գոչեց դռնապանը, արդեօք լաւ ըորդուլթիւն մը ըրա՛ւ, տիկի՛նը:

— Այո՛, սքանչելի... Բայց ամուսի՛նս.

— Ես պարոնը չտեսայ այս առտու.

— Դուրս ելած ատեն բան մը չըսա՛ւ:

— Բայց դուրս ելած ըլլալու չէ.

— Այն ատեն ինչո՞ւ չի բռնար դուռը:

— Տիկի՛նը պէտք եղածին պէս ուժով չի հնչեցուց. եթէ կը փափաքի տիկի՛նը, կրնանք վեր ելլել.

— Այո, եկուր.

ձիւլիւս դռնապանին հետ վեր ելաւ. ըսոր ուժովը հնչեցուց զանգակը. նոյն լուրթիւնը:

— Չարմանալի է այս, ըսաւ դռնապանը, պարոնը տիկի՛նին կը սպասէր սակայն...

— Ա՛խ, ուրեմն նամակս առա՛ծ էր.

— Երկու օրէ ի վեր.

— Ապահովաբար Փոխադրութեանց Հաստատութեան մէջ է, ըսաւ Մարիէթթա. եթէ կ'ուզես հիմա Լազեմ հոն.

— Հապա՛, հապա՛ յարեց ձիւլիւս.

Կառք մը ե՛րանոներ. Մարիէթթա անոր մէջ նետուեցաւ. Զիբը արշաւեցին:

Արդեա ճամբորդ եր, չէր ուզեր նստիլ դռնապանի քով. Զիբը տեսնելով կր պարտէր փողոցը, աչքերովը հարցաքննելով միշտ լուռ այդ պատուհանները: Նայելով կարծեց նշմարել որ վարագոյրները իջած էին, ամբողջ յարկարածին մէջ կատարեալ մութ ընելու ձեւով մը: Ամուսինը չէ՛ր արթնցած ուրեմն...

Սոյաքաւ դռնապանին մօտ, կ'ուզէր որ դուռը բռնի բախային. մարդուկը գնաց դարբին մը բերելու հինգ վայրկեան ետք դարբինը հասաւ, այս վայրկեանին փողոցին անկիւնը կառք մը կը դառնար, Մարիէթթան էր, որ դռնակէն դուրս հանած էր ինքզինքը.

— Ինչ եղաւ... պօռաց ձիւլիա.

Մարիէթթա ժխտական պատասխան տուաւ նշանացի:

ձիւլիա վեր ելաւ դարբինին հետ:

— Գործը քիչ մը դժուար է, ըսաւ դռնապանը. նիք (սիւրկիւ) մը ունի պարոնը, որ աղէկ կը գոցէ:

Ի մեծ ապշութիւն դռնապանին, նիքը չէր գրուած, կղպանքը անգամ կրկին չէր դարձուած և դուռը բաց-ւեցաւ առաջին անգամ հրուելուն:

ձիւլիա ներս խոյացաւ:

Անցաւ դէմի սենեակը, ճաշասրահը ամէն բան սովորական կարգ ու սարքին մէջն էր:

Վազեց ննջասենեակը որուն դուռները կռնակի վրայ բաց էին:

Յանկարծ, Մարիէթթա ճիչ մը լսեց... ահուելի ճիչ մը...

Վազեց.

Սենեակին մէջտեղը ձիւլիա մարած ինկած էր:

Մահճակալին մօտ մարմինին կէսը գետինը, կէսը անկողնին վրայ հանգչած արիւննաթաթախ մարդ մը կար, սպաննուած մարդ մը...

Եւ բաց թղթապանակի մը վրայ (փոխանակագրի նօթատետր մը) ուր սա բառերը գրուած էին արիւնով.

«Ձիւլիա վրէժս լուծէ՛... մարդասպանն է...»

Մահը սառեցուցած էր զոհին ձեռքը ա՛յն պահուն իսկ ուր ան իր սպաննիչին անունը պիտի գծէր:

Հիմայ Արդարութեան կ'իյնար լրացնել այդ պակաս նախադասութիւնը:

Բ

Սպաննուածը, Մօրիս Վիտալ, Նանթի Սիւլլի փողոցին մէկ տան մէջ ծնած էր 1815 Մարտին: Մեռած ատեն 32 տարեկանէն քիչ մը աւելի էր: 12 տարեկանէն ի վեր Բարիզ կը բնակէր և սակարանի գործերու մէջ իր նշանակելի մտացիութիւնովը քիչ ժամանակի մէջ հարստութիւն մը շինած էր: Փոխանակագրի միջնորդի մը քով քանի մը ամիս միայն քարտուղարութիւն ընելէ և դրամական գործողութեանց մէջ գործնականութիւն մը շահելէ ետք, ինքն իր հաշւոյն սկսած էր գործել և աշխարհիկ մարդ մնալ, հաճոյքի մարդ մը և անխոնջ աշխատող մը:

Տասը տարի ամբողջ յաճախեց բոլոր հանդէսները, երեկոյթներն ու խնջոյքները: Շատ անգամներ մինչեւ առտու պարելէ և զուարճանալէ ետք, կը պատահէր որ իր բարեկամները զինքը տուն կը ձգէին ժամը Յին, Դէմքը քիչ մը մոխրագոյն, յոգնաբեկ և քունէն ծանրացած. սակայն ուրիշ տասը հոգիներ ալ կրնային հաստատել թէ ժամը Յին, տեսած էին զայն անվրդով, փառելի թէ ժամը Յին, որ Լաֆիթ փողոցի մէկ վառվռուն. և նոր ածիլուած, որ Լաֆիթ փողոցի մէկ պանդոկին մէջ յանձնարարութիւններ կ'ընդունէր օրուան Սակարանին մէջ:

Բարեկցիի վերածուած այս Նանթցին, սքանչելի կերպով ժամանակի մարդն էր: Գիտէր թէ ամենէն բուռն դործի մարդը չի թերանար երկու թիւերու մէջ կատակ մը փախցնելու, և թէ դատական փոխանորդ մը կամաւ կ'ընդմիջէ պարուլթայի մը ընթերցումը, վերջին պնդելիքն

վրայ տեղեկութիւն հարցնելու համար: Շատ լաւ գիտէր թէ ներելի էր գործի վրայ ալ խօսիլ Օրբիսի պարահանդէսին մէջ կամ դերասանուհիի մը զարդախուցին խորը թէ, խելացի տղու մը համար դիւրին էր երկու գաւաթ չամբանիայի միջեւ սակարանական յանձնարարութիւն մը առնել: Թէ, վերջապէս, յաճախորդը ձանձրացուցիչ մարդոց մէջ կը փախչի և կը մօտենայ անոնց՝ որոնք իր հաճոյքները կը բաժնեն, անոր ձգելով անուշ չահաբաժիններ:

Մօրիս Վիտալ իր հարուստ յաճախորդներուն վստահութիւնը կը վայելէր: Ինք սակարանի այն գործողներէն էր՝ որոնց բնթացքը արտակարգ կ'երեւայ լուրջ մարդոց և որոնց՝ գործի մէջ կատարելապէս օրինապահ կեանքէն դուրսի ապրելակերպը: Իր մէջ տարօրինակութիւն մը ունի: Այսպէսով, ծանօթ և քաղժաթիւ բարեկամներ չահած էր: Քանի մը անգամ առաջարկեցին իրեն սակարանի խորհուրդին աւագամ ըլլալ, բայց միշտ մերժեց: Ըսելով թէ դեռ իր երիտասարդութիւնն ու ազատութիւնը վայելել կ'ուզէր:

Այս ազատութիւնը սակայն՝ որուն այնքան կապուած կ'երեւար, յանկարծ խանգարուեցաւ:

Օր մը իմացուեցաւ թէ Մօրիս Վիտալ կարգուած էր ձենովայի մէջ ձանչցած մէկ աղջկան հետ, 1846ին, եւ որովհետեւ զարմանալի բան մըն էր օտար երկրի մէջ իր ամուսնանալը, այս առթիւ իրեն դիտողութիւն ընողներուն կը դրուատէր ամուսնական երջանկութիւնը:

Վիտալ իր քանի մը մտերիմ բարեկամներուն ներկայացուց, ըսելով պարզապէս: «Ահաւասիկ... գայն կը պաշտեմ և ան գիտ կը սիրէ...»

Իրաւ ալ այդքան երջանիկ միութիւն մը չատ հաղւադէպ է: Մօրիս ձիւլիայի համար կը խենթենար և ան ալ կը սիրէր զայն այն խաղաղական ու մեղմութեամբ, որուն մասին մենք Բարիզի մէջ չատ քիչ գաղափար ունինք:

Քանի մը օր, Սակարանին մէջ խնդիր եղած էր այս ամուսնութիւնը, սէրը և Տիկ. Վիտալի հրաշափառ գեղեցկութիւնը: Բայց ետքը մոռցուեցաւ, միայն երբեմն Մօրիսի մէկ յաճախորդը, գործերէն ետքը կը հարցնէր: — Ի՞նչպէս, մեղրալուսինը կը շարունակուի՞ դեռ:

Մօրիս կը պատասխանէր:

— Բարեկամս, աշխարհի ամենէն երջանիկ մարդն եմ:

Այս երջանկութիւնը տեւեց ամբողջ տարի մը, և դուցէ դեռ պիտի տեւէր, եթէ ձիւլիա ձենովա չկանչուէր, տեսնելու համար մայրը որ մահամերձ էր: ձիւլիա մինակ մեկնեցաւ Մարիէթիայի հետ, սպասուհի մը, զրեթէ բարեկամ մը որ զայն մեծցուցած էր, և ձիւլիա ամուսնութենէն ետքն ալ մէկտեղ առնել փափայած էր:

Ինչո՞ւ Մօրիս չէր ընկերացած կնոջը:

Մեկնումը արտակարգ կերպով փութկաւ տեղի ունեցած էր: Այդ բացակայութիւնը որ մօտ երկու ամիս տեւեց, նախապէս չպիտի անցնէր շաբաթը. վերջապէս և՛ ճակատագիրը ուղած էր դուցէ որ Մօրիս Վիտալ մինակ մնայ Բարիզի մէջ, մարդասպանի մը կատաղութեանը ենթակայ:

* *

Դատական պաշտօնեաները տեղեկանալով այս մանրամասնութեանց, երկար ժամանակ չէին կրնար վարանիլ սա գաղափարին վրայ թէ ձիւլիայի ամուսինը վրէժխնդրութեան մը զոհն էր:

Ի՞նչ տեսակ թշնամիներ կրնար վաստկած ըլլար այս երիտասարդը, որուն կեանքը ամբողջ 10 տարի մասնաւոր հաճոյքներու և պատուաւոր աշխատութեան նուիրուած էր:

Ոչ մէկը վիրաւորած էր և ոչ մէկուն չհըր վտանգ:

գած. իր աղատ համարձակ ձեւերը համակրութիւն միայն շահեցուցած էին, և ամենէն խիստ մարդիկն անգամ անոր հետ կռիւ մը կամ նոյն իսկ վէճ մը չէին ունեցած:

Արդեօք իր ամուսնութիւնը նախանձի և ատելութեան զգացումներ յուզած էր...:

Արդարութիւնը որ ոչ մէկ մանրամասնութիւն զանց կ'ընէ, այս մասին տեղեկութիւններ քաղել ուղեց: Բայց Մօրիս իր բոլոր կեանքին մէջ ոչ մէկուն հետ լուրջ կապակցութիւն մը ունեցած էր: Բարեկամներուն ըսածին համաձայն, ան հաւատարմութեան ու սիրոյ երդում մը ըրած չըլլալէ զատ, զգուշացած և խուսափած ալ էր այդ բանէն:

Մինչեւ այն օրը երբ ձիւլիայի հանդիպած էր, սէրը անոր համար մտքի թարթափանք մը, ժամանց մը և լաւ վարմունքներու կարճ փոխանակութիւն մը եղած էր: Մէկ խօսքով, մէկն էր այն թափառայած սիրահարներէն, որոնք շատ անգամ իրենց վրանին մէկ անկիւնը վեր կ'առնեն գեղանի ճամբորդութիւններու տեղ տալու համար, և որոնք սակայն կը մերժեն անոնց առջեւ բանալ ամբողջովին իրենց բնակարանին բոլոր դուռները:

Դալով ձիւլիային, բացի մէկ երկու մտերիմներէ որոնց Մօրիս զայն ներկայացուցած էր, ոչ մէկը կը ճանչնար: Անոր հետ ամուսնանալու համար ոչ մէկ վէճ եղած էր և ոչ մէկ մրցակից: Ճենովայէն մեկնած էր, ցաւ պատճառելով մի' միայն իր ընտանիքին:

Արդ, ի՞նչ էր այս խուժուժ սպաննութեան շարժառիթը:

Գ.

Ոստիկանութեան քովսէրին տեղեկագրին կցուած գաղտնի ծանուցագիրը

«Այսօր, 20 Հոկտ, 1847, ժամը առտուան 9ին, տեղեկանալով որ ոճիր մը գործուած է Լա Բէ փողոցի 6 թիւին մէջ, փութացինք հոն, մեր քարտուղարին Պ. Վիպէռի և խաղաղութեան պաշտօնեայ Պ. Կօտէնի հետ:

«Երբ հոն հասանք, տեսանք խուռն բաղմութիւն ուր հազարումէկ կարծիքներ կը յայտնէին:

«Ոմանք կ'ըսէին թէ մարդասպանը ձերբակալուած է, ուրիշներ կը հաւատէին թէ բացարձակապէս անյայտ է անոր հեղինակը:

«Սանդուխէն ելած ատեննիս հետեւեալ խօսակցութիւնը լսեցինք.

« — Նոյն իսկ գուցէ կինն է. սա Իտալուհիները ամէն բանի կարող են:

« — Հապա եթէ ըսեն ձեզի թէ ան իր ամուսինը կը պաշտէր:

« — Օհ, կիներ կան որոնք իրենց ամուսինը սիրել կը ցուցնեն և շատ անգամ կ'ատեն զանոնք:

« — Ասկից զատ ան բացակայ էր. ժամ մը առաջ դարձաւ դեռ:

« — Աղէկ, բայց մեղսակից մը չի՞ կրնար ունենալ որ գործէ. ակնյայտնի կ'երեւայ առիկայ:

«Միջնայարկը ելանք և մտանք ոճրին սենեակը. հրամայեցինք տան մէջի բաղմութիւնը դուրս հանել, շուռը գոցել, ձգելով միայն վարձակալները և ոստիկանութիւնը: Պէտք եղած տեղերը տեղեկութիւնը շրկեցինք:

« Դրան դիմացի սենեակը, սրահը և ճաշասենեակը անցնելէն ետք, ուր ամէն բան կարգին էր, մտանք աշխատութեան զարդարուն սենեակ մը:

« Մեծ վիշտէ մը գրաւուած երկու կիներ կային, որոնք մեր մուտքը չէին նշմարեւ կարծես: Մէկը միւսին սպասուհին կամ հետեւորդը բլլալու էր որ ծուկի եկած իր տիրուհին ոտքին առջեւ, ձեռքերը բռնած էր և սաքտօքները կը մրմնջէր:

« — Քաջութիւն, քաջութիւն սիրական ձիւլիստ, վրէժխնդիր բլլալու համար քաջութիւն պէտք է:

« Յանկարծ ան որ ձիւլիա կոչուած էր, ոտքի ելաւ և պոռաց:

« — Այո՛, այո՛, վրէժխնդիր պիտի բլլամ. կ'երգնում:

« Եւ կանգնեցաւ, ձեռքը վեր վերցուց աչքերը փայլակներու մէջ:

« Ես և Մ. Կոտէն հաւատացինք թէ կնոջը ցաւը ճշմարիտ էր և թէ դուրսի ըսածնին անհաւատալի բաներ էին: Միայն թէ քարտուղարս Մ. Վիպէռ, որ շատ անգամ ինծի մեծ լուսարանութիւններ տուած է, մեր կարծիքէն չէր: Այս վիշտը քիչ մը դատեցական գտած էր, և փորձած էր դատապարտել ձիւլիան դեր մը խաղալուն համար: Հակառակ մեր փաստաբանութիւններուն անիկա մեր կողմը չէր հակեր և ուշադիր ակնարկէ մը կ'անցընէր կիներ:

« Այս միջոցին մանրամասնօրէն կը քննէինք գրտնուած սենեակին: Մարիէթթա մեզի յայտնեց թէ, ինք և իր տիրուհին բան մը չէին խառնած: Ահաւասիկ մեր դիտողութեանց արդիւնքը:

« 1. - Սալօնին և ննջասենեակի հաղորդակից սենեակին դուռները բաց էին: Բոլոր յարկաբաժնին մէջ միայն մուտքի դուռը գոց էր, բայց առանց ներսէն ու է կըզպանքի. ուրեմն կարելի է ենթադրել թէ ոճրագործը քաջուած է յարկաբաժնէն անցնելով և բաւականացած է միայն դուրսի դուռը գոցելով:

« 2. — Սենեակին մէջտեղը թիկնաթոռ մը և աթոռ մը տապալած էին, գրասեղանին վրայ զանազան առարկաներ տարտղնուած, ճրագարան մը գետինը ինկած էր. ասոնք ամենքը կը յայտնէին թէ սենեակը թատերաբեմ եղած է նախնական կռիւի մը: Բայց մարդասպանը արդեօք հոն զարկած է զո՞ր, որ քիչ ետքը քաշկռտուելով ննջասենեակին մէջ ինկած և մեռած է: Կամ թէ Մօրիս Վիտալ առաջ այդ սենեակին մէջ ինքզինքը պաշտպանելէ ետք իր սենեակը ապաստանած է, ուր հասած է ոճրագործը և զայն մահացուցած...»

« Այս վերջին ենթադրութեան պիտի գանք երբ ըսենք թէ հակառակ մանրազնին քննութեան, ու է արեան բիծ մը չի գտանք դուրսի սենեակին մէջ:

« Հանգնալու համար սա կարեւոր պարագան թէ՛ սպաննութենէն ետք գողութիւն մը գործուած է թէ ոչ, գրասեղանին բոլոր դարակները նայեցանք և տեսանք թէ ամէնքն ալ կղպուած են և ոչ մէկ հետք կը կրեն խորտակումի: Միայն մէջտեղի դարակը կէս մը բաց և բանալին վրան էր, 25 ոսկիի գումար մը տեսանք հոն: Ուրիշ թուղթեր ցիրուցան էին, Բանալին հանեցինք և յանձնեցինք որու որ պէտք էր: Յարկաբաժնին ու է է մասին մէջ ուրիշ արկղիկ մը, կամ առարկայ մը չգտանք որ դրամ կամ արժեթուղթի պահպանման յատկացուած բլլար:

« Այն վայրկեանին ուր ննջասենեակէն դուրս կ'ելլէինք, Վիտալի կիներ ինքզինքը ազատեց Մարիէթթայի թեւերէն և ուղեց մեզի հետեւի: Իրեն իմացուցինք թէ այդպէսով մեզի պիտի խանդարէ: մեր խուզարկութեանց կրնայ արգելք բլլալ. հետեւաբար խնդրեցինք որ ազատ ձգէ մեզի մեր գործին մէջ: Անյուսալի պաղարկեցութիւնով մը մտիկ ըրաւ, և առանց պատասխանելու, լուռ՝ գնաց նստաւ թիկնաթոռին վրայ: Այս

կինը մեծ կորովով մը օժտուած կ'երեւէր։ Առանց Արդարութեան արգելք ըլլալու կրնար անոր օգտակար օժանդակութիւն մը ընձեռել։ Պ. Վիպեռ կը քննէր զայն, բայց այնպէս կ'երեւէր թէ իր կարծիքը փոխած է անոր մասին։

«Ահաւասիկ ճշգրիտ վիճակը ուր գտանք ննջասէն-եակը. — ներս մտած ատեննիս, ձախ կողմը վարդի փայտէ փոքր կահ մը, որ ուշագրաւ ոչինչ ունի իր վրայ։ Անկից զատ երկու քայլ անդին մետաքսեայ թիկնաթու մը արեան բիծերով ծածկուած Անտարակոյս զոհը հոս հարուածուած է, բայց անմիջապէս չմեռնելով քանի մը վայրկեան ինքզինքը քաշկռտած է օգնութիւն կանչելու դիմելով։

«Արդարեւ որոշ կը տեսնուէր արեան բիծերը, այսինքն զոհին հետքերը։ Վիտալ պատուհանին քով հասնելուն՝ մէկ ձեռքով փորձած է պատուհանը բանալ, բայց չէր յաջողած. այն ատեն փորձած է ապակի մը խորտակել, որուն վրայ կը տեսնուին իր բռնեցքի հետքերը, բայց կ'երեւի թէ ուժը պակսած է անոր։ Հաւանաբար այդ վայրկեանին է որ Վիտալ կորսուած ըլլալ զգալով միայն մէկ մտածում մը ունեցած է, իր սպաննիչէն վրէժ լուծել։

«Բան մը փնտռած է գրելու համար և անկողնին մօտ սեղանի վրայ իր նօթատետրը նշմարելով՝ ինքզինքը քաշքշած է մինչև հոն։ Ձեռքը նախ սեղանին ոտքերուն կրթնցուցած է, յետոյ կամաց կամաց բարձրացուցած է զայն, որ հանդիպած է ջուրի գաւաթի մը վրայ որուն վրայ արեան հետք մը ձգելէ ետք հասած է տետրակին։ Այն ատեն մօմի լոյսին առջեւ դրած է, բայց իր աչքերը մթազնած էին և անտարակոյս իրեն այնպէս երեւցած էր թէ մատիտը չի գրեր, ուստի զայն իր վէրքէն վազած արիւնին մէջ թաթխելէ ետք սա բառերը

գծած է. «Ճիւղիւ, վրէժս լուծէ՛... մարդասպանն է...»

«Ձէ կրցած շարունակել, արիւնը սիրտը խոնուած է և խեղդուած։ Ձեռքէն խուսաբած են մատիտն ու տետրակը, Գերագոյն ճիգ մը ըրած է մահուան դէմ մաքառելու — բայց ամէն բան վերջացած էր. իր կէտ բարձրացած մարմինը խնկած է անկողինին վրայ։ Այս շիրքին մէջ է որ մենք գտանք զինքը։

«Ահա ասոնք են, Տէր, իմ մասնաւոր դիտողութիւններս, զոր ձեզ ղրկելու պատիւը ունիմ։ Պաշտօնական տեղեկագիրս երէկ յանձնեցի դատական իշխանութեան։»

Զոհը քննելու համար ոստիկանութեան կողմէ ղրկուած օրէնսգէտ բժիշկին տեղեկագիրը հետեւեալ կերպով կ'եզրակացնէ.

« 1. — Մօրիս Վիտալ հատու գործիքով մը զարնուած է։

« 2. — Աշխատութեան սենեակին մէկ կահին տակէն գտնուած երկօսյրի դաշոյն մը — զոր մարդասպանը հոն նետած է ոճիրէն ետք — կատարելապէս կը պատշաճի վէրքին։

« 3. — Հարուածը մահացու էր։ Ուսին վրայէն խորունկ խոցումներ ի գործ դրուած են։

«Այսու հանդերձ, վէրքին նեղութեան պատճառով զոհը կրնար թէեւ քանի մը վայրկեան ևս ապրիլ, բայց մեռած է ներքին արիւնահոսութենէ մը։

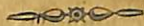
« 4. — Ուրիշ վէրքեր չկայ Վիտալի մարմին վրայ։ Մէկ հարուածը բաւած է, բայց այդ հարուածը տրուած է ուժեղ բազուկէ մը, կամ անանկ մէկէ մը որուն բարկութիւնը ահելի ուժգնութիւն մը տուած է անոր. դաշոյնը գէշ զիրքով մը այնքան ուժգին միտուած է մարմին մէջ, որ կատաղի յօշոտում մը առաջ բերած է։

« 5. — Մահը որ առաջ կարծուած էր թէ ժամը

9 ին պատահած է, մարմնին կարծրութենէն դատելով պատահած է ժամը 11-12ին միջոցները:

« 6 . — Կարելի չէ լրջօրէն կարծել թէ Մօրիս Վիտալ անձնասպան եղած է, և թէ իր անձնասպանութիւնը ծածկելու համար դրած է նոյն տողերը. որովհետեւ հարուածը վերէն վար իջած է: զոհին հասակէն բարձր հասակով մէկու մը կոնմէ, կամ անանկ վարկեանի մը երբ զոհը վար ծռած էր:

« Եթէ ինքզինքը զարկած ըլլար Վիտալ, հորիզոնական կամ վարէն վեր հարուած մը պէտք էր տալ. ուղղահայեաց հարուած մը պիտի խոտորէ միտերուն մէջ կամ կղոսկրներուն երկայնքը»:

Դ.

Լա Բէ փողոցի ծանօթ արարթմանի դռնապանին հարցաքննութիւնը հարցաքննիչ դատաւորին կողմէ . —

— Ե՞րբ տեղեկացաք ոճրին, Պ. դռնապան:

— Ժամէ մը ի վեր:

— Ուշադրութեան արժանի բան մը նշմարեցի՞ք առջի իրիկունէն կամ գիշերունէն:

— Ոչ, Պարոն:

— Մօրիս Վիտալի սենեակին դուռը բակին վրայ է. դուք անոր դիմացի կողմը կը նստիք. տարօրինակ բան է որ զոհին աղաղակները մինչեւ ձեզի չեն հասած:

— Ամբողջ գիշերը մարդ ունէի սենեակս. փեռած որ ելմտական նախարարութեան լիւանին մէջ սպասար-

կու է. Պուլվառ Քարուչինի 41 թիւին դռնապանը, և կնոջս մէկ զարմուհին: Սուրճ և սրճախառն օղի խմեցինք մինչեւ ժամը 11 և բան մը չի լսեցինք:

— Պ, Մօրիս երէկ քանի՞ն դուռն դարձաւ:

— Ժամը 7ին, ճաշէն անմիջապէս ետք:

— Հետը խօսեցա՞ր:

— Այո, պարոն, հարցուցի թէ ինծի պէտք ունէ՞ր:

Բայց մերժեց սպասարկութիւնս՝ ըսելով թէ, երկու երեք նամակ պիտի գրէր և կանուխ մը պիտի պառկէր առտուն ներկայ գտնուելու համար Բարսիկոյ հանրօրհանքին ժամանման: «Պարոնը արթնցնելու պէտք կայ» աւելցուցի. — «Անօգուտ է, ըսաւ. ինքսիրենս Գառթնամ ամէն անգամ որ յաջողիմ քնանալ»:

— Պ. Վիտալի սենեակին սպասարկութիւնը քանի մը օրէ ի վեր դուռն կ'ընէիր:

— Այո՛. պարոն. առտուն ժամը 10ին վեր կ'ելլէի պարոնին հրամանները ստանալու. յետոյ զայն չէի տեսներ. դուռս կ'ելլէր և իրիկուան միայն կը դառնար:

— Առտունը մարդ կուգա՞ր իրեն:

— Երկու երեք բարեկամներ, որոնք միշտ նոյն անձերն էին. փութկոտ կ'երեւէին, պահ մը Սակարանի դործերուն վրայ կը խօսէին և կը մեկնէին անմիջապէս:

— Ուրեմն այս օրերս դուռսէն ու է մէկը չէ՞ր նշմարեր Պ. Վիտալի քով:

— Հա՛, ներեցէք պարոն. առջի օր ժամը 5ին առտնները բնաւ չտեսած մէկ մարդս եկաւ. խոշոր խարտեաչ երկտասարդ մըն էր, շատ քաղաքավար, շատ աղւոր մանչ մը, քիչ մը յօգնածի տեսք ունէր, Տեղեկանալով որ պարոնը դուռս էր ելած և թէ հաւանաբար ետ չպիտի դառնար, նեղարտեցաւ և լինծի ըսաւ թէ միւս առտուն պիտի գար:

— Է, եկա՛ւ:

— Ո՛չ պարոն:

— Ապահով ես :

— Այո՛, պարոն, նոյն իսկ Պ. Վիտալի ըսի այդ պարագան և ան ալ ինծի պատասխանեց. «հօ, իր այցելութեան չեմ սպասեր» :

— Ուրեմն գիտէ՞ր իր անունը :

— Ոչ, Պ. դատաւոր, բայց իր դիմագիրը նկարագրեցի Պ. Վիտալին որ զայն ճանչցաւ անմիջապէս :

— Վստահ ես որ այդ մարդը երէկ իրիկուն նորէն չեկաւ :

— Ի՞նչ մեղքս պահեմ չի տեսայ :

— Երբ տեսնաս, դիւրաւ մը կը ճանչնաս :

— Դիւրա՛ւ :

Տեսա՞ր այն երկսայրի դաշոյնը որով գործուած էր ոճիրը :

— Այո, պարոն, ես էինոյն իսկ որ զայն նշմարեցի կահին տակ և անմիջապէս ոստիկանութեան քովսէրը կանչեցի :

— Այդ դաշոյնը Պ. Վիտալինը չէր, չէ՞ :

— Ընդհակառակը պարոն. միշտ իր աշխատութեան գրասեղանին վրայ էր. մերթ անոր կը ծառայէր իբր թերթատիչ :

— Աղէկ մտածեցէք ըսածնուդ վրայ. որովհետեւ այդ մանրամասնութիւնը մեծ կարեւորութիւն ունի :

— Ահ, վստահ եմ որ չեմ սխալիր Պ. դատաւոր. մնաց որ Տիկին Վիտալ, Օր. Մարիէթթա և պարոնին բոլոր բարեկամները կը ճանչնան այս դաշոյն-դանակը :

Սակարանի ոստիկանութեան քովսէրին կողմէ՝ յանձնուած գաղտնի ծանուցագիրը. —

«Մօրիս Վիտալ, մեռած ատեն կարեւոր արժեթուղթեր ունեցած չէր ըլլար իր քով : Առջի իրիկուն իսկ իր խնայութիւններէն աւելցած և չեղջի միջնորդչէքներէն առաջ եկած 30000 ֆրանքի գումար մը յանձնեց

փոխանակադրի միջնորդ Պ. Ռ. ի, որպէս զի ռանդ գնէ իր կնոջը անունով :

«Գալով յաճախորդներուն կողմէ իրեն յանձնուած արժեթուղթերուն Պ. Վիտալ սովորութիւն ունէր դանոնք դրամատան և կամ Պ. Ռ. ի յանձնել. յիշեալին քով այժմ կայ երկաթուղիի քանի մը արժեթուղթեր :

Պ. Վիտալ սակաւաթիւ յաճախորդներ ունէր զորս երկար ատենէ ի վեր կը ճանչնար, և շատ քիչ նոր յաճախորդ կ'ընդունէր. իր այս պահպանողականութիւնը կը վերագրուէր 1845ին ենդարկուած մեծ վնասի մը, որուն պատճառ եղած է Պլոնտօ անուն անձ մը որ Ամերիկայ մեկնած է այն պահուն իսկ երբ կարեւոր պարտամուրհակներս պիտի վճարէր :

«Սակարանին մէջ Ալպէր Սափարի տը Մօնպրիդէ անունով ճանչցուած ուրիշ անձ մըն ալ, երեք տարիէ ի վեր Պ. Վիտալի պարտք ունէր շուրջ 50000 ֆրանք : Այս պարտքը անցած տարի ցաւալի տեսարանի մը տեղի տուաւ :

«Պ. Վիտալ յանկարծ իր պարտականք փոխանակադրի միջնորդներու խմբակին մօտ նշմարելով, շիտակ դէպի անոր քալեց և ըսաւ :

« — Պարոն, երբ մէկը չի վճարեր իր պարտքերը և անյայտ կ'ըլլայ հաշիւները մաքրելու օրը, քիչ մը ամօթխածութիւն ունենալու է հօս գալու համար :

« — Պարոն, պատասխանեց Սափարի լրբութեամբ, դաս առնելու պէտք չունիմ :

« Անանկ է նէ այսօր դաս մը կ'առնէք : Զեղի հիմայ դուրս հանել պիտի տամ, և պիտի արգիլել տամ ձեզի ասկից ետք Սակարան ոտք կոխելու :

«Խնդիրը պիտի ծանրանար եթէ շատ մը մարդիկ չի միջամտէին :

«Այս բանավէճին արդիւնքը սա եղաւ որ, Սափարի

ստիպուեցաւ 50000 ֆռանքի տոմս ստորագրել, հետեւեալ օրերը Սակարան մտնել կարենալու համար: Այդ տոմսերուն պայմանաժամը կը լրանար այս ամսուան մէջ: Այդ տոմսերը հրապարակ չեն հանուած և Պ. Վիտալ զանոնք կը պահէր իր քով:

« — Գիտեմ թէ պայմանաժամին չպիտի վճարէ, ըսած է Թէպու փողոցը բնակող իր բարեկամին՝ Պ. Րօսթէնի, — գիտեմ թէ ի՞նչ տեսակ մէկն է ան. անոր օձիքը չպիտի ձգեմ. անհամբեր պայմանաժամին լրանալուն կ'սպասեմ որ ներսիդիս եղածը երեսին տամ:

«Ասոնք են ահա, տէր հարցաքննիչ դատաւոր, ցարդ առած տեղեկութիւններնիս, նոր բան մը լսելուս պէս պիտի տեղեկագրեմ ձեզի: Սակարանին մէջ մեծ յուզում պատճառեց Պ. Վիտալի եղբունկան մահը. խուճապ խուճապ մարդիկ կը խօսէին Լա Բէ փողոցին ոճրին վրայ»:

Դատական այս նախնական գործողութեանց միջոցին Ճիւլիա ահռելի վիշտի մը տակ ընկճուած էր: Վայրկեանի մը մէջ մխրճուած էր անդուլթ և անդարձան դժբաղդութեան մը մէջ: Երկար բացակայութենէ մը ետք, սիրային անուշ երազներով ակադճուն, երջանկութենէն անձկալիք, երբ կը վերադառնար իր ընտանի բոյնը առանց ո և է կանխապատրաստութեան Մա՛ը գտած էր իր սենեակին խօրը և ոճիրը՝ իր անկողնին վրայ: Այն բազուկները որոնք զինքը պիտի գրկէին անդգայ և ցուրտ կախուած էին. այն սիրտը որ իրեն կուրծքին պիտի միանար, չէր բաբախեր, և այն շրթունքները որ իրենները պիտի փնտռէին սիրատարի՝ տժգոյն և սառած էին արդէն:

Կենդանութիւնով, առուզութիւնով և սիրով մարդ մը ձգել և անոր տեղ դիակ մը գտնել. ահռելի է այս: Եւ հէգ կնոջ քով ոչ մէկ բարեկամ, ոչ մէկ ազգական կար. մինակ Մարիէթիան կար. որովհետեւ Ճիւլիա

անծանօթ էր Բարիդի մէջ և իր սէրին բովնադակ լայնութեան և տարփանքին ու նախանձին յարաբերութիւններու պէտքը չէր տեսած:

Իրեն մինակ լալ ու ողբալ կը մնար այս դիակին քով որ այժմ իրեն մնացող միակ բանն էր. սակայն ոչ, այդ դիակն ալ իրը չէր, արդարութեանն էր:

Ե.

Դատական վաւերաթուղթերուն մէջ կային նաեւ երկու չատ կարեւոր նամակներ:

Առաջինը գրուած էր վարնոց թուղթի մը վրայ և փութկոտ, իսկ երկրորդը փալուռն թուղթի մը վրայ, հաճոյքով նամակ գրողի մը շնորհալի գիրով:

Անհրաժեշտ կը նկատենք այդ երկու նամակներուն շահագրգիռ պարունակութիւնը մէջ բերել. —

Ոստիկանութեան քովսէրին քարտուղար Պ. Վիպլէ-նի նամակը՝ ազնուատոհմ մարքիզ տը Բ.ի. —

«Պ. Մարքիզ:

«Կեանքիս մէջ ամէն բան ձեզի կը պարտիմ. դու էիք որ, յիշելով ժամանակով հօրս կողմէ ձեր ընտանիքին մատուցած քանի մը ծառայութիւնները, խնամաշարութիւնս ստանձնեցիք և զիս դրիք ֆրէշներու լաւագոյն վարժարաններէն մէկը: Իբր երախտագիտութիւն պարտական էի ձեր ցոյց տուած ճամբուն հետեւելու, և այսօր, շնորհիւ ձեր բարձր պաշտպանութեան, լաւ թաղ մը աւագերէցը կամ խաղաղ գիւղաքաղաքի մը ժողովրդապետը պիտի ըլլայի: Բայց նոյն կոչում մը զգացի

անընկճելի կոչում մը, որուն դէմ ընդդիմացաք ձեր հայրական բարութիւնովը, և սակայն անօգուտ. ասկիւ ամօթով կը խոստովանիմ:

«Ի՞նչ բանէ ծագում առած էր այդ. ես ալ չեմ գիտեր. կը հասկնաք թէ ու է երիտասարդ իր մէջը նկարելու, գրելու, նուագելու պէտք մը կը զգայ, թէ՛ անուն չի նկարելու և թէ՛ հարստանալու համար. սակայն, աշխարհի մէջ մէկ բանի միայն բաւձալ, մէկ նպատակ միայն ունենալ — ինչպէս և — այսինքն ոստիկանութեան գործերու մէջ մտնել, գիտեմ թէ քիչ մը քիչ տարօրի նակութիւն չէր այս:

«Կեանքիս միակ երազն էր այդ, որուն հասայ վերջապէս, և զո՛ր եմ վիճակէս ու սիրով՝ իմ գործիս հանդէպ:

«Արդեօք այդ կոչումը հոգեկան տարօրինակութենէ աւելի ֆիզիքական տարօրինակութենէ՞ մը ծագում կ'առնէր, և ես ոստիկան եղայ, որովհետեւ հասակս կարճ է, մարմնս սմանդուկ, ընտելութիւնս մաղձային է և աչքերս այնքան գէշ են որ կապոյտ ակնոց կը գործածեմ:

«Պ. Մարքիզ. մի կարծէք թէ այդ կոչումը ծագում կ'առնէ երկրին օգտակար ըլլալու գաղափարէս. ո՛չ. ձեզի, սիրելի Մարքիզ, որ — ինչպէս ըսիք ինձի՝ օր մը — բարոյական վատթարացումներուն հաւաքածոն կ'ընէք և բարեբաղդ էք անոնց վրայ խնդալով, չեմ վախնար ձեզի ճշմարիտը խոստովանելու: Երբ ոստիկանութիւն կ'ընեմ, ո՛չ մասնաւորներու և ոչ ալ կառավարութեան շահին համար է: Կ'աշխատիմ արուեստին և իմ անձնական գոհացումիս համար:

«Ախ. որքան մրցակիցներ կ'ունենամ արհեստիս մէջ, որքան հաճոյք կ'զգամ ուրիշներու կեանքին խառնուելէ:

«Խորհեցէք թէ ի՞նչ մեծ մխիթարութիւն կ'զգամ երբ

հանրութիւնը ինձի կը դիմէ միշտ: Երբ ոստիկանութեան քովսէրին թիկնաթուին վրայ տարածուած կը խորհիմ ընտանեկան հաճոյքներուն, ամուսնական սրբութեան և սիրոյ վրայ, որ ամսոս, ես չեմ կրնար վայելեր բնաւ, յանկարծ ամուսին մը կը մտնէ օնենակա և օգնութիւն կը խնդրէ իր անհաւատարիմ կինը գտնելու համար: Երբ կը հառաչեմ զաւակներ ունենալու երջանկութեան համար, հայր մը կուգայ յանկարծ և ինէ կը խնդրէ բանտարկել զաւակը որ զինքը մոխիրի վրայ կը նստեցնէ և դրամները կը գողնայ, կամ ձերբակալել աղջիկը՝ որ գերատանի մը հետ փախած է:

«Այն ատեն ձեռքերս կը շփեմ Պ. Մարքիզ, և կը գոչեմ. — «Վիպէս, փառք տուր քու մարմնական փոքր տկարութիւններուդ. եթէ չատերու պէս առողջ և իրենց ամէն կիրքերը գոհացնելու կարող ստեղծուած ըլլայիր, այդ չատերուն պէս պիտի ապրէիր և այդպէսով պիտի բթանայիր:

«Ահա Պ. Մարքիզ, այն գլխաւոր պատճառները որոնք կառավարութեան ինձի պէս մէկ տարօրինակ պաշտօնեան պատրաստած են. պաշտօնեայ մը որ կը սիրէ իր պաշտօնը և զո՛ն է ձակատագրէն, առանց ուրիշներու պէս իր գրպանին և որկորին համար աշխատելու, Ասիկա հիմա չեն տեսներ. միայն կը յուսամ որ մահէս ետք մեր միւղէներէն մէկուն քով խուց մը պիտի յատկացուի սա վերտառութիւնով. զո՛ն պաշտօնեայ (տեսակը սպառած). ըսյց ի՞նչ են սա քարոզները, պիտի ըսէք հիմակ:

«Ահա ատոր կը հասնիմ, Պ. Մարքիզ, այո, զո՛ն եմ ըտրորովին, սիրելի պաշտպանս: Բանի մը կը փափաքիմ, որ ո՛չ պաշտօնի բարձրացում է, ո՛չ փոփոխութիւն և ո՛չ ալ շնորհ մը: Աստուած վկայ. Մինակ կ'ուզէի որ ժամանակ մը կայուն ոստիկանութենէ գործօն ոստիկանութեան անցնիլ, և փոխանակ տեղեկագիրները կարգալու, ե՛ս պատրաստէի այդ տեղեկագիրները:

«Այդ օրը բոլորովին ձեւափոխուած դուրս պիտի ելլեմ տունէն: Հագուստս պիտի փոխուի և բարձրակրօնի կօշիկներ պիտի հագնիմ, որոնք երկու մաստ պիտի բարբարաքանեն հասակս: Ձեռքս պիտի ըլլայ գաւազան մը, որուն մէջ չի մը կայ պահուած. գրպանիս մէջ ձեռքակալման հրամանագիրներ և լամբակիս վրայ օտար պատուանշանի երիզ մը, կարմիր, կապոյտ, ձերմակ, ուղածի՛ս պէս, որովհետեւ գիտէ՛ք անշուշտ որ, գաղտնի ոստիկանները իրենց անհատականութիւնը ծածկելու համար այս տեսակ միջոցներու կը դիմեն: Այդպէս ձեւափոխուած կը սկսիմ չարագործներու հետապնդման:

«Ան ի՛նչ սքանչելի հաճոյք է մէկու մը ետեւէն իյնալ, կառքով հետապնդել, և կամ ժամերով կենալ, սպասել դրան մը դիմաց: Ասոնք դեռ սովորականներն են: Տեղեր կան ուր կեանքդ վտանքի տակ կը մնայ, կը կռուիս, կը ճակատիս և յաղթակա՛ն կ'ելլես...»

«Ի՛նչ մեծ փառք է ըսել թէ իմ շնորհիւս է որ սա չարագործ մարդասպանը երեւան հանուած է. ես եմ որ զոհերուն վրէժը լուծած եմ, առանց ինծի անպատիժ պիտի մնար». և ամբողջ երկար գործողութիւններ, դատաւարութիւններ տեղի կ'ունենայ միայն իմ այդ ձեռնարկիս համար, ի՛մ ամբաստանագրիս վրայ:

«Հիմայ ձեռքս գործ մը ունիմ, գործ մը որ կը զբաղեցնէ ամբողջ Բարիզը, Ֆրանսան և համակ Եւրոպան. նշանակել կ'ուզեմ Լա Բէ Փողոցին Ոճիրը:

«— Կը ճանչնա՞ք ոճրագործը, կը գրէ՛ք ինծի: Ոչ, զայն չեմ ճանչնար. բայց այդ ոճիրը կը շահադրդօէ՛ կը կրքոտէ զիս, և պիտի հետապնդեմ, պիտի դտնեմ ոճրագործը:

«Ըսե՛մ նաեւ, սիրական պաշտպանս, թէ, ձեռնմուխ եղայ այդ գործին ոչ թէ մեծ յանցաւոր մը պատժելու, այլ կնոջ մը վրէժը լուծելու համար: Կին մը,

ա՛խ, որ կրնարուն ամենէն գեղեցիկը, շնորհալին և ամենէն պատուաւորն է: Եւ ըսե՛մ, համարձակեցա՛յ կասկածիլ անկից, այդ հրեշտակէ՛ն: Ինքզինքիս չպիտի ներեմ բնաւ այդ տեսակ գաղափար մը ունենալուս համար մինչեւ որ չկրնամ գրել այդ կնոջ. — «Տիկին, ահաւասիկ ձեր ամուսնոյն սպանիչը: Զայն ձեզի կը յանձնեմ»:

«Ը՛նդունեցէ՛ք սիրելի Մարքեզ, ջերմագին յարգանքներս, հաճեցէ՛ք շարունակել ձեր հայրական հովանին»:

* * *

Ազնուատոհմ Մարքիզ Բ. ի պատասխանը Պ. Վիպէռի

ԲԱՐԻԶ 22 Հոկտ. 1847

«Օ՛ն, մեծ պէպէ՛ք, նամակդ նեղութիւն չի պատճառեց ինծի, ընդհակառակը: Դուք բարոյական քայքայման մէջէն էք, ինչպէս դուշակած էիս: Սա առանկ պէտք էր ըլլար: Ժամանակին արդիւնքն է այդ: Ձեր տարիքը ունեցող երիտասարդներուն պէս, որոնք ոչինչի կը կրթին, որոնք հաւատքէ զուրկ են, դո՛ւն ալ ապականած ես մինչեւ ոսկորներուդ ծուծը:

«Ա՛խ, ես քեզի մեծցնեմ, քեզի նօտարութեան կամ կղերութեան սահմանեմ, և օր մը, քու միակ փառասիրութիւնդ ըլլայ ոստիկան մը ըլլալ...»

«Բայց, Տէր Աստուած ինչ գէշ խոտի վրայ կը քալեմ. կեցեր բարոյականի դաս կուտամ ձեզի. արդեօք ձեզի ուղղելու պաշտօնը ունիմ. եթէ կրնայի իսկ չը պիտի ուղէի այդ բանը: Ինչ որ աղէկ կը վերջանայ, աղէկ է.

«Գալով անձնապէս ձեզի, իմ փոքրիկ Վիպէռս, գէշութիւն չե՛մ ուզեր քեզի համար: Դուն դարուն

մարդն ես, ահա ճշմարիտը: Ինչ որ խնդրեր էիր փութով կատարեցի: Ոստիկանութեան վերատառուչը տեսայ և յայտնեցի փափաքդ: Վաղը ձեզի կըսպասէ և ձեզի արտօնութիւն պիտի տայ կայուն ոստիկանութեան պաշտօնէն զործօն ոստիկանի փոխուելու, ինչպէս ուզեք իէք:

«Ասոր համար ինծի շնորհակալ մի՛ բլլաք, չեմ սիրեր այդ բանը: Ես ո՛չ ժողովուրդին և ոչ ալ մասնաւորներու երախտագիտութեան վրայ հաւատք ունիմ: Բայց դուք ձեր մասին եթէ կ'ուզէք ինծի հաճելի բլլալ, ինծի օրը օրին իմացուցէք այդ գաղտնիքոտ գործին լուրերը, և ջանացէք ամենէն առաջ հաղորդել բոլոր նորութիւնները»:

«Զըսի՛ք ինծի թէ սիրուն կին մը խառնուած է Լա Բէ փողոցի ոճրին: Մեծագոյն պատճառն է այդ ինծի համար, այդ մասին անցած դարձածին տեղեկանալու: Հակառակ 76 տարիներուս կը մտածեմ թէ մարդուն մէջ լաւագոյն բանը կինն է:

«Բարեւներ Պ. Ժէրուզալէմի, Գննութեան ձեռնարկեցէք և հետքերը երեւան հանեցէք, Տեղեկագրիդ կը սպասեմ անհամբեր»:

2.

Արդարութիւնը չփոթած էր այս կնճռոտ խնդրին առջեւ: Ասանկ խորհրդաւոր գործեր երկար տարիներէ ի վեր պատահած չէր: Մոռցուած գլխարկ մը, կորսուած զմելի մը կամ շապկի կոճակ մը կրնար խուզարկութեանց մեկնակէտ բլլալ և երեւան հանել մահապարտ

ները. սակայն Լա Բէ փողոցին ոճրին մէջ այդ տեսակ ոչինչ կար. ոչինչ:

Այս պատճառով բարոյական ենթադրութիւններու դիմուեցաւ. Ո՛վ չահ կրնար ունենալ Մօրիս Վիտալի սպաննութեան մէջ: Ահա սա էր ներկայ գործին մեկնակէտը: Միթէ իր կի՛նը. բայց ոչ մէկը կրնար կասկածիլ անկէ որ չարաչար վիշտէ՛մը կը տառապէր և վրէժինդութեամբ լեցուած էր: Արդեօք գոբրիկ, արհեստով դո՞ղ մը: Բայց բան մը չէր վերցուած սենեակէն, ո՛չ արժէքաւոր առարկայ մը և ոչ ալ դարակին մէջի ոսկիները. ասկից զատ այդ պարագային Վիտալ ի՛նչպէս կրնար անծանօթի մը անունը գրել փորձել: Արդեօք տան վարձակալներէն մէ՛կը, քանի որ դռնապանը կ'ըսէր թէ նոյն գիշերը ո և է օտարականի դուռ չէր բացած: Վարձակալներէն Ասերիկացի մը ձերբակալուեցաւ բայց ազատ արձակուեցաւ:

Արդեօք Վիտալի սովորաբար ընդունած կիներէն մէ՛կը: Բայց անոնց վարժունքն ու անոնց մասին առնուած տեղեկութիւնները բոլորովին կը հերքեն այդ ենթադրութիւնն ալ:

Արդեօք, վերջապէս, հոկ. 18ի առտուն Վիտալի այցելող մարդը, որուն վրայ երկարօրէն կը խօսէր Սակարանի քովիսէրին ծանուցագիրը, Այդ անձը Աւպէր Սավարի, անծանօթ չէր Սակարանի Ատենանին: Իրաւ էր որ դատապարտութիւն չէր կրած ան, բայց խառնուած էր կարգ մը գործերու, և իր կեանքին մէկ մասը մոթ կը մնար: Ասկից զատ անիկայ մեծկակ գումար մը պարտական էր Վիտալի և իրեն համար անկարելի էր ստորագրած տոմսերը ձեռք անցնել:

Այս պատճառով ձերբակալուեցաւ Սավարի:

Լա Բէ փողոցին գործը յանձնուած էր ամենէն կարող և խորամանկ հարցաքննիչ դատաւորներէն Մ. Գուր-

պէի: Ինք որքան խիստ էր պաշտօնին մէջ, նոյնքան ալ գուրդով լեցուած էր շատ պարագաներու առեւ: Բարիք ընել կ'ուզէր նոյնիսկ անոնց, որոնց համար իր խիղճը կը վկայէր թէ պէտք էր չարաչար հարուածել:

Իր քարտուղարներէն մէկը կ'ըսէր օր մը. — «Մ. Կուրպէի կեանքին կէսը կ'անցնի, մարդիկ բանտ դրկելու համար ապացոյցներ փնտռելով, և միւս կէսը կ'անցնի միջոցներ գտնելու, որպէս զի զանոնք բանտէն հանէ, կամ անոնց վիշտերը մեղմացնէ»:

Նոյեմբեր 2ի առտուն, Պ. Կուրպէ, ոտքի վրայ, արմուկները չըմինէին կրթնցուցած, կը տեսակցէր սուգերու մէջ պատուած գեռատի կնոջ մը հետ, որ թիկնաթոռի մը մէջ նստած էր:

Ծիւլիա Վիտալն էր ան, որոն հետ քանիցս տեսակցած էր հարցաքննիչ դատաւորը, որ զայն կանչած էր այդ օրը, դատական պաշտօնարանը:

— Այսպէս տիկին, ըսաւ հարցաքննիչ դատաւորը, երէկունէ ի վեր ձեր կողմէն նոր բան մը չկայ:

— Ոչինչ, պարոն:

— Մի' քաշուիք ինծի յայտնել նոյն իսկ ամենէն աննշան երեւցած բաներն ալ, դատական գործերու մէջ շատ անգամ յանկարծակի լոյս կը ցայտէ անանկ պարագայէ մը, որուն ոչ մէկ կարեւորութիւն տուած էիք: Ինծի ըսին թէ, քաջութիւն ունեցեր էք ֆնալու Լա Բէ փողոցի արարթմանին մէջ և կը բնակիք նոյն իսկ ոճիւրի'ն գործուած սենեակը...

— Այո', պարոն. ընդամիջեց ծիւլիա, մինչեւ վերջը չպիտի դատուիմ այս տունէն, ուր այնքան իրար սիրեցինք...

Նւ խօսելով, երկարատեւ պահուած արցունքները սկսան հոսիլ, գեղանի սգաւորին անուշ աչքերն ի վար, վիշտը փոխած էր այս գեռատի այրին, դէմքը կարծես

երկնցած էր, աչքերը ծիրով մը շրջանակուած է և իր այտերուն տաք գունագեղութիւնը տեսակ մը տոգոյնի փոխուած էր:

Սակայն իր բովանդակ վիշտին խորը միշտ գեղանի էր այս իտալուհին, մարմնի գիծերու այնքան կատարելութիւն ունէր, իր տոգունութեան մէջ այնքան առողջութիւն և կեանք կը տեսնուէր, որ իր նախկին պերճ գեղեցկութենէն բան մը պակսած չէր գրիթէ և ընդհակառակը աւելի չնար մը կը փայլէր այժմ:

Հարցաքննիչ դատաւորը ինքզինքը չկրցաւ բռնել վայրկեան մը ուշադրութեամբ անորնայելէ. յետոյ, երբ աւելի հանդարտ տեսաւ զայն, ըսաւ.

— Ներողութիւն կը խնդրեմ տեկին, որ այսպէս ձեր տառապանքները արթնցուցի. բայց դուք մեծ օժանդակ մը կրնաք ըլլալ ինծի յանձնուած գործին մէջ յաջողելու համար:

— Օհ այո', գոչեց ծիւլիա, որ գուրդ վեր վերցուց աշխուժութեամբ, պիտի յաջողի՞ք այնպէս չէ: Դժբաղդ ամուսինիս վրէժը պիտի լուծէք, չէ. պիտի լուծենք, չէ. Տէր դատաւոր:

— Յուսացէ՛ք Տիկին, պատասխանեց Պ. Կուրպէ. միայն սա յայտնեմ թէ, իմ այսքան երկարատեւ պաշտօնավարութեանս մէջ շատ քիչ անգամ հանդիպած եմ այս տեսակ խորհրդաւոր գործի մը: Հազիւ թիւ մը ձեռք կը ձգեմ և ահա ան կը խղուի, կ'ոչնչանայ իսկայն. հիմա շատ խոհեմութեամբ խարխաղելով առաջ կ'երթամ, որովհետեւ հարցաքննիչ դատաւորի մը խղճին համար ծանրութիւն մըն է իր գործելու բոլոր ազատութեան մէջ հրաժարիլ յանցաւոր մը գտնելէ և ցաւ կը զգայ երբ ձերբակալէ անմեղ մը, զոր պէտք է ազատ արձակէ իսկոյն:

— Այն ատեն յանցաւորը չպիտի գտնուի ուրեմն,

յարեց ձիւլիա, աչքերովը դատաւորը հարցաքննելով. ամուսինս կտակ ձգած է ինծի վրէժ լուծել անկէ. կ'ուզեմ հպատակիլ դժբաղդ մահամերձին այդ միակ բաղձանքին.

— Ես ալ կ'ուզեմ ձեզի օգնել, Տիկին. կը կրկնեմ այս բանը: Իրաւ է թէ, պարտաւոր ենք մարդասպանը գտնելու բայց դեռ իր հետքէն բան մը չի նշմարեցինք:

— Բայց երէկ իրիկուն թերթի մը մէջ կարդացի որ ձերբակալուած էր...

— Թերթերը կը սխալին, "Տիկին, կամ աւելի ճիշդը կը սխալեցնեն իրենց ընթերցողները, թարմ լուր տարու մարմաջէն: Իրաւ է թէ իմ հրամանովս մարդ մը ձերբակալուեցաւ, որուն վրայ փոքր կասկածներ կան, սակայն ատոնք բացարձակ գաղափար մը չեն կրնար կազմել տալ ինձ: Ահաւասիկ ոստիկանութեան տեղեկագիրները: Զերբակալութեան պաշտօնեան կը գրէ որ, այդ մարդը ձերբակալած ատեն, անոր վրայ ու է չփութութիւն, յանցաւորի ու է պզտիկ վարմունք չէ տեսնուած:

— Սենեակին մէջ մանրագնի թնութիւնները ոչ մէկ բան երեւան հանեցին, ոչ մէկ փոքր առարկայ, որով ենթադրութեան մը գայինք: Հիմա այդ անձն է որ պիտի հարցաքննեմ, վերջացուց Պ. Կուրպէ պատին վրայի ժամացոյցին նայելով:

Ձիւլիա հասկցաւ թէ, մեկնելու ատենն էր, ոտքի և մեկնելէ առաջ խնդրեց ձերբակալուած անձին անուներ:

— Ալպէր Սավարի տը Մօնպրիզէ, պատասխանեց դատաւորը. անգամ մը ըսի ձեզի այդ անունը և ըսիք թէ չէիք ճանչնար: Անոր մասին եթէ տեղեկութիւն կարենայիք տալ, շատ կենսական պիտի ըլլար:

— Ո՛չ, երբէք չեմ լսած այդ անունը ամուսինիս

բերնէն. բայց զարմանալի բան միշտ նոյն նեղութիւնը կը զգամ այդ անունը լսելով. առաջին անգամ երբ ըսիք «Ալպէր Սավարի տը Մօնպրիզէ», այնպէս եկաւ որ կը տփուռնեմ, սիրտս աւելի արագ կը բաբախէ. ասիկայ տկարութիւն մը կարծեցի: Եւ կրկնել տուի, այսօր նոյն զգայնութիւններն են որ կ'ունենամ դարձեալ:

— Արտակարգ բան մը չի կայ ատոր մէջ, դիտողութիւն ըրաւ Պ. Կուրպէ վայրկեան մը վարանելէ ետք, Սավարի միակ մարդն է որ լրջօրէն խառնուած է այս դործին. գիտէք այս բանը և անոր անունը ձեզի յուսուցում կը պատճառէ:

— Կարելի է. ըսիք թէ բոլոր տպաւորութիւններս յայտնեմ ձեզի, ատոր համար է որ յայտնեցի աս ալ:

— Շնորհակալ եմ, տիկին, յարեց դատաւորը զայն ղէպի դուռ առաջնորդելով: Մոռցաք ըսելու թէ ամէն օր խուժք մը մարդիկ կուգան ձեզի և կ'առաջարկեն ծառայութիւն մատուցանել ձեզ:

— Աւա՛ղ, այո պարոն, և այդ մարդոց դիմագծութիւնը զիս կ'անհանգստէ: Շատեր ոստիկանի կը նմանին որոնք կարծես պաշտօն ունին տունս խուզարկելու:

— Ասկից ետք, տիկին, պիտի ընդունիք այն տեսակ մարդիկ միայն, որոնք իրենց ձեռքը իմ ձեռագիրովս գրուած բառ մը պիտի ունենան. այն ատեն ձեր վիշտը աւելի պիտի յարգուի և ենթակայ չպիտի ըլլաք հետաքրքիրներուն և էնթրիք դարձնող մարդոց, որոնք ձեր սենեակը կը խուժեն:

— Հա՛, աս առտու ալ, եւեցուց ձիւլիա որ արդէն դրան ուռնակը բռնած էր, մէկը եկեր է և շատ պնդեր է որ ընդունիմ զինքը. սակայն Մարիէթթա մտածելով որ հոս պիտի գամ, չէ ընդուներ: Մարդը իր անունը ձգելով ըսեր է թէ նորէն պիտի գայ:

— Անո՞նք:

— Կարծեմ Վիպէն էր :

— Վիպէ՛ն, յարեց Պ. Կուրպէ մտածելով. հա՛, յիշեցի, տիկին, յարեց. եթէ ինծի կը նայիք ընդունեցէք զինքը, շա՛տ մտացի, գործունեայ և եռանդոտ մէկն է, մեզի կրնայ օգտակար ըլլալ. մանաւանդ որ ոստիկանութեան վերատեսուչը երէկ զօրաւոր կերպով յանձնարարած էր զայն ինծի :

— Շատ աղէկ, Պ. դատաւոր.

Երբ դուռը կը բանար մեկնելու համար, ներս մտաւ մանրակազմ, 50 տարեկանի մօտ մարդ մը : Քանի մը բառ ըսաւ Պ. Կուրպէի ականջէն և գնաց նստաւ դիւանադպիրի սեղանին առջեւ :

— Սովարին եկեր է :

Ծիւրիա որ մեկնելու վրայ էր, յանկարծ կեցաւ և դատաւորին դառնալով շնչատ ձայնով մը ըսաւ.

— Զայն տեսնել կ'ուզեմ..

Փոքր չոր մարդը որ սեղանին առջեւ գրիչը տաշելով զբաղած էր գլուխը վեր ցցեց, այսքան անօրի. նաև առաջարկի մը առջեւ :

Իսկ Պ. Կուրպէ, իր քարտուղարէն նուազ զարմացած, ուշադիր ակնարկէ մը անցուց ծիւրիան և գոհ անշուշտ իր քննութենէն.

— Ինչ որ կը խնդրէք կարելի է տիկին, ըսաւ :

Փոքր մարդը ա՛լ աւելի ապշած, զմեկիով անանկ յախուռն շարժում մը ըրաւ որ փոխանակ գրիչին մատը կարեց :

— Քաջութիւն կը զգաք ձեր ներսը, աւելցուց հարցաքննիչը ծիւրիայի : ամբողջ հարցաքննութեանս միջոցին բառ մը չարտասանելու, շարժում մը չընելու :

— Այո պարոն, պիտի ունենա՛մ այդ քաջութիւնը :

— Նայն իսկ այն պահո՛ւն ալ երբ խոստովանցենմ Պ. Ալպէտի թէ ինքն է ձեր ամուսինին սպանիչը :

— Այո՛ պարոն. կատաղութենէ պիտի մեռնիմ գուցէ, բայց լուռ պիտի մեռնիմ, պօռաց ծիւրիա իրեն յատուկ իտալական խանդով մը :

Պ. Կուրպէ նշան ըրաւ չոր մարդուն որ սահեցաւ անոր քով : Սահեցաւ ճիշտ բառն է, որովհետեւ քառուածքի մասնաւոր ձեւ մը ունէր այդ մարդը, ոտքերը գետնէն չէր պատեր, սրունքները վեր չէին բարձրանար և չէին ծալուեր. կարծես թէ մարմինը յօդաւոր մասեր չունէր, և մէկ կտորի պէս կ'առաջանար, ինչպէս շոգեկառքի վակօն մը կ'առաջանայ երկաթ գիծերուն վրայ :

Պատուական մարդ մըն էր սակայն այդ քարտուղարը Պ. Քօրտիէն : Ամէն մարդ կը սիրէր զայն. քանի՞ քանի անգամներ հարցաքննութենէ վերջ դժբաղդենբուռ ծխախոտ կուտար գլխով անոնց վրայ :

Պ. Կուրպէի հրահանգին վրայ, ծառայ մը սենեակին մէկ անկիւնը տախտակորմ մը դրաւ. Պ. Քօրտիէ փափկութեամբ մը բռնեց ծիւրիայի ձեռքէն և սահեցաւ դէպի տախտակորմը. անոր ետին թիկնաթոռի մը մէջ նստեցուց դեռատի այրին, գոցեց տախտակորմը և եկաւ իր սովորական տեղը նստիլ :

Է.

Էա Բէ փողոցի 6 թիւին դռնապանին նկարագրածին պէս, Ալպէր Սովարի խարտեայ, բարձրահասակ և ազնուական շարժութեամբ մարդ մըն էր : Թէեւ 40 տարու կ'երևար, բայց հազիւ 34 35 կար. լուսցուած գիշերներ, ամեն տեսակ յոգնութիւններ ժամանակէն առաջ ձերացուցած էին իր դիմագիծերը :

Սովարի, մինակը մտաւ հարցաքննիչ դատաւորին սենեակը. հրաման տրուած էր որ ոստիկան. զինուորները դուրսը սպասէին փոխանակ ներս մտնելու : Բարեկեց Պ. Կուրպէն առանց ունէ ակամայ ձեւի. նստաւ և խօսք առաւ դեռ դատաւորը գործի չսկսած :

— Կրնամ արդեօք հասկնալ թէ ի՞նչ պատճառով յանկարծ ձերբակալուեցայ երէկ, և ի՞նչու համար ձեր առջեւ կը գտնուիմ, հարցուց Սավարի բիրտ բայց ան վրդով ձայնով մը:

— Պարո՛ն, յարեց դատաւորը, հոս եկած էք որ իմ հարցումներու պատասխանէք և ոչ թէ եկած էք դուք զիս հարցաքննելու, ինչպէս մտադրութիւն ունիք կարծեմ Ատիկայ հոս տեղի սովորութեանց դէմ բան մըն է:

— Այդ սովորութիւնները չեմ գիտեր պարոն, վարժուած ալ չեմ այս տեսակ տեղերու:

— Լաւ, քանի որ այդպէս է կը շնորհաւորեմ ձեզի և կը մաղթեմ որ դարձեալ առիթ չունենաք ինծի ներկայանալու: Յանցանքի մը համար չէ որ ամբաստանոնա՞ծ էք շարունակեց Պ. Կուրպէ, ուշադիր նայելով դիմացինին, այլ ո՞ճիրի՞ մը համար պիտի ամբաստանուած...

Ի՞նչ ոճիր...

— Մօրիս վիտալ անուն երիտասարդ մը սպաննած ըլլալու ոճիրով:

Այպէր աչքը անգամ չի քթթեց այս բացայայտ ամբաստանութեան դէմ և առանց ունէ յուզման պատասխանեց.

— Կը խոստովանիմ որ շատ հեռու եմ այդ գործին մէջ խառնուած ըլլալէ, թէեւ քանի օրէ ի վեր ատող վրայ կը խօսիք առջեւս: Արդեօք անխոհեմութիւն մը պիտի ըլլար հասկնալ թէ ի՞նչ կասկածներով ատանի ոճիրի մը հեղինակը կ'ամբաստանուիմ:

— Պիտի գիտնաք ատոնք, Բայց քանի որ հիմա ձեր առաջին հետաքրքրութիւնը գոհացաւ, կարգով առաջ երթանք: Ի՞նչ է ձեր անունն ու մականունը:

— Կրնաք դրել սկսիլ, Պ. Քօռտիէ, աւելցուց, խօսքը քարտուղարին ուղղելով:

— Այպէր Սավարի կը կոչուիմ.

— Ուրիշ անուն մը գործածելու սովորութիւն չունի՞ք, դիտել տուաւ դատաւորը:

— Այո, երբեմն ինծի Մօնպրիզէ կը կոչէին:

— Առած տեղեկութիւններուս նայելով այդ անունը կրելու իրաւունք չունիք եղեր, ո՞ւսկից առած էք զայն:

— Կալուածէ մը որ երբեմն իմ ընտանիքիս կը պատկանէր:

— Ատիկայ իրաւունք մը չիտար: Անցնինք: Քանի տարու էք և ի՞նչ գործ կ'ընէք:

— 36, Բանով մը չեմ զբաղիր:

— Ուրեմն ի՞նչպէս կ'ապրիք:

— Սքանչելի կ'ապրիմ, պարոն դատաւոր:

Ներեցէ՛ք յարեց Պ. Կուրպէ խիստ չեչտով մը. կատակի տեղ չէ հոս, եթէ լրջութիւնը ձեռք չառնէք չպիտի վարանիմ ձեզ բանտ առաջնորդել տալու և հարցաքննութիւնը ուրիշ օրուան ձգելու:

Սավարի ձայն չհանեց:

— Կը հարցնեմ ձեզի թէ ի՞նչ են ձեր ապրուստի միջոցները:

— Պարո՛ն, պատասխանեց հարցաքննողը լուրջ չեչտով մը, ո՛չ հասառու եմ և ոչ ալ տոկոսով ապրող: Այժմու շատ երիտասարդներուն պէս եմ, օրը օրին կ'ապրիմ. դիպուածով օր մը հարաւստ կ'ըլլամ, և ուրիշ օր մըն ալ աղքատ: Մերթ Սակարանին մէջ լաւ գործառութիւն մը կ'ունենամ. մերթ կը շահիմ խաղա՝ մօլութեան մէջ, կ'ըլլամ է որ մէկ ամսուն 10ին 50000 ֆրանք կար տրամադրութեանս տակ, մինչ 15ին վճարման օրը հասած պարտքերս չեմ կրցած վճարել: Այս ամենքը աշխատակ և անկանոն են, կը խոստովանիմ, բայց ի՞նչ ընեմ որ ճշմարտութիւն են:

— Տխուր ճշմարտութիւն պարոն՝, որ կոնայ ձեզի ոչնչացնել երգուեալներու առջեւ:

— Երգուեալները, յարեց Սավարի անփոթ, հարցաքննիչ դատաւորին դիտմամբ արտասանած այդ բառին

առջեւ. օհ, կը յուսամ թէ չպիտի ելլեմ անոնց առջեւ : Պ. դատաւոր, այժմէն կրնաք հաւատալ անմեղութեանս :

— Հիմա շարունակենք մեր հարցաքննութիւնը : Երբ 25 տարեկան էիք անգամ մըն ալ դատարան չի կանչուեցա՞ք :

— Այո պարոն, մանամարտի ինչիւրով մը .

— Ուր ձեր հակառակորդը սպաննեցիք :

— Իրա՛ւ է . այդ դժբաղդութիւնը եկաւ զլիսուս . բայց ազատ արձակուեցայ :

— Այդ առթիւ տեղի ունեցած դատավարութեանց մէջ իբր շուայտ մէկը նշանակուած էք :

— Աւա՛ղ, պարոն, ես ոչ թուելի և ոչ ալ պակաս զեղիս կեանք մը կանցնէի այն երիտասարդներէն որոնց հետ կ'ապրէի . այդ երիտասարդները լուրջ և պատուաւոր մարդիկ եղած են . ոմանք բժիշկ են, ոմանք նոտար և ոմանք դատական պաշտօնեայ : Հարցուցէք անոնց թէ ի՞նչպէս ապրեցան 18էն մինչեւ 25 տարու : Ի՞նչ տեսակ տեղեր անցուցին իրենց գիշերները և ի՞նչ տեսակ մարդոց մէջ մտան ելան, և եթէ անկեղծ մարդիկ են ու խոստովանին այն ամենը, այն ատեն ինձի չափ ալ անո՛նց կը յարմարի այդ շուայտ մակդիրը :

— Նաեւ կ'ըսեն թէ շատ բարկայղոտ էք, դիտել տուաւ Պ. Կուրպէ :

— Հոս, չեն սխալիր այդ ըսողները . դժբաղդաբար միշտ կրքոտ եմ :

— Աղէկ մտքերնիդ պահեցէք բաժնիդ . այդ խոստովանութիւնը մեծ կարեւորութիւն ունի մեզ գբաղեցնող գործին մէջ :

— Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ կարեւորութիւն կրնայ ունենալ ատիկայ, քանի որ ըսած գործերնուդ հետ ոչ մէկ առնչութիւն ունիմ :

Հարցաքննիչ դատաւորը կեցաւ : Այսքան պաղարեւն, կը զարմացնէր զինքը : Այսու հանդերձ, իր պաշտօնավարութեան երկարատեւ շրջանին մէջ, Պ. Կուրպէ հանդիպած էր ճարտար ուրացողներու . կարգ մը յանձաւորներ պաշտպանած էին իրենց կեանքն ու ազատութիւնը . քայլ առ քայլ, համարձակելով նոյն իսկ օրերով կռուիլ իրեն դէմ վարպետութեամբ և հընարամտութեամբ : Բայց այս պարագային մէջ նոր ճարտարութեան մը դէմ կը գտնուէր : Հարցաքննողը իրեն օգնութեան կանչած կ'երեւար համարձակութիւնը զոր պաշտպան զէնքի մը պէս կը գործածէր միշտ . առանց իր մեղքերը, իր մոլութիւնները քողարկելու կը խոստովանէր զանոնք առանց մեծամտութեան և առանց ալ տկարութեան :

«Այս մարդը անմեղ է, կամ օժտուած է մեծ կորով մը և անսովոր խելացիութեամբ մը» կ'ըսէր ինքնիրեն Պ. Կուրպէ, իր հարցաքննութիւնը չվերսկսած :

— Մինակ մենամարտի մը առթիւ չէ որ դատական գործերու խառնուած էք, շարունակեց . կը մոռնաք մէկ քանի գործեր...

— Կը սպասեմ որ խօսիք ատոնց վրայ պարոն . հոս եկայ ձեր հարցումներուն պատասխանելու, ինչպէս քիչ մը առաջ դիտել տուիք և ես չեմ մոռցած ձեր այդ պատուէրը...

— Ճիշտ ըսիք . այն ատեն հաճեցէք ըսել թէ խաղամուկան գործերու մասնակից չէ՞ք եղած :

— Այո վրայ տուաւ Սավարի, երիտասարդի մը խնդիրն էր, որ 60000 ֆրանքի չափ գումար մը կորսնցուց խաղի մէջ, և հետեւեալ օրը որովհետեւ դրամ չունէր պարտականներուն վճարելիք, ելաւ ըսաւ թէ անոնք նշան դրած էին խաղի թուղթերուն վրայ կամ մէկ խօսքով զինքը կողոպտած էին : Այս բանը ամէն

օր կը պատահի պարոն դատաւոր. թշուառ խաղացողներ, փոխանակ իրենց ձախողութիւնը իրենց վրայ վրէնտուելու դիմացինը կը դատապարտեն ըսելով թէ խաբէութեան մը զոհուած են: Ասով չեն վճարեր իրենց պարտքը. հետեւաբար չա՛ մը կայ ինքզինքը իբր զոհակատելուն մէջ, Ձեր յիշատակած գործին մէջ ալ զանգատներ բարձրացան 12ի չափ անձերու դէմ, որոնց մէջ էի նաեւ ես: Մեզի դատարան կանչեցին, հարցաքննեցին, խաղաթուղթերը բերել տուին, և բոլոր այս աղմուկէն միայն մէկ բան հետեւեցաւ, սա թէ, մեր զրպարտիչը փոխանակ յաջորդ օրուան, վեց ամիս ետքը վճարեց մեզի ունեցած պարտքը: Պէտք է աւելցնեմ թէ, այն ատեն մենք ինդրեցինք իրմէ որ այդ արտակարգ ամբաստանութիւնը կցէ նաեւ փր պանքտոմաներուն: Այդ բանը ըրաւ:

Այլպէս Սովարի այս մանրամասնութիւնները տուաւ այնքան անփութութեամբ, անհոգութեամբ, իր ձայնը ա՛յնքան համակրալից էր, այնքան զուարդ էր իր նստած տեղը, որ քարտուղարն իսկ մոռցաւ դառնաւած տեղը, ինքզինքը կարծեց ընդունելութեան սրահի մը մէջ, հաճոյալի խօսակցի մը դէմ, և փոխանակ այդ խօսքերը արձանագրելու, ինչ որ պաշտօնն էր, սկսաւ մտիկ ընել:

Տախտակորմին ետեւէն ոչ մէկ բան կը մատնէր տիկին վիտալի ներկայութեանը: Մոլեռանդ լուսթիւնով մը կը սպասէր ինչպէս որ խօստացած էր:

Վայրկեան մը ետքը Պ. Կուրպէ այլ ևս նախնական հարցումներ չունենալուն, գործին խորը մղուեցաւ յանկարծ, այդ արագութեամբ զոր յաճախ կը գործածեն դատաւորները, յանցաւորները յա՛կարծակիի բերելու և վրդովելու համար:

— Հոկ. 19ի գիշերը ինչպէս անցուցիք, հարցուց յանկարծ Սաւարիի:

— Եւ դժւ.ք, պարոն, պատասխանեց ամբաստանեալը:

Այս անսպասելի պատասխանը հարցաքննիչ դատաւորը բարկացնելու բնութիւնը ունէր, ինչ որ ալ ըլլար իր երկայնամտութիւնը: Պ. Կուրպէ կանգնեցաւ և խօսքը Սովարիի ուղղելով:

— Պարոն, ըսաւ, կը մոռնաք այն յարգանքը՝ զոր պարտիք արդարութեան, հիմա հրաման պիտի տամ որ...

— Պարոն դատաւոր, — պատասխանեց Սովարի ամուր չեշտով մը, բայց անա՛նկ քաղաքավարի ձեւով, որ դատաւորին բարկութիւնը իջեցնելու սանձանուած էր, — սխալ կ'ըմբռնէք ըսածներուս իմաստը, հաւատաւէր, — սխալ կ'ըմբռնէք ըսածներուս իմաստը, հաւատաւէր, — մտադրութիւն չունիմ վիրաւորելու դատաւոր մը որուն վարմունքն ու խօսուածքը, որքան ծանր՝ չեն դադրիր նոյնքան ազնիւ և քաղաքավար ըլլալէ: Այդ հարցումով ուզեցի ձեզի հասկցնել թէ դժուար էր պատասխանել այդ հարցումին: Մէկէն ի մէկ նեղը կը դնէք թէ՛ ինչպէս անցուցի հոկտեմբեր 19ի գիշերը, կը պատասխանեմ. ձեւ դժւ.ք: Արդարեւ ես այնպէս համոզուած եմ որ մարդ եթէ աշխարհիս ամենէն մեծ կամք ալ ունենայ, դարձեալ չի կրնար իր գործերուն հաշիւը տալ այդ տեսակ յանկարծական հարցապնդումի մը առջեւ:

— Ասիկա կախում ունի պարոն, մարդու մը առաւել կամ նուազ փտանդուած կացութենէն: Ձեր հարցումը երբ ոմանց համար անձկալից է, ուրիշներուն համար այնպէս չէ: Բայց այս վիճաբանութիւնը ձեզի խորհելու ատեն տուաւ, Պիտի կրնա՞ք հիմա պատասխանել ինծի...

— Քիչ շատ կը յուսամ թէ պիտի կրնամ պատասխանել պարոն, եթէ չեմ սխալիր, Քաֆէ Անկլէի մէջ ճաշեցի:

— Հոն կը ճանչնա՞ն ձեզի:

— Կատարելապէս, շատ տարիէ ի վեր:

— Ժամը քանիին կը կարծէք որ դուրս ելաք .

— Սանկ, ութնին միջոցները ըլլալու էր :

— Խնդրեմ, ճշդեցէք այդ կէտը, ձեր պատասխանը մեծ կարեւորութիւն ունի, որովհետեւ խնդրոյ առարկայ ոճիրը ժամը 8-9 գործուած է, աւելցուց Պ. Կուրպէ, որուն ճարտարութիւնը այդ վայրկեանին սկսաւ երեւան գալ :

— Պարոն, եթէ ես գործած ըլլայի այդ ոճիրը՝ պիտի գիտնայի թէ ժամը քանիին գործեցի և այն ատեն ձեզի պիտի պատասխանէի թէ Քաֆէ Անկլէի մէջ մինչեւ ժամը 9 կեցայ, հաստատելու համար թէ այդ պահուն ուրիշ տեղ մըն էի :

— Բայց այն ատեն շատ դիւրաւ հերքում մը պիտի տրուէր :

— Շատ դժուարութեամբ պարոն, Քաֆէ Անկլէ յաճախողները շատ ուշ կը ճաշեն. մինչեւ ժամը 9 մարդ կը գտնուի սեղաններուն շուրջը, 6 նպասարկուներուն գոնէ կէսը պիտի կրնան վկայել թէ ամենէն վերջին մեկնողներէն եմ. եթէ, կ'ըսեմ, կը լսեմ թէ ժամը 8ին մօտ մեկնեցայ, կ'ուզեմ աւելի ճշմարտութեան մօտենալ :

— Շատ լաւ, ժամը 8ին ելաք սրճարանէն, և՛ տըրը ինչ ըրիք :

— Սովորութեանս համեմատ ժամ մը պոտեցայ Պուլվառ տէ զ'իթալիէնի վրայ :

— Մէկու մը չի հանդիպեցա՞ք, բարեկամի մը հետ չի տեսնուեցա՞ք :

Սավարի վարանեցաւ ինչպէս ամեն մարդ պիտի ըլլար և պատասխանեց :

— Ոչ, կարծեմ մէկու մըն ալ չհանդիպեցայ և միշտակ պատեցայ :

— Ատիկա չհաստատուելիք բան է : Օդը այնքան գեղեցիկ էր որ այդ օրը, իրիկուան ժամը 9ին Պուլվառ

տէ զ'իթալիէնի վրայ շատ մը ծանօթներու հանդէպ էիք :

— Ատիկայ կարելի էր, պարոն, բայց դիպուածը այնպէս բերաւ որ ոչ մէկուն հանդիպիմ, ասկից զատ ժամը 9ին ամենէն խաղաղ ժամն է այդ Պուլվառին, արդէն մարդ կա՛մ թատրոն մտած է, կամ ակումբ մը և կամ հիւրասէր տուն մը...

— Ժամուան մը պտոյտնէդ ետք ո՛ւր գացիք .

— Վայրկեան մը տուն գացի :

— Այդ ատեն ժամը ի՞նչն էր :

— Անտեղուանքը .

— Բայց ձեր դռնապանը հարցաքննութեան մէջ ըսած է թէ ժամը 10ին մօտերը տեսած է ձեզի :

— Ժամը 9, և կամ 10, տարբերութիւն չունի անանկ դռնապանի մը համար որ իր ժամանակին կէսը աթոռին վրայ քնանալով կ'անցնէ :

— Է, ինչո՛ւ, հակառակ ձեր սովորութեան այդ միջոցին տուն գարձաք...

— Օհ, Աստուած իմ : Շատ պարզ պատճառով մը պարոն, առտուընէ ի վեր ամբան բալթոյով մըն էի, ո՞ղջ ցրտած ըլլալով՝ ձմրան բալթօ մը առնել գացեր էի :

— Բայց ձեր բալթօն հոն չի ձգեցիք, որովհետեւ անիկա բիծեր ունէր վրան որոնք կրնային մատնել, աւելցուց հարցաքննիչ դատաւորը :

— Բիծե՛ր, ըսաւ Սավարի անխռով. ի՞նչ բիծեր...

— Արիւնի երկու կամ երեք բիծեր : Ի՞նչ բացատրութիւն պիտի տաք ասոր :

— Բայց ատոնք բացատրելու պէտք չկայ, քանի որ ատանկ բան մը գոյութիւն չունի, բացատրեց Սավարի անխախտ ձայնով մը :

Պ. Կուրպէ կը յուսար որ հարցաքննողը եթէ

յանց... էր, ինքզինքը պիտի մատնէր այս յարձակման առջեւ և պիտի փորձէր բացատրութիւն մը տալ որ մասին, ըսելով թէ քիթը արիւնած, մատը կտրած էր, եւ այլն, ինչպէս սովորութիւն ունէին ըսել մարդասպանները նմանօրինակ պարագաներու մէջ։ Այս տեսակ բացատրութիւն մը պիտի ծառայէր Սաւարիի յանցանքը մատնելու, որովհետեւ ամենամանրամասն քննութեան մը հակառակ, յիշեալ բաճկոնին վրայ ոչ մէկ արեան հետք տեսնուեցաւ, ինչպէս դիտմամբ ըրած էր Պ. Կուրպէ։ Այս նոր ճարտարութիւնն ալ չէր յաջողած, կամ անոր համար որ Սաւարի անմեղ էր, կամ անոր համար որ օժտուած էր արտակարգ պաղարիւնութիւնով մը։

Սակայն Պ. Կուրպէ չուզելով այս շարքը լքել, յայտարարեց որ բաճկոնը պիտի ենթարկուի ամենաճարտար տարբալոյծներու քննութեան։ Սաւարի յօնքերն անգամ չպոտտեց և դէպ ի հարցաքննիչ պատուոյրը դառնալով, հասկցնել ուզեց թէ հարցաքննութեան ելքին կը սպասէր։

— Ձեր տունը քանի մը վայրկեան մնալէ ետք, շարունակեց Պ. Կուրպէ, գացեր էք Բէլաճի տ'էրմօն անուն երբեմնի աշխարհիկ կնկան մը քով, որ ճամբէ ելած է երկար ժամանակէ ի վեր, և որուն հետ կ'ապրէր։

— Ներեցէք, պարոն, յարեց ժպտելով Սաւարի. տիկին տ'էրմօն կը ճանչնամ, առիկայ կը խոստովանիմ, բայց անոր հետ չեմ կենակցիր։

Բառերուն վրայ չխախտնք, անոր տարփաւորն էք։

— Այո, եղած եմ, բայց այդ բախդը ինծի հետ բաժնած են նաեւ ուրիշ քանի մը անձեր։

— Ատիկա գիտենք, սակայն սա ալ գիտնալ կ'ու-

զենք ձեռնէ որ յիշեալ կինը մեծամեծ ծախքեր գլխանհաշիւ կը վճարէ տանը, արդու զարդին, կառքերու, եւ այլնի համար, և այս ամենքին դուք ալ կը մատնակցիք։

— Աստուած իմ, Պարոն, կարելի՞ է անոր հետ ապրիլ առանց քիչ մը դրամ չի ծախսելու։ Դուք ձեր դատաւորի դիրքով ինչ աւելի ազէկ կը ճանչնաք բարիգեան կեանքի բոլոր աղտոտութիւնները, բոլոր տարօրինակութիւնները, և չէք անգիտանար թէ կարելի չէ տիկին տ'էրմօնի պէս կնոջ մը մտերմանալ, առանց սակայն անոր համար բոլորովին մոխրի վրայ ըստելու։

Սաւարի այս բացատրութիւնը բոլորովին ընտանեկան չեղտով մը տուաւ, բարեկամի մը հետ խօսելու պէս ժպտելով. Պ. Կուրպէ ինքն իսկ վայրկեանէ մը ի վեր ձգած էր իր առջի խստութիւնը։ Աղնուութեամբ կը դիտէր ամբաստանեալը, նուազ խիստ աչքով կը շատէր անոր։

Հիմա ոտք ելած էր ու վեր վար կը պտտէր։

Պ. Կուրպէ յանկարծ յիշելով սենեակին մէջ ծիւլիա Վիտալի ներկայութիւնը, հետաքրքրուեցաւ գիտնալու թէ ի՞նչ կ'ըլլար ան. և ուղղուեցաւ դէպ ի տախտակորմը։

Միակ ակնարկ մը, գոր ոչ ոք կրցաւ նշմարել, բաւեց իրեն զոհացնելու իր հետաքրքրութիւնը։ Ծիւլիա միշտ անշարժ, լուռ կը սպասէր հարցաքննութեան ելքին։ Կնոջ տոգոտութիւնը ազդեց իր վրայ և վերջապէս լրջութիւնը, որ պահ մը անհետացած էր, եկաւ գրասեղանին առջեւ նստաւ ու գաղափարներու նոր շարք մը ձեռք առնելով։

— Կը ճանչնամք Մօրիս Վիտալը, հարցուց, և որքան տարիէ ի վեր։

— Այո՛, պարոն, և գրեթէ երեք տարիէ:

— Ի՞նչ պարագաներու մէջ ճանչցաք զայն:

— Մեր գիւղացի բարեկամներէն Պ. տը Մօնթուի միջոցաւ, որուն յայտնած էի Սակարանի գործառնութիւններ ընելու փափաքս, զիս ներկայացուց Պ. Վիտալի, որ հաւանեցաւ գործերուս օժանդակել:

— Առա՛նց երաշխաւորութեան:

— Բարոյական ապահովութիւնս բաւեց իրեն, պարոն: Ատկէ զատ, արդէն շատ պզտիկ գործառնութիւններու վրայ էր խնդիրը:

— Միշտ այդպէս չեղաւ սակայն, քիչ ատենէն քաւական կարելու որ գումար մը կորսնցուցիք:

— Այո՛, պարոն: Նոր գործի մը օր մը ստիպեց զիս իմ պահեստէս վեր գործի մը ձեռնարկելու: Այդպէս սով 50000 ֆրանք կորսնցուցի:

— Այդ դրամները վճարեց Պ. Վիտալ, անոր պատական եղաք, և վճարման մասին ալ ցաւալի միջադէպ մը ունեցաք Սակարանի մէջ Պ. Վիտալի հետ:

— Այո՛, պարոն:

— Պ. Քօրտիէ, յարեց դատաւորը քարտուղարին, կարդացեք այդ մասին Սակարանի քօթիսէրին տեղեկագիրը:

Ընթերցումը երբ աւարտեցաւ, դատաւորը հարցուց թէ ճիշտ էր նկարագրուածը.

— Այո, կատարելապէս, պատասխանեց ամբաստանեալը:

— Պ. Վիտալի հետ ձեր հակաճառութեան հետեւանքով ստիպուիցաք 50000 ֆրանքի տոմս ստորագրել, չէ՞: Ի՞նչ եղան այդ տոմսերը:

— Տունս է:

— Այո, ձեր տունէն գտնուած են, բայց ինչո՞ւ հոն էին անոնք:

— Օ՛հ, շատ պարզ պատճառով մը. զանոնք վճարած և ետ առած էի:

— Որո՞ւն տուիք դրամը:

— Նոյն ինքն Պ. Վիտալի:

— Ե՞րբ:

— Իր մահուան նախկին իրիկունը, քանի որ տոմսներու պայմանագրով յաջորդ օրը կ'աւարտէր:

— Անկարելի է ատ: Լա Բէ փողոց գացեր և մարդ չէք գտեր:

— Այո, տունը չէր, բայց ես զայն փնտռել գացի և գտայ Վիլիէն փողոցին մէջ, ուր սովորութիւն ունէր պատելու Սակարակէն ելլելէն ետք: Ժամը Յին ատենս ներն էր:

— Է՛, փողոցին մէջ վճարեցիք. ատիկայ ընդունելի չէ:

— Ինչո՞ւ չէ. այդ գումարը ծանր բան մը չէ: Մնաց որ Սակարանի մարդոց համար դրամ վճարելու համար որոշ տեղ մը չկայ:

— Բայց խնդիր մըն ալ կայ: Պ. Վիտալ յայտարարած էր իր բարեկամներուն թէ բնաւ յոյս չունէր որ պիտի վճարէիք և ինքը դատարանին պիտի յանձնէր: Եթէ իրաւցնէ՛ վճարեցիք, ինչո՞ւ այդ բարի լուրը չի հաղորդեց բարեկամներուն:

— Ատոր համար անոնց այցելութիւն չպիտի տար, այնպէս չէ՞, դիպուածով երբ հանդիպէր պիտի ըսէր:

— Ահա հո՛ղ է տարբերութիւնը. նոյն գիշիրը ճանց անոնցմէ մէկ քանիներու հետ:

— Լաւ, պարոն, չի՞ կրնար ըլլալ որ ուրիշ գործով զբաղած ըլլան: Ատանկ առնելիքի տալիքի խնդիրները Խօսքին կարգը եկած ատեն կ'ըսուին:

— Պարոն միշտ պատրաստ պատասխան մը ունիք ձեր լեզուին տակ, աւելցուց Պ. Կուրպէ նեղսրտած.

Սիրոյ Զոհեր

աղէկ փաստաբանութիւն կ'ընէք: Ասոր պատասխանեցէք թէ, այդ 50000 ֆրանքը ուսկի'ց հայթայթեցիք:

Սավարի որ ցարդ առանց վարանման պատասխանած էր, լուռ կեցաւ:

— Զի լսեցի՞ք, պնդեց դատաւորը, պատասխան չինելով համար կ'սպասէք...

— Օ'հ, պարոն, յարեց Սավարի ժպտելով, եթէ ատոր պատասխան չինելու պէտք ունենայի, մինչեւ հիմա չպիտի սպասէի, արդէն ժամէ մը շինած ըլլալու էի: Ըրած հարցումսիդ մեծ կարեւորութիւն ունի, անո՛ր համար կը վարանիմ որ պատասխանս չի պիտի գոհացնէ կարծեմ ձեզի: Դուք գործնական և կանոնապահ մարդ մըն էք, և չէք կրնար ըմբռնել թէ, ի՞նչ տարօրինակ եղանակներով դրամ կը հայթայթուի:

— Տեսնենք ի՞նչ են այլ միջոցները:

Հարցաքննիչ դատաւորը այսպէս պատասխանելէ ետք Սավարի շարունակեց.

— Երկու ամիսէ ի վեր շատ մտադրազ էի պարտքիս պայմանաժամը լրանալը մօտենալուն: Կը վախնայի որ Պ. Վիտալ խիստ և յոռի ընթացք մը կը բռնէ ինծի դէմ: Ուստի Բարիզի երիտասարդներուն դիմած մէկ միջոցին դիմեցի: Հոկտեմբերի սկիզբը ունեցած գեղարուեստական իրեղէններս և գոհարեղէններս ծախեցի, 25 ոսկի փոխ առի բարեկամէ մը, 30 ոսկի ուրիշէ մը, այսպէսով 35000 ֆրանք ունեցայ և մեկնեցայ Սբա, ուր, ինչպէս յայտնի է թղթախաղի նշանաւոր հաստատութիւններ կան: Հոն 1500 ֆրանք դրի, և շնորհիւ խաղի նոր դրութեան մը որուն վրայ երկար ատենէ ի վեր խորհած էի, երկու օրուան մէջ յաջողեցայ 10000 ֆրանքի մօտ գումար մը շահիլ:

Դատաւորը իր կատարեալ թերահաւատութեան նշանները ի յայտ բերաւ. բայց Սավարի չտեսնելու վար-

կաւ այս դժգոհութեան ձեւերը և շարունակեց.

— Սբաւն Գերմանիա անցայ և Պատի, Համպուրկի և Վիսպատէնի մէջ նոյնպէս յաջող բաղդ մը ունեցայ: Վերջապէս քանի մը օրուան բացակայութենէ ետք Բարիզ դարձայ 50000 ֆրանքով, որով պարտքս վճարեցի: Ահա իմ պարզ պատմութիւնս:

— Ընդհակառակը շատ կնճռոտ պատմութիւն մը, որ աչքիս ու է արժէք մը չունի և ու է արդարացում չբերեր ձեր վրայ ծանրացող ամբաստանութեան:

— Ներեցէք պարոն, կրնաք քննութիւն մը կատարել գացած տեղերուս վրայ:

— Ատիկա աղէկ, բայց ի՞նչպէս պիտի հաստատուի թէ շահած էք 50000 ֆրանք:

— Դժուարը հողէ և կ'ընդունիմ. այսու հանդերձ շատ մը մարդիկ տեսան շահիլս:

— Գերմաններ Պելճիգացիներ վերջապէս անծանօթներ, ո՞ւր պիտի գտնէք դանոնք:

— Տէր Աստուած, յարեց Սավարի եռանդով, ես երբ Գերմանիոյ մէջ խաղի սեղանին առջեւ նստած էի, կրնայի՞ երեւակայել որ Ֆրանսա դարձիս ոճիրով մը պիտի ամբաստանուիմ, այդ պարագային պիտի ճշդէի խաղի ընկերներուս ո՛վ և ի՞նչ ըլլալը:

Առանց պատասխանելու այս տեսակ մը ամօթապարտ յայտարարութեան, ուր ամբաստանեալը իր անչփոթութիւնը կորսնցուցած չէր հարցաքննութեան սկիզբէն ի վեր, Պ. Կուրպէ ոտքի ելաւ և կարդացնել տուաւ արձանագրութիւնը:

Հարցաքննիչ դատաւորը կը զգար թէ հիմա ա՛լ տեւի միբճուած էր այն խաւարին մէջ որ կը չըջապատէր Լա Բէ փողոցին ոճիրը: Ահա ամենէն հաւանական հեղինակն ալ իր ձեռքէն կը խուսափէր կերպով մը, որովհետեւ ու է բացայայտ ամբաստանութիւն կամ կանոնաւոր տրուած պատասխաններուն մէջ: Եթէ անմեղութեան համար գոհացուցիչ բառեր չկային, չկա-

յին նայել ամբաստանող ծանր պարագաներ:

Լինթերցանութիւնը աւարտեցաւ:

— Ոչինչ ունիմ ըսելիք այդ արձանագրութեան դէմ, երկու ձեռքով կը ստորագրեմ զայն...

Յետոյ ելաւ, առաւ գլխարկը և Պ. Կուպէի դարձաւ. կարծես անոր հրամաններուն կը սպասէր:

— Պարոն, ըսաւ դատաւորը յայտնի կերպով նեղաբերած և քիչ մը վրդուլած հարցաքննողին ձեւերէն. կը տեսնեմ թէ դարձեալ հարցաքննելու պէտք պիտի ունենամ ձեզի, և ատոր համար ստիպուած եմ ձեզի ձերբակալուած վիճակի մէջ պահել:

Սաւարի չպատասխանեց, լուռ սպասեց:

Բայց, աւելցուց դատաւորը. կրնամ ձեր կացութիւնը քիչ մը մեղմացնել. չպիտի արգելափակեմ ձեզի:

— Օհ, յարեց Սաւարի, բանտը զիս չի վախցնէր. իմ տարիքս ունեցող և իմ կեանքս վարող մը մենութենէն չի վախնար. Բարիզեան կեանքը մեզի վայրկեան մը հանգիստ չի թողուր, կամ գործ կայ, կամ հաճոյք, և խորհելու ժամանակ չկայ, այլ միայն գործելու: Արգելափակումս պատճառ պիտի ըլլայ որ միտքս քիչ մը խաղաղի, և կը յուսամ որ բանտէն պիտի ելլեմ նուազ զիւրազրգիւ, նուազ ջղայնոտ և աւելի ուժեղ: Այսպէս, ըստորովիս շնորհակալ ըլլալով ձեր բարեհաճութիւններէն՝ կը խնդրեմ որ այդ հետեւանքը չտաք գործին. մտերիմ բարեկամ մը չունիմ որ ինծի այցելէ, հաճոյքի ընկերներս ինքզինքնին չպիտի խանգարեն զիս տեսնելու համար, և եթէ գան ալ, պարզ հետաքրքրութենէ մը մղուած պիտի ըլլան և ոչ ուրիշ բանէ. գալով տարփուհիներուս, օհ, պարոն, անոնք ալ շատ զբաղած պիտի ըլլան...

— Շատ լաւ, պարոն, պատասխանեց դատաւորը, ողջունելով Սաւարին, հասկցնելու համար թէ վերջացած է հարցաքննութիւնը:

Եւ Սաւարի մեկնեցաւ ինչպէս եկած էր, պարզ այցելուի մը պէս:

Դեռատի այրին որ ա'յնքան ազնուականօրէն պահած էր խոստումը, ոչ մէկ բառ արտասանած, ոչ մէկ շարժում ըրած էր, իր ծածկուած տեղէն դուրս ելաւ, տոգոյն և դանդաղ:

Երբ երկու քայլ առաջ գնաց, կեցաւ և թեւերը տարածելով դէպի դուռը, ուրկից մեկնած էր Սաւարի, պուշակ կորովի չեշտով մը.

— Այն մարդը որ հիմա դուրս ելաւ, այն մարդը, որ հիմա հարցաքննեցիք, ամուսինիս սպաննի'չն է այդ մարդը...

Ը.

Հարցաքննիչ դատաւորը ապշահար մնաց դեռատի այրին այս ծանր արտասանութեան առջեւ, այն տեսակ մարդու մը դէմ, որուն անմեղութեան կամաց կամաց կը սկսէր հաւատալ. Պ. Կուրպէ Տիկին Վիտալի ըսաւ թէ իր վիշտը գուցէ անարդարութիւն գործել կուտար և ամուսինին վրէժը լուծելու բոց տենչը ամէն կողմ շանցաւորներ կը ցուցնէր իրեն:

Բոլոր այս տրամաբանութիւններուն կիներ սապէս պատասխանեց.

— Ձեմ խաբուիր, վստահ եմ որ չեմ խաբուիր:

— Արգեօք հարցաքննողին խօսքերուն, ձեւերուն, նայուածքին մէջ բա՛ն մը նշմարեցիք, որ իմ ուշադրութենէս վրիպած էր, հարցուց դատաւորը:

— Ոչ մէկ մասնաւոր բան:

— Այն ատեն ինչի՞ վրայ կը հիմնուիք...

— Ոչ մէկ բանի վրայ: Այն վայրկեանէն սկսեալ որ աշխարհը սենեակ մտաւ, զգացի թէ արտակարգ զգայնութենէ մը բռնուեցայ. երբ խօսեցաւ, սկսայ դողալ: Եթէ անմեղ էր ինչո՞ւ ատանկ յուզում մը պատճառեց ինծի. ասկէ առաջ արդէն կասկածելիքներ ցոյց տուած էիք ինծի և կրցած էի պահել անդորրութիւնս: Աս Սավարին կարծես օտար չէ ինծի, իմ կեանքիս կապւած է սերտօրէն: Անկէց կը տառապիմ, դեռ պիտի տառապի՛մ ալ, վստահ եմ, կ'երդնո՛ւմ...

— Իտալացի էք, տիկին, հետեւաբար քիչ մը ճակատագրութեան հաւատացող:

— Կարելի է, պարոն, բայց այս վայրկեանիս տրամաբանութեամբ մը զործեմ: Ուսկից առաջ կուգայ այն վրդովանքը որ կ'զգամ դէմքի մը դէմ զոր երբէք չեմ տեսած, երբէք չեմ ճանչցած: Մեղապարտը ա՛ն է, պարոն, ձեզի կ'ըսեմ թէ ա՛ն է մեղապարտը...

Իր շարժուձեւերը, դիրքը, ձայնը և կայծակնափայլ աչքերը թեւ կուտային այս արտագարգ դատապարտութեան: Սյդ դիրքին մէջ հրաշալի էր, իտալացի դիցունիի մը կը նմանէր:

Մինչ Պ. Կուրպէ հիասքանչ կը նայէր անոր և ինքնիրենը կը մտածէր թէ ի՞նչ կերպով պիտի կրնար անդորրել զայն, բարապա՛ն մը մտաւ և թուղթ մը ներկայացուց:

— Դո՛ւրսն է, հարցուց դատաւորը ակնարկ մը պըտրտցնելով թուղթին վրայ:

— Այո պարոն,

— Առաջնորդեցէք:

Վայրկեան մը ետք դուռը բացուեցաւ և գաղտնի աստիկան վիպէտ ներս մտաւ:

— Փափա՞ք յայտներ էք հետս տեսնուելու, յարեց հարցաքննիչ դատաւորը, մինչ աստիկանը զայն կ'ողջունէր:

— Այո պարոն, ևա թէ փողոցի ոճրին մասին ինքիդինքս ձեր հրամաններուն տակ կը դնեմ:

— Դո՛ւք էիք որ տիկինին տունը գացիք, ըսաւ դատաւորը ձիւլիան մատնանշելով:

— Այո, բայց չընդունուեցայ, վրայ բերաւ վիպէտ Կապոյտ ակնոցին տակէն նայելով տիկին վիտալի:

— Գործին ամեն մանրամասնորթեան վերահասո՛ւ էք:

— Քիչ չատ, պարոն, աբարթըմանը առաջին անգամ մտնողներէն մէկը եղայ, ոճրին երեւան ելլելէն քանի մը վայրկեան ետք:

— Այո, կը յիշեմ. աստիկանութեան տեղեկագրին մէջ յիշուած էիք:

— Կարելի է:

— Մանրամասնութիւններ ալ կուտար կարծեմ. կը յիշեմ նաեւ ձեր քանի մը կասկածները:

— Այլանդակ կասկածներ, որոնց վրայ կը ցաւիմ, աւելցուց վիպէտ աշխուժիւ ընդմիջելով դատաւորը և զղջացող ակնարկ մը ուղղելով դեռատի սգաւորին. մնաց որ, ինքիդինքս արդարացնելու համար պէտք է ըսեմ թէ այդ կասկածները վայրկեան մը միայն ունեցայ. Հիմա այդ կասկածները ուրիշ կողմ դարձած են:

— Ախ, ո՞ր կողմը:

— Այն անձին վրայ զոր երէկ ձերբակալել տուիք:

— Ակպէտ Սավարին ըսել կ'ուզէք:

— Այո:

— Ահաւասիկ իր հարցաքննութիւնը, ուշադրութեամբ կարդացէք:

Վիպէտ նստաւ քարաուղարին տեղը որ մեծկակ էր:

ակնոցը աչքին զետեղեց, արմուկները սեղանին վրայ դրաւ, գլուխը ձեռքերուն մէջ ընկղմեցաւ ընթերցումին խորը, մինչ Պ. Կուրպէ չըմինէին առջեւ նստած կը խօսակցէր Ճիւլիայի հետ:

— Է, տեսնենք ի՞նչ կը խորհիք, հարցուց դատաւորը երբ քառորդ ժամ մը ետք վիպէռ ոտքի ելաւ:

— Պարոն դատաւորը կը ներէ՞ որ ամէն բան ազատ համարձակ պատասխանեմ:

— Անտարակոյս:

— Կը մտածեմ որ այս հարցաքննութենէն կարելի չէ դատաւարտող տարրեր հանել և գործը Եղեռնադատ Ատեանին առջեւ հանել:

— Չեր ըսելիքներուն կը սպասեմ, արձակման հրաման մը բացայայտ է:

— Եթէ երբէք նոր խնդիրներ երեւան չգան, աւելցուց վիպէռ:

— Ունի՞ք նոր բաներ:

— Ոչ, բայց պիտի փնտռեմ ու պիտի գտնեմ:

— Եթէ որոշ հետքի մը վրայ էք, և եթէ Պ. Սաւարի յանցաւոր է:

— Յանցաւոր է, պօռաց յանկարծ տիկին վիտալ որ բնաւ բառ մը չէր փախցնէր այս խօսակցութենէն:

— Ահ, յարեց ոստիկանը, Ճիւլիայի կողմը դառնալով արագ, տիկինը համողութեամբ է անոր յանցապարտութեան:

— Համողութեամբ, այո:

— Կեցցէ՛, գոչեց վիպէռ, որ մոռնալով հարցաքննիչ դատաւորին ներկայութիւնը, կեցցէ՛, կրկնեց, Սաւարի կորսուած է, և հիմա վստահ եմ որ անոր դէմ ապացոյցներ պիտի գտնեմ:

— Պ Կուրպէ հրտաքրքրութեամբ կը նայէր այս արտակարգ ոստիկանին, որ խանդավառութիւն և անկեղծութիւն կը մտցնէր պաշտօնի մը կիրառութեան մէջ:

ուր ծածկամտութիւն և պաղարիւն կը տիրէ ընդհանրապէս:

Բայց անակնկալները վերջ գտած չէին, վիպէռ յանկարծ ձեռքը ճակտին դարկաւ, գիւտ մը ըրածի պէս և խօսք առնելով ըսաւ:

— Պ, հարցաքննիչ դատաւորը հաւանաբար նշմարեց որ հարցաքննողը ինքզինքը պաշտպանելու մեծ ուժ ունի, չէ՞:

— Անտարակոյս, անմեղ կամ մեղաւոր, ճշմարիտը սա է որ Սաւարի չափազանց ուշիմ մարդ մըն է:

— Այն ատեն, յարեց վիպէռ, որքա՞ն բանս դնենք բան մը չպիտի կրնանք հասկնալ:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ կորովի և գոց-քերան մարդ մը քանի մը օրուան բանտարկութիւնով ինքզինքը չի լքեր: Պէտք չէ մտածել նաեւ որ յայտնութիւններ կ'ընէ իր մէկ բանտակերին: Այդ բաները պարզամիտ և ռամիկ մարդոց կը պատահի որոնք ոստիկանութեան ծածուկ պաշտօնները իրենց պէս դատապարտուածներ կարծելով կարեւոր յայտնութիւններ կ'ընեն: Բայց Սաւարիի համար ատանկ բան մը չի պատահիր: Ոչ մէկուն հետ պիտի տեսնուի ան, և պիտի մնայ բացարձակ լռութեան մէջ:

— Ի՞նչ կը հետեւցնէք, հարցուց Պ. Կուրպէ:

— Եթէ հարցաքննիչ դատաւորը կ'ուզէ թոյլ տալ ինծի որ կարծիքս յայտնեմ, կը հետեւցնեմ թէ պէտք է անմիջապէս ազատ արձակել հարցաքննողը:

— Եւ յետոյ ի՞նչ կը յուսաք, աւելի՛ եւս ինքզինքը անհոգ պիտի ձգէ, քանի որ ազատ է այլեւս, Բայց եթէ այս ամեն փորձանքներէն դող ելած և վախնալով որ նորէն պիտի ձերբակալուի, փախչելու ձեռնարկէ...

— Հաւանական չէ ատկա Պ. դատաւոր. եթէ պիտի փախչէր, այդ բանը կ'ընէր ո՞՞րքո՞ւ գործելէն անմիջապէս:

ետք, ենթադրելով որ ինքն է ոճրին հեղինակը. ձեր բոլոր ջանքերը ի դեպ հանելու համար իր պաղարիւնութեան և դիւրախօսութեան ապաւինած է. իր վրայ աւելի եւս հաւատք գոյացուցած է հիմա, որ արդարութեան ձեռքը անցնելէն ետք կրցած է ինքզինքը փրկել. մնաց որ, Սաւարի այն բարիզցիներէն է, որոնց արեան հետ շաղուած է Բարիզի կեանքը, որոնք որիչ տեղ չեն կրնար ապրիլ և կը նախընտրեն շատ մը փորձանքներ կրել, քան իրենց երկրէն հեռանալ: Քանի՜ քանի չարագործներ, որոնք արտասահմանի, կամ նոյն իսկ մեր նահանգներուն մէջ կատարելապէս ապահով պիտի ըլլային, իրենց ազատութիւնը կը վտանգեն իրենք իրենց գլխովը: Բարիզ գալով, որպէս զի չնչն այն օդը՝ որ իրենց թոքերուն համար այնքան կարեւոր է. չեմ դադարի հետեւնելէ թէ, Սաւարի յանցաւոր է և կ'ենթադրեմ որ սապէս կը տրամաբանէ ինք. — «Ոճիր մը գործեցի որ զիս կրնայ կառավարնաւ առաջնորդել. ինչ ընթացք բռնեմ. փախչիմ, բայց այդ բանը խոստովանիլ պիտի ըլլար մեղքս. եթէ ճամբան բռնուիմ, ինչ որ հաւանական է, գործս յայտնի է. եթէ չբռնուիմ, արտասահմանի մէջ անօթի պիտի մնամ. լաւագոյնը հոս մնալ և ձերբակալման վտանգին դէմ դնելն է». ահա այս է ըրածը. ասկից զատ, — չարունակեց Վիպէն շունչ առնելով, քանի որ իր տարրին մէջ գտնուելով ոգեւորուած կը խօսէր, — կ'առաջարկեմ զայն ենթարկել խիստ հսկողութեան մը. այդ պաշտօնը ես կ'ստանձնեմ:

— Շատ աղէկ, ըսաւ դատաւորը, ամբաստանեալը ազատ է, վարկեան մը ընդունինք այդ բանը, ինչպէս նաեւ ընդունինք ձեր ստանձնած հսկողութեան պաշտօնը. ինչ եւս ուրեմն ձեր ծրագիրները, ինչ է ձեր յատակագիծը:

— Յատակագիծս, օհ պարոն, պէտք է զայն խա-

ղաղ գլխով մը պատրաստել. բայց կ'ըզգամ որ, յարեց ձեռքը ճակտին զարնելով, պիտի յաջողիմ:

Պ. Կուրպէ նայեցաւ Վիպէնի. իր գոյնը սովորաբար սոճոյն, ոգեւորուած էր, աչքերը կը ցոլցլային ականոցներով տակէն. հասակը ցցուած էր, կարծես համոզուած էր իր ըսածին և ընելիքին:

Դատաւորը իր երկար և մեծ փորձառութիւնով հասկըցաւ իսկոյն թէ կը գտնուէր մէկուն դէմ այն ոստիկաններէն, որոնք ուժգնօրէն կապուած, սիրահարած են իրենց արհեստին, որոնք ընկերութեան կրնան մատուցանել թանկագին ծառայութիւններ, երբ աղէկ կերպով գործածուին. ասկից զատ, զինքը զբաղեցնող գործին համար զօրաւոր օժանդակ մը կ'աւելնար. իրաւ էր թէ հարցաքննիչ դատաւորներու սովորութենէն դուրս էր ուղղակի գործ ունենալ ոստիկաններու հետ և անոնց պաշտօններ տալ, սակայն այս պարագային Պ. Կուրպէ որոշեց սովորութենէն չեղիլ:

— Այսպէս, յաջողութեան վրայ վստահ էք, չէ՞, հարցուց դառնալով Ք. մարքիզին պաշտպանեալին:

— Եթէ Սաւարի յանցաւոր է, ըսաւ Վիպէն անվարան, կը պատասխանեմ թէ իր մեղապարտութեան ապացոյցները պիտի բերեմ ձեզի. բայց քանի մը պայմաններ ունիմ:

— Ինչ եւս նայինք ատոնք. աւելցուց դատաւորը, որ այսպէս սկսաւ տակաւ ընտանենալ գաղտնի ոստիկանին ինքնայատուկ վարուելակերպին:

— Նախ, պէտք է ընդունիլ թէ զայն ազատ ձգելու է վաղը առտուընէ:

— Կարելի է որ այս ազատ արձակումը գործադրեմ, բայց պիտի խորհիմ:

Օգտակար պիտի ըլլայ նաեւ երբ հարցաքննութեանց մէկ մասը յրկունին դատական զանազան թերթերուն,

որպէս զի ծանուցանեն խնդրին նոր լուսաբանութիւնները: Այդ գրուածներուն մէջ ցաւ պիտի յայտնուի Սաւարիի թմբաստանուած ըլլալուն համար և պիտի գրուի թէ ան կատարելապէս անմեղ դուրս ելած է նոյն իսկ առջի հարցաքննութենէն: Այս միջոցը ծուղակ մը չպիտի կարծէ ինք, որով ինքզինքը կատարելապէս անպարտ պիտի հաւատայ և քիչ ուշադրութիւն պիտի ընէ խօսքերուն և լնթացքին:

— Կը հաստատեմ ձեր գաղափարը, ըսաւ Պ. Կուրպէ որ կը հիանար ոստիկանին նախատեսութեան վրայ: Եւ յետո՞յ, հարցուց:

— Յետո՞յ, ահ պարոն, ահաւասիկ ամենէն դժուար կէտը: Կ'ուզեմ որ այդ գործին, մէջ լիազօր գործելու ազատութիւն ունենամ, ժամանակի մը համար ունէ հսկողութեան չենթարկուիմ դատարանի կամ, չազդիւղուիմ դատական կամ ոստիկանութեան ու է մէկ հրամանով, և տրամադրելի ունենամ պէտք եղածին չափ գումար մը, որպէս զի ամբաստանեալին հետքը չձգելու համար շուայտ և մօրի կեանքի մը մէջ մղուիմ ի հարկին:

— Ձեր այդ պահանջներուն համար պիտի խօսիմ որոնց որ պէտք է, և կը յուսամ որ ատոնք պիտի տրուին ձեզի:

— Այն ատեն, ըսաւ Վիպէռ, կարգը եկած է որ մեկնիմ պարոն, և ձեր որոշումին սպասեմ: Եթէ ան նպաստաւոր է ինձի, պիտի պատրաստեմ գործելու յատակաձեւ և անմիջապէս գործի պիտի սկսիմ:

Վիպէռ ողջունեց և անհետացաւ դուռնէն դուրս, մինչ դեռատի ալրին ու դատաւորը, վայրկեան մը իրարու երես նայելէն ետքը տեսակ մը ապշուածութեամբ և հիացումով, իրարու ձեռք սեղմեցին և բաժնուեցան:

Վիպէռի առաջարկած խնդրանքները գոհացում

գտան անտարակալոյս, քանի որ յաջորդ օրը սա հատաւոր գրուած էր Դատական Թերթին մէջ. —

«Պ. Ալպէր Ս.... որուն համար երէկ գրած էինք թէ Լա Բէ փողոցին ոճիւրին խառնուած էր և որ ձերբակալուած էր, գրեթէ անմիջապէս ազատ արձակուեցաւ, հարցաքննութենէ մը ետք ուր ոչ մէկ բառ կար իրեն դէմ: Ասկից զատ, մասնաւոր տեղեկութեանց նայելով, արդարութիւնը հաստատած է թէ այդ ոճիւրին ճշմարիտ հեղինակը որ արտասահման փախած է կը կարծուի, մօտ ատենէն պիտի գտնուի և պիտի յանձնուի մեզի. քանի որ գործը պարզ սպաննութեան մը չուրջը կը դառնայ:

«Մեր ընթերցողները վստահ կրնան ըլլալոր, պիտի գրենք մեզի եկած բոլոր այն նոր տեղեկութիւնները, որոնք արդարութեան ձեռնարկները խափանելու բնութիւնը չունին»:

Այս գրուածքին տեղեկութեան և ճշմարտութեան հաւատաց ամէն մարդ, և շատ մը թերթեր նոյն իսկ ատիկայ առիթ բռնելով ելան բարոյականի դասեր տուին. ցաւեցան Սաւարիի բաղդին վրայ և զայն ներկայացուցին իբր տխուր մէկ զոհը դատական նոր սխալի մը:

Բարիզի մէջ, պղտիկ եղելութիւնները խոշոր համեմատութիւններ կ'առնեն. գիտնալով թէ վաղը չպիտի խօսուի այդ բանին վրայ, կը փութան զայն վիթխարիցընել. ամբողջ շաբաթ մը Սաւարի օրուան մարդը եղաւ, մարտիրոս մը:

Նաաիօնալ թերթը առիթէն օգտուելով ֆանթէզի ծօղուած մը գրեց, որ մեծ աղմուկ հանեց:

Այս բոլոր գրուածները Վիպէռի բաղդը կը չինէին.

— Սաւարի, կըսէր գաղտնի ոստիկանը, չկրնար երբէք երեւակայել որ դեռ կասկած կը ներշնչէ և հսկո-

դուրսեան տակ է. Իր գուշակած, զգոյշ կեանքէն դուրս պիտի ելլէ, քանի մը սխալներ պիտի գործէ և ես զայն ձեռք պիտի ձգեմ:

Ոստիկանութեան գաղտնի գործակալը կը ժպտէր այսպէս խորհելով, լեզուովը չըթնէր կը գգուէր և ձեռքերը կը չփէր:

Թ.

— Սալարիի հարցաքննութեան երրորդ օրը, 30 տարու մարդ մը, ազատ համաձայն ձեւով, կապոյտ ակնոցով և օտար բազմաթիւ պատուանշաններով Տիկին, Վիտալի դուռը կը զարնէր:

Մարիէթթա բացաւ դուռը:

— Ձեր տիրուհին հետ տեսնուիլ կուզեմ, ըսաւ անձանօթը:

— Ժամը Ծը չէ դեռ, տիկինը մարդ չընդունիր. դիտել տուաւ Մարիէթթա:

— Բայց գործերը ստիպողական են:

— Ո՛վ էք դուք:

— Ձեր տիրուհին դէտք չէ որ անունս գիտնայ: Լսէք իրեն թէ ես այն մարդն եմ որ հանդիպեցաւ հարցաքննիչ դատաւորին սենեակը:

Օհ, ատ ուրիշ խնդիր գոչեց Մարիէթթա, տիկինը խօսեցաւ ձեզի համար և ըսաւ թէ անմիջապէս ընդունիմ ձեզի:

Կէս մը գոց բռնած դուռը լայն մը բացաւ և մարդը առաջնորդեց յարկաբժնին մէջ:

— Բայց հիւրը սալօն մտցուցած պահուն կեցաւ և ըսաւ.

— Պարոնը մինակ տեսնուիլ կ'ուզէ տիկինին հետ:

— Որչափ որ կարելի է:

— Սենեակը սպասող ուրիշ մարդիկ կան. Պարոնին մեռնելէն ի վեր փաստաբաններն ու նոտարները հոսկից դուրս չեն ելլեր որ...

— Ուրեմն ես հոս, սա ճաշասենեակին մէջ կը սպասեմ:

— Ոչ, դուրս ելած ատեն ամէն մարդ պիտի տեսնայ ձեզի: Հաճեցէք հետեւիլ ինձի:

Նրբանցքէ մը անցաւ, փոքր դուռ մը բացաւ և ըսաւ:

— Կ'երթամ տիկինին իմաց ապա ձեր գալուստը. անմիջապէս քովերնիդ պետի գայ երբ իմանայ:

Վիպէռ, (անշուշտ ամէն մարդ ճանչցաւ զայն) երբ մինակ մնաց, շուրջը նայեցաւ. արդուզարդի գեղեցիկ խուցի մը մէջ էր, հաղարումէկ անուշահոտութիւններով լեցուն. Բարիզիյն այսպէս է, միշտ արդուզարդի ետեւէ. խնամքի ու մաքրութեան հոգածու է, ու և է գործէ առաջ զարդախուց կը մտնէ, իր տան բոլոր սենեակներուն մէջ իր ամենէն չափ կեցած տեղը հոն է:

Երկայն մեծ աթոռի մը վրայ նստած, գաւազանն ու գլխարկը ծունկերուն միջեւ, Վիպէռ տիկին Վիտալի սպասելով զարդասենեակին գրաւիչ յարգարանքը կը դիտէր. այս ժուժկալ, զրեթէ խստակեաց մարդը, պարզ թէ՛ բնութիւնով և թէ խնայասէր դատումներով երբէք չէր գտնուած այս տեսակ առիթի մը մէջ. Ոստիկանութեան քարտուղարի իր պաշտօնին մէջ յաճախ այցելած էր մեծափայլ բնակարաններ. ոսկեափայլ և շողչողուն դաշիքներու մէջ գտնուած էր, թանկարժէք գորգեր կոխած էր, սակայն երբէք չէր մտած սիրուն կամ

աշխարհիկ կնոջ մը ներքին կեանքին մէջ. ասիկա յայտնութեան մը պէս կուգար իրեն:

Կը զարմանար, անակնկալի կուգար խանդավառութեանը պէս տղու մը, որ յանկարծ նոր խաղալիքի մը առջեւ կը գտնուի, դպրոցականի մը պէս՝ որ առաջին ժամադրութիւնը ձեռք կը ձգէ, պարկեշտ կնոջ մը պէս՝ որ առաջին անգամ պարահանդէսի կ'երթայ, և գիւղացիի մը պէս՝ որ յանկարծ թատրոնի նրբանցքի մը մէջ կը հրուի:

Եւ մինչ իրեն համար այսքան նոր բաները մէկիկ մէկիկ քաղ ընելով զբաղած էր, զգալով հողարումէկ անուշահոտութիւններու, քաղցրաբոյր փայտերու և գեղօրներու արտածորումները, կամաց կամաց սկսաւ միտքը թմրիլ, մոռցաւ թէ ինչո՞ւ համար եկած էր տիկին Վիտայի քով, ինք իր կացութիւնը բոլորովին չյիշելով...

Զարդասենեակին դուռը երբ բացուեցաւ, Վիպէն ինքզինքին եկաւ:

Մարիէթիան էր եկողը, որպէս զի զայն առաջնորդէ տիկնոջը քով:

— Պարոն, ըսաւ ձիւլիա, ընդունելով ոտտիկանութեան գաղտնի գործակալը, կը ցաւիմ որ ձեզի չատ սպասցուցի, բայց կ'ուզէի որ կատարելապէս ազատ ըլլամ ձեզ ընդունելու համար: Հիմա բոլորովին ձեր տրամադրութեան տակ եմ:

— Կարգացի՞ք երէկ իրիկուան թերթերը տիկին, աւելցուց Վիպէն առանց ուրիշ նախաբանի և նստելէ ետք:

— Այո՛, պատասխանեց կինը, և տեղեկացայ թէ Ալպէր Սալարի ազատ ձգուած էր:

— Իրաւ ալ Պ. հարցաքննիչ դատաւորը որոշեց մտիկ ընել զիս և հրամայեց ազատ արձակել զայն:

— Ի՞նչ կը յուսաք հիմա:

— Շատ բան, եթէ երբեք ինծի օգնէք:

— Ե՛ս:

— Այո, դուք տիկին:

— Լաւ պարոն, յարեց ձիւլիա ուժգին, իմ պարտականութիւնս, կեանքի իմ միակ նպատակս չե՛ն արդեօք սիրեցեալ ամուսինիս վերջին կամքը կատարել և անոր վրէժը լուծել. ըսին թէ վստահիմ ձեզի, կը վրստահիմ ձեզի և մարմնով ալ, հոգիով ձեզի կը պատկանիմ:

— Այն ատեն տիկին, պիտի յաջողինք, գուցե Վիպէն ուրախ, պիտի յաջողինք. աւելցուց ձիւլիայի ձեռքերը իր ձեռքերուն մէջ առնելով և զանոնք թոթուելով:

Կինը բան մըն ալ չըսաւ, դարմանք չյայտնեց: Վիպէն իրեն համար ոչ մարդ մըն էր և ոչ ալ ոտտիկան մը. մեղսակից մըն էր, վրիժառու մը:

Դէմ դիմաց նստան և Վիպէն յարեց.

— Երեք օրուան խորհրդածութենէ մը ետք կը պնդէ՞ք որ Սալարի սպաննինչ է ձեր ամուսինին:

— Կը պնդեմ, և դ՛ուք, հարցուց:

— Ես ալ, աւելին պիտի ըսեմ. իմ տարակոյսները նոյն իսկ հաստատութեան կը վազեն, բայց կատարելապէս բարոյական հաստատութեան. և դուք մի անգիտանաք թէ նիւթական ապացոյցներու պէտք ունինք:

— Այդ ապացոյցները ձեռք ձգելու համար միջոցներ գտա՞ծ էք:

— Այո, բայց ձեր ձեռնտուութեան պէտք ունիմ:

— Հաճութեամբ.

— Մտածեցէք որ մեծ կորովի մը պէտք պիտի ունենաք:

— Պէտք եղածին չափ ունիմ.

— Մեծ համբերութիւն մը.

— Պիտի ունենամ.

— Եւ պարտիք յաղթել անհրաժեշտ խորշումներու :

— Եթէ պէտք ըլլայ պիտի յաղթեմ :

— Մէկ խօսքով իմ հետեւելիք ծրագիրս անուիր, զժպիւի և յիմարական պիտի երևի, բայց դուք նախ պէտք է սր վտարէք այդ զգացումները :

— Ինչ արժէք ունին այդ զգացումները երբ վերջը պիտի դայ և եթէ պիտի յաջողինք :

— Այն ատեն, մտիկ ըրէք :

— Պատրաստ եմ :

Եւ Վիպէտի ըսելիքներէն բառ մը չկորսնցնելու համար, տիկին Վիտալ եկաւ նստաւ անոր մօտ, անոր նստած քանակէին վրայ :

Այդ դիրքին մէջ երկու սիրահարներ պիտի կարծուէին, որոնք քաղցր խոստովանութիւններ կը փոխանակէին :

Վիպէտ վայրկեան մը չունչ առնելէ ետք ըսաւ.

— Տիկին, նախ պէտք է դիտնաք որ Սավարին աչքիս տակէն չեմ կորսնցուցած բանտէն ելլելէն ի վեր : Իմ խնդրանքիս վրայ կանչուեցայ այն ժամուն, երբ Սավարի պիտի արձակուէր, և ես դատական պաշտօնատան դուռը սպասեցի : Հաղիւ դուրս ելած էր, կառք մը բռնեց. հետեւեցայ և երէք օրէ ի վեր ամէն իր շարժումները կը դիտեմ : Հիմա, երբ հոս եմ ես, յանձնակատարի զգեստ հագած մարդոցմէս մէկը անոր տան փողոցին անկիւնը կը սպասէ և կը հոկէ : Պիտի տեսնէք որ ձեռքերնէս չպիտի կրնայ խռատփիլ : Բայց մինչ ես այս խիստ հսկողութիւնը կը հաստատէի, զբաղած էի նաեւ ոչ նուազ կարեւոր հոգեբով, որոնք մեզի մեծ օգտակարութիւն պիտի ունենան : Սավարի անցեալ կեանքը պիտի քննեմ, պիտի քաղեմ բոլոր մանրամասնութիւնները այն պարագաներուն մասին, որոնց վրայ

չատ թերի կերպով խօսեցաւ դատաւորին առջեւ : Հետեւեցնել կ'ուզեմ թէ, և կը ներէք անշուշտ տիկին, Սավարի իր երիտառարդութեան բոլոր շրջանին ոչ մէկ լուրջ կապ ունեցած է. այսինքն ոչ մէկ կին սիրած է :

— Ատոնք մեզի ինչ, դիտել տուաւ Շիւլիա :

— Ինչ կ'ըսէք տիկին, ատոնք մեծ կարեւորութիւն ունին, պիտի համոզուիք ըսածիս եթէ հաճիք մտիկ ընել :

— Շարունակեցէք պարօն :

— Ըսի թէ Սավարի ոչ մէկ լուրջ կապ ունեցած է : Իր կեանքը վատնած է մեր շատ մը այդ կարգի երիտասարդներուն պէս, աջ, ձախ, հոս, հոն, Սրբեք տեղ մը չէ բնակած. այլ իջեւանած է. իր երեւակայութիւնը շատ գործած է, իր սիրտը բնաւ չէ բարասխած : Զեմ դիտեք թէ կրնամ կոր ինքզինքս աղէկ հասկցնել ձեզի :

— Կատարելապէս պարօն, յարեց Շիւլիա, զարմացած այս նորօրինակ ոստիկանին ընտրեալ արտայայտութիւններէն, քանի որ ան Վիպէտի կեանքին մանրամասնութիւնները չէր դիտեր :

— Միակ կինը, որուն վրայ խօսեցաւ հարցաքննութեան մէջ, շարունակեց Վիպէտ, ամուսնացած հին կնիկ մըն է, Բէլաթի տ'Էրմօն անուն, որ կատարելապէս ծանօթ է ոստիկանութեան : Այդ կնիկը, աշխարհիկ կեանքի մէջ մեծ անուն մը չի ունիլ ետք երկար ատեն է որ մօտայէ ինկած է : Բայց անիկա չէ ուզած հրաժարիլ այն պերճ կեանքէն, որուն վարժեցուցած էին իր տարփաւորները. և որպէս զի պահէ այդ դիրքը, դիմած է արհեստի մը, ինչպէս իրեն դատակարարի կինները, այսինքն «թէյ կը մատակարարէ» (*).

(*) Բարիգի մէջ «թէյ կը մատակարարէ» բացատրութիւնով կը յորձորջուին սիրոյ միջնորդութիւնները : (Մ.Թ.)

— Ասկէց ի՞նչ կ'ելլայ, յարեց Ճիւլիա, ընդմիջելով ոտտիկանը:

— Այս, ճիշդ էք տիկին, յարեց Վիպէռ, դուք չէք կրնար ընտանեան բարիքեան բարքերուն: Կին մը որ «թէյ կը մատակարարէ» (*) չաբաթը մէկ երկու անգամ իր տունը կը խմբէ իր բարեկամուհիներուն ամենէն դեռատիներէն և ամենէն սիրուններէն մէկ քանին: Երբ այդ առաջին հրաւերները կատարուած են, ուրիշ հրաւերներ ալ կ'ուղղէ անձանոթ երիկ մարդերուն. «Քօրային պիտի հանդիպիք, կ'ըսէ մէկուն. գեղանի Օլիմբիային հետ պիտի դառնուիք, կ'ըսէ ուրիշի մը. եկէ՛ք ուրեմն և ժամանակ պիտի անցնենք. ձեր բարեկամներն ալ բերէք»: Այսպէս բարեկամները կուգան իրենց հետ բարեկամներով: Կը խօսին, կը խնդան, թէյ կը խմեն, յետոյ այդ կիներէն մէկը քանին կ'առաջարկեն թուղթ խաղալ: Առաջին անգամ 5 ֆրանքը չանցնիր զրուած գրամը: «Եկուր քովս նստէ, կ'ըսէ Օլիմբ երիտասարդի մը որուն վրայ տիրած էր արդէն. եկուր, կ'ըսէ, քեզի երջանկութիւն պիտի պարգեւեմ, բոլոր գիշերը պիտի շահիս»: Երիտասարդը կը նստի, բարեկամները անոր կը հետեւին, գրպանէն ոսկի մը կը դնեն, կը կորսնցնեն և նոր մը կը հանեն: Առտուան ժամը երկուքին, նախապէս դրուած 5 ֆրանքը 50ի կը բաձրանայ, ոսկիներուն կը յաջորդեն պանքտոմաները: Ժամը 5ին սեղանին վրայ ոչ ոսկի կը մնայ, ոչ պանքտոմա. ամէն մարդ կը պուռայ թէ կը կորսնցնէ և սակայն բոլոր դրամներն ալ անհետացած են: Մինչեւ ժամը 11 կը շարունակուի խաղը, երբ յոգնած՝ կը դադարին: 3, 5, 10 հազար ֆր.ի կորուստ մը կայ: Դալով տանս տիրուհիին, արդէն ժամը 5ին պառկելու գացած է:

(*) Սիրոյ միջնորդութիւն կ'ընէ:

Հմուտալով իր լայն գրպաններուն մէջ թխել բոլոր ոսկիներն ու տոմսերը, իր փոխարինութիւն ա'յնքան առատաձեռնօրէն մատակարարած «թէյ»ին...

— Կը հասկնամ, ըսաւ Ճիւլիա որ ուշադիր մտիկ կ'ընէր Վիպէռի:

— Բայց, շարունակեց այս վերջինը, իրենց օձիքը այդ կնիկին տուող մարդոց մէջ կան ալ որ տան մէջ շատ մտերիմ են: Ատոնք երկար ատենէ ընտելացած են տունին սովորութիւններուն և գիտեն թէ ի՞նչ ըսել է «առաջին անգամ դրուելիք դրամը 3 ֆր. անցնելու չէ»: Անձանոթ չեն Բօրայի և Օլիմբիայի ճարպիկութիւնը, Գիտեն թէ կարգը իրենց եկած է «խեղդել» ոսկիներն ու պանքտոմաները: Պարզօրէն խօսելով, խարդախութիւն գործելու ժամանակ չունենալով, մերթ կը կորսնցնեն, սակայն երեք չեն դադարի պատասխանելէ տանտիրուհիին հրաւերներուն, սրովհետեւ անոնք գիտեն խաղացողները հաւաքել, զանոնք ոգեւորել և խաղը վերակազմել: Այս վերջին մանրամասնութիւնները բաւական կրնան բացատրել ձեզի Սալարիի և ներք բաւական կրնան միջեւ եղած կապին բնութիւնը: Հաստէրմօն կնկան միջեւ եղած կապին բնութիւնը մը կըցաք անշուշտ թէ անոնց մէջ պարզ շահու խնդիր մը կայ, ընկերովի դրամ քաշելու մեղսակցութիւնը: Այսպէս ուրեմն իրաւունք ունէի ըսելու թէ Սալարի ոչ մէկ լուրջ կապ ունեցած է, որովհետեւ այն միակ կապը որմէ կը կասկածուէր, գոյութենէ զուրկ է բոլորովին:

— Բայց ի՞նչ կը հետեւցնէք, հարցուց Ճիւլիա եռանդով, անհամբեր հասկնալու թէ ոտտիկանը ո՛ւր պիտի հասցնէր ենթադրութիւնը:

— Կը հետեւցնեմ թէ Սալարի եթէ չէ սիրած, սիրելու ընդունակ պէտք է ըլլայ ուրիշներէ աւելի:

— Է, լաւ, զո՞վ կ'ուղէք որ սիրէ ան:

— Ձեզի՛, տիկին...

— Ինձի՞...

— Այո, ձեզի՛:

— Ինձի՞, կրկնեց ձիւլիւս որ կարծեց թէ սխալ կը լսէր:

— Այո. ատիկա միակ միջոցն է, որով պիտի կըրնանք ճշմարտութեան հասնիլ: Սովորի ձեզ չի ճանչնար, ձենէ չպիտի զգուշանայ: Իր կեանքին մէջ պիտի մտնէք, մասը պիտի կազմէք իր գոյութեան. անոր անցեալը պիտի փնտռէք և ուշ կամ կանուխ զիմակազերծ պիտի ընէք զայն...

ձիւլիւս զարմանահար կը նայէր Վիպէոի երեսն ի վեր, որ շարունակեց.

— Մեր ունեցած հակառակորդին պէս հակառակորդ մը պարզ միջոցներով չի յաղթուիր: Անսպասելի, այլանդակ, տարօրինակ միջոց մը պէտք է զոր փնտռեցիք և կարծեմ ալ գտայ:

— Բայց այդ ծրագիրը յիմարակա՛ն է, գոչեց ձիւլիւս:

— Կ'ընդունի՞մ:

— Անիրականալի՛ է:

— Օհ, ձեր ձեռնտուութեամբ պիտի կրնամ իրաւ կանայքեւ այդ բանը:

— Բայց ատոր համար գերմարդկային ոյժ մը պէտք է:

— Ունի՞ք զայն:

— Հապա եթէ ինքզինքս մասնեմ...

— Երբեք: Եթէ ընդունիք ծրագիրս, մէկ մտածում միայն կը մնայ, յաջողցնելը: Սովորին է որ ինքզինքը պիտի մասնէ և ամուսինիդ վրէժը պիտի լուծուի:

Եւ մինչ ձիւլիւս տոգոյն, ջղային, յուզուած, չէր պատասխաներ, Վիպէո ոտքի ելաւ, առաւ գլխարկը և

անկիւն մը դրուած գաւաղանը, և դէպի դուռը երթալով:

— Տիկին, ըսաւ, վաղը այս ժամուն պիտի գամ դարձեալ: Եթէ ինձի ծանուցանէք թէ, ինչպէս որ կը յուսամ, ծրագիրս կ'ընդունիք, զայն աւելի մանրամասնօրէն պիտի պարզեմ ձեզի:

— Բայց... գոչեց ձիւլիւս, կարծեմ վար դնել ուղերով զաղտի ոտիկանը:

— Վաղը. ցտեսութիւն, յարեց այս վերջինը և քաշուեցաւ:

Ժ.

Հոկտեմբերի վերջին օրերը Բ. մարքիզը, որուն մէկ շահեկան նամակը մէջ բերած էինք արդէն, հետեւեալը կը գրէր իր պաշտպանեալ Վիպէոի.

«Մեծ տղայ, ի պատիւ ըսեմ թէ, վերջին նամակդ այնքան հետաքրքրութիւնս արթնցուց, որ իմ ձանձօրոյթի սոսկալի վայրկեաններս փարատեցիր: Ատիկա քեզի՛ համար աղէկ եղաւ. ինձի քիչ մը զբօսցնելուդ համար քեզ պիտի պառկեցնեմ իմ կտակիս վրայ ի վիաս հղբօրորդիիս, խոշոր մարդ մը, որ վերջերս ինքզինքին ազատական գաղափարները փառաբանելու, ներեց իր ազատական գաղափարները փառաբանելու, իմ առջեւ:

«Այո, նոյն իսկ համարձակեցաւ երեսիս տալ թէ զարուս մարդը չեմ: Ծո՛ւնչանորդի: Ահա խօսք մը որ անոր երկու կամ երեք միլիոնի պիտի նստի: Իմ գալուս մարդը չեմ... Ինչո՞ւ, որովհետեւ ըսի Արթուր

փողոց, փոխանակ Լաֆիթ փողոցի: Ինձի՛ ինչ ատոնք:

«Իմ ժամանակիս մարդը չըլլա՛մ... Ե՛ս... բայց ես ոչ միայն ներկայ այլ եկող դարո՛ւն ալ մարդն եմ և անոր մասին սիրուն բաներ ալ կրնամ ըսել հիմակուց...»

«Բայց ահա իմ ընտանեկան գործերէս կը ճառեմ քեզի: Կը զառանցե՛մ, ի՛նչ կ'ընեմ, թէ ինքզինքս կը... ձերբակալեմ, քանի որ գաղտնիք մը կայ մէջերնիս, զոր դուն երեւան պիտի հասնես, Պ. Վիպէա: Դուք այս բանին լաւ հետազոտիչն էք: Բայց մենք մեզի դառնանք:

«Բաւական մտածեցի քու ծրագիրիդ վրայ, որուն մասին գրած էիր ինձի: Խօսքը մէջերնիս, այլանդակ է ան, անկարելի ախմար... բայց կը յաջողի ալ գուցէ:

«Ախ, եթէ Լա Բէ փողոցի քրդ գեղանի այրիդ բարիգուհի մը ըլլար, պիտի ըսէի ձեզի. — Ի դո՛ւր, իմ աղւոր բարեկամս, այդ կինը անկարող է լաւ ելք մը տալ ատանկ ձեռնարկի մը. առաջին առիթով իսկ պիտի ձգէ փախի ձեզի, և պիտի մնաք առաջուան պէս: Բայց Խաւացի մըն է, հիւսիսցի՛ խաւուհի մը, շենքովացի մը: Այդ կիներով կրնայ պարծիլ մարդ. անոնք այլասերած չեն ինչպէս շատ մը հայրենակիցներ. ինչպէս բոլոր մերիները: Ատոնք սալօնի պուպրիկներ չեն, կինե՛ր են, ճշմարիտ կիներ: Ուստի առաջ գնա քու այդ կնոջդ հետ, ելքի մը պիտի հասնիք, ասիկա ե՛ս է որ կ'ընեմ: Անիկա ձեզի պիտի վերադարձնէ Սափաբին, զայն պիտի բղիկ բղիկ ընէ և կտորը չպիտի ձգէ:

«Բայց ըսէ ինձի թէ, ընդունե՞ց քու այդ ծրագիրդ: Վերջին տեղեկութիւններդ ամենէն հետաքրքրական տեղը կը մնային: Կարծես թէ թերթօն մը կը գրես, նոր ժամանակներու սիրուն նիւթի մը վրայ: Շո՛ւտ, շո՛ւտ, բառ մը ըսէ որ տեղեկանամ Տիկին Վիտալի տ ունեցած վերջին տեսակցութեանդ արդիւնքին: Իմ

տարիքիս մէջ, աւա՛ղ, միայն իրեն կողմը կը տաչէ մարդ, ինքն իր հաշւոյն միայն կ'ապրի: Ուրիշներու համար ապրելու մասին օգնեցէք ինձի. աղէկ գիտնալու էք որ, ինձի պէս մարդիկը չեն մոռնար իրենց մատուցուած ծառայութիւնները: Զփոխարինելը նոր ժամանակներու գործ է:

«Յ. Գ. — Ձրանսական կառավարութեան արդի վիճակը կարծեմ չպիտի ներէ քու մեծամեծ ծախքերուդ: Ասոր համար կրնաք վրաս չէք քաշել առանց հոգ ընելու. այլ ևս պէտք չունիմ խնայողութիւն ընելու իմ սա անչա՛ն եղբորորդիին համար: Ես իմ ժամանակիս մարդը չըլլա՛մ, ե՛ս. անարժանը. բայց պիտի տու՛մ է՛...»:

Վիպէա փութաց պատասխանել.

«Պարոն Մարքիզ, առաջին առտու գացի Տիկին Վիտալի տունը, ինչպէս որ ըսած էի: Այս անգամ չսպասեցի, կիներ անմիջապէս եկաւ միացաւ ինձի և աշխուժօրէն ըսաւ.

«—Սրկար ատեն խորհեցայ, և որովհետեւ ուրիշ ձար չկայ, կարծեմ պիտի ընդունիմ ձեր ծրագիրը:

«—Շատ աղէկ, տիկին, պատասխանեցի:

«Յետոյ առանց աւելի ժամանակ անցնելու, դէմ դիմայ նստանք և վիճաբանեցանք խել մը ժանրամասնութիւններու վրայ:

«Երկու ժամ ետքը զատուեցայ անկէց և անմիջապէս գործի սկսայ:

«Պէտք էր միջոցներ պատրաստել և թշնամիին կացութիւնը ուսումնասիրել, որպէս զի կարելի եղածին չափ շուտ ելքի մը հասնիք և առաւելութիւնով յարձակինք:

«Վերջին նամակիս մէջ խօսած էի Բէլափի տ'Էրմօն անուն հաճոյասէր կնկան մը վրայ: Ըսած էի թէ ան

Սաւարիի հետ կապուած է, և բացատրած էի անոնց յարաբերութեան բնութիւնը, Այդ տ'էրմօն կնիկն է որ մտադրած եմ նախ սկսիլ. անոր տանը մէջ է որ, եթէ ծրագիրներս յաջողին, Տիկին Վիտալ և Սաւարի իրարու պիտի հանդիպին առաջին անգամ:

«Ահաւասիկ թէ ինչպէս յաջողցուցի այդ հանդիպումին գործը:

«Երէկ ժամը 2ին, Պրանշ փողոց, 10 թիւ, Բէլա-ժիի դուռը զարկի:

«Եթէ անոր սանդուխին վրայ ինծի հանդիպէիք, հաւատացէք, Պ. Մարքիզ, ձեր բոլոր նրբատեսութիւնով և դիտելու կարողութիւնով չպիտի կրնայիք ճանչնալ: Բոլորովին նոր մօրթի մը մէջ մտած էի: Օտարականի տարազ հագած էի, ապուշի տիպար մը, եթէ երբեք կը ներէք որ այս բացատրութիւնը գործածեմ: Այն աեսակ վիճակի մը մէջ էի որ, ամէն կին որ քիչ մը բանէ կը հասկնայ, զիս տեսնելուն պէս պիտի գոչէր. «Ինչ աղուոր փետտուելիք հաւ մըն է...»:

«Ահաւասիկ արդուզարդս, երկու բառով: Սեւ րըտէնկօթ, փողկապ և բաճկոնակ. գորշ տարատ մը, ձեռնոց, զլխարկիս վրայ քօղ մը, փայլուն կօշիկներ, ոսկիէ երկայն շղթայ մը բաճկոնակիս վրայ, փողկապ'ս վրայ աղամանդեայ ասեղ մը, աջ ձեռքիս մէկ մատին վրայ դարձեալ աղամանդէ մատնի մը, զոր բոցը կը ձգէի, և ոսկի զլուխով գաւազան մը:

«Կը տեսնէք որ, պարոն Մարքիզ, թէ' հարուստ և թէ մեր բարեբուն անձանօթ մարդու մը երեւայթը առած էի: Անա'նկ արդուզարդ մը չինած էի, զոր «զգացումներ արթնցող» կը կոչեն, որովհետեւ շատ մը կիներուն երազել կուտայ ան: Անօգուտ է ըսել որ, կատարելապէս կեղծ էին իմ աղամանդներս:

« — Տիկինը կրնա՞յ տեսնուիլ, հարցուցի:

« — Զեմ գիտեր, պարոն: Պարոնը կ'ուզէ՝ իր անունը յայտնել, պատասխանեց ինծի վառվռուն դէմքով սպասուհի մը:

«Նախ և առաջ ֆրանսերէն լեզուին մէջ շատ վարժ չըլլալ ձեւացնելով, չհասկնալու զարկի. յետոյ պատասխանեցի իտալական շեշտով մը, զոր փոխ առած էի, քանի մը օրէ ի վեր Տիկին Վիտալի հետ ունեցած յարաբերութիւններուս առիթով:

« — Անունս թէպէտ ձեր տիրուհիին անձանօթ է, և սակայն իր բարեկամներէն շատերուն կողմէ յանձնարարուած եմ արդէն: Նաչօքիէն կուգամ, և եթէ կ'ուզէք այցաքարտս ներկայացուցէք իրեն...

«Ազնուականի քառթ մը տուի իրեն, զոր առջի օր իսկ պատրաստել թուած էի դեռ, և սպասուհին չքեղ արահ մտցնելէ ետք զիս, գնաց իր տիրուհիին տեղեկացնելու:

«Սրահը կը սպասէի: Տիկին տ'էրմօն չուշացաւ. խարտեաշ, գէր ու թոռմած դէմքով պղտիկ կին մըն է. ա'ն աստիկան ներկուած է որ, ճշգոթէն կարելի չէ ըսել թէ գեղեցիկ է. դիմագիծները բաւական նուրբ են սակայն. բաւական հաճելի բնաւորութիւն մը ունի. կապոյտ մետաքսէ երկայն սենեկազգեստ մը հագած էր, որ մարմինին կարկառուն մասերը երեւան կը հանէր:

« — Պարոն կոմս, ըսաւ ինծի՝ կարդալով իրեն ղրկած այցաքարտս, զոր դեռ ձեռքը կը բռնէր, և հիանալով ինծի հետ ծանօթանալուն համար. նստելու ձանձրոյթը ցանձն առէք. ըսուեցաւ որ ինծի յանձնարարուած էք...

« — Զեր բարեկամներէն շատերուն կողմէ, տիկին, ի մէջ այլոց Սանթա Վիչչինի մարքիզէն:

« — Ահ, այդ սիրական մարքիզը. հինգ վեց աա-ժիէ ի վեր չեմ տեսած զայն, միշտ աղէկ է:

« — Մի՛շտ, տիկին, մի՛շտ...

« — Նարոյիէ՞ն կուգաք...

« — Ճիշտ հոնկէ, այո՛, տիկին.

« — Եւ խորհեցաք գալ զիս տեսնա՞լ. սքանչելի գաղափար:

« — Ձեր վրայ շատ լաւ խօսեցան ինծի:

« — Կը չողորթի՞ք. գուցէ հիմա աւրուինք իրարու հետ, ըսաւ կոտորտուելով:

« — Ա՛հ, տիկին շատ պիտի ցաւիմ: Խորհեցէք անգամ մը որ Բարիզ ո՛չ մէկ ծանօթ, ո՛չ մէկ բարեկամ ունիմ:

« — Խեղճ երիտասարդ. բայց իմ տունս ձերինն է. Առանց գաղտնապահութեան ըսէք միայն թէ, ի՞նչ պիտի ընէք հոս:

« — Քիչ մը մխիթարեւելու եկայ, տիկին. մեծ վիշտներ կրեցի. քանի մը ամսուան մէջ ամէնէն մօտիկ ազգականներս կորսնցուցի: Դեռ սուգի մէջ կը տեսնէք արդէն զիս:

« — Իրա՛ւ այդպէս է. մեր քով հաստատուելու միտք ունիք, հարցուց հետաքրքրութեամբ:

« — Թերե՛ւս, եթէ ախորժիմ Բարիզէն:

« — Դիտէ՛ք անշուշտ թէ անկէ ախորժելու կամ հոն աղէկ ապրելու համար շատ դրամ պէտք է:

« — Օ՛հ, ատիկա հոգս չէ՛, հերիք է որ ախորժիմ:

« Կատարեալ պարզութիւնով մը ըրած այս յայտնութեանս վրայ տիկին տ'էրմօն աւելի մօտեցաւ ինծի:

« — Եւ ի՞նչ են ձեր ճաշակները, ըսաւ ինձ, պէտք է ջանամ գանոնք գոհացնելու, քանի որ դուք ինծի յանձնարարուած էք բարեկամներուս կողմէ:

« Աստուած իմ, տիկին, գրեթէ հաւասարապէս կը սիրեմ ըլլոր այն բաները՝ որոնք բարի եւ գեղեցիկ են:

« — Տեսէ՛ք, բաւական քաջատրեցիք միտքերնիդ. բայց անշուշտ նախասիրութիւններ ունիք.

« — Ունի՛մ.

« — Որո՞նք են անոնք.

« — Կ'ուզէ՛ք գիտնա՞լ անպատճառ.

« — Անտարակոյս.

« — Կը պաշտեմ կիներուն ընկերակցութիւնը.

« — Առաջին անգամ ձեզ անանելով կասկածեցայ արդէն...

« — Ի՞նչպէս.

« — Բնական ըմբռն է որ, պատասխանեց Բէլափի՝ փորձելով աչքերը խոնարհեցնել, մարդոց հաճելի կ'ըլլան այն կիները, որոնք արդէն հաճելի կը գտնեն զիրենք. անկեղծ եղիք, շատ մը անգութ կիներու չը հանդիպեցա՞ք:

« Պ. Մարքիզ, առաջին անգամն էր որ այսպիսի քօմբլիման մը կ'ընէին ինծի: Կ'երեւի թէ շատ աղէկ ծպտուած էի. այսուհանդերձ կը հաւատայի՞ք որ վայրկեան մը դերս իրաւ կարծելով պիտի կարմրեայի. մի՛ ծաղրէք ինծի, որովհետեւ մարդ եթէ որս չի գտնէ, շուքովը կը գոհանայ:

« Քաղաքավարութեան մէջ չի թերախալու համար սեղմեցի այն ձեռքը՝ զոր տ'էրմօն դրաւ իմինիս մէջ, եւ ըսի.

— Իտալական անուշ բաղդերը հաշուի չեմ առներ, ըսել կ'ուզեմ որ Բարիզի մէջ յաղթական ելլեմ...

— Բարիզի մէջ. բայց ատկից դիւրին բան չկայ, աւելցուց չհասկնալ ձեռացնելով. մեր Բարիզուհիները ձեր հայրենակիցներէն աւելի խրտչող չեն, եթէ կը փափաքիք, առիթը կրնամ ներկայացնել որ շատ հմայիչ կիներու հանդիպիք. բարի՛ կնիկ մըն եմ ես...

Բէլափի, որ իմ տխմար ձեւերէս քաջաւերուած անտարակոյս իր ծրագիրը կը շինէր մտովի, փութաց աւելցընել.

— Ճիշդ ալ այս գիշեր թէյի սեղան մը կուտամ քանի մը մտերիմներու, և եթէ յանձն առնէք մեր մէջ գտնուիլ...

— Աւա՛ղ տիկին, իմ ըրոր գիշերներս գրաւուած են. Բարիզի մէջ մինակ չեմ:

— Ամուսնացած էք, հարցուց թեթեակի յուզուած ձայնով մը:

— Ոչ, փառք Տիրօջը. պատասխանեցի գորովալի ակնարկ մը ուղղելով անոր:

Ինչ հեռացաւ գոչելով:

— Գուցէ տարափուհի՛ մը ունիք:

« — Ոչ, ոչ կ'երգնու՛մ:

«Այնքան անկեղծ շնչով մը ըսեր էի այս խօսքը որ համոզուեցաւ. իրողութիւնը այս է որ ժամէ մը ի վեր, առաջին անգամ ըլլալով, ճշմարտութեան մէջ էի, ինչպէս կ'ըսեն սովորաբար:

« — Այն ատեն, յարեց Բէլաժի, ո՞վ կ'արգելէ ձեզի իմ հրաւերս չընդունիլ:

« — Նաբոլէէն մէկ ազգականուհիիս հետ եկայ. Բարիզի մէջ ան մարդ չճանչնար և ես զայն գիշերը մինակ չեմ կրնար պանդուկը ձգել: Բայց կը խորհիմ ասոր վրայ. գոչեցի յանկարծ ձայնիս շնչով փոխելով. ինծի նկատմամբ այնքան բարեհաճ էք որ, գուցէ պիտի ներէք ինծի...

« — Ինչ:

« — Ձեզի ներկայացնել իմ ազգականուհիս:

« — Բէլաժի լուռ մնաց:

«Արդարեւ, հարուածը յանդուգն էր. ինքզինքս աշխարհիկ մարդ ներկայացնել, և գաղափարը ունենալ ազգականուհիներէս մին տիկին տ'երթնի տունը տանելու. անխորհուրդ առաջարկ մըն էր այդ. բայց ես օտար էի, քիչ ընտանի Բարիզի սովորութեանց, և մեծ մըտա-

ցիութիւնով մը օժտուած չէի երեւէր. Բէլաժի դիւրութեամբ կրնար խորհիլ որ ընկերութեան մէջ իր ճշմարիտ կացութեան անգիտակ էի: Անձնասիրութիւնը սակայն օգնեց իրեն և վայրկեան մը խորհելէ ետք չատ զարմացած չէր երեւար իր սխալին առջեւ, և հաւանաբար քիչ մը ետք պիտի փորձէր պարզել իր վիճակը:

«Պ. Մարքիզ գուցէ ըսէք որ Տիկին Վիտալը փոխաազգականուհիի ինչո՞ւ իբր հոմանի չներկայացնէի, որով տիկին Բէլաժիի տունին մէջ իր ներկայութիւնը չպիտի գէշ տեսնուէր ու ամէն խոչնդոտ պիտի վերջանար մէջտեղէն:

«Անտարակոյս ատիկա աւելի պարզ էր, բայց ես կարգ մը արտակարգ փափկանկատութիւններ ունիմ և կարգ մը անդիմադրելի խոհեմութիւններ:

Այդ տեսակ զգացումներ ունենալու համար մի զարմանաք, ի՞նչ ընեմ, Ինծի այնպէս կուգար ու իրաւունք չունէի ատանկ անուն մը տալու տիկին Վիտալի, տարփուհիի դեր մը տալ անոր ինչպէս ինծի, զայն ներկայացնել անանկ մէկը որ չէ. անոր համար որ չի կրնար ըլլալ:

« Միւս կողմէ, հաշիւներս ճիշտ ելան. Բէլաժի իր նախնական զարմանքը թոթուած, պատասխանեց.

« — Է, աղէկ, սիրական կոմս, ձեր ազգականուհին ներկայացուցէք ինծի, իր այցելութենէն չատերախտապարտ պիտի մնամ. միայն իմացուցէք իրեն թէ մտերիմներու հաւաքոյթ մըն է. իմ տունիս մէջ չեն պարեր, դաշնակին անգամ ձեռք չեն դպցուներ, միայն կը խօսակցին. երբեմն ալ, երբ խօսակցութիւնները ծանրանան, քիչ մը թուղթ կը խաղան ոչինչ գումարներով: Խաղամո՞լ էք դուք Պ. Կոմս:

« — Այո՛ կը խօստովանիմ:

« — Պէտք պիտի ըլլայ որ հոս չփորձէք այդ մոլութիւնը. չեմ ուզեր որ ու է մէկը տունիս մէջ, մէկ գի-

չերը 3-4 ոսկիէն աւելի կորսնցնէ: Եւ յարմարն ալ այս է, անանկ չէ: Ուրեմն այս գիշեր, սիրական կոմս, ստիպուած եմ հիմա բաժնուիլ ձեռնէ հազուելու համար, բարեկամուհի մը կը սպասէ, Պուլոնըրի անտառին մէջ պտոյտ մը կատարելու համար:

«Հրաժեշտ առի և կարելի եղածին չափ նուազ ձախաւերութեամբ գրկեցի ինծի երկարած ձեռքը:

«Ահա, պարոն Մարքիզ, ճշմարիտ պատմութիւնը իմ Բէլաժիի հետ առաջին տեսակցութեանս: Կարծեմ շատ ազէկ խաղացի դերս և ձեր գովեստներուն պիտի արժանանամ, որոնցմէ ա՛յնքան կը զգածուիմ:

«Այս գիշեր տեղի պիտի ունենայ առաջին ընդհարումը Սաւարիի և տիկին Վիտալի միջեւ: Եթէ տիկին Վիտալ ինքզինքը մասնէ՛... Եթէ կարծածէն աւելի քիչ ուժ ունենա՛յ... Այս մտածումը կը դողացնէ զիս:»

ԺԱ.

Վիպէն այնքան ճարտարօրէն խաղացած էր օտարականի, իր դրամները ինչի՞ ծախսելը չգիտցող հարուստի, փութուելու պատրաստ հաւի դերը, որ Բէլաժի տէրմօն կատարելապէս համոզուեցաւ:

Ասկից զատ, արտակարգ բան մը չկար գործին մէջ: Բէլաժիի պէս կիները իրենց կեանքին մէջ հանդիպած են ա՛յնքան դեռատի երիտասարդներու, հասուկ մարդոց և տարօրինակ ծերերու, անոնց՝ իրենց համար գործած այնքան խենթութիւնները տեսած են որ վերջապէս սկսած են արհամարհել մարդկային սեռը, և բոլոր էրիկ

մարդիկը միեւնոյն աստիճանին վրայ կը դասեն: Իրենց ներկայացող կամ ներկայացուած ու է նոր անհատին մէջ բաւականաչափ չարհարանքներէ ետք զոհուելու կոչուած ոչխար մը միայն կը տեսնեն: Այսպէս, Բէլաժի, Վիպէնէ բաժնուելուն պէս փութաց լուր տալ իր բարեկամներուն, և անոնց բարեկամներուն:

«Թէյ պիտի մատակարարուի այս գիշեր տանս մէջ» կը գրէր. այսինքն ըսել կ'ուզէր որ լաւագոյն մը կամ ոգեւորեալ պալաւա մը պիտի դարձնէին...:

Ժամը ճին, Բէլաժիի վեց կամ եօքը բարեկամները արդէն միացած էին իր սրահին մէջ:

Սիրուն կիներ և կարող խաղացողներ էին: Ասոնց ինչ տեսակ մարդ ըլլալը բացատրելու հարկ չկայ. ամէնքն ալ Բարիդի Ովկիանոսի արկածեալները, բազմախնդիրներ և պըրուհիներ:

Սպասելով լուրջ բաներու վրայ խորհելու, այսինքն խաղի սեղանը պատրաստուելուն, Բէլաժիի բարեկամուհիները, որոնց մէջ օտարական մը չկար, իրենք իրենց կը խօսակցէին: Ամէն օրուան յաճախօրէններու վրայ թեթեւ քաղ մը ըրին և անոնց մասին իրենց կարծիքները յայտնեցին:

Իտալուհի մը, որ դեռ նոր Բարիդ ժամանած էր և արդէն մեծ անուն մը չինած էր իր զգլխի գեղեցկութիւնովը, խօսքը Բէլաժիին ուղղելով ըսաւ.

— Բէլաժի, ցարդ մեզի ծանօթ մարդոց վրայ խօսեցանք. արդեօք նոր մը, օտարական մը չկա՞յ...

— Վերջին պահեցի այդ բանը, բացատրեց Տիկին տէրմօն. խնդիրը քու հայրենակիցներէդ մէկուն վրայ է ճիշտ: Րիւպինիի կոմսին:

— Չեմ ճանչնար, բայց հարկաւ պիտի ծանօթանանք: Է՛, հարուստ է:

— Շատ հարուստ կ'երեւայ:

Սիրոյ Զօհիր

— Անիկայ իմ բաժինս է ուրեմն, ըսաւ միամտօրէն թխահեր կին մը որ Անթօնին կը կոչուէր. օտարականը ես կը պահանջեմ:

— Եւ Սաւարին, հարցուց յանկարծ Արմանտ, այս գիշեր չպիտի տեսնենք զինքը:

— Կը սպասեմ կոր, յարեց Բէլաժի. ծանօթ միջադէպէն ի վեր տկար է և այսօր տունէն կ'ելլէ առաջին անգամ ըլլալով:

— Խեղճ տղայ. իրա՛ւ ալ հիւանդ ըլլալու տեղը կայ: Ինքզինքը իբր մարդասպան ամբաստանուած տեսնել...

— Եւ երեք օր բա՛նաւ մնալ:

— Բարեբաղդաբար ազատ արձակուեցաւ. կարգացիք թերթերը, ինչ աղմուկներ յարուցին դատաւորին, հարցաքննիչին և ուրիշներուն շուրջը:

— Ատոր փոխարէն, մեր բարեկամ Սաւարին օրուան մարդը եղաւ վայրկեան մը:

— Եթէ կ'ուզէք, տիկիններ, ըսաւ Անթօնին, իրեն պատուոյ ցոյց մը ընենք երբ ներս մտնէ:

— Այո՛, շատ պատշաճ է, աւելցուց Ատէլ, նշանք ես պիտի տամ հի՛բ, հի՛բ, հուրա՛...

Ժամը 11 էն 12 Բէլաժիի սրահը չափէն աւելի լեցւած էր արդէն:

Սաւարի ամէնէն վերջը հասնողներէն մին եղաւ: Կիները, ինչպէս խօսք մէկ ըրած էին, զայն ընդունեցին խանդավառութեամբ, բայց մարդիկը աւելի պաղ ընթացք մը ունեցան, անոր համար որ Յրանսայի մէջ ընդհանրապէս կը խորշին դատական և ոստիկանական գործերու խառնուող անձերէն, հոգ չէ թէ անմեղ արձակուած ըլլան անոնք:

Գաղտնի ոստիկանին և Տիկին Վիտալի սրահ մուտքը նշանակելի չեղաւ: Արդէն ժամէ մը ի վեր խաղի

սեղանները յարդարուած էին, գումարները իրարու կը յաջորդէին, ամէն մարդ աչքը չորս բացած էր չկորսնցընելու կամ աճապարութեան մը տեղի չտալու համար: Վիպէռի ուշ գալը մտադրութեամբ էր. Կը կասկածէր ձիւլիայի կորովին վրայ և ուզած էր հարթել անոր առջեւ նախնական արգելքները: Կը Վախնար որ այս պատուաւոր կիներ մէկէն ի մէկ քիչ թէ շատ ճամբէ ելած կիներու առջեւ գտնուելով, չկրնայ իր խորշանքը զսպել: Այդ կիներուն լեզուն և ձեւերը պիտի վիրաւորէին անոր զիրազգածութիւնը: Գուցէ փախչէր ան այդ սրահէն, որով ջուրը իյնար իր բոլոր ծրագիրները:

Բայց միւս կողմէ, ինչպէս ըսինք, այն կիները որոնք կը խաղան, կիներ չեն այլ խաղամոհներ եղած են, և իրենց խօսակցութիւնով թուղթերէն և կամ խաղի խօսքերէն անդին չէին անցներ: Ասկէց զատ ձիւլիա իր հանգուցեալ ամուսինին կողմէ չէր առաջնորդուած աշխարհիկ կեանքի մէջ: Դեռատի այրին ոչ թէ միայն կնոջական շնորհներ ունէր, այլ ունէր նաեւ օտարական անդիտութիւններ, քանի որ երկրորդական քաղաքի մը մէջ ծնած էր և բնտանեկան շրջանակի մէջ մեծցած: Կրնար դարչանքներ ունենալ, բայց իր վրէժ-խնդրութիւնն ալ կը հետապնդէր, հարաւցի իր ուժգին և խիստ եռանդովը: Ձիւլիայի համար քիչ արժէք ունէին անձնասիրական տառապանքները, վտանգները և դարձանքները: Ասոնք ամէնքը կը կատարուէին կարգով իր սպանեալ ամուսինին պատկերին առջեւ: Երբ նուազում կը զգար, աղի սրուակ մը չէր որ պիտի հէր, անայլ իր էրկանը օրագիրը, և պիտի կարդար սա բառերը գրուած իր կեանքին մէջ սիրած միակ մարդուն արիւնովը. «ձիւլիա վրէժս լուէ՛ժ»:

ԺԲ.

Ծանր և ուշադիր, ձիւլիա վիտալ նստած էր քա-
նարէի մը վրայ, սալօնին մէկ անկիւնը և կը դիտէր
Սավարին, որ խաղասեղանին քով ոտքի էր կեցած։
Յիշեց հարցաքննիչ դատաւորին սինեակին տեսարանը՝
իր ճիւղերը ընտանեակու համար այդ մարդուն ձեւե-
րուն, անոր դէմքը ուռումնասիրելու համար։ Սակայն
անիկայ նոյն մարդը չէր։ Փոխուած էր ձեւերուն, խօս-
քերուն և բարեւին մէջ։ Բէլաժիի տան մէջ Սավարի
ինքզինքը աղատ կը կարծէր, կեղծելու պէտք չունէր՝
ամէն խաղացող իր ակնարկովը կը հետեւէր խաղաթուղ-
թերուն և անոր վրայ խորհող չկար։ այս պարագային
Սավարիի դէմքը իր կատարեալ անդորութեանն մէջ էր
անշուշտ, և ձիւլիա, հետաքրքիր՝ ուռումնասիրելու իր
հակառակորդին դիմագծութիւնը, միշտ կը դիտէր և
կարեւոր դիտողութիւններ կ'ընէր։

Ինչ որ ամենէն աւելի նշանակելի էր, Սավարիի
դէմքին խորունկ տիրութիւնն էր։ Այս մարդը մեծ վիշտ
կրած ըլլալու է, խոր վհոտութեան մը զոհ դացած,
կամ սոսկալի խղճիխայթի մը ենթակայ։ Իր աչքերուն
շուրջը որոնք երբեմն հարթ էին, հիմա խռոշներ ձեւա-
ցած էին, ինչ որ իր նայուածքին մեծ խորունկութիւն
մը կուտար և մերթ ընթ մերթ ալ արտակարգ ցուրտ
մը տեսնուէր։

Այտերը նիւարացած էին, դէմքը տոգունած։ Միայն
չրթները կը պահէին իրենց առոյգ գունաւորումը, զոր
վայրագ խոհանքի մը տիրապետութեան կամ ջղայի-
հակահեղեցութեան մը տակ արիւնտելու աստիճան կը
խածնէր մերթ։

Սավարի խաղին չէր մասնակցէր, մինակ կը դիտէր,
իր ձեռքին մէջ ոսկինքը բռնած էր և երբ սեղանին
վրայ դնել կը պատրաստուէր, յանկարծ կը կենար։
«Ի՛նչ պէտք, կ'ըսէր կարծես իր ուժատած նայուածքը,
ինձի ի՛նչ պէտք՝ շահիլ կամ կորսնցնել. ի՛նչ առաւե-
լութիւն պիտի ունենամ քանի մը ոսկի աւելի ունենա-
լով։»

— Ներեցէք պարոն, ըսաւ, դադարի ոստիկանը
վիպէն, անոր մօտենալով և խօսելով ծանօթ շեշտովը.
ամէնքն ալ խաղի զբաղած են. միայն դուք մէկուսի
էք մնացեր, արդեօք բարութիւնը պիտի ունենա՞ք ինձի
ծառայութիւն մը մատուցանելու։

— Ի՛նչ ծառայութիւն պարոն, պատասխանեց
Սավարի ցրտօրէն, իր խօսակիցը չափելով վերէն վար։

— Ես օտարական, իտալացի եմ, ինչպէս դիւրու-
թեամբ կը հասկցոյի շեշտերէս. այս խաղացուած խաղէն
տեղեկութիւն չունիմ, այսուհանդերձ կ'ուզէի ես ալ
անոր մասնակցիլ, նախ չնեղուելու և երկորդ, խօսքը
մէջերնիս մնայ, քիչ մը շատ փափաք ունիմ, թղթա-
խաղի։ Պիտի հաճութիւնը ունենա՞ք վայրկեան մը նուի-
րելով, ինձի բացատրելու սա հռչակաւոր պազարան,
որուն վրայ խօսելնին ա՛յնքան լսած եմ իտալիոյ մէջ։

Ո և է արգելք չեմ տեսներ, պարոն, եթէ ձեզի
հաճոյ կը թուի այդ խաղը, պատասխանեց Սավարի,
առնաց իր ցուրտ ձեւը փոխելու։

— Շա՛տ շնորհակալ եմ, ուրեմն կրնամ նստիլ սա
կիներուն քով և քանի մը պանքտոմա վտանդել, առանց
այլանդակ երեւելու։

— Օ՛հ, ատոր դալով, ներեցէք որ ըսեմ թէ, այդ
կիներուն համար երբէք տարօրինակութիւն չկայ պանք-
տոմներ վտանգելու մէջ։

— Ի՞րաւ, գուցէ իսկ կը սիրեն այնպիսիներ, չէ՞,

յարեց Վիպէռ կարելի եղածին չափ անմիտ ժպիտ մը ձեւացնելով :

— Կը պաշտեն իսկ, յարեց Սավարի :

Երիտասարդը գնաց չըմինէին վրայ դրուած դէՊ մը խաղաթուղթերը առաւ և եկաւ Վիպէռի քով, որ ոտքի վրայ կեցած էր, սեղանին մօտ :

— Եթէ կը փափաքիք սկսինք, յարեց :

— Աղէկ չպիտի՞ ըլլար թէ որ նստէինք աս դործ-նական դասովը պարապելու համար, հարցուց ոտակա-նը :

— Ի՛նչպէս որ կ'ուզէք, ահա աթոռներ :

— Բան մը կայ սակայն. մինակս չեմ :

— Իրա՛ւ :

— Այո՛, հետս կին մը կայ, հայրենակից մը, ան ալ պիտի ուրախանայ այս փոքր դասէն օգտուելով, և եթէ կը հաճիք...

— Տէ՛ր է այդ կինը :

— Անդին նստած է : Մարդ չի ձանձնար, աղուոր ֆրանսերէն չի կրնար խօսիլ և շատ քաջուող է :

Առաջին անգամն էր որ Սավարիին ակնարկը ձիւ-լիայինին կը հանդիպէր :

Մօրիս Վիտալի կինը քաջութեամբ դիմադրեց այս առաջին ընդհարումին. յուզումը չի մատնեց. ասկէ դատ, Վիպէռ խոհեմութեան համար արագօրէն ձիւլիային մօ-տեցաւ և Սավարիին ներկայացուց զայն :

— Հոս օտարական ենք, աւելցուց ոտականը՝ խօս-քը Սավարիին ուղղելով. եթէ տիկին տ'ելմօն հաճու-թիւնը չունենար մեզի հրաւիրելու այս սիրուն համա-խմբումին, չպիտի գիտնայինք թէ, ի՛նչպէս անցնէինք գիշերը : Ա՛հ, Բարիլը հրաշալի է, բայց անապատ, տար-բերութիւն չունենար, երբ մէկը մեզի պէս, մարդ չի ձանձնար հոն :

Յետոյ յանկարծ կեցաւ և ըսաւ :

— Անշուշտ կը ներէք, պարոն, իմ իտալական հնչումներուս. հաւանաբար զիս մտիկ ընելէ աւելի, ուրիշ գործեր ունիք հոս և եթէ հաճիք իմ պզտիկ դասս տալ, ա՛յ կրնաք վերջացուցած նկատել տուած ձանձրութիւնս : Սիրելի բարեկամուհիս, աւելցուց, ձիւլիային դառնա-լով, պարոնը շատ բարի է և պագարան պիտի սորվե-ցնէ մեզի : Գիտէք թէ ի՞նչ է պագարան, այն թղթա-խաղը, որ խնդրոյ առարկայ եղաւ անցած տարի Նաթօ-վիի մէջ : Կ'երեւայ որ բաւական կարեւոր գումարներ կը կորսուին ատոր մէջ. աւելի՛ աղէկ, մենք ալ պիտի կորսնցնենք :

Սավարի Վիպէռին դէմը, ձիւլիային քով նստաւ քանաբէին վրայ և սկսաւ խոռոտացուած դասը :

Նո՛ր աւարտած էր, երբ խաղի անդիի սեղանէն մէկը հրաւէր կարգաց տասը ոսկիի խաղ մը դարձնելու :

Ոտականը զատուեցաւ Սավարիէն ու տիկին Վի-տալէն և մօտեցաւ սեղանին՝ ուր տեղ բացին իրեն, որովհետեւ զրպանէն կապոյտ կողքով թղթապանակ մը հանած էր, որուն մէջ դրամատոմսեր կը տեսնուէին : Այս տեսարանը, խաղացող մարդոց և աւելի՛ կիներուն վրայ մեծ ազդեցութիւն մը ըրաւ. Վիպէռ անմիջապէս այդ միջոցէն օգտուեցաւ ու նստելով քանի մը ոսկի կորսըն-ցուց : Խաղի սկսելու պատճառը այն էր որ՝ կ'ուզէր կասկած մը չի հրաւիրել իր վրայ, մանաւանդ որ ինք-զինքը օտարական հարուստ մը ծախելու մէջ չպիտի թերանար :

Վիպէռ, Սավարիէն աւելի աղէկ գիտէր պախտանք. թէեւ ինք այնպէս կը ցուցնէր : Այս պատճառով քա-ւելով էր որ ոսկի մը ներկայացուց և ըսաւ. « ասիկա իմ ծախքերուս վրայ պիտի աւելցնեմ » : Բայց փոխա-նակ կորսնցնելու՝ հետզհետէ մինչեւ 200 ոսկի չահեցաւ :

Յանկարծ, անանկ վայրկեանի մը ուր կարեւոր գումար մը պիտի չահէր, — որովհետեւ բաղդը չուզելով կամ զբօսանքի համար խաղացողներուն է որ կը ժպտի — զգաց որ աթոռին յենակին վրայ մէկը կը կրթնէր:

Դարձաւ նայեցաւ. Սավարին էր:

— Դասերէս օգուտ կը քաղէ՞ք, հարցուց:

— Օհ, քիչ շատ:

— Ի՞նչպէս քիչ շատ. առ նուազն 5-6000 ֆրանք ունի՞ք առջեւնիդ:

— Նշանակութիւն չունի, յարեց Վիպէն, միլիոնատէրի չեշտով մը:

— Քանի որ այնպէս է, ուրեմն կրնամ հաղորդել թէ ձեզ կը կանչեն:

— Ո՞վ.

— Տիկինը կ'ուզէ մեկնիլ և ես եկայ ձեզի հաղորդելու:

Վիպէն ոտքի ելաւ. զարմանքի համանուագ ձի մը թռաւ:

— Ի՞նչ... կը մեկնի՞ք, նոր սկսաւ դեռ երեկոյթը. դեռ ժամը 8ն է:

— Օհ, շիտակ չէ, յարեց Սպանիացի մը, քանի որ այնքան դրամներ չահեցաք:

— Պարոնը կ'ըսէրէ կը վախնայ, աւեցուց Անթոնին:

— Ես աւելի վստահութիւն ունիմ ձեր վրայ, սիրական կոմս, գոչեց Բէլաժի:

Վիպէն զգաց որ գէշ մեկնութիւններու տեղի պիտի տար, ուստի բռաւ.

— Տիկիններ, ստիպուած եմ տուն տանիլ մէկ ազգականուհիս, զոր չնամարեցիք խաղի զբաղած ըլլալով. ճամբեմ զայն և անմիջապէս պիտի դառնամ:

Վիպէն մօտեցաւ Ճիւլիայի և մէկտեղ վար իջան:

Կինը յայտնեց թէ տեսնուած էր Սավարիի հետ, բայց երկրորդ անգամ այդ տեղը տեսնուիլ չէր ուզեր:

— Բան մը կ'ընենք. վաղը ձեզի կուգամ, աւելցուց ուստիկանը, կառք մը կեցնելով. Ճիւլիա ներս մտաւ, Վիպէն դուռը գոչեց և կառքը մեկնեցաւ:

Դադանի ուստիկանը վայրկեան մը աչքերովը հետեւեցաւ կառքին, աչքերը արտակարգ փայլի մը մէջ: Յանկարծ ձեռքը ճակարի զարկաւ, կարծես կարգ մը մտածումներ վանելու համար. հասակը շտկեց և դարձեալ ուղղուեցաւ ելած տունը:

— Առաջին քայլը առնուեցաւ, կ'ըսէր մտովի, սանդուխներէն ելլելով. բայց երկրորդը. եթէ այս գիշեր իսկ չի յաջողիմ սա Սավարին դարձուածքով մը ինծի կապել, ձեռքերնուս պիտի ելլէ. առանց կասկած արթնցնելու ի՞նչպէս կրնանք ժամադիր ըլլալ անոր հետ:

Յանկարծ կեցաւ, գոչելով.

— Էվրեֆա', դտա յ. ու ներս մտաւ, խաղի սեղանին մասնակցեցաւ: Սավարի սկսաւ կ'ըսել. կը կատարէր, որովհետեւ իր այնքան ճիգերով հաւաքած դրամներուն կորսնցնելը տխուր էր. ուստիկանը սիկարը չրթունքին՝ անտարբեր կը խաղար. Սավարի տակաւ կը բորբոքէր. վերջին անգամ մըն ալ բաղդը ժպտեցաւ ուստիկանին:

— Ա՛լ իրաւունք ունիք խաղը ձգելու, դիտել տուին Սավարիի, որ գոչեց.

— Ո՛չ, չպիտի ձգեմ...

— Ձեր ուզածին պէս, շարունակեց Վիպէն, սեղանին վրայ նետելով իր թղթապանակը, ուր հիմա ճշմարիտ պանքառմաներ եկած գրաւած էին կեղծերուն տեղ:

Առաջուան նման տեսարան մը պարզուեցաւ. խաղը անգամ մըն ալ դարձաւ և Սավարիի կողմը հաւաքուած դրամը Վիպէնի ձեռքը անցաւ: Մօփահարութիւններ բարձրացան. իտալացին կ'ինքնու աչքին մեծցած էր:

Սակայն յողնած չէին, խաղը շարունակելու խօսքով, քանի որ կանխիկ դրամները հատած էին:

Սառալին անգամ, բազմաթիվ ժողովներ Սավարիի, որ սկսաւ աւելի ոգեւորութեամբ շարունակել, սակայն դարձեալ կորուստները ծայր տունն և խաղաց, խաղաց, առանց խոհեմութեան, առանց այլ և այլի. թղթախաղ մը չէր այլ մարտնչում մը, այնքան կատարած, գինով-ցած էր Սավարի: Խնդր մարդը ա՛լ աւելի կը տոջորէր չէմբին սառնարիւնութիւնը տեսնելով. երբէք միտքէն անքամ չէր անցընէր թէ այդ մարդը ի՛նչ տեսակ մէկն էր, սակայն տարտամ զգայութիւն մը անոր կ'ըսէր կարծես. — « Թշնամի մը դէմն ես, զգուշացի՛ր: »

Պարտաթուղթերը, ամէն ձեւով թուղթերու վրայ կը ստորագրուէին. մէկը իր մատնին մէջտեղը կը հանէր, ուրիշ մը իր ժամացոյցը գրաւ կը դնէր, բայց Վիպէս միշտ կը յաղթէր: Իր թղթապանակը և գրպանները լեցւեցան պարտամուրհակներով, որոնց մէջ մեծ տեղ մը կը գրաւէին Սավարիիները. Նոյն իսկ անոր 25 ոսկինոն մէկ պարտաթուղթը իւր դրամ յանձնեց Սպանիացի մը, որ շահած էր: Սավարի 14000 ֆրանք պարտական եղած էր:

Կամաց կամաց սակայն խաղացողները քաշուեցան, և ժամը 12ին մօտ գրեթէ վերջ գտած էր խաղը:

Ամեն մարդ ոտքի ելաւ, թեւերնին ու ոտքերնին ձգտեցին, և հազարումէկ յողնութիւններ սկսան ծանրանալ անոնց վրայ:

Վարագոյնները յանկարծ բացուեցան և արեւը յորդ ցոլքերով խուժեց սենեակէն ներս. ամենքը իրարու նայեցան, զիրար սոսկալի կերպով տգեղ տեսան. կիները մանաւանդ պարտաքոտ տեսարան մը կը ցուցադրէին. անոնց անքոյրները և ներկերը, որոնք կանթեղի լոյսին տակ այնքան կը գեղեցկացնէին զիրենք, հիմա լրբուկ բան մը եղեր էին:

Կառքեր կանչել տունն և ամէն մարդ իր տունը մեկնեցաւ:

Սավարի Վիպէսէն հրաժեշտ խնդրելէ առաջ ըսաւ անոր.

— Ո՛ւր կրնամ տալ, պարոն, պարտքերս:

— Եթէ կ'ուզէք Րիչիօ փողոց, Օթէլ տէ Բրէնս, ուր կը բնակիմ առժամաբար, պատասխանեց ոստիկանը առանց վարանման:

Իրար բարեւեցին և ղատուեցան:

Ժ. Գ.

Վիպէս քալելով Պլանչ փողոց իջաւ. պարտելու, շնչելու պէտքը կը զգար. գլուխը ծանր էր, աչքերը կ'այրէին և ոսկորներուն մէջ ցաւեր կը զգար: Ասկից ուրիշ արդիւնք մը կրնա՞ր տալ անցուցած գիշերը, խաղի սեղանին առջեւ. կանթեղներու լոյսին տակ, անօթի, ծարաւ, տենդոտ:

Քուռն չուներ, ինչպէս ամէն խաղացողները, դրամները կը համբէր և հաշիւը կ'ընէր. իր ամենէն աւելի ուրախանալիք կէտը ան էր որ՝ առաջին քայլին մէջ իսկ յաջողած էր. Սավարին իրեն կապած էր:

— Զայն պիտի նեղեմ, պիտի ծածկեմ, պիտի ըստիպեմ որ խօսի. և Պ. Կուրպէէն աւելի խիստ հարցաքննիչ մը պիտի ըլլամ, կ'ըսէր ինքնիրեն. պիտի կրնամ հետեւիլ Սավարիի բոլոր կեանքին, քանի որ տրամադրելի չէրամ ունիմ քովս, և մանաւանդ կին մը:

Վիպէն այսպէս խօսելով ինքնիրեն, Շօսէ-տ'Ան-թէնի պուրվառը հասաւ. գլուխը աւելի թեթեւացած զգաց, սրունքները աւելի ճկուն և թարմ, օդը զովացուցած էր իր աչքերը. ինքզինքը թեթեւ, վառվռուն և գործի սկսելու տրամադիր կը զգար:

Այս վիճակին մէջ նոր ծրագիր մը շինեց մտքին մէջ. գործել ուզեց. կառք մը կ'անցնէր, կեցնել տուաւ և գնաց Առպըր Սէք փողոցի իր համեստ տունը: Քիչ մը արդուզարդը կոկեց, Մարքիլին նամակ մը գրեց իրերը պատմելով և դարձեալ նոյն կառքով գնաց Լա Բէ փողոց:

Ճիւղիա իրեն կը սպասէր:

Ոստիկանը, Բէլաժիի տան մէջ անցած դարձածը պատմեց և յայտնեց իր ծրագիրը:

— Քանի որ հաւանեցաք կարելի եղածին չափ յաճախ հանդիպիլ Սավարիի, ալ այս տունը չէք կրնար նստիլ, աւելցուց Վիպէն. եթէ օր մը ձեզի հետեւելու փափաքը կամ փորձութիւնը ունենայ, պիտի ձանձնաձեղի և ամէն բան կորսուած պիտի ըլլայ:

— Բնականաբար.

— Ուրեմն որոշած ենք տունը փոխել:

— Ոչ, այս յարկաբաժինը պիտի պահեմ, շատ մը յիշատակներ ունին ինծի համար: Բայց ուրիշ մըն ալ կրնամ վարձել երբ պէտք ըլլայ:

— Կ'արտօնէ՞ք ինծի թողուլ ձեր բնակարանին ընտրութիւնը:

— Այո՛.

— Ո՞ւր կը փափաքիք բնակիլ:

— Կարեւորութիւն չունի այդ ալ ինծի համար:

Մինակ կը բաւէ որ նոր տունիս հասցէն տաք

— Յ'յո իրիկուն իսկ պիտի ստանաք հասցէն:

Վիպէն մեկնեցաւ: Գնաց երկու պայուսակ գնեց:

Հարուստ օտարականի թիփը կատարեալ ընելու համար: Անոնց մէջ լեցուց հոտեղէններ, օսկի զաւաղաններ, նուրբ շապիկներ ևն, այնպէս որ Օթէլ տէ Բրէնսի սպասարկուները մեծամեծ վստահութիւններ կրնային ունենալ թէ միլիոնատէր մը կ'ընդունէին:

Օթէլ տէ Բրէնս, ժամանակին ամէնէն պատուաւոր պանդոկն էր, Վիպէնի վարձած մէկ յարկաբաժինը օրական 15 ֆր. վարձք մը ունէր: Բայց մեր «Րիւպին-նիի կոմսը» ատանկ ծախքերու նայած չունէր: Տեղաւորուեցաւ, ինքզինքը դիտեց հայելիին մէջ, պէտք եղածին պէս ցուցուց և հրամաններ տալով դուրս ելաւ:

Տիկին Վիտալի համար բնակարան մը պիտի գտնէր:

Կր խորհէր որ պանդոկին մէջ եթէ իր մօտ յարկաբաժին մը վարձէր կ'իյնէր, չպիտի մերժէր, քանի որ ան միայն մէկ մտազբաղում ունէր՝ վրէժ լուծել, ատոր մէջ յաջողելու համար ամէն բան աչք առնելով: Եւ Վիպէն անոր համար մարդ մը չէր ալ, միջոց մը:

Բայց, եթէ ինք այդ կնոջ համար էրիկ մարդ մը չէր, անիկա իրեն համար կի՛ն մըն էր...: Ոստիկանը անոր նկատմամբ արտակարգ փափկութիւններ կը զգար, չէր կրնար ուրիշ կերպով վարուիլ. հակառակ իրեն, մէկ կայուն մտածում միայն ունէր, այսինքն իր նպատակին հասնիլ՝ առանց իր կնոջական արժանապատուութեան մէջ վիրաւորելու ճիւղիան:

Երկար բարակ խուզարկումներ կատարեց, ամէն տուն յարմար չէր. մէկը հեռու էր պանդոկին, ուրիշ մը բարձր կամ ուղի: Վերջապէս Կրամոն փողոցին դէմ չա՛տ յարմար բնակարան մը գտաւ. Յայանեց թէ, հոն պիտի գար իր մէկ ազգակոնուհիին ու Րուպինի մարքիզուհի կը կոչուէր:

Այդ արարթըմանը շատ մը առաւելութիւններ ունէր.

կահաւորուած . կազմ ու պարառոտ էր : Վարձակալը ստիպուած ըլլալով անմիջապէս մեկնել Բարիզէն , ուղած եր իր բացակայութեան միջոցին օգտուել անկէց : Տունը ամէն կերպով անթերի էր ճիւղիայի պէս կնոջ մը համար :

Բայց ինչ որ Վիպէնը կապած էր այդ յարկարաժնին սա էր թէ , ան երկու դուռ ունէր որոնք զատ զատ երկու սանդուխներու վրայ կը բացուէին : Սալօնը , բացի իր մեծ դուռնէն և ճաշասրահին դուռնէն , ունէր նաեւ ապակեպատ դուռ մը որ սանդուխ առաջնորդող նրբանցքի մը վրայ կը բացուէր :

Վիպէն միշտ կանխահոգ , վայրկեան մը յաջողեցաւ ինքզինքը մինակ ձգել տալ հոն : Այս մինակութենէն օգտուելով յաջողեցաւ գրպանը սահեցնել փոքր սանդուխին կողմի դրան բանալին և ապակեպատ դրան վրայ ծակ մը բանալ , որմէ կարելի պիտի ըլլար ներսը դիտել և լսել հոն խօսուածներն :

— Չգիտցուիր թէ ի՞նչ կրնայ պատահիլ , կը խորհէր , ամէն նախզուշութիւն ձեռք առնել աղէկ բան է : Իրաւ է թէ այդ միջոցները մերթ անօգուտ են , սակայն չլսաւ չեն հասցներ բնաւ :

Ոստիկանը 36 ժամէն աւելի էր որ վայրկեան մը հանգիստ չէր վայելած . կանուխ մը պանդոկ դարձաւ և պառկեցաւ անմիջապէս : Այսու հանգերձ խոր քունով մը չքնացաւ , ինչպէս կը կարծէր : Վիպէն որ իր Առաքել Սէք փողոցի տան մէջ գէշ կը պառկէր , ինքզինքը գուցէ խանգարուած և անհանգիստ զգաց Օթէլ տէ Բրէնսի կակուղ բարձին , երեք վերմակներուն և փետուրէ անկողնին վրայ . . .

Բայց , արդեօք կարգ մը յիշատակները զայն արթուն կը պահէին . . . :

ԺԴ.

Հետեւեալ օրը Վիպէն Սալարիի կը սպասէր : Խաղի պարտքերը ըստ սովորութեան 24 ժամէն կը վճարուին : Անտարակոյս Սալարի ալ պիտի բերէր 14000 ֆրանքի պարտքը : Սակայն ան կ'ուշանար : Ոստիկանը կարգ մը մտածումներու կ'ուենար : Ատիկա առիթ մէն էր որ Սալարիի հետ յարաբերութեան մասէր , սակայն եթէ նամակով մը պատասխանէ՛ր : հետզհետէ գրգռուած վիճակ մը կը ստանար :

Ժամը 3ին Վիպէն խաղաղեցաւ . սպասարկու մը եկաւ և ըսել թէ մէկը տեսնուիլ կ'ուզէ .

— Առաջնորդեցէք , պատասխանեց :

— Երբ Սալարի տեսնուեցաւ , ոստիկանը դիմաւորեց զայն :

— Ախ , դժուր էիք , սիրելի պարոն , ըսաւ իր խաւովան շեշտերը գործածելով . մտիկ ըրէք . խնդրեմ : Ձեզի տեսնել կը փափաքեմ : Երեկուցնէ ի վեր ինչպէս էք . կ'երեւի թէ աղէկ մը քնացեր էք . ինծի պէս : Օ՜հ . որքան աղուոր է ձեր ռանքանեան , մարդ Ֆրանսա դալու է միայն խմելու համար : Մինչեւ ժամ մը առաջ քնացած էի :

— Ես ձեռնէ քիչ քնացած եմ ուրեմն , ըսաւ Սալարի վերջապէս :

— Ինչո՞ւ . բայց յոգնած էիք :

— Այո , բայց մտադրաւ էի :

— Մտադրա՞ւ . . . , Ա՜հ , կը հասկնամ տիկին տ'էր . մօնի տան սիրուն կիներէն մէկուն սիրահարուեցաք . . .

Իրա՛ւ ալ ի՛նչ անուշիկ կտվորներ կային: Ա՛խ Բարիգուհիները: Իրաւո՛նք ունին որչափ որ գովեն: Մեր խաւրուհիները անոնց քով բան մը չեն:

— Պարոն... ընդմիջեց Սավարի:

— Ո՛չ, ոչ. գիտեմ քաղաքավարութեան համար աղէկ պիտի խօսիք հայրենակիցներու մասին: Ի՛նչ որ ալ ըսէք չեմ փոխեր կարծիքս անոնց մասին: Կը կրկնեմ որ բան մը չեն անոնք ձերիններուն քով. նայեցէք ազգականուհիս, զոր երէկ ներկայացուցի ձեզ...

— Ձեր ազգականուհի՞ն... աւելցուց Սավարի զարմացած:

— Այո՛, չէ՞ք յիշեր:

— Ընդհակառակը. բայց ես չէի կարծեր որ ձեզ ազգականուհի՛ն է:

— Ինչո՞ւ.

— Բայց... որովհետեւ "զայն տիկին տ'էրմօն" տունը առաջնորդեցիք...

— Ատոր մէջ զարմանալիք ի՛նչ կայ, աւելցուց Վիլիամ միամտօրէն:

— Ուրեմն չէի՞ք գիտեր թէ ինչ տեսակ ընկերութիւն մըն էր յաճախածնիդ:

— Ընկերութիւն մը, ուր թուղթ կը խաղան: Ապա ինծի ըսին թէ Բարիգի ամէն սալօններուն մէջ կը խաղան... Մնաց որ արդեօք գէշ բան մը ըրի ազգականուհիս հոն տանելով:

— Քանի որ կ'ուզէք ուրեմն պտտխանեմ:

— Այո՛, գէշ բան մը ըրիք ձեր ազգականուհիին: Բէլաժի տունը տանելով, աւելցուց Սավարի:

— Ա՛խ, Տէր Աստուած, օտարական ըլլալը ի՛նչ գէշ բան է, և ես որ կը հաւատայի թէ...: Նաթալիէն մեկնած ատենս սակայն, բարեկամ մը յանձնարարած է ինծի այդ տունը, ուր հաճելի ժամանակ մը կարենա՞նք անցնելս յայտնած էր ինծի:

— Իրա՛ւ ալ, աղէկ, հաճելի ընդունելութիւն մը կայ այդ տան մէջ, յարեց Սավարի ժպտելով:

— Եւ ես ալ փութացի այցելել և ազգականուհիս ներկայացնել...: Բարեբաղդաբար մէկու մը հետ չտեսնուեցաւ: Բայց դիտէ՛ք որ Բարիգ մեր Իտալիոյ քաղաքներուն չի նմանիր: Դաստիարակութիւն պէտք է:

— Կարդ մը յարաբերութեանց մասին միայն:

— Ահ, եթէ մէկը այդ դործը յանձն առնէ՞ր... Նոր ձախաւորութենէ մը կը վախճամ: Բայց որքան բարի և աղէկ երեւոյթ մը ունէր այդ տիկին տ'էրմօնը:

— Իբր օտարական կրնայիք խաբուիլ այս կնիկէն, որ ժամանակին ամուսնացած, աշխարհի՛կ կին մըն էր և ուզած ատեն կրնայ հին ձեւերը ստանալ:

— Ա՛խ, ի՛նչ սխալի մէջ ընկղմեր ենք. եթէ հասկնա՛ր ան. հէզ կինը սե սուգի մէջ է երկանք մահուան պատճառով. Ինք առողջական տեսակէտով էր որ Բարիգ եկաւ ինծի հետ. ես իջայ այս պանդոկը, իսկ ինք կրածօն փողոց կը բնակի:

— Բայց ես եկայ... ընդմիջեց Սավարի:

Եկաք կարգ մը փոքր հաշիւներ մաքրելու չէ՞. Իրաւունք ունիք չխօսինք ալ ասդիինին վրայ:

— Այսու հանդերձ...

— Նախ, խօսք տուէք որ ձեր արժէքաւոր բարեկամութիւնը չպիտի զլանաք: Գալով այն փոքր գումարին զոր ձեռնէ կթելու դժբաղդութիւնը ունեցայ, հաճեցէք զայն դնել սա սեղանին վրայ և ուրիշ բաներու վրայ խօսինք:

— Ոտ էր... յարեց Սավարի, չփոթած, դէմ առ դէմ գտնուելուն համար պարտատիրոջ հետ, որ նրբութեամբ կը պահանջէր դրամները:

— Ինչո՞ւ... հարցուց ոստիկանը անփութօրէն:

— Ստիպուած եմ դեռ քանի մը օր ձեզ պարտական մնալու: Կարգ մը կորուստներու համար այս միջոցիս շատ նեղն եմ...

— Ի՞նչ, իրա՞ւ...

— Եւ, Պ. կոմս, կուգամ խնդրել ձեռնէ որ մէկ կողմէն իմ այս նեղութիւնս դադարի պահէք և միւս կողմէն քիչ մը ժամանակ տաք, պարտքիս վճարման համար:

— Հաճոյքով կուտամ ձեր ուղածին չափ պայմանաժամ: Հարկաւ կարգադրելիք գործեր ունիք, Միայն թէ ես ալ խնդրանք մը ունէի ձեռնէ, արդեօք համարձակութիւն կուտա՞ք որ ըսեմ...

— Կ'աղաչե՛մ Պ, կոմս:

— Արդէն դուք ալ իրաւունք պիտի տաք կարծեմ. քիչ մը առաջ խօսքն ալ անցաւ Բարիդի կեանքին մասին փորձառութիւն բնաւ չունիմ և ամէն քայլի սխալներու հանդիպելու ի վիճակի եմ, եթէ մը տացի առաջնորդ մը չունենամ: Միւս կողմէ բազմը ինծի ծանօթացուց ձեզի պէս անձ մը, որմէ կը խնդրեմ օգնել ինծի իր խորհուրդներով:

— Ձեր արամադրութեան տակն եմ բոլորովին, պարոն պատասխանեց Սավարի եռանդով:

Սավարիի ուղածէն աւելի՛ն էր աս, Հիմակուց կը գուշակէր թէ զինքը ա՛յնքան մտահոգող պարտքերը պիտի ջնջուէին, քանի որ խաղի պարտքերը շատ դիւրաւ կ'աւրուին օտարականներու և մտերիմներու միջեւ:

— Շատ չնորհապարտ եմ ձեր բարեհաճութենէն: Միայն թէ գիտէք որ մինակս չեմ: Ես ի՛նչպէս ըլլալ կը յարմարիմ ձեր ճաշակին կամ նախընտրութեանց, բայց կին մը կայ, տխուր, ջղային և տարբեր բընութիւնով մէկը. անոր համար է որ մանաւանդ պէտք է աւելի զբաղիք...

— Բայց ձեր ազգականուհին շատ սիրալիր տիկին մըն է...

— Անտարակոյս Իտալացիներուն համար: Բայց դուք՝ Բարիդցիներդ ուրիշ ըմբռնումներ ունիք: Ամէն պարագայի մէջ ծառայութիւն մըն է որ կը կատարէք: Նախ խել մը հարցումներ ունիմ ընելիք ձեզի: Կարգ մը հասցէներու և խորհուրդներու պէտք ունիմ: Ձմեռը ամբողջ Բարիդ մնալու մտադրութիւն ունինք և կ'ուզենք հաճոյապէս անցընել: Շատ մը պէտքերու կը կախօտինք և մեծ օգտակարութիւն պիտի ունենաք: Ե՞րբ պիտի կրնամ ձեզի իմ ազգականուհիիս ներկայացնել:

— Երբո՛ր ուզէք:

— Վա՛ղը ուրեմն:

Եւ զատուեցան իրար ողջունելով:

ԺԵ.

Երեք չաբաթներ անցան, որու միջոցին Սավարի չափէն աւելի մտերմացաւ Վիպէռի, գրեթէ անկէց չէր բաժնուէր: Կ'ելլէր, կը հագուէր և շիտակ Օթէլ տէ Բրէնս կ'երթար, հոն կը ճաշէր և այդ մեծահասակութեան անբաժան մէկ մասը կը կազմէր:

Իրաւ ալ Վիպէռ ինքզինքը այնքան կը նմանցնէր կոմսի մը, որ կը մոռնար թէ դեր մը կը խաղար, ա՛յնքան վարժուած էր «Պ. կոմս» տիտղոսին որ երբ պարզ «պարոն» մը ըսուէր կը վիրաւորուէր: Մինակ դտնուած առնը միայն, չհաւատալով կ'անդրադառնար նախկին կեանքին վրայ:

Օր մը կը գրէր իր հօր պաշտպան Ք. Մարքիզին.

«Երբ սա Լա Բէ փողոցին գործը ելքի մը յանգեցընեմ, անպատճառ պիտի սկսիմ փնտռել իմ ցեղաբանական ծառս, քննել անցեալս կամ ծնողքիս ու մեծ հօրս անցեալները: Անպատճառ իմ երակներուն մէջ կայ քանի մը կաթիլ հին, անուշապետական տրիւն»:

Իսկ Մարքիզը պատասխանեց. — «Է՛, լաւ, ընդունինք թէ ատանկ բան մը կայ, անմիտ: Ետքը...»:

Վիպէն ծախքերուն համար բնաւ հոգ չէր տանէր: Ինքզինքը մեծահարուստ ծախելու մէջ չէր թերանար: Եւ Սափարի ամէն օր աւելի կը մտերմանար:

Ճաշէն ետք էր որ յաճախ, Վիպէն, երկու սիկառի միջեւ կը խօսէր Սափարիի հետ օրուան ի՛նչ ընելիքին վրայ:

— Որչա՛փ սիրալիր, փութկոտ և նախահոգ էք աղգականուհիս նկատմամբ: Բոլոր արտօմ չնորհակալ եմ ձեզի, կ'ըսէր Վիպէն, երբ նստած կը խօսէին օրուան ընելիքներնուն վրայ: Բայց մեր միաձայնութեամբ որոշած ծրագիրը պիտի կրնա՞ք դորձադրել: Վեց շաբաթ է որ հազիւ կրցանք հասկնալ Բարիդը: Կ'ուզէ՞ք որ քաղ մը ընենք մեր ըրածներուն վրայ:

— Ինչո՞ւ չէ:

— Նախ մեզի Բալէ Րուայալի հացկերսթին հըրաւերեցիք, ուր, կը յիշէ՞ք, այնքան աղուոր գաղափար մը տուիք մեզի: Տիկին Ռուպինի կ'ուզէր ձեզ գինով ցնել, սիրուն կնկան քմահաճոյք, որուն ես ալ ուժ տուի: Օ՛հ, սակայն, անկարելի բան մը եղաւ ատ: Ի՛նչ որ տուինք խմեցիք, սակայն միշտ ինքզինքնիդ կրցիք պահել:

— Բայց քաղերնիս շարունակենք...

— Այդ հացկերսթէն ետք ի՛նչ ըրինք որ, ոչինչ: Բարիդի պատմական վայրերը պիտի պտտէինք և դեռ

մէկը անգամ չեմ անած: Սակայն չեմ ալ ուզեր Նաբոլի դառնալ և ըսել «բան մը չտեսայ»: Մեր սուգին համար թատրոն չենք կրնար երթալ, դոնէ յիշատակաբանները տեսնենք: Ե՛րբ պիտի այցելենք Նոթր Ծամը, Լուվրն, Թիւլլըրին և դատական պաշտօնարանը: Կը տալորիմ այս հաստատութիւնը այցելելու համար:

— Օ՛հ, տեսնելիք բան մը չէ:

— Ախ, գիտեմ Բարիդցիները. այնքան չփացած են ոչ մէկ բանի վրայ կը հիմնան: Վստահ եմ որ երբեք արտօնութիւն չէք խնդրած ձեր բանտերը այցելելու:

— Ես իմ մասին կը խոստովանիմ թէ ոչ, արդէն այցելած եմ հոն առանց արտօնութեան:

— Իրա՞ւ. և ի՛նչպէս:

— Երկար պիտի ըլլար ատիկայ ձեզի պատմելը:

— Դեռ չա՛տ տեղեր կան: Նոյն իսկ ձեր գլխաւոր փողոցները չեմ գիտեր. Գիշեր մը Վիվիէն, Շաէ տ'Անթէն, Լաֆիթ փողոցները տարիք մեզի, բայց ակնարկ մը անգամ չկրցանք նետել Լա Բէ փողոցին վրայ, որ այնքան խնդրոյ առարկայ եղաւ: Շիտակ ըսէ, ինչո՞ւ Լա Բէ փողոց չգացինք պտտելու:

— Որովհետեւ հաւանաբար մեր ճամբուն վրայ չինկաւ, պատասխանեց պարզօրէն Սափարի, մինչ Վիպէն զայն կը դիտէր:

— Է՛, ե՛րբ պիտի երթանք հոն:

— Երբոր ուզէք:

— Այսօր.

— Այսօր, լա՛ւ.

Ամէն օր կը կրկնուէին այսօրինակ ծրագիրներ: Անգամ մը որ ոտտիկանը խաղացած էր իր կատակերգութիւնը, մէյ մըն ալ այդ մասին խօսք չէր բանար Սափարիին, քանի որ Տիկին Վիպարի հետ փողոցները պտտելը անօգուտ կը սեպէր:

Ճաշէն ետք մերթ կրանմօն փողոց, Տիկին Վիտալի տունը կ'երթային. կրակին դէմը նստած կը տեսակցէին. յետոյ, շատ քիչ անգամներ դոց կառքով մը պտոյտի կ'ելլէին.

Այսպէսով, Վիպէն, ամենախիստ հսկողութեան մը տակ առած էր Սավարին. ոչ միայն զայն իրեն կապած էր, այլ չէր վրիպեցներ անոր ո՛չ մէկ շարժումը, ձեւը. Այս միջոցով փոխանակ ինք հետեւելու ամբաստանեալին, անիկայ իր ոտքին կապած էր. հանգիստ մը կը վարէր իր գործը.

Ոտիկանին պաշտօնը նուրբ և կնճռոտ էր. Սակայն իր մտադրած ծրագրին յաջողութեան կը դիմէր. Այդ յատակաձեւին գլխաւոր դերակատարը ձիւլիան էր պէտք էր որ Սավարի սիրէր զայն, ամէն բան յայտնի ըլլալու համար, կամ մահը կամ վրիկութիւնը:

Այդ բանին համար գետինը արդէն հարթուած էր. Սավարի յաճախ կը տեսակցէր դեռատի այրիին հետ: Վիպէնի հաշիւները ճիշդ կ'ելլէին: Իր ծրագիրը չէ՞ր հիմնուած ձիւլիայի Սավարիին ներշնչած սէրին վրայ և այս սէրը կրնա՞ր ուշանալ ծնունդ առնելու:

Այս վերջին հարցման պատասխանելու համար կը բաւէ արագ ակնարկ մը նետել Սավարիի կեանքին դեռ մութ մնացած քանի մը անկիւններուն վրայ:

* * *

Սավարիի հայրը 40 տարու մը կար և գաւառային քաղաքապետութեան մը մէջ համեստ պաշտօնեայ մըն էր երբ սխալը գործեց Քօրալի անունով հրաշալի կնկան մը սիրահարելու: Քօրալի նանսիի մէկ սրճարանին հաշուակալն էր:

Ամիսներով անյաջող սիրարարութիւն մը ընելէ

տեսնել. Վիպէնի ժամադիր եղաւ պանդոկին մէջ, բայց չի գնաց հոն և շիտակ ուղղութեցաւ կրամօն փվղոց:

Մարիէթթա լուր տուաւ տիրուհիին թէ Սավարի մինակը եկած էր: Դեռատի այրին վայրկեան մը վարա նեցաւ, յետոյ սիրտ առաւ և գնաց միացաւ Սավարիին: ձիւլիա սեւ հագած էր և այս արդուզարդը զայն աւելի կը փայլեցնէր, կուրծքը կը բարդամցնէր, հասակը կը ցայտեցնէր և ընթացքին ծանրութիւնը գերազանց հմայք մը կուտար անոր:

Սավարի անոր կը նայէր հիասքանչ, առանց բառ մը ըսելու. այս մարդը որ այնքան կիներ վայլած, սէրեր չուայլած էր չորս դի. սկսաւ դեղալ. սիրտը կը բաքախէր և խօսք չէր գտներ արտասանելու:

Կինը հասկցաւ թէ, լուրթիւնը անձկութեան և չփութութեան արդիւնք էր, ուստի ըսաւ.

— Կո՞մսը ինչ բրիք:

— Հոս գտնել կը կարծէի, բացատրեց Սավարի, արդեօք կը խանգարե՞մ ձեզի:

— Երբէք, որովհետեւ ուրիշ մէկը չկայ արդէն.

— Երջանիկ եմ ուրեմն, տիկին, որ առիթը կը ներկայանայ ձեզի հետ մինակ գտնուելու...:

— Ըսելի՞ք մը ունիք արգեօք:

— Օհ այո չա՛տ բաներ ունի՜մ ըսելիք, յարեց Սավարի եռանդով:

— Մտիկ կ'ընեմ, պարոն:

— Պարոն, պարոն, ուրեմն ինձի միշտ պարոն կը կոչէք, ըսաւ տխրութեամբ:

— Ամէնէն յարմար բացատրութիւնը այդ չէ՞, յարեց կինը չհասկնալ ձեւացնելով. այն ատեն աւելի ճիշդը ըսէք որ զայն գործածեմ. աղէկ Ֆրանսերէն չեմ գիտեր, ի՞նչ ընեմ:

— Բան մը ըսելիք չունիմ ձեզի. բառը յարմար է և ոչ մէկ բան կայ անոր մէջ անպատշաճ:

Յետոյ յանկարծ ոտքի ելլելով .

— Ախ, ներեցէ՛ք ինծի, տիկին, ըսաւ, ջղային եմ, գրգռուած, անհանգիստ... ներեցէ՛ք ինծի...

— Կը ներեմ, յարեց ժպտելով, բայց պիտի ըսէ՛ք ինծի այս բաներուն պատճառը... :

Արագ՝ մօտեցաւ Ճիւղիայի, անոր քով նստաւ և ըսաւ .

— Հէ՛ք հասկնար ուրեմն...

— Ի՞նչը .

— Չէ՛ք հասկնար թէ, մարդ չկրնար անպատիժ ապրիլ ձեր մօտ. երկու ամիսէ աւելի ժամանակի մը մէջ. թէ՛ վտանգաւոր է մարդու մը համար անդադա՞ր ձեզ տեսնել, ձեզի լսել, ձեզի հետ նոյն օդը շնչել՝ վերջապէս...

Պիտի շարունակէր, բայց աչքերը բարձրացուց գէպի կիներ և կեցաւ. Ճիւղիայի փպիտին մէջ արտակարգ արտայայտութիւն մը կար. ճակատը ծալլուած էր, աչքերը տոգոռնած և նայածքը պաղ: Ի՞ր սովո՞ր բազան քաջ լիթինով չէր վարանա՞ծ վտանգին առջեւ վազելու, իր բոլոր ուժը ժողոված:

Սաւարիի առաջին յայտարարութեան առջեւ կիներ վրդովեցաւ. իր պարկիշտ կնոջ բոլոր դիւրագգածութիւնը արթնցաւ:

Ի՞նչ, իրեն էին որ կ'համարձակէին սիրոյ յայտարարութիւն ընել. ինք՝ որուն ամուսինը դեռ նոր մեռած էր: Ախ, չէր կրցած նախատեսել թէ պիտ խառնապէ՛ր՝

Երկար ատեն լուռ կնացին մարդը զարմանահար, կիներ վիրաւորուած, սպաննուած:

Այսուհանդերձ, կամաց կամաց Ճիւղիայի դէմքը փայլեցաւ. ձեռքը ճակտին վրայէն անցուց, տաղտկալի՛ գաղափար մը վանելու ձեւով: Կորովի որոշում մը ձեռք առածի երեւոյթ առաւ և դառնալով Սաւարիի անոթ երեսը նայեցաւ:

— Ուրեմն կը սիրէ՞ք զիս, ըսաւ:

Սաւարի չէր ուղտներ այս տեսակ յարձակումի մը: Ճիւղիայի ցոյց տուած գրգռութենէն կարծած էր որ ան պիտի հրամայէր փոխել խօսակցութիւնը, լուել կամ քաշուիլ երթալ: Մինչ կիներ ընդհակառակը իր խօսքը շարունակեց անխէց ուր ձգած էր ինք:

Սաւարի սակայն, իր առաջին զարմանքէն արթնցած՝ ուղեց առիթէն օգտուիլ իր սրտին բոցը թափելու: Արագ շարժումով մը քունեց կնոջ ձեռքը և գոչեց.

— Այո, ձեզի կը սիրեմ, ա՛յնպէս ինչպէս չեմ սիրած ցարդ, ինչպէս ինքզինքս կարող չէի զգար սիրելու: Դուք իմ առաջին և միակ սէրս էք: Եթէ դիտնայիք թէ ո՞րքան կը տառապիմ ձենէ հեռու, և ո՞րչափ երջանիկ եմ երբ ձեր մօտն եմ. երբ առաջին անգամ տեսայ ձեզի, ինծի այնպէս եկաւ որ ձենէ ալւոր կիւն մը չէի տեսած բնաւ: Ախ, ձեր գերմարդկային հրապոյրները փշրեցին իմ այնքան տարուան կորովս. երդունցայ չտեսնել ձեզի, փախչի՛լ ձենէ. բայց չի կրցի՛...: Այդ խենթ սէրը ինծի հոս մղեց, ինծի հրամայեց ձեր քովը ապրիլ: Բայց գիտեմ թէ ձեր մօտը պիտի կորսնցնեմ հանգիստս, կամքս և յիմարի՛ պէս ձե՛զ պիտի սիրեմ միայն...

Կիներ ոտքի ելած էր, ձեռքը ազատեց Սաւարիին: Ներէն, երկու քայլ անդին գնաց և շըմինէին մարմարին կրթնելով հարցուց.

— Է՛, ես ալ քաջալերեցի՞ ձեր սէրը:

— Ոչ, երբե՛ք, ո՛չ իսկ բառով մը, տկնարկով մը. և ա՛յս է որ կը մեռցնէ ինծի. Ախ եթէ կեանքս գիտնայիք, գիտնայիք թէ որքան կիներու հետ գործ ունեցած եմ, ի՞նչ դիւրին յաղթանակներ տարած եմ...: Մարդ ո՞րքան չուտ կը յոգնի այդ միօրինակ յարաբերութիւններէն: Ախ, ըսի թէ չքաջալերեցիք զիս. ո՛չ,

ո՛չ, ընդհակառակը. ոչ մէկ կին ինծի նկատմամբ այնքան պշրալի եղած է քան դուք. ձեր յամառ լռութիւնը և ցրտութիւնը յայտնութիւններ չեն արդեօք. կ'ուզէի կուռիլ, կ'ուզէի յաղթե՛լ... և կ'ուզեմ դեռ... :

Սովարի այն մարդը չէր հիմա զոր տեսած էր դատաւորին առջեւ, այնքան պաշարիւն և հանդարտ. այն տերը կարմրած էին, կուրծքը կ'եղեւէջէր, կիրքը զայն փոխած էր, եռանդոտ, կորովի բան մը եղած էր :

Դեռ խօսքը պիտի շարունակէր, սիրտը պիտի բանար, երբ ծանուցուեցաւ Վիպէնի գալուստը :

Ակնարկ մը բաւեց ուստիկանին, հասկնալու տեսարանը և կացութիւնը. ճակատը կնճռոտեցաւ, դժգոհութիւն մը պատեց դէմքը բայց ժպիտով մը ըսաւ Սովարիին.

— Ես ալ ձեզի կ'ըսպասեմ մինչ դուք հոս է՞ք եղբ... :

— Ներեցէք Պ. կոմս, ժամադրութեան ուշ մնացել էի, կը կարծէի թէ, դուրս ելած և հոս եկած էք, ուստի ես ալ հոս եկայ :

Վիպէն գոհունակ երեւոյթ մ'առաւ. բայց երբ սկսաւ խօսիլ սովորական տափակ բաներու վրայ, երիտասարդը դեռ իր խօսածներուն ազդեցութեան տակ չկրցաւ համբերել, և զօր՝ մը պատրուակելով հրաժեշտ խնդրեց.

— Մի՛ մոռնա՞ք թէ, մեկտեղ պիտի ձաշենք Քաֆէ Անկլէի մէջ, ըսաւ Վիպէն :

Սովարի ետին դարձաւ. պատճառ մը կը փնտռէր հրաւերը մերժելու, բայց այս միջոցին տեսաւ Ճիւլիան, նոյն դիրքին մէջ, աւելի գեղեցիկ, աւելի հրաշալի. չկրցաւ մերժել ու խոստացաւ ժամադրութեան գտնուիլ :

Փէ.

Ճիւլիա լուռ կը մնար : Վիպէն ալ նոյնպէս ուշադիր կը նայէր կնկան և տառապողի երեւոյթ մը ունէր, զոր սակայն վանեց և դառն շեշտով մը ըսաւ.

Տեսնենք արդիւնք մը կա՞յ :

— Ոչ, ոչ մէկ նոր քայլ. պատասխանեց Ճիւլիան քղկնքը ժողվելով. յետոյ աւելցուց յուզուած.

— Գիտէ՞ք որ ըրածնիս անգլթութիւն է, որովհետեւ ան կը սիրէ և կը տառապի :

— Ա՛հ, իրա՛ւ. գոչեց ուստիկանը ոչ նուազ յուզուած, ձեզի կը սիրէ և ըսա՛ւ.

— Ըսաւ և կը հաւատամ իր սիրոյն : Իրաւունք չունի՞մ տառապեցնելու զայն :

— Իրա՛ւ կը հաւատաք թէ ատանկ բանի մը իրաւունք չունիք ձեր ամուսինը սպաննող մարդու մը դէմ : Բայց հիմա կը տարակուսի՞ք :

— Այո, կը տարակուսիմ, յարեց գլուխը ծռելով. երբ մինակ մնամ կը հաւատամ իր յանցապարտութեան, բայց երբ ան քովս ըլլայ, ա՛լ ո և է կասկած չմնար :

— Եթէ ընդհակառակը Սովարի յանցաւոր է... ինչպէս կը հաւատամ ես, փորձ մը ընելու է, միանգամ ընդ միշտ հաստատելու համար անոր կացութիւնը : Եւ այսօր ես կը բերեմ այդ մած փորձարկութեան առարկան :

Վիպէն այս ըսելով գրպանէն հանեց նեղ, երկայն, թուղթով փաթթուած առարկայ մը : Բացաւ, այն դաշակն էր որով Վիտալը սպաննած էին :

Կինը տժգունեցաւ և միմեջեց.

— Ի՞նչ պիտի ընենք ասիկա :

— Սավարիի ձեռքին մէջ պիտի դնեմ, և գուցէ զայն տեսնելով ինքզինքը պիտի մատնէ : Անտարակոյս չէք ուզեր այս փորձին ներկայ գտնուիլ :

— Ընդհակառակը . ներկայ պիտի գտնուիմ, կ'ուզեմ որ գտնուիմ, յարեց կորովի շեշտով մը, ատիկա իմ պարտականութիւնս է :

— Այս իրիկուն իսկ պիտի փորձեմ : Ինչպէս ըսի այս վերջին փորձն է . եթէ յաղթական ելլայ, եթէ անմեղութիւնը ապացուցանէ պիտի շարունակէ՞ք ձեր ծանօթութիւնը և կը փափաքի՞ք զայն ձեզ բարեկամ ընտրել :

— Ոչ անտարակոյս :

— Եթէ ընդհակառակը այս փորձը յաջողի, ա՛յ որուն հոգ թէ մեզի ծանօթ է ան . ա՛հ կ'երդնում ո՞ր կորսուած է ան :

Ոտտիկանը այս խօսքը ըսաւ բարկութեան, ատելութեան և տառապանքի շեշտով մը, որմէ ճիշտ սարսափեցաւ :

— Զատուեցաւ և ժամադիր եղան Քաֆէ Անկլէ՛ համար, ուր պիտի կատարուէր մեծ փորձը :

ԺԸ .

Ժամը 6 ու կէսին Վիպէն Քաֆէ Անկլէ մտաւ և գնաց այն սենեակը զոր վարձած էր առջի օրուին : Իր հրաւիրեալներուն սպասելով մէկտեղ քանի մը կարեւոր պատրաստութիւններ տեսաւ : Իր հրամանովը սեղանին վրայ հոտաւէտ ծաղիկներ դրուեցան, Վիպէն դիտմամբ

շատեր էր այդ ծաղիկները, հաւատալով որ անոնք ջղային դրութեան վրայ կ'ազդեն : Նաեւ մեծ խնամք տարաւ Վինիի ապսպրանքներուն համար, զլուխ զարնող գինի ապսպրեց, բայց ոչ գրգռող : Վերջապէս մոմերը կրկին վառել տուաւ և մեծ հոգ տարաւ Սավարիի նստած տեղը ա՛յլ աւելի լուսաւորելու :

Ժամը 7ին, Տիկին Վիտալ, Սավարի և Վիպէն պրդէն միացած էին : Խօսակցութիւնը սովորականին պէս գնաց ծանր ու տխուր : Վիպէն սկիզբները թեթեւ, փոփոխական և գրեթէ զուարթ էր . յետոյ աւելի տխուր երեւոյթ մը առաւ . բարոյականի և փիլիսոփայութեան դատեր կուտար կարծես . խօսեցաւ Իտալիոյ բանաբերուն և այլ դատական կազմակերպութեանց մասին . վերջը խօսքը յանգեցուց Փրանսացի կամ օտար հռչակաւոր ոճրագործներու վրայ : Փափաք յայտնեց եղեռնադատ ատենանին մէկ դատաւարութեան ներկայ գտնուիլ և հարցուց թէ չահեկան գործ մը չկա՞ր ունկնդրուելիք :

— Չէք կրնար երեւակայել թէ ո՞րչափ կը հետաքրքրուիմ այդ ամէն բաներով, — ըսաւ իր երկու հրաւիրեալներուն, կատարեալ միամտութեամբ — Գրեթէ կարգացած եմ ոտտիկանութեան վրայ հրատարակուած բոլոր գործերը և դատական պատմութիւնները :

Յետոյ ուղղակի Սավարիի ուղղելով ըսաւ .

— Գիտե՞ք թէ ինչո՞ւ ինծի համակրելի դարձաք շուտով . . . : Իրա՛ւ տարօրինակ է, այլանդակ է աս : Կը խոստովանիմ : Որովհետեւ, սիրելիս, անունդ ինծի ընտանի էր և արտասանելը հաճելի : Քու անունդ միշտակ ուղղագրութեան մէջ կը տարբերի մեր ամէնէն հռչակաւոր ոտտիկանական նախարարներէն մէկուն, Բովիճոյի դուքս Բընէ Սավարիէն, որուն չահեկան

Սիրոյ Զոհեր

Յիշատակները վերջերս լափեցի դեռ: Ես տարօրինակ մէկն եմ: Մարդիկը իրենց պզտիկ կողմերովը հաճելի կ'ըլլան ինծի:

— Այդ բանը բարեբաղդութիւն մըն է ինծի համար, որ մինակ փոքր յատկութիւններ ունիմ:

— Մեծեր ալ ունիք, զորս ճանչցայ յետոյ. բայց նախ ձեր չարածձի անունն էր որ զիս գրաւեց:

— Այդ անունը ասկէց աւելի մեծ ծաղայութիւն մը չէ մատուցած ինծի, ըսաւ Սավարի շնորհալիօրէն:

Վիպէն գլուխովը խոնարհութիւն մը ըրաւ և շարունակեց իր խօսքերը միշտ ոճիրներու, ոստիկաններու և մարդասպաններու շուրջ: Պատմեց թէ ի՞նչպէս նոյն առտուն դացած էր ստիկանութեան պաշտօնատունը, դատական պաշտօնատունը, կեդրոնական բանտը, առաջնորդութեամբ թարգմանի մը: Սպէս շարունակեց:

— Դատական պաշտօնատան մէջ, ամէն բան հասկնալու մտադրութիւնով, հարցուցի թէ դատավարութիւնը լմնալէն ետք ի՞նչ կ'ըլլան այն զէնքերն ու առարկաները որոնք խնդրոյ առարկայ եղած են քննուող ոճիրին կամ սպաննութեան մէջ:

— Մէկ մասը, դատարանին արտօնութեամբ կը վերադարձուն իրենց տէրերուն կամ անոնց ընտանիքին. մնացածներն ալ կը ծախուին: Կը հասկնաք անշուշտ թէ դատական պաշտօնատունը այնքան ընդարձակ չէ որ կարենայ իր մէջ պահել բոլոր այդ առարկաները որոնք անթիւ անհամար են:

— Է՛րբ տեղի կ'ունենան այդ վաճառումները հարցուցի:

— Որոշեալ ժամանակներու մէջ. արդէն հիմա իսկ քիչ մը անդին տեղի կ'ունենայ առանկ վաճառում մը:

— Ախ, անպատճառ տեսնել կ'ուզեմ ատենք:

գոչեցի. կ'ուզեմ որ մեծ եղեռնագործութեան մը ծառայող մէկ գործիքը գնեմ...

— Ատկէց դիւրին ի՞նչ կայ. հաճեցէք հետեւել ինծի:

Հետեւեցայ առաջնորդիս, և քառորդ ժամ մը ետք. ըստ իս. հրաշալի իրեղէնի մը տէր եղայ:

— Գողցուած գոհարեղէն մը, հարցուց Սավարի ծուխի ամպ մը արձակելով սիկառին ծայրէն:

— Օհ, ատկէց աւելի բան մը:

— Հագո՞ւստ մը...

— Ո՛չ, ոչ: Հետաքրքրութիւնը կը պաշտեմ, բայց կ'ուզեմ որ միեւնոյն ժամանակ բան մը ելլայ տա՛լէն: Անդլիացի մը պանքատոմներու ծրար մը կուտայ նշանաւոր անձի մը սիկառի ծայրին. բայց ես անդլիանչի չեմ. օգտակարը հաճելիին խառնել գիտեմ: Նա՛, տեսէք:

Եւ յանկարծ, առանց ուրիշ պատրաստութեան, Սավարիի երկնցուց դաշոյնը, զոր վայրկեանէ մը ի վեր սեղանին տակ բռնած էր և խօսելով մէկտեղ, դայն բացած էր աննշար կերպով:

Ճիւղիա տօգոյն և դողդոջուն, կէս մը ծռած սեղանին վրայ կը նայէր:

Վիպէն դանակը տալով ոտքի ելած էր: Երկու ձեռքերովը կրթնած էր աթոռի մը յենակին և կապոյտ ակնոցին ետեւէն կը դիտէր. կը դիտէր պաղարիւնով, պատրաստ՝ չիտխցնելու դիմագծային ամենափոքր փոփոխութիւններն իսկ, վայրկեանէ մը ի վեր արգիլած էր սիրտը բաբախել և ան չէր բարախեր ա՛լ:

Սպասարկունները լմնցուցած էին իրենց գործը և քաշուած. մինակ կառքերու խուլ աղմուկը կը լսուէր չուրսէն, պուլվառներու վրայէն:

Վե՛րջապէս...: Գուցէ հիմա ճշմարտութիւնը պիտի դիտցուէր այլեւս...

Եթէ Սավարին էր մարդասպանը, այդչափ ճարտարօրէն պատրաստուած թակարդին մէջ անկարելի էր որ ինքզինքը չմտնէր, ճիշով մը, շարժուով մը. կամ սարսուռով մը, տեսնելով այս զէնքը որ իրեն պիտի յիշեցնէր իր ոճիրը:

Սավարի նախ չուզեց առնել դանակը: Բայց յետոյ զայն լաւ մը դիտելու ետք սեղանին վրայ դրաւ ըսելով.

— Չեմ խրատեր ձեզի, որ եթէ յարձակում կրէ՞ք գործածէք այս զէնքը, շատ գէշ վիճակի մէջ է:

Վիպէռ ապշած մնաց: Իր բոլոր հաշիւները օրէ ցնդած էին: Իրեն՝ Քաֆէ Անկլէի ծախքերը և քաշած յոգնութիւնները կը մնային հիմա. երեք ամիս է ուրեմն ի զուր կ'աշխատէր, կեղծ հետքի մը ետեւէ կը վազէր: Յուսահատելիք բան էր այս:

Այս խորհրդածութիւնները ընելով ուղեց նաև հասկընալ տիկին Վիտալի տպաւորութիւնը. անոր դարձաւ, մինչ Սավարի առանց «անհանգիստ ըլլալու սեղանին» վրայի դանակէն, ոտքի ելած էր և սիկառ մը կը վառէր գաշնակին վրայ դրուած մոմէն:

Ճիւղիա իր դիրքը չէր փոխած. միայն նուազ տոգոյն էր վայրկեանէ մը ի վեր և տեսակ մը տխուր ժպիտ կը պտտէր իր շրթներուն վրայ: Անտարակոյս կ'երեւէր այս զէնքը արդիւնքին դիմաց:

Ասիկայ ծանր էր Վիպէռի համար: Ի՞նչ: Երբ ինք յուսահատած էր, իր ընկերուհին, մեղսակիցը, այն որ աւելի կապ ունէր գործին, իրեն պէս չէր յուսահատեր: Բարկացաւ, բայց բարկութիւնը փոխանակ զայն ընկճելու, յանկարծ փափաք ներշնչեց անոր իր փորձը ձեռք առնելու:

«Գործը բոլորովին ձեռքէ ելած չէ, կ'ըսէր ոտախկանը ինքնիրեն. փորձս անկատար էր: Կարելի է որ դանակը չճանչցաւ: Փորձը ամբողջացնեմ ուրեմն»:

Մօտեցաւ Սավարի. անտարբեր խօսքերու վրայ խօսեցաւ, թեւը մտաւ սրահին մէջ պտոյտ մը կատարեց և բերաւ զայն սեղանին առջեւ իր նախկին տեղը:

— Ուրեմն, ըսաւ, անոր քովը նստելով և դանակը ցուցնելով. այնքան հաճոյքով գնած սա զէնքս օգտակարութիւն մը չունի, ըստ ձեզ, չէ՞:

— Ատոր վրայ չեմ խորհիր. ծայրը բթացած է նայեցէք:

— Իրաւ' է. պատասխանեց Վիպէռ լուրջ կերպով դիտելով դանակը: Դիւրաւ կը հասկցուի թէ, զոհին մարմինն մէջ մխուած ատեն ծայրը ոսկորի մը հանդիպած է:

— Ի՞նչ, հարցուց Սավարի եռանդով, իրա՞ւ այս զէնքով մէ՞կը զարկած են:

— Եւ հարուածը մահացու եղած է:

— Ո՞վ ըսաւ ձեզի ատ:

— Բայց իմ առաջնորդս ըսաւ: Կը կարծէ՞ք որ ասանկ բանի մը դրամ տամ առանց անոր ուսկից գալը դիտնալու: Այս դանակը պատմական է և իր պատմութիւնը քիթիս տակն է: Ասիկայ կը պատկանէր երիտասարդի մը որ վերջին հոկտեմբերին սպաննուեցաւ Լա Բէ փողոցին 6 թիւին մէջ...

Սավարի յեղակարծ շարժում մը ըրաւ:

Վիպէռ շարունակեց:

— Այդ երիտասարդը կը կոչուէր... կեցէք նայիմ...

— Մօրիս Վիտալ, աւելցուց Սավարի:

Զարմանքի շարժում մը ընելու կարգը Վիպէռի եկած էր:

— Գիտէ՞ք այդ ոճիրը:

— Ի՞նչպէս չէ. և ուղղակի՛ խառնուած եմ այդ ոճիրին:

— Ի՞նչպէս:

Ճիւղիա որ մինչեւ այդ վայրկեանը կրցած էր ինքն զինքը բռնել, վերջին խօսքերը խելով փղձկեցաւ։

Վիպէռի առաջին շարժումը եղաւ վազել կնկան մօտ։ զգաց որ այս յուզման արտայայտութեան պէտք էր բացատրութիւն մը տալ։ ուստի Սավարիի դառնալով ըսաւ։

— Մեր սխալն է, շատ թափերական եղանք։ Ժամէ մը ի վեր սպաննութեան, ոճիրի վրայ կը խօսինք... և ան, ան իր ջիղերը ունի, աւա՛ղ...

Սավարի չպատասխանեց. կը դիտէր տիկին Վիտալի լալը առանց անոր մօտենալու։

— Է՛, է, յարեց Վիպէռ, ուզելով վերջ տալ այս տեսարանին, հիմա մեզի բաժնուիլ կը մնայ և հոգ տանիլ որ ասկից ետք զուարթ ըլլանք։

Չայնեց. կառք մը պահանջեց և տիկին Վիտալը տուն տարաւ, մինչ Սավարի իր կարգին կը հեռանար։

Ճիւղիայի այդ վիճակին մէջ ոստիկանը յարմար չը տեսաւ բացատրութիւն մը պահանջելու։ Չայն յանձնեց Մարիէթիայի և զուգահեռ ելաւ։

Ասկից զատ ի՞նչ բացատրութիւն պիտի կրնար առնել։

Սավարիի մեղապարտութեան մասին ի՞նչ նոր ապացոյց ձեռք ձգած էր։ Յուսացած էր որ մեծ արդիւնքի մը պիտի տիրանար. արդիւնքը յուսացածէն աւելի էր։ Սավարի տիգունած, զողացած չէր միայն, այլ լացած էր և աւելի իրական, կենդանի՝ յուզման մը արտայայտութիւնը տուած էր։ Բայց այս յուզումը շատ պարզ էր, դիւրաւ կրնար բացատրուիլ և Վիպէռ իր իսկ լաւ տեսած թախարհին մէջ բռնուած էր։ Ամէն ինչ պատրաստած էր, ծայր աստիճանի հասցուցած էր իր հակառակորդին զգայնութիւնը և սիրտը կակուղցուցած։ Ասկից աւելի բնական ի՞նչ կար։ Սավարի այնքան ուղղակի

կերպով խառնուած իր այս գործը յիշելով յուզուած էր։ Իր ափսոսանքները, արցունքները, յուզմունքը ապացոյց մը չէին տար իր ոճիրին մասին. ատենք արդիւնքն էին իր տառապանքներուն, զոր կրած էր ձերբակալուելով և բանտարկուելով. որոնք իր սրտին վրայ արիւննելու պատրաստ վէրք մը բացած էին։

Վիպէռ որ այս մարդը ցարդ թեթեւ, տափակ, գուցէ լաւ զգացում մը ունենալու անկարող մէկը կը կարծէր, յանկարծ տեսակ մը լուրջ և զգայուն մէկն էր յուզուած էր Մօրիս Վիտալի մահը յիշելով, անոր զովեստը հիւսած էր և անոր վրայ լացած էր։

Այս խորհրդածութիւնները ընելով, որոնք խորապէս կը տխրեցնէին Վիպէռը, քալելով կ'երթար իր Սրպը Սէք փողոցին նախկին տունը ուրկէ չէր ելած։ Վշտացած չէր վայրկեան մը վերստին երբեմնի մարդը ըլլալուն և Բիւպինի կոմսին կեղեւը նետելուն համար որմէ այնքան քիչ կրցած էր օգուտ քաղել։ Վերջապէս չէր նկատար որ դարձեալ պիտի մխրճուէր աւելի զուարթ և նուազ միօրինակ և հաճելի կեանքի մը մէջ, զորս իրեն յիշեցնել կուտար այդ հինգերորդ յարկի սենեակը։

— Ներեցէք Պ. Վիպէռ ըսաւ դռնապանը Չայն ճանչնալով, բաւական ատեն է որ չէք տեսնուիր...

— Դիւղ դացած էի, ըսաւ ոստիկանը. ի՞նչ, բացակայութեանս մէկը եկաւ ինծի։

— Ոչ պարոն, մինակ սա նամակը բերին։ Վիպէռ նամակը առաւ. ոստիկանութեան վերատեսչութեան անունը կար պահարանին ճակատը։ Նամակը հետեւեալն էր։

«Սիրելի Վիպէռ»

«Երբ դեր իմ քովս կը պաշտօնավարէիք, օր մը բացակայութեանս ատեն քննած էիք Լանկլատ անուն

դատապարտեալ մը և մեծ շիկահեր աղջիկ մը Սօլէյլ-Քուշան (մարը մտնող արեւ) կեղծանունին տակ ծանօթ,

«Ոստիկանական պաշտօնարանին մէջ այս երկուքին մասին տեղեկութիւններու պէտք տեսնուեցաւ զորս դուք միայն կրնաք տալ. ուստի ձեզի պիտի ստիպեմ կարելի եղածին չափ շուտ իմ սենեակս դալ, որպէս զի ձեր օգնութեամբը պատրաստեմ ինչ պահանջուած տեղեկագիրը »

— Օթէլ տէ Բրէնս դառնալէ առաջ, վաղը առտու հոն պիտի երթամ, ըսաւ Վիպէա նամակը գրպանը դնելով և սանդուխներէն վեր ելլելով :

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԸ ՎԵՐՉԱՅԱԻ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա .

Վիպէա հետեւեալ առտու պէտք եղած տեղեկութիւնները տուաւ ոստիկանութեան քովսէրին Լանկլատի և Սօլէյլ-Քուշանի մասին : Յետոյ դարձաւ նորէն Օթէլ տէ Բրէնսի իր յարկաբաժինը :

Ինքնիրեն կ'ըսէր թէ արդեօք թողո՞ւր իր պաշտօնը, որոշապէս գրէ՞ր հարցաքննիչ դատաւորին թէ Սափարի անմեղ էր, երթար Տիկին Վիտալի իր վերջին այցելութիւնը տա՞ր ցաւ յայտնելով որ աւելի աղէկ չէր կրցած պաշտօնավարել, վերջապէս ջնջել իր ոստիկանի բացառիկ հանգամանքը :

Անձնասիրական կամ բոլորովին տարբեր զգացումէ մը զբաւուած իրականութեան մէկ եւք մը շտուաւ այս մտադրութիւններուն, և ժամանակի մը համար դարձեալ ձեռք առաւ իր այնքան հրաշալիօրէն կատարած կոմս Բիւպինիի դերը :

Միայն, նոյն կատարելութեամբ չը կրցաւ կատարել այդ դերը : Առաջուան չափ հոգածու չէր ձեւերուն և խօսուածքին Մերթ կը մոռնար իսկ իր իտալական չեչտեքը և կը զարմանար պահ մը, սպասարկուներուն իրեն «պարօն կոմս» ըսելը իմանալով : Իր բնութիւնին ալ եղաւ դեգ, բարկացոտ, յախուռն և անկարգ : Սեւեռ-

եալ մտածումէ մը գրաւուած էր կարծես, որուն ազդեցութեան տակ անիմաստ բաներ, նախադասութեան կտորներ և կամ զանազան մենախօսութիւններ կ'արտասանէր վեր վար պտտելով, պանդոկէն իր սենեակին մէջ:

Օր մը, Վիպէն չկեցաւ Ճիւլիայի դրան առջեւ, արագ անցաւ դռնապանին առջեւէն, սանդուխէ մը վեր ելաւ և ժամ մը ետք միայն վար իջաւ:

Այսուհանդերձ Տիկին Վիտայի քով չգնաց: Մարիէթթա չլսեց անոր դուռը զարնելը. — ոչ մէկը կասկածեցաւ անոր տան մէջ գտնուելէն: Ի՞նչ եղած էր ան ամբողջ այդ ժամուան մը միջոցին:

Հաւանաբար իր մտադրած գոհացումին համար ոչ մէկ բան գտեր էր: Այս գաղտնի ձեռնարկը անտարակոյս մեծ յուսահատութիւն մը տուած էր իրեն, կեանքն խոր զղուանք մը, որովհետեւ կրամօն փողոցի տան տուած իր այցելութեան հետեւեալ օրը գործեց մին այն սոսկալի անխոհմտութիւններէն սրտեց տակ զրեթէ միշտ անձնատպանութեան անխոստովանելի մտադրութիւն մը պահուած կ'ըլլայ:

Առտու մը ոստիկանատուն կանչուեցաւ իրեն յանձնուած գործին վրայ տեղեկութիւն տալու համար: Ապահովութեան պետին սենեակը մտած ատեն հետեւեալ խօսակցութիւնը տեղի կ'ունենար պետին և իր մէկ պաշտօնեային միջեւ:

— Այսպէս, հաւատ կ'ընծայէք այդ կնոջ տուած տեղեկութիւններուն:

— Այո պարոն, ճշմարտութիւնը ըսելուն մէջ չահունի ան:

— Ատոր խօսքին նայելով Լանկլատ այս գիշեր պիտի պառկի Քուատէ-Բըթի շան փողոցը, ուրեմն ոչ մէկ բան մեզի կ'արգելէ զայն վաղը առաւել իսկ ձերբակալելէ:

— Ոչ պարոն, իրաւ է որ իմ ոչ մէկ պաշտօնեաս պիտի վարանի անոր հետեւելու, բայց պէտք է ընդունիլ թէ վտանգաւոր գործ մըն է այդ, Լանկլատ սոսկալի մարդ մըն է: Երկու անգամ կրցած է ազատիլ թուրօնի և Պրէսթի բանտերէն: Ըմբիշի պէս ուժով է և առանց երկու երեք հրազէն պարաստ ունենալու չի պառկիր: Իր սենեակը մտնող ոստիկանը հարիւրէն հարիւր պիտի սպաննուի:

— Բա՛հ, եթէ երբեք ներս մտնելը չգիտէ, ըսաւ յանկարծ Վիպէն, որ դրան մօտ կեցած էր ցարդ:

Պետը և քննիչը զարմանքով ասդին դարձան:

— Ձեզի այդ գործին մէջ տեսնել կ'ուզէի:

— Դիւրին է այդ. վաղն իսկ կը ձերբակալեմ:

— Բայց չէք գիտեր թէ ի՞նչ տեսակ մարդու մը հետ գործ ունիք:

— Հող կը սխալիք, ըսաւ Վիպէն:

— Լանկլատ արդէն իմ ձեռքս անցած էր երբ ոստիկանութեան քով քարտուղար էի: Այդ մարդը չվախեցաւ իր սիրուհիին հետ գալ և Անգլիոյ համար անցագիր մը ուզել: Կասկածեցայ և ձերբակալել տուի: Բայց անկէց ի վեր փախեր է բանտէն, ուր իմ շնորհիւս պիտի մտնէ կը յուսամ թէ:

— Եւ մարդ չէ՞ք ուզեր հետերնիդ, միտ մընակնի՞դ պիտի ձերբակալէք զայն:

— Հա՛րկաւ:

— Ուրեմն պիտի սպաննէ՞ք զայն, գոչեց քննիչը:

— Ատիկա ալ իմ գործս է: Երբ դժուար գործ մը կը յանձնուի մէկուն և ան կ'ընդունի զայն առանց փոխարինութիւն կը ահնակալելու ա՛լ կարծեմ թէ...

— Բայց այդ մտք չէ որ կ'ըսեմ: Երբ նոր գործի մը կը ձեռնարկէք, անդին միւսը կը մնայ:

— Պարոն, յարեց Վիպէն, երկու ժամ միայն պէտք

է ձեր այդ ստահակը ձերբակալելու համար: Քնացած տեղս կը բռնեմ զայն...

— Գիտենք, գիտենք, սուկցուց սպահավոր թեան պետը, եզական ոստիկան մըն էք դուք:

Վիպէն իբր պատասխան խոնարհութիւն մը ըրաւ միայն:

Թ.

Հետեւեալ առաւունջ Վիպէն վեր կ'ելլէր Լանկատի տան սանդուխներէն: Պարապ տեղը լար մը փնտռելէ ետք ձեռքովը զարկաւ սենեակին դուռը:

— Ո՞վ կայ հոտ. պոռագին ներսէն:

— Գաղտնի ոստիկան մը որ քեզի ձերբակալել կուգայ:

— Է՛, ծաղրածու. եթէ լրտես մը ըլլայիր չպիտի ըսէիր. ատոնք իմ վրաս գալու համար շատ զգուշութիւններու պէտք ունին: Դուն ես չէ՞ Քրամբէն:

— Այո՛, բաց տեսները:

— Կեցի՛ր, անկողինէ ելլելը դիւրին բան չէ, բայց բարեկամս մը համար կրնամ քիչ մը մտիլ...

Հազիւ թէ կըպտնքը դարձաւ ոստիկանը արագ ներս խոյացաւ, անկողինին մօտ ցատկեց, սեղանին վրայ դրուած հրազէնը առաւ և Լանկատի ուղղելով դուռը:

— Եթէ քայլ մը առնես, մեռած ես:

— Կայծակ, ոռնաց թիապարտը, լրտես մըն է եղեր:

— Չըսի՞ արդէն անմիտ: Օ՛ն, հնազանդէ:

Իրմէ չորս քայլ անդին Լանկատ, հրազէնին փողին դէմ զինաթափ, կիսամերկ և բերանը փրփրած կեցաւ: Վայրկեան մը իրարու նայեցան, մէկը յարձակելու և միւսը կրակ ընելու պատրաստ:

— Ի՞նչ կը փնտռես չորս կողմէ, աւելցուց Վիպէն թիապարտին ուշադիր բան մը փնտռելը տեսնելով, շատ մի՛ շարժիր որ չստիպես զիս քեզ կեցած տեղէ գամելու: Ի՞նչ է ուղածդ, բանքօններդ գուցէ, ոտքերդ կը մսին հա՛: Նա ա՛ռ. ես բարի սատանայ մըն եմ և չեմ ուզեր որ յօդատապի ենդարկուիս:

Եւ առանց դիրքը փոխելու, հոն գտնուող զոյգ մը կօշիկները նետեց դէմինին:

— Տարատդ, բաձկոնդ և ըրտէնկօթդ ալ կ'ուզե՞ս. դուն անհանգիստ մի՛ ըլլար. իմ ձեռքիս տակն է, կուտամ...

Հագուստները տուաւ նոյն զգուշութիւններով:

— Շիտակը ըսէ, երբ հագուիս ի՞նչ ընելու միտք ունիս:

— Աղէկը չեմ որոշած, կը կարծեմ որ վրադ պիտի յարձակիմ եթէ սա սատանան չըլլայ:

— Բայց եթէ զայն քեզի տամ...

— Անով քեզի կ'սպաննեմ. պարզ բան է, ըսաւ թիապարտը ուսերը թոթուելով:

— Իրա՛ւ:

— Այո՛:

— Մէ՛կ հարուածով:

— Այո՛, ճիշդ սիրտիդ նշան պիտի առնեմ:

— Է, քանի որ անանկ է, ահա՛, ա՛ռ հրազէնը:

Վիպէն Լանկատի տուաւ հրազէնը. ետին դարձաւ և զնաց անվրդով մը նստաւ անկողին վրայ: Թեւեթը խաչաձեւ և ըսաւ.

— Կ'սպասեմ.

— Բայց դուն լրտես մը չե'ս...

— Անխոհեմ. քեզի նկատմամբ ազնուօրէն վարուեցայ. զաւկի մը պէս նայեցայ և դուն ինծի իմ պատուանունս տալու կը քաշուիս:

Յետոյ յանկարծ կռնակը Լանկլատի դարձնելով և ձայնին չեչոյը փողելով.

— Բաւական ցուրտ է հոս. կրակ վառելու մոռցեր ես: Աղէկ կ'ըլլայ որ մեկնինք, մեզի կ'սպասեն...

— Ո՛ւր:

— Ոստիկանատուն. այս հաստատութեան մէջ է որ կը յուսամ թէ աղէկ պիտի ըլլաս: Նախ, վաղը պիտի հարցաքննուիս...

— Հէ՛ ի՛նչ կ'ըսէք, պօռաց Լանկլատ:

— Ատանկ մի պօռար դրացիները կ'արթնցնեն հիմա. դեռ կանուխ է:

— Կուրծքիդ պարպելիք հրազէնիս ձայնը աւելի աղէ՛կ պիտի արթնցնէ զանոնք:

— Հանդիստ ձգէ ինծի. միշտ կ'ըսէս և բան մը չես ըներ. ձանձրացուցիչ բան է այս, յարեց ոստիկանը երկար մը պառկելով թիապարտին անկողինին վրայ:

Լանկլատ ոստում մը ըրաւ դէպի անկողին և հրազէնն Վիպէռի կուրծքին ուղղեց:

Ոստիկանը անուն մը միմնջեց, ուշադիր նայեցաւ անոր և սպասեց:

Վայրկեան մը անցաւ, թիապարտը աչքերը խոնարհեցուց, հրազէնը ձգեց և ընկրկեցաւ գոչելով.

— Կայծա՛կ, չեմ համարձակիր զայն սպաննելու:

— Օն, յարեց Վիպէռ կանգնելով, ալ կենալով պէտք չկայ, մեկնինք:

— Մեկնէ եթէ կ'ուզես, քեզի չը պիտի սպաննեմ. Եես հոս պիտի կենամ:

— Կարելի՛ չէ սիրելի Լանկլատս, ատանկ ձեւեր մի ըներ. դուն աղէկ տղայ մըն ես, ես ալ, իրար հասկընանք: Դուն սիրունի մը ունիս չէ՞: Սթէֆան Քարնիւն որ Սօլէյլ-Քուշան մականունը կը կրէ:

— Ինչպէս գիտես ասիկայ:

— Հասկա ի՛նչ գիտցար: Մեր պլտօնն է ամէն բան տեղեկանալ: Ասկէց զատ ըսեմ նաեւ թէ այսօր քու հոս ըլլալդ անկէց իմացանք...

— Սո՛ւտ է. ոռնաց թիապարտը:

— Ճշմարիտ է, եթէ շիտակ չըլլար, պարապ տեղը քեզի վիշտ պատճառել չպիտի ուզէի: Սիրտի գործերը կը յարգեմ ես և վատութիւն կը համարեմ մարդու ըսել թէ սիրունին զինքը կը մատնէ: Դաշոյնի հարուած մը տալ աւելի լաւ պիտի ըլլար անոր քան այդ բանը ըսել:

— Ախ, իրաւունք ունիք, ըսաւ հսկան, որուն ղէմքի արտայայտութիւնը փոխուեցաւ: Դաշոյնի հարուած մը կը նախընտրեմ քան մատնութեան այդ լուրը...

Յանկարծ Լանկլատ ոստիկանին առջեւ տնկուեցաւ և հրազէնը անոր կուրծքին կրթնցնելով հարցուց:

— Երգում կ'ընե՞ս որ Սօլէյլ-Քուշանն էր զիս մատնողը:

— Կ'երգնեմ:

Թիապարտը անոր նայեցաւ և ըսաւ.

— Սուտ չես կրնար խօսիլ դուն, քաջարի մարդ զըն ես:

Աթոռի մը վրայ ինկաւ, թեւերը վար կախեց թոյլ և միմնջեց:

— Ասոր համար է որ երկու օրէ չէի տեսներ ա՛ն թշուառակա՛նը. այսուհանդերձ շատ կը սիրեմ զայն, ասկէց աւելի չ'մ կրնար սիրել:

Եւ Վիպէռի կողմը դարձնելով իր արտասուաթոր փրփուր, ըսաւ.

Պիլոյ Ջոնս

— Հիմա անձնատուր եմ, կրնաք ձեռքիս կապերը անցնել :

— Երբէք քու տկարութենէդ չպիտի օգտուիմ, երբ քիչ մը հանդարտիս այն ատեն կը տեսնուինք :

Հսկայ թիապարտը անկիւն մը սեղմուած տղու մը պէս կուլար :

Վիպէռ վեր վար կը պտտէր և կը մրմնջէր .

— Կարենալ լալն ալ երջանկութիւն է : Ես չեմ կրնար, արցունքներս զիս կը խեղդեն :

Վայրկեան մը ետք Լանկլատի ուսին զարնելով ըսաւ .

— Օ՛ն, հետս եկուր, Սօլէյլ-Քուշանդ ցուցնեմք եղի :

Թիապարտը ոտքի կայնեցաւ .

— Ուրեմն գիտե՞ս ուր գտնուիլը .

— Աւա՛ղ, Երէկունէ ի վեր բանտն է : Խնքդինքը կորսուած կարծած է, հաւատացած է թէ ցմահ պիտի բանտարկուի և քեզի բերան տուած է ոստիկանութեան համակրութիւնը շահելու համար :

— Չա՛րը : Եւ զիս իր քովը պիտի տանիս :

— Անմիջապէս :

— Բայց պիտի սպաննեմ զայն . . .

— Ատիկա դուն մտածէ : Ես մինակ քեզի ձերբա-կալելու պաշտօնեայ եմ : Եթէ սիրուհիդ սպաննել կ'ուզես չեմ ընդդիմանար քեզի, և արդէն մեծ բան մը չէ ատիկայ, աւելցուց Վիպէռ կրգիծօրէն :

— Պատրաստ եմ, մեկնի՛նք գոչեց թիապարտը :

Գ .

Ճամբան, կառքին մէջ Լանկլատ կը խորհէր :

— Սիրելի Լանկլատս, հարցուց յանկարծ ոստիկանը, ինչդեմ ըսէ եթէ բան մը չըրիր անոր ինչո՞ւ մատնեց քեզի. երեսէ ձգեցիր ի՞նչ ըրիր . . .

Թիապարտը որ իր մտածումներուն անձնատուր եղած էր բան մը չհասկցաւ և ինքնիրենը շարունակեց խօսիլ :

— Բանէ մը ետ ձգեցի՞ զինքը. երբե՛ք, ինչ որ ուզեց առի. իր քմահաճոյքին գերին էի. ինծի կ'ըսէր. «Սա գոհարավաճառի խանութը կ'ուզեմ ամբողջ» . և ես նոյն գիշերն իսկ կը թալլէի զայն : Յորեկ մը պտը-տած ատեննիս «սա չըջազգեստը որչափ պիտի վայլէ ինծի» գոչեց և իրիկունը զայն իր սենեակին մէջ գտաւ :

— Գնեցի՞ր ինչ ըրիր, աւելցուց Վիպէռ ծաղրական չեչուով մը :

— Ոչ, պատասխանեց միւսը խրոխտ, գողցայ . . .

— Ահա սքանչելի միջոց մը տարփուհի գոհացնելու, առանց մոխրի վրայ նստելու, մտածեց ոստիկանը :

— Գոնէ ինծի համար դրամի պէտք ունենայի՞. դա-ւաթ մը գինի, կտոր մը հաց, յարդի դէղ մը. աւելին չեմ ուզեր. գիւղացի եմ և պարզ ճաշակներ ունիմ. անոր ոսկի ճարելու համար էր որ ամէն բան աչքս կ'առնէի. իր ծախքերը գոցելու համար էր որ առաջ գող եղայ, ետքը ոճրագործ . . . Վերջապէս անոր համար էր որ դոր-ծեցի իմ բոլոր ոճիրներս, անոնք որոնք ծանօթ են և անոնք որոնք անծանօթ . . .

Հոս ոստիկանը յեղակարծ շարժում մը քրաւ. « ան-
ծանօթ ոճիրնե՞ր » . Վիպէն ա'լ յուսահատած էր և կեր-
պով մը թմրած, վերջին փորձին պարապ ելլելուն հա-
մար. իրեն ի՞նչ ալ իր պաշտօնը. Լանկլատի ոճիրները.
իրեն համար աշխարհը Տիկին Վիտալի տան մէջ էր
միայն: Եթէ Լանկլատը ձերբակալելու գացած էր, եռանդ-
ցոյց տալ չէր նպատակը, այլ ատանկ վտանգալի գործե-
րու մէջ կը նետուէր, իր վշտին դարձան մը, յուսահա-
տութեան ելք մը գտնելու համար, գուցէ անակնկալ
մահով մը. սակայն թիապարտին այդ խօսքը արթնցուց
զայն: « Անծանօթ ոճիրներ » . ուրեմն կարեւոր էր զա-
նոնք գտնելը:

— Ինծի նայէ Լանկլատ, ըսաւ Վիպէն, դեռ չատ
կանուիս է, բանտին վերատեսուչը չէ եկած, որ արտօ-
նութիւն առնենք սիրականդ տեսնելու. երկու-երեք
ժամ ունինք. ի՞նչ կ'ըսես: քիչ մը ճաշե՛նք:

— Անօթի չեմ, պատասխանեց Լանկլատ:

— Եսասէ՛ր, անօթի չես, հա՞յ կարելի է. բայց ես
որ առտուն մութուն ելայ քեզի գալու համար, ատանկ
բան մը չեմ կրնար ըսել. ասկից զատ, ինծի չատ յու-
զեցիր. ոպաննել ուզեցիր, յետոյ չուզեցիր, աչքերս դո-
ցեցի, յետոյ բացի, ինքնիրենս ա'լ լինցաւ ըսի, բայց
դարձեալ ապրեցայ. հաւատա՛, քիչ մը բան դնենք բե-
րանիս, ետքը քեզի ժամերով ատեն պիտի տամ Սօլէյլ
Քուշանը ուզածդ ընելու...

— Օ՛հ, ըսիքս երկար չէ. գոչեց թիապարտը:

— Այո կը հասկնամ. արագ և ազուր որ հարուած
մը:

— Կառապա՛ն, գոչեց Վիպէն խօսքը դարձնելով.
մեզի Հալ, Պարաթի սրճարանը տար:

— Ո՛չ, հոն չըլլար, գոչեց թիապարտը:

— Ինչո՞ւ: Կերակուրները աղէկ չե՞ն: Պարտք ու-
նիս, ի՞նչ:

— Ոչ աս, ոչ ան, երեք օր առաջ անոր հետ հոն
ճաշեցի, պատասխանեց թիապարտը հառաչելով:

Վիպէն քիչ մը խորհեցաւ. իր գործին աւելի կու-
գար յիշուած տեղը. ուստի ըսաւ.

— Ատ ի՞նչ պարապ խօսք է: Ի՞նչ կ'ըլլայ ատանկ
ըլլալով: Պարաթի երթանք. ահաւասիկ եկանք ա'լ:

Կառքէն իջան, մտան ներս և առանձնացան սեն-
եակ մը:

— Ճիշդ աս սենեակն էր, ըսաւ Լանկլատ:

— Դիպուածը ուրիշ բան չըներ, պատասխանեց
ոստիկանը պատուական ճաշ մը ապսպրելով:

Դ.

Սկսան ուտել և խմել: Վիպէն միշտ խօսքը կը
դարձնէր թիապարտին սիրուհիին վրայ, անոր բերնէն
խօսք մը առնելու մտքով:

— Ինչո՞ւ չես ուտեր, ըսաւ վիպէն. մտածէ որ,
գուցէ երկար ժամանակ ատանկ ճաշ մը չպիտի կրնաս
ընել:

— Ինչո՞ւ:

— Որովհետեւ տէրութիւնը իր բանտարկեալները
ասանկ փափկօրէն չպահեր...

— Գիտեմ. բայց եթէ ես չուզեմ պետութեան
« պաշտպանեալ » ներէն ըլլալու. ըսաւ խորտաթիապարտը:
Այո, ինծի ձերբակալեցիր այս առտու բայց ո՞վ կընայ
արգիլել զիս ճաշէն ետքը չմեկնելու:

— Ես :

— Դ՞ո՞ւն . յարեց հսկան խնդալով . ուրեմն ինձի
չհայեցա՞ր բնաւ :

Ոտքի կայնեցաւ . գլուխը առաստաղին կը դպչէր :

— Հիմա չե՞մ կրնար վրադ յարձակիլ , բերանդ
թիմել սա անձեռոցը , սեղանին տակ նետել քեզի և
մեկնիլ...

— Կը սխալիս . նախ որ չես կրնար մօտենալ ինձի .
նայէ՛ կատակ չեմ ըներ ես :

Եւ սեղանին վրայ , առջեւը դրաւ երկփողեայ հրա-
զէնը :

— Ատիկա իմա է գոչեց թիապարտը :

— Իրաւ է . յուսահատութեանդ մէջ մոռցար դուն
զայն և ես առի : Կ'ո՞ւզես որ գործածե՞մ զայն... : Միւս
կողմէն երկրորդ պատճառ մըն ալ ունիս անդէդ . չչալ-
ժելու : Խօսք չէի՞ տուած որ Սօլէյլ-Քուչանը պիտի տես
նաս... քու բոլոր բարկութիւնդ՝ երեսին պիտի տաս :

— Այո՛ , այո՛ . աւելցուց Լանկլատ որ սկսած էր
օղիի գաւաթները լեցուն լիցուն կուլ տալ . երբ ամէն
բան ըսեմ , ետքը պիտի խեղդեմ զայն ձեռքերովս :

— Սխալ է այդ , դիտել տուաւ ոստիկանը . որով-
հետեւ սպաննութիւնը անմտութիւն է իբր վրէժ լուս-
ծելու և աղէ՛կ լուծելու միջոցները կան :

— Ի՞նչ միջոց :

— Սօլէյլ-Քուչանի համար մէկ օրուան բանտարկու-
թիւնը բաւեց սարսափելու , յուսահատելու և քեզի բե-
րան տալու . դուն ալ զայն բերան տուր . գուցէ կարգ մը
ոճիրներու մէջ մեղսակից էր քեզի . և թո՛ղ երթայ տա-
րիներով տառապի...

Լանկլատ վարանեցաւ և ըսաւ .

— Ոչ , չեմ ուզեր զայն մեռցնել . զայն տառապե-
ցընել... կը սիրեմ աւա՛ղ... ա՛հ , սպաննել զայն՝ որմէ
նախանձելուս համար մարդ մը սպաննեցի...

— Մի՛ պատճառ ինձի այդ բանը , ստիպուած պիտի
ըլլամ կառավարութեան հաղորդելու...

Բայց գինովութիւնը սկսեք էր միանալ սիրոյ արթ-
շուութեան . թիապարտը « լուր տո՛ւր » գոչեց և օղիի
շիշը բերանը տնկեց , երկար բարակ խմեց և աւելի մօ-
տենալով ոստիկանին , ցած ձայնով շարունակեց .

Այո՛ , կը կրկնեմ , անոր պատճառով մարդ մը
սպաննեցի . ճիշտ , շատ չընէր , վերջին Հոկտեմբերին կամ
Նոյեմբերին էր : Ան ատեն սիրականս Սէնթ-Յիւսէփէն
փողոցը կը նստէր : Գիշեր մը տունը գացի , զարկի դուռը ,
ձայն չելաւ . կարծեցի թէ դուրս ելած է . մեկնելու վրայ
էի՝ երբ ներսէն խօսակցութեան ձայներ լսեցի . այն ատեն
յարկ մը վար իջայ և սպասեցի : Ժամ մը անցաւ . դուռը
յարկ մը վար իջայ և սպասեցի : Սօլէյլ-Քուչան անոր ըն-
թացուեցաւ և մարդ մը ելաւ . Սօլէյլ-Քուչան անոր ըն-
կերացաւ մինչեւ սանդուխին գլուխը , ուր իրար գրկելով
և « կրկին տեսութիւն » մաղթելով բաժնուեցան : Ինչպէ՞ս
վեր չխոյացայ և երկուքն ալ չսպաննեցի . չեմ գիտեր .
մարդը իջաւ և ես իրեն հետեւեցայ . Սէնթ-Յիւսէփէն
փողոցէն Լա Բէ փողոց դարձաւ . յանկարծ կեցաւ կառքի
դռան մը առջեւ . ներս մտաւ... ես ալ ետեւէն...
Յետոյ , չեմ գիտեր ի՞նչ եղաւ... ա՛լ բան մը չեմ յիշեր ,
քայց միայն ճիշտ մը , սոսկալի ճիշտ մը գոհիս կողմէ...
Հինգ վայրկեան ետք գացի սիրականիս տունը և ըսի .
« Տարփաւորդ մեռցուցի » :

Ա՛լ կարողութիւն չէր մնացած թիապարտին քով ,
որուն գլուխը ինկաւ սեղանին վրայ ու սկսաւ քնանալ ,
հակառակ վիպէտի նոր մանրամասնութիւններ առնելու
փորձերուն և հարցումներուն :

Ոստիկանին միտքը կրաման փողոց գացեր էր , ինք-
նիւրեն կ'ըսէր . —

« Ուրեմն մարդիկ չեն փոխուիր բնաւ . իրենց կինը
կը բացակայի երկու ամիս և իրենք ուժը չեն ունենար

հաւատարիմ մնալու անոնց. ամէն բան աղէկ է իրենց համար. աղւոր մը կը ժպտի իրենց և ահա՛ կը մոռնան խոստումներն. պարտականութիւններն, սէրերնին... Սէ'ր, հաւտամբ ատանկ բանի մը. կնոջ մը կը տեսնան, ահա՛ ամենէն ճշմարիտը... Բայց խաբել անոր պէս կէին մը... կենէշութիւն է պարզապէս...»

ժամ մը ետք, երբ թիւապարտը սթափեցաւ, Վիպէռ ուղեց չարունակել տալ, բայց Լանկլատ մերժեց աւելին ըսել: Ոստիկանը հասկեցաւ թէ Սօլէյլ-Քուշանը տեսնել կ'ուզէր ժամ առաջ. ուստի զէնքը ձեռք առաւ, պալատքերը վճարեց և կառք մը կեցնելով ճամբայ ելան զէպի Ոստիկանատուն:

Ե.

Սթէֆանի Քօրնիւ, այսինքն Սօլէյլ-Քուշան չիկահեր մըն էր և ունէր չիկահերներու բոլոր հրապօրն ու գեղեցկութիւնը: Մեծդի և աղւոր աղջիկ մըն էր նուրբ հասակով, լայն ուսերով. կուրծքը պերճօրէն դուրս կը ժայթքէր և սրունքները գրգռիչ հանգամանք մը ունէին: Ձեռքերն ու ոտքերը թէեւ մեծ էին բայց ձեւաւոր էին: Դեմքը արտակարգ հով մը, գորովալից, պաղ կը քոտ և անգութ երեւոյթներ ունէր: Նուրբ և քիչ մը տոգոյն չրթները կը ծածկէին փոքր, սուր և իրարմէ գատուած ալուաներ: Թուշը կակուղ, պզտիկ, աչքերը չինացիի աչքերու պէս երկայն, որոնք առանց որոշ գոյնի կը փոխուէին կանանչի, կապոյտի, դեղինի օրուան ժամե-

րուն և լոյսին համեմատ: Թաւ և նկարչային յօնքեր՝ որոնք հազուադիւս են չիկահերներու քով: Դալով մազե-րուն՝ կ'արդարացնէ այդ կնոջ տրուած մարը մտնող արեւ (Սօլէյլ-Քուշան) մականունը: Թանձրախիտ, ծածանուտ և մինչեւ ծունկերը հասնող վարսերը աշնանային իրիկուան մը մարը մտնող արեւին նրբութիւնները և ցոլացումները ունէին:

Հագուստը կապուստը կարեւորութիւն չունի անոր համար: Քմահաճօյքին կը հետեւէր միայն և իրեն հաճելի երեւցած մէկ էրիկ մարդը ընդունելու բնաւ չէր մերժեր, հոգ չէ թէ ան խոշոր կօշիկներ հապած ըլլար, Սրմա բանուած պնդավարտիք մը և կամ միմօսի մը դէմքը ունենար: Կը պատմուէր թէ գիշեր մը երբ թատրոնին մէջ նստած էր ազնուականի մը տղուն և զեսպանական երկու կցորդներու հետ, յանկարծ զարնուեցաւ երկրորդական հապիտի մը, և ժամ առաջ անոր մօտ երթալու համար բաժնուեցաւ քովիններէն:

Այս ձեւով սիրահարուած էր նաեւ Լալկլատի. այդ արի հասակը, լայն ուսերը և ծանրաշուք երեւոյթը զայն յուզեցին առաջին տեսնելուն, և հետաքրքիր ուղեց հասկնալ շուտով թէ հսկաները ինչ ձեւով կը խօսէին սիրոյ վրայ, գորովալից էին, կը քոտ թէ պերճախօս:

Միւս կողմէ Լանկլատ ալ իր հսկայի կուրծքին տակ, արժանաւոր սէր մը կը զգար, կը գոթ, եսասէր և բուռն սէր մը, որ ուրիշները վանել կուտար գեղանի Քօրնիւին քովէն: Այսպէսով Սօլէյլ-Քուշանի մինչեւ այն ատեն վարած կեանքը յեղաշրջեցաւ, իր ամէնէն հին մտերիմ բարեկամները ստիպուեցան մեկնիլ որովհետեւ Լանկլատ ինքը միայն տիրել կ'ուզէր և այնպէս կը պահանջէր:

Իրարու հետ իրենց ունեցած կապը անքակտելի զարձած էր:

Սակայն ապրիլ պէտք էր: Լանկլատի վասակած օրական 3-4 ֆունտը հովի պէս բան մըն էր Բարիդի կեանքին մէջ: Այս պատճառով մարդուկը ստիպուեցաւ գողութեան դիմել, դիմանալու համար սիրունիին ծախքերուն: Օր մը գողութեան միջոցին ձերբակալուեցաւ և բանտարկուեցաւ: Սօլէյլ-Քուշան կարծես ինքզինքը չղթած երէ ազատած զգաց և աւելի դիւրաւ քակուելիք յարաբերութեանց վրայ երբ կը խորհէր, ահա քանի մը օրէն իր սիրահարը եկաւ գտաւ զինքը: Բանտին պատուհանին երկաթները խորտակած էր, գալ միանալու համար իր բուն կերպով սիրած այդ պչրունիին:

Բաւական ժամանակ գաղտնի կերպով կենակցեցան դարձեալ և սակայն օր մը ոստիկանութիւնը յաջողեցաւ ձեռք ձգել փախստականը, որ այս անգամ 20 տարի թիապարտութեան դատապարտուեցաւ. իսկ Սօլէյլ-Քուշան ալ իբր մեղսակից, տարի մը բանտարկութիւն պիտի կրէր: Տարի մը ետք երբ կինը ազատեցաւ բանտէն, դրան առջեւ զարմանքով տեսաւ կառապա՛ի հագուստով Լանկլատը՝ որ չաքաթ մը առաջ կրցեր էր դարձեալ փախչիլ Պրէսթէն, գալ միանալու համար իր սիրական տարփոհին:

Սակայն, ինչպէս տեսնուեցաւ, արդարութիւնը յաջողեցաւ երրորդ անգամ ալ ձեռք ձգել այդ տարօրինակ զոյգը:

9.

Վիպէն երբ ներս մտաւ Սօլէյլ-քուշան ծունկի եկած էր կաշիէ անկողինի մը վրայ, և տղու մը պէս կը խաղար իր մազերուն հետ որոնք տարտղնած էին կուրծքին վրայ: Արեւի ճառագայթ մը կը լուսաւորէր յորդ վարսակոյտը, անոր տալով ակնախտիդ ցոլք մը: Վիպէնի տեղ եթէ ուրիշ մը ըլլար պիտի կենար

հիանալու համար այդ տեսարանին. սակայն ոստիկանը Պրիշ բաներու պահած էր իր հիացելը: Դուռը գոցեց ետեւէն և սկսաւ մօտը երթալ կնոջ, որ յանարձակի եկած այդ օտարին ներկայութենէն, մազերը ետեւ նետեց փորձելով զայն անտիպել:

— Այսպէս, աղջիկս, բաւ վիպէն հայրական չեչտով մը, դարձեալ օձիքդ ձեռք տուիր: Քեզի կեդրոնական բանտը պիտի զրկեն կարծեմ...

— Ո՛ւր էր, Աստուած տայ:

— Ինչպէ՞ս, տարի մը բանտը մնացիր և դեռ չե՞ս վախճար բանտարկութենէ...

— Բանտը ինծի համար դրա՛խտ է, իսկ ազատու-

թիւնը դժոխք, գոչեց Սօլէյլ-Քուշան ճոռում չեչտով մը:

— Ի՞նչ կ'ըսես, Ի՞նչ, երջանիկ չե՞ս միթէ դու բոք:

— Երջանիկ ե՞ս...

— Տունդ տեղդ աղէկ չէ՞...

— Տունս տեղս... Օ՛հ...

Անանկ արտայայտութիւնով մը ըսաւ այս բաները, անանկ անկեղծութիւնով մը զօր երկար նախադասութիւններ և ամբողջ ճառեր չպիտի կրնային բացատրել

բանտը ինծի չվախցնէր, քաջ կին մըն եմ, մինակ ա՛ն կը վախց'է ինծի, ա՛ն. անկէց հեռու բոլոր ուժերս կը վերստանամ:

— Աղէ՛կ աղջիկս, կրնաս ինքզինքդ ապահով նկատել. շնորհիւ քու ճշգրիտ տեղեկութիւններուդ, Լանկլատ ձերբակալուեցաւ:

— Եւ դո՛ւք ձերբակալեցիք զայն, չե՛մ հաւտար, ըսաւ կինը մտաւեւեւ:

— Ե՛ս իսկ...

— Յանկարծ Սօլէյլ-Գուշան խոյացաւ դէպի ոստիկանը և անոր երեսները համբուրեց խանդաղին:

— Շատ սիրուն և մանաւանդ սրտազեղ ես սիրելիս, ըսաւ Վիպէն կատարելապէս անզգայ այս անակնկալ գգուանքին. չեմ հասկնար սակայն ուրախութեանդ պատճառը. Լանկլատ ձերբակալուեցաւ, բանտ դրուեցաւ և բերդարգելութեան պիտի դրկուի. չափէ դուրս բան մը չկայ ասոր մէջ. բայց երկու անգամ փախած է, երրորդ անգամ մըն ալ կրնայ փախչիլ և քու մարտիրոսութիւնդ պիտի սկսի աւելի աղէկ տեսակէն...

Սօլէյլ-Գուշան տխրեցաւ:

— Երբէք հանգիստ չպիտի ըլլաս, աւելցուց Վիպէն. երբեք բարձիւ վրայ զլուխդ չպիտի մնայ, որքան ատեն որ զայն թիապարտութեան մէջ թողուս: Բանտէ կը փախչի գիւղական տունէ մը դուրս ելածի պէս: Ատկէց աւելի բանի մը պէտք ունիս:

— Ի՞նչ...

— Օրինադրքին մէջ ուրիշ պատիժներ ալ կան... օրինակի համար մահուան պատիժը...

Կինը տոգունեցաւ և ըսաւ.

— Մահուան դատապարտուելու համար բան մը ըրած չէ որ...

— Վստա՛հ ես հարցուց ոստիկանը մօտենալով և անոր աչքերուն մէջ նայելով պիշ:

Ա՛լ աւելի տոգունեցաւ և Վիպէն լսեց որ սա-պէս կը մրմնջէր.

— Չպիտի խօսիմ: Ո՛չ, այս անգամ չպիտի խօսիմ: Չեմ ուզեր որ զայն մեռցնեն...

— Չարմատիլ բան է այդ, դիտել տուաւ Վիպէն. Լանկլատ և դուն կարծիքի ո՛րչափ տարբերութիւն ունիք. դուն կ'ըսես թէ չեմ ուզեր որ մեռնի ան, այլ բանտարկուի, իսկ ան քեզի համար կ'ըսէ թէ պէտք է մեռնի:

— Ա՛հ, ատիկա ի՞նք ըսաւ, կ'ուզէ որ մեռնի՞մ ուրեմն:

— Ոչ միայն կ'ուզէ որ մեռնի այլ քեզի սպաննել կ'ուզէ ինքն իսկ:

— Ինծի ի՞նչպէս կրնայ սպաննել բանտն է նէ... Ինչո՞ւ պիտի սպաննէ ինծի... բայց կորսուած եմ Տէ՛ր Աստուած... կորսուած եմ եթէ փախչի:

— Իր փախչիլը արդիւնք և զայն դատարան շրկենք, Երդուեալները զայն կառափնատին պիտի տան:

— Բայց կրնայ ըլլալ որ ազատ արձակուի:

— Անկարելի է այդ. երբ պզտիկ ոճիւրի մը մեղքը երեւան ելլէ հերիք է. արդարութիւնը կատակ չըներ...

— Իրա՛ւ է, պիտի դատապարտուի:

— Ուրեմն խօսէ՛, եթէ կ'ուզես ապրիլ:

— Հարկա՛ւ կ'ուզեմ ապրիլ բայց ի՞նչպէ՛ս պիտի պահպանէք կեանքս...

— Մտիկ ըրէ. Լանկլատը ձերբակալեցի, խօսք տալով որ ձեզի ցուցնեմ բանտին մէջ...

— Է՛ պիտի բերէ՞ք հոս, գոչեց կինը սարսափած... Բնականաբար... Խօսքս չեմ կրնար դրժել, բայց քանի որ դուք ալ այդքան կը վախնաք, զայն փոխա-նակ հոս բերելու, ինչպէս մտածած էի, բանտին խօսա-րանը պիտի իջեցնեմ: Դուն ալ հոն կ'երթաս, ուզածը

կ'ըսէ ան քեզի. ուղածին պէս պիտի հայհոյէ, նախ ստէ, քայց մազիդ անգամ չպիտի դպչի: քու և անոր մէջ տեղը երկաթեայ վանդակ մը պիտի ըլլայ: Մնաց որ նայէ մէյ մըն ալ սա հրազէնին:

Սթէֆան ճանչցաւ զայն:

— Այո՛, կը ճանչնամ. ա՛խ, ո՛րչափ վախցուցած է ինծի ատով. միշտ կ'ըսպառնար ինծի և նոյն իսկ վախէս անցած շաբթու վառօդը պարպէր էի մէջէն: Փորձեցէք և պիտի տեսնէք:

Իրաւ ալ Վիպէռ երբ ըլթակը քաշեց միայն քաբ-սիւնները պայթեցան:

— Եւ ըսել թէ, գոչեց ոստիկանը խնդալով, Լանկլատ և ես իրարու սպառնացինք այդ պարապ հրազէնով. իրաւ որ աղէկ երեւակայութեան տէր ենք եղեր:

Խօսքը պիտի չարունակէր երբ Սօլէյլ-Բուշան բազուկը անցուց անոր վիզէն անցուց և կեղծանոյշ չեչտով մը մրմնջեց.

— Օ՛հ, սրամիտ ալ էք եղեր:

— Կարծեմ թէ միշտ եմ... ըսաւ Վիպէռ, փորձե՛լով քաշուիլ այդ գրկախառնութենէն:

Կինը զայն թող չտուաւ և աւելցուց:

— Լանկլատ մեծղի, խոշոր և կոշտ էր. իսկ դուք փոքր, նիհար, մտացի էք և ինծի հաճելի կը թուիք...

— Եւ ատիկայ առաջին տեսնելուդ:

— Պահ, չատոնց է որ քմահաճոյքներս չէի կրնար գոհացնել...

— Կը հասկնամ թէ ըսաւ Վիպէռ, սիրահարդ ինչու կը կասկածէր վրադ բայց, աւելցուց ինքզինքը ազատելով Սօլէյլ-Բուշանի գրկէն. հիմա անուշիու կարգը չէ. տեղն ու ժամանակը գէշ են. աւելի լուրջ բաներ ունինք խօսելու: Նստէ և բան մը մի՛ պահեր ինէ. կամ աւելի ճիշդը, երգում կ'ընեմ որ, հակառակ

քու հրապուրիչ ծ երծեքումներուդ, կորսուած ես կեանքդ քենէ կառում ունի. կէս ժամէն կամ Լանկլատը խօսարանին մէջ երկաթ վանդակի մը ետին կը տեսնես և կամ սա ծակին մէջ մէկտեղ կը մնաք, գլուխ-գլխի... և կամ սա ծակին մէջ մէկտեղ կը մնաք, գլուխ-գլխի...

Սօլէյլ-Բուշան դողաց և լրջացաւ. նստաւ անկողինին վրայ. մազերը շտկեց և սպասեց Վիպէռի հարցաքննութեան:

Ոստիկանը սկսաւ.

Երիտասարդ մը սպաննուեցաւ այս ձմեռ, Լա Բէ Երիտասարդ մը սպաննուեցաւ այս ձմեռ, Լա Բէ փողոցին մէջ, այսինքն Լանկլատի հետ բնակած ձեր տան մօտ: Ի՛նչ մանրամասնութիւններ կրնաս տալ այդ ոճրին վրայ: Մի՛ վարանիր... այս առտու Լանկլատ ինք բերնովը խոստովանեցաւ զայն, գինովութեան և յափշտակութեան վայրկեանի մը մէջ: Հիմա մանրամասնութեանց պէտք ունինք և դուք կրնաք տալ զանոնք, նութեանց պէտք ունինք և դուք կրնաք տալ զանոնք:

— Լաւ ուրեմն, հարցաքննեցէք զիս, մրմնջեց կի՛նը գլուխը ծռած:

— Որչափ ատեն է կը ճանչնայիք Լանկլատի սպաննած անձը:

— Երկու. որ էր:

Ասկէց առաջ բնաւ տեսած չէ՞իք զինքը և ո՛ւր հանդիպեցաք:

Չէի տեսած և հանդիպեցայ անոր Վիպէռն փողոցին վերերը, կէս օրէն հոգ ժամը Յիս միջոցները:

— Վիպէռն փողոցը ըսի՞ք, Ուրեմն սակարանէն կուգար: Է՛ր ի՛նչ նշան ըրաւ ձեզի:

— Ո՛չ, ես էի որ նշան ըրի իրեն. աղուոր գտայ զինքը: Այնքան ընկճուած էի Լանկլատի ձեռքէն և այնքան քիչ անգամ մինակս դուրս կ'ելլէի որ ամէն ժարդ ինծի աղուոր կ'երեւար, մանաւանդ մանրակազմ փոքր մարդիկը:

Սիրոյ Զոհեր

— Ուրեմն այն մարդը կարճահասակ էր:

— Ոչ, միջահասակ:

— Է՛, ի՞նչպէս ըրիք:

— Կը ջանայի անոր ուշադրութիւնը գրաւել, գլուխս միշտ իրեն դարձնելով, վաճառատուններու առջեւ քսքուելով, չըջազգեստիս ծայրը քիչ մը վեր վերցնելով... վերջապէս գործածելով այն բոլոր վարպետութիւնները որոնք այնքան անծանօթ են պչրոյ կիներուն...:

է.

— Եւ այդ պչրումներդ յաջողեցան:

— Հարկա՛ւ, վայրկեան մը ետքը անծանօթս ինծի հետեւիլ սկսաւ մինչեւ տունս. հոն մօտեցաւ, բարեւեց և ձեւով մը ըսաւ թէ շատ սիրուն էի, փորձեցի կար մըրնալ, և պատասխանեցի այդ պարագաներուն մէջ գործածական ձեւով. — «Բայց պարոն ինծի որի՞ տեղ կը դնէք»։ — «Դքսուհիի մը տեղ տիկին, պատասխանեց փպտելով, և եթէ թոյլ տայիք ինծի ձեզ ծանօթանալ...» Շատ լուրջ երեւիլ չէի ուզեր. տունս յայտնեցի և արտօնութիւն տուի յաջորդ օր ինծի այցելելու. խօսքը բռնեց բայց դժբաղդաբար, Լանկլատ զոր ես Բարիզէն դուրս գործով մը զբաղած կը կարծէի. յանկարծ վրամ հասաւ. Մնայածը գիտէք, քանի որ խոստովանեցաւ:

— Ժամը քանիի՞ն Լանկլատ եկաւ ձեզի:

— Ժամը 9ին ատենները ըլլալու էր:

— Կը յիշէ՞ք այդ օրուան որոշ թուականը:

— Հոկտեմբերի վերջերը կամ նոյեմբերի սկիզբները ըլլալու էր. ճիշտ օրը չեմ գիտեր. այնքան անհոգութեամբ կ'ապրէի որ ոչ մէկ, այլ չորս ամիս ալ անցնէր տեղեկութիւն չունէի:

— Սպաննուածին մականունը և անունը գիտե՞ս:

— Ո՛չ, կարելի է ըսած ու մոռցած եմ.

— Է՛, ի՞նչ տեսակ մարդ էր:

— Միջահասակ, թուի և նուրբ պիսերով... բայց ասկէց աւելի բան մը չեմ կրնար յիշել երեք ամիս անցած է:

— Կը կարծե՞ս որ ամուսնացած էր:

— Կարելի է այո. համարձակ էր և տեսնուելէ կը

վախնար:

— Ի՞նչ հագուած էր:

— Սովորական. բայց կարծեմ մուր գոյն բալթօ մը ունէր:

— Այո՛, ըսաւ վիպէռ և յետոյ շարունակեց. երբէք առիթը չներկայացաւ որ դրպանէն բան մը հանէ տանդ մէջ:

— Այո՛, թղթապանակը հանեց և ինծի իբր յիշատակ բան մը տալ ուզեց բայց ես մերժեցի. չահատէր կին մը չեմ ես:

— Թղթապանակը ի՞նչպէս էր:

— Կարծեմ թէ... ըսաւ Սթէֆանի վայրկեան մը

ետք, թղթապանակ մը չէր, այլ աւելի...

— Նօթատետր մը:

— Այո՛, այո՛, և կարմիր էր կողքը:

— Ա՛լ տարակոյս չկայ, ըսաւ ոստիկանը ինքնիրեն. իրաւ այդ տեղեկութիւնները անկատար բայց արժէքաւոր են:

— Ըսածներէս գոհ մնացի՞ք, հարցուց կինը դարձեալ փորձելով վիպէռի մօտենալ:

— Գո՞հ, ես, ըսաւ ոստիկանը կոշտ կերպով. ո՛չ ամէնքէն աւելի, հիմակ հասկցայ թէ Լանկլատ այդ ոճրին հեղինակն է... ամէն բանէ առաջ պարտականութիւն: Հիմա հարցաքննելիք բան մը չունիմ, մնաս բարով...

— Ի՞նչ, ալ չպիտի՞ գաք:

— Գուցէ. չեմ գիտեր:

Սթէֆանի իր բազուկներով շրջապատեց զայն, այս գրկախառնութենէն չկրնալ խուսափեցնելու ձեւով մը և աղերսոա ձայնով մը ըսաւ:

— Ախ, եկէ՛ք դարձեալ, կը խնդրեմ:

— Հանած-վարած աղջիկ, մրմռաց ոստիկանը անոր նայելով: Եթէ ուզեմ, պիտի կրնամ Լանկլատի յաջորդել. ես ալ տարփուհի մը պիտի ունենամ, ես վիպէտ...: Ասկա գուցէ աւելի աղէկ պիտի ըլլայ:

Կամաց մը բռնելով Սօլէյլ-Քուշանի բազուկները և ետ հրելով ըսաւ.

— Անուշիկ բարեկամուհիս, պատրաստուէ՛ք սիրական Լանկլատը տեսնելու կէ՛ս ժամէն:

Քաղցրաբարոյ Սթէֆանի սառ կտրեցաւ և գոչեց աղաչելով.

— Երդո՛ւմ տուէ՛ք որ վանդակորմ մը պիտի ըլլայ մեր միջեւ:

— Կ'երդնում: Մնաս բարով, ըսաւ և դուրս ելաւ:

Երբ խցիկին յէջ մինակ մնաց Սթէֆանի, սկսաւ դարձեալ տղու մը պէս խաղալ իր մազերուն հետ: Այսպէսով էր որ կը պատրաստուէր իր սիրահարը տեսնելու:

Ը.

Երկու բանտապահներ խօսարան տարին Լանկլատը, որուն ձեռնակապերը քակուած էին վիպէտի խորհուրդով:

Թիապարտը, որ խելօք մը ներս եկած էր, երբ երկաթեայ վանդակորմը տեսաւ զարմացաւ և յանկարծ հարցուց.

— Ո՞ր դուռնէն պիտի գայ ան:

Վանդակորմէն անդին դուռ մը ցոյց տուին. Լանկլատ դուռը վեր առաւ յանկարծ. ակունքերը սեղմուեցան, ուռնքերը ուռնեցան. բանի մը հոտ կ'առնէր, ծուշակի մը մէջ ինկած ըլլալու կասկածը ունեցաւ:

— Եթէ ատ կողմէն մտնէ ան, յարեց քիչ մը վրդով ձայնով, ի՞նչպէս իմ քովս կրնայ գալ հոս...

— Բայց քովդ չպիտի գայ, ըսաւ բանտապահներէն մէկը. ատ վանդակորմին ետին պիտի գայ, և ուղած-նուղ պէս պիտի կրնաք տեսնուիլ...

— Ա՛հ, չպիտի՞ գայ քովս, հո՞. ուրեմն խորեցի՛ն ինծի, խաբեցի՛ն, գոչեց կատաղօրէն. քովս պիտի ըլլար, մէջտեղերնիս արգելք մը չպիտի գտնուէր. անդթու-թիւն է այս. իմ բարեմտութիւնս չարաչար գուժածեցին. եթէ գիտնայի, ինքզինքս չէի յանձնէր. պիտի պաշտպանէի ինքզինքս, պիտի սպաննէի այդ թշուառ-կանը, և ամենքնիդ ալ պիտի պատառէի, սինկորներ: Վաղեց բանտապահին քով, որ բանալինիւ տրցակը

ձեռքը կ'սպասէր:

— Անոր մօտը ըլլալ կ'ուզեմ. կ'ուզեմ որ զայն

— Ատանկ բանի վրայ չխօսեցանք, բայց...

— Պէտք էր խօսեցերդ ճշդէիր, պայմաններ առաջարկէիր... չէի կրնար գուշակել թէ ինչ կը փափաքիս. գալով խոստովանեցիք, զանոնք բարեպաշտօրէն պահեցի. խնդրեցիր որ ձեռնակապերդ քակեմ. ահա, ես իմ բարիքիս զոհը եղայ. եթէ ձեռքերդ ազատ չըլլային, չպիտի կրնայիր տակնուվրայ ընել սա տեղը և չպիտի կրնայիր վատօրէն ինծի հետ կռուիլ...

— Վատօրէն... կրկնեց Լանկլատ.

— Այո՛, վատօրէն. ես փոքր եմ դուն մեծ, ես տկար, դուն ուժեղ, ես միմիայն և անզէն կը մտնեմ հոս և դուն իմ վրաս կը յարձակիս վայրի գազանի մը պէս...

— Հիմա, Սօլէյլ-Քուշանը հոս պիտի բերե՞ն, ան նայինք ըսաւ թիապարտը քիչ մը հանդարտած. իմ քովս պիտի կրնամ տեսնել զայն, ըսէ՛ :

— Ոչ, այս վանդակէն անդին պիտի տեսնես ու խօսիս. ինքը այրպէս ուզեց :

— Ա՛խ, ի՞նքը. և ինչո՞ւ :

— Որովհետեւ անտարակոյս վախցաւ քովդ գալու, զարմանալու չես ատոր համար :

— Եթէ կը վախնայ, ուրեմն ինքզինքը յանցաւոր կը գտնայ իմ առջեւ :

— Բնականաբար, բայց ատիկա պատճառ մը չէ որ սպաննուիլ ուզէ :

— Եւ եթէ խօսք տամ չսպաննուիլու :

— Ատոր չես կրնար ճշգիւ պատասխանել դուն, գրգռուած ես. բառ մը, շարժում մը կրնայ քեզի զայրացնել, այն ատեն նոյն իսկ կը զարնես անոնք, որոնք քեզի բան մը ըսած չեն, բան մը ըրած չեն...

— Ներէ՛ ինծի, ըսաւ թիապարտը խուլ ձայնով մը, ներէ. հիմա բարկութիւնս իջաւ, ա՛լ չպիտի ուզանես զինքը, բայց տեսնել կ'ուզեմ :

— Շատ աղէկ, քիչ ետքը պիտի գայ, բայց խօսքդ բռնէ՛, ըսաւ Վիպէն ու դուրս ելաւ :

* *

Քառորդ մը ետք Սօլէյլ-Քուշան բանտապահէ մը առաջնորդուած մտաւ խօսարան : Կը ջանար կտրելի եղածին չափ հեռու մնալ, զինք իր սիրական Լանկլատէն բաժնող վանդակորմէն :

Գալով թիապարտին ընդհակառակը զայն տեսնելուն պէս մօտեցաւ վանդակորմի դռնակին, իր լայն երեսը փակցուց անոր և սկսաւ դիտել տարփուհին : Վայրկեան մը իր ակնարկը խիստ և ատելախառն եղաւ, յետոյ քաղցրացաւ : Սիրուած կնոջ տեսքը իր արդիւնքը յետոյ քաղցրացաւ : Սիրուած կնոջ տեսքը իր արդիւնքը յետոյ քաղցրացաւ : Սիրուած կնոջ տեսքը իր արդիւնքը յետոյ քաղցրացաւ : Սիրուած կնոջ տեսքը իր արդիւնքը յետոյ քաղցրացաւ :

Լանկլատ բան մը չէր ըսեր և վանդակորմին ետեւէն կը շարունակէր դիտել Սօլէյլ-Քուշանը, որ կը զարմանար թէ ինչո՞ւ թիապարտը չէր հայհոյեր, չէր նախատեր. կը վախնար որ ան ուժգին հարուած մը պիտի տար իրեն, և այլայլած, ինքզինքին կը հարցնէր թէ, եթէ վանդակորմը մէկէն ի մէկ իյնար և Լանկլատ ազատ մնար ի՞նչ պիտի ընէր...

— Ինչ ազդչափ կը վախնամ, ըսաւ թիապարտը անուշ ձայնով մը :

— Պահ, պատասխանեց Սօլէյլ-Քուշան, ատոր իրաւունք չունիմ. այնքան խիստ վարուած ես որ :

— Ատիկա իմ ձեռքս չէր : այնքան գրգռուած, նախանձոտ և վայրագ էի որ... քանի որ կը սիրէի քեզի :

— Այո, գիտեմ այդ խօսքը, երբ դուք, էրիկ-մարդիկ, կնոջ մը կ'ըսէք «կը սիրեմ քեզի», ալ կը կարծէք որ ամէն բան ըրած, ամէն բան լսած էք: Ա'լ զայն կը նախատէք, զայն կը մարտիրոսացնէք, և ասոնք բոլոր սիրոյ ապացոյցներ կը նկատէք: Օ'հ, Աստուծոյ համար, քիչ մը պակաս սիրեցէք: Ի՛նչ ընենք սէր մը որ մեզի չարչարանքներու կը տանի:

— Այսպէս, ուրեմն ինծի հետ թշուա՞ռ եղար:

— Շատ թշուառ, քանի որ կը հարցնես, չեմ վախնար զայն խոստովակելու. իրաւ առաջին անգամն է որ քեզի հետ կրնամ խօսիլ առանց դողալու:

— Խօսէ՛ ուրեմն, բա՛ց սիրտդ մտիկ կ'ընեմ, ըսաւ միշտ քաղցր:

Սօլէյլ-Բուշանի տեղ եթէ ուրիշ կին մը ըլլար, այդչափ քաղցրութենէն պիտի յուզուէր. իրաւ ալ սըր տազբաւ բան մը կար այս կորովի մարդուն ընթացքին մէջ: Բայց Սթէֆանիի զգացումները այնքան նրբացած չէին մանաւանդ որ սոսկալի ատելութիւն մը ունէր այդ մարդուն դէմ, որմէ վրէժ լուծել կ'ուզէր:

Սիրտը բացաւ. ինչպէս ուզած էր Լանկլատ, ցոյց տուաւ վերքերը, տառապանքները զորս կրած էր անոր ձեռքէն. ազատօրէն յայտնեց, թիապարտին դարձուց այն ամեն նախատինքները, որոնց առարկայ եղած էր ի տարիէ ի վեր: Եւ կինը փոխադասէ հարուածներու, զայն նախատեց, անարգեց: Կատարեալ և կատաղի ըմբոստացում մըն էր եղածը: Վրէժինդիբ կինը իր անողոքութիւնը իր ժահըր կը թափէր:

Լանկլատ զայն մտիկ րբաւ առանց ընդմիջելու և երբ վերջացաւ այդ երկարատեւ բողոքը, միտին հարցուց.

— Եւ հիմա ալ չե՞ս սիրեն ինծի:

— Երբէք չեմ սիրած քեզի, պօռաց կինը, վախցած եմ. նորէն չպիտի առնես ինծի:

— Երբէ՛ք երբէք չեմ յուսար. օ՛ն վերջացած է ալ, ա'լ չեմ կրնար նախկին կեանքս ապրիլ: Կ'ուզեմ օգտուիլ գեղեցկութեանս և երիտասարդութեանս մնացորդներէն. դեռ գոհացնելիք քմահաճոյքներ ունիմ: ազատ ըլլալ կ'ուզեմ վերջապէ՛ս:

Իւրաքանչիւր բառ Լանկլատի սիրտին կը զարնէր: Միայն պատասխանեց.

— Ըսելիք չատ բաներ ունիմ, բայց խօսիլ չեմ գիտեր:

— Միայն զարնել գիտես դուն:

— Օհ, տառնալի՛ ալ գիտեմ...

Տփուռնած էր. Սթէֆանի անոր նայեցաւ, վախցաւ և ետ քաշուեցաւ:

— Հապա եթէ դարձեալ վերադառնա՞մ, հարցուց Լանկլատ միշտ քաղցր:

— Խօսքէս չպիտի չեղիմ, ինծի վերջին անգամ է որ կը տեսնես...

— Քանի մը օրէն դուն պիտի արձակուիս և ես բանտ պիտի մնամ: Արտօնութիւն չպիտի խնդրես վայրկեան մը ինծի հետ անցընելու համար:

— Երբէ՛ք...

— Բայց քեզի համար է որ գործեցի իմ բոլոր ոճիրներս. եթէ դուն չըլլայիր, քեզի չսիրէի աքսոր չպիտի երթայի ու չպիտի դառնայի:

— Ինծի սիրել պէտք չէ՛. ատանկ բան մը ընաւ չեմ ուզաւ քենէ. ընդհակառակը:

— Եւ եթէ այս անգամ աքսոր ղրկենուն տեղ մահուան դարապարտեն ինծի ան միւսին համար զոր սպաննեցի և որ քու սիրածդ էք... չպիտի՞ գաս վերջին փաստ բարով մը ըսելու ինծի... չարունակեց թիապարտը միշտ անուշ չեչտով մը:

— Ո՛հ,

— Թշուառակա՛ն, գոչեց յանկարծ Լանկլատ:

Երկու ձեռքերովը բռնեց վանդակորմը, և փորձեց խորտակել: Ձյաջողեցաւ: Այն ատեն փորձեց զայն վեր վերցնել ծունկերովը, ոտքերովը և ակռաներովը: Վայրի աղաղակներ կ'արձակէր, աչքերը արիւնով լեցուն էին և թերանք կը փրփրէր:

Սթէֆարի դէմինին յանկարծական կատաղութիւնը տեսնելով մինչեւ անգրի պատը ետ քաշուեցաւ: Բայց տեսնելով որ սն իր բոլոր առասպելական ուժովը մէկ թել անգամ չէր կրցած կտրել, մօտեցաւ և ժպտելով շարունակեց:

— Բխ, որչափ հաճոյքով բղիք բղիք պիտի ընէիք ինծի, ի՛նչ անգթութեամբ պիտի սպաննէիք ինծի... չէ՛: Բայց ես քեանէ հեռու եմ. ազատ քու հարուածներէդ՝ ի՛նծի բան մը չեմ կրնար ընել. ա՛յլ՝ քու գերիդ, քու շունդ չեմ: Օ՛ն ինքզինքդ ատանկ մի՛ յողնեցներ, հոգի՛ս: Կը տեսնաս որ չեմ յաջողիր, յաղթուա՛ծ ես:

Սօլէյլ-Քուչանի այս անգութ յոխորտանքին և խիստ խօսքերուն առջեւ Լանկլատ փոխանակ ա՛յլ աւելի կատաղելու, կակողցաւ, բանականութիւն եկաւ վրան կարծես. քիչ մը առաջ միայն խեղդուկ ձիւներ կ'ելլէին իր կործքէն, իսկ հիմա կրնար խօսիլ. ձեռքերը ետ քաշեց երկաթ ձողերէն, թեւերը խաչաձեւեց և սոսկալի ակնարկ մը ձգելով տարփունիին վրայ:

— Ի՛նչ, գոչեց, դո՛ւն ես որ կը նախատես ինծի. դո՛ւն, որ իմ ոտքերուս տակ պիտի քաշկռտուէիր, և ինչ շնորհ պիտի խնդրէիր, եթէ սա վանդակորմը չըլլար. և դո՛ւն էիր զոր սիրեցի, դո՛ւն որ ինծի այս վիճակին հասցուցիր: Դեղի պէս թշուառական արարածի մը համար էր որ երեք անգամ թիապարտութենէ դարձայ, և գուցէ գլուխս կառափնատին տակ պիտի երթայ. ասոր հետ մէկտեղ այս բռնակալը որմէ այնքան կը գանգա-

տիս, կրնայիր կարողցնել քիչ սիրով և քանի մը անուշ բառերով. դո՛ւն զայն գո՛ղ մը, մարդասպան մը ըրիր՝ մինչ կրնայիր պատուաւոր մէկը ընել. այո՛, պատուաւոր մէկը. երջանիկ ըլլալու համար ի՛նչ կը պակսէր ինծի. բայց դուն զարդ, դրամ և պերճա՛նք կը պահանջէիր... աշխատութիւնս քեզի չէր բաւեր. գողցա՛յ, քեզի գոհացնելու համար, արգելելու համար որ իմ բազուկներէս ուրիշի մը գիրկը չերթաւ չնետուիս... Ա՛հ, այդ ուրիշները, տարփաւորները. կ'ըսես թէ պիտի ունենաս տարփաւորներ, բայց թո՛ղ զգուշանան ատոնք, դո՛ւն ալ զգուշացիր, պիտի սպաննեմ, պիտի խողխողեմ ամենքն ալ, ինչպէս ըրի միւսը... Մի՛ խնդար, վա՛տ, դուն ինծի կորսուած կը կարծես և կը յոխորտաս... Բայց ամեն բան կարգ մը ունի. կրնամ մօտդ գալ և քեզի բղքտել, ինչպէս դուն կը բղքտես իմ սիրտս... Այո՛, ինծի կրնան դարձեալ թիապարտութեան ղրկել. պիտի խորտակեմ շղթաներս, կրնա՛ն կառափնատ տանիլ, բայց պիտի փախիմ գալ քեզի միանալու, քեզի՛ սպաննելու համար:

— Խե՛նթ, գոչեց Սթէֆանի ուսերը թոթուելով, շղթաներս պիտի խորտակեմ կ'ըսես և չեմ կրնար սա վանդակորմին ձողերէն մէկն իսկ տեղէն հանել: Ա՛հ, դուն ինծի խաբեցիր, քեզի ուժով կը կարծէի, բայց չեմ եղեր:

Այս վերջին լուտանքը, այս վերջին հարուածը անտարակոյս Լանկլատի տուին գերմարդկային ուժ մը. ան երկու ձեռքերովը բռնեց վանդակորմին մէկ ձողը, բոլոր ուժովը կատաղութեամբ ցնցեց և ցողը չդիմանալով այդ քուռն ճիգին, ծռեցաւ և ասդին եկաւ:

Սօլէյլ-Քուչան սոսկալի ճիչ մը արձակեց:

Ցնցով մըն ալ և Լանկլատ իր մօտը պիտի ըլլար: Բայց մարդկային ուժերը սահման մը ունին: Լանկ-

լատ առտուընէ ի վեր ա'յնքան փորձարկութեանց, ա'յնքան տառապանքներու ենթարկուած էր որ, իր արիւնջ յեղակարծօրէն բորբոքեցաւ և ուղեղը խուժեց: Թիապարտը դողաց, ձգեց ձողերը և գետին փռուեցաւ իր մարմինն բոլոր ծանրութիւնովը:

Թ.

Մինչ բանտին սէջ այս տեսարանը կ'անցնէր, Վիպէ՞ դատական պաշտօնարանը կ'երթար հարցաքննիչ դատաւոր Պ. Կուրպէ տեսնելու:

Պ. Կուրպէ գործ ունէր: Կէս ժամ սպասեց և ետքը մտաւ դատաւորին սենեակը:

Հարցաքննիչին առաջին բառերը ասոնք եղան:

— Է՞ ուրեմն ապացոյցներ կը բերէք, չէ՞ որոշապէս Սափարի՞ն է:

— Ո՛չ, Պ. Դատաւոր, ըսաւ ոստիկանը հառաչելով, ան չէ:

— Ի՞նչպէս. հապա դուք և Տիկին Վիտալ այնքան վստահ էիք ըրածին վրայ:

— Կը խաբուի՞ք եղեր: Մինչեւ վերջին վայր կեանք համոզումնիս երթալով կը հաստատուէր. նոյն իսկ, չէ՞ք յիշեր եկայ դանակը ուղեցի վճռական փորձ մը ընելու համար.

— Եւ չյաջողեցա՞ւ:

— Յաջողեցաւ, բայց դերի կերպով:

— Բացատրեցէք, խնդրեմ:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ այս փորձարկութիւնը վայրկեան մը խախտեց իմ համոզումներս, բայց յետոյ, լուրջ խորհրածութիւններէ ետք ա'լ վարանեցայ Սափարի՞ մեղապարտութեան վրայ:

Ոստիկանը պատմեց մանրամասնօրէն ամէն բան.

Սափարիի չփոթութիւնը, յուզումը և լացը:

— Ասոնք ամէնքը տարտամ բաներ են, և նոր բան մը չեն յայտնէր: Այսօր ուրեմն կը գտնուինք հոն՝ ուր էինք երեք ամիս առաջ:

— Ներեցէք, Պ. դատաւոր, այսօր ձեզի կը բերեմ Մօրիս Վիտալի սպաննիչին անուէնը:

— Ի՞նչ կ'ըսէք.

— Այո՛, հիմա կը ճանչնամ ձեր փնտռած օճրագործը, որ Լանկլատ կը կոչուի:

— Լանկլատ... այդ անուէնը անծանօթ չէ ինձի: Թիապարտ մը, չէ՞:

— Այո՛:

— Զբաղած եմ իրժով, վերջերս Պրէսթի բանտէն փախաւ. երեք ամիս է Բարիզ կը գտնուի և ոստիկանութիւնը կը փնտռէ զայն. առանց յաջողելու գտնել:

— Երէկ իր բնակավայրը հասկցայ և ես այս առտու ձերբակալեցի զինքը: Հիմա բանտն է:

— Կը չնորհաւորեմ ձեզ այդ ձերբակալութեան համար:

Վիպէն խոնարհութիւն մը ըրաւ:

— Եւ, շարունակեց Պ. Կուրպէ, Լանկլատ է որ սպաննած է Վիտալը: Ի՞նչ բան ձեզի ենթադրել կուտայ:

Վիպէն մանրամասնօրէն պատմեց ձերբակալութեան պատմութիւնը և Սօլէյլ-Բուշանի խոստովանութիւնը:

— Այո ըսաւ դատաւորը, վերջապէս գտնուեցաւ մեղապարտը չնորհիւ ձեր կորովամտութեան:

— Օհ պարոն, իմ կորովամտութեանս վրայ չիօս-
սինք ան վրիպեցաւ ընդհակառակը. դիպուածը նպաս-
տեց ինծի:

— Ինչ որ ալ ըլլաւ, պէտք է հիանանք ձեռք բեր-
ւած արդիւնքին վրայ, որովհետեւ Սավարիէն կասկա-
ծեցաք և սխալեցաք: Արժանապատուութեան խնդիր
կայ մէջը...:

Եւ դառնալով իր քարտուղարին, ըսաւ.

— Պ. Քօրտիէ, խնդրեմ ինծի տայիք Սավարիի
հարցաքննութեան տեղեկագրին պատճէնը:

— Շատ լաւ պարոն ըսաւ, չոր մարդը և պարու-
թաներուն մէջէն հանելով պահանջուածը դատաւորին
յանձնեց:

Սավարիի հարցաքննութեան տեղեկագիրը կարդալէ
ետք, հարցաքննիչ դատաւորը դարձաւ Վիպէռի և ըսաւ.

— Լանկլատ յանցաւոր է: Այդ մասին ամենափոքր
կասկած մը չէք կրնար ունենալ: Այսու հանդերձ, կը
տեսնաք թէ արդարութիւնը ի՞նչպէս դիւրաւ կը մոլորի:
Իմ պաշտօնակիցներէս չատեր, աւելի խոհեմ, աւելի
խղճամիտ, սա հարցաքննութեան մէջ տասը պատճառ-
ներ կը գտնեն Սավարին եղեռնադատ Ատեանին զրկելու
համար: Միայն մէկ հատը յիշեմ: Մօրիս Վիտալի քովի
ստորագրուած թուղթերը, որոնք գտնուած են ամբաս-
տանեալին տունէն: Ի՞նչպէս կը բացատրէք այս պարա-
գան:

— Պարզ է, եթէ Սավարի վճարած է զանոնք,
ինչպէս կը հաւաստէ ինք:

— Բայց բոլոր այս հարցաքննութենէն ակնյայտնի
կը տեսնուի թէ զայն վճարելու կարող չէր: Կեանքին
մէջ 50000 ֆրանք մէկտեղ չէ ունեցած իր ձեռքը:

— Չէ՛ր ըսեր թէ Գերմանիոյ մէջ, խաղամոլու-
թեամբ շահած էր:

— Է, դուք ատոր կը հաւատա՞ք,

— Խաղի գալուն պէս կարգը, ամէն բանի կը
հաւատամ:

— Ուրեմն կասկած չի՞ ներշնչեր այս բանը ձեզի:

— Տէ՛ր Աստուած. բայց Պ. դատաւոր, ես միշտ
բացայայտին կը դիմեմ. ասկից զատ ի՞նչ շահ կրնայ
ունենալ Լանկլատ պատմելով թէ ինք մարդ մը սպան-
նած է:

— Բայց այդ մարդուն անունը չի տար:

— Իր սիրունին պէտք եղածին չափ կ'որոշէ սակայն:

— Ոչ մէկը կը ճշդէ ոճրին թուականը:

— Երկուքն ալ մօտաւորապէս կը ճշդեն սակայն,
բացատրեց Վիպէռ:

Պ. Կուրպէ վայրկեան մը վարանեցաւ, յետոյ յան-
կարծ յարեց.

— Եւ զոհին ձեռքովը և արիւնովը գրուած սա
բառերը, Սպաննիչս կը կոչուի...» Ի՞նչպէս բացատրել
այս բանը, երբ ոճրը գործողը Լանկլատն է. Վիտալ
չէր կրնար ճանչնալ թիապարտը:

— Այդ դիտողութիւնը կը խոստովանիմ թէ ամենէն
կարեւորութեն և լուրջերէն է. արդէն ինքնիրենս խոր-
հած եմ և կարծած եմ լուծել. Լանկլատ թիապարտու-
թեան չի գացած Բարիզ կը բնակէր և ծանօթ էր մաս-
նաւոր շրջանակի մը երիտասարդութեան: Անոր ձեռքը
չէին ոեղմեր. կը քաշուէին զայն բարեւելու, նոյն իսկ
չէին խօսեր հետը, որովհետեւ կոչտ և գռեհիկ էր. բայց
չէին խօսեր հետը, որովհետեւ կոչտ և գռեհիկ էր. բայց
Սօլէյլ-Քուշանի հետ հանրային վայր մը երթար. ի՞նչպէս
ուշադրութիւն չհրաւիրէր իր վրայ այս զոյգը. մէկ
կողմը տեսակ մը հսկայ, միւս կողմը չքեղ աղջիկ մը
լիբր ակնարկով և արտասովոր գոյն մը ունեցող մազե-
րով. Լանկլատ այսպէսով պահ մը հռչակ հանեց, և կը
րով. Լանկլատ այսպէսով պահ մը հռչակ հանեց, և կը

յիշեմ թէ, գիշեր մը Պուլվառներու թափոնին մէջ բան-
ւոր մը այս ձեւով հարցում մը ուղղեց անոր. — «Օհէ՛,
լանկլա՛տ, ո՛ւր է քու չիկահերդ։» Այսպէս, զարմա-
նալի չէ ուրեմն որ, Մօրիս Վիտալ իր սպաննիչը ճանչ-
ցած ըլլայ և անոր անունը գրել ուզէ։

— Այո, ձեր բացատրութիւնը բնականին մօտ է։

— Մնաց որ այս գործը երկու բառով կարելի է
ամփոփել. Լա Բէ փողոցին մէջ Նոյեմբեր ամսուն ուրիշ
մարդ մը զարնուած է. ո՛չ, այնպէս չէ՛. ամեն մարդ
գիտէ ասիկա. արդ, Լանկլատ յանցաւոր է, և Սաւարի
անմեղ։

Բնաւ վարանում չպիտի ունենաք երբ հարցա-
քըննէք Լանկլատը և իր սիրուհին. մանաւանդ այս վեր-
ջինը, քանի որ թիադարտը գուցէ մերժէ պատասխանել
ձեր հարցումներուն։

— Ինչո՞ւ.

— Որովհետեւ միշտ յարմարող նկարագիր մը չունի.
ա՛խ, Սաւարի քիչ նեղութիւն չպատճառեց ձեզի. շատ
կը փափաքէի որ յանցաւորը ա՛ն ըլլար ձեզի համար Պ,
հարցաքննիչ դատաւոր, երդուեալներուն և ինծի համար
ալ, աւելցուց աւելի ցած ձայնով, հառաչ մը արձա-
կելով։

— Օ՛հ, ըսաւ դատաւորը, որ ոտքի ելաւ հասկցնել
ուզելու համար թէ պիտի բաժնուի. անշուշտ չես ուզեր
ինքզինքդ մխիթարել, Սաւարիի մասին խաբուած ըլլալ
նուդ համար։

— Կը խոստովանիմ պարո՛ն, թէ չպիտի մխիթար-
ւիմ. անիկա իմ բովանդակ կեանքիս դժբաղդութիւնը
պիտի ըլլայ. բարեւեց և մեկնեցաւ։

Ժ.

Երբ այս դէպքերը կ'անցնէին, ասդին Սաւարի և
Տիկին Վիտալ ի՞նչ վիճակի մէջ էին։
Քաֆէ Անկլէի հացկերոյթին հետեւեալ օրը, կէս
օրէն ետք Սաւարի կրամօն փողոց գացած էր։

— Տիկինը հիւանդ է, չի կրնար ընդունիլ պատաս-
խանեց Մարիէթթա։

Սաւարի, Տիկին Վիտալի քով երթալու համար
պարապ տեղը պնդումներ ընելէ ետք, շիտակ Օթէլ տէ
Բրէնս փութաց, կ'ուզէր քիչ մը գոնէ խօսիլ ձիւլիայի
վրայ, քանի որ չէր կրցած զայն տեսնել. բայց Բիւպի-
նիի կոմսը որ մինչեւ այն ատեն այնքան դիւրահաղորդ,
չնորհալի ու կենցաղագէտ էր, առջի գիշերուէն ի վեր
եղած էր ձեւապաշտ, պաղ և զգոյշ. փոխանակ երկար
բարակ խօսելու, միավանկ բառերով միայն կը պատաս-
խանէր և լուռ կը մնար երբ մանաւանդ իր ազգակա-
նուհիին որպիսութիւնը հարցնէր Սաւարի։

Գիտենք արդէն թէ հոգեկան ի՞նչ կացութեան մէջ
կը գտնուէր ոստիկանը այդ օրը. բայց Սաւարի վերա-
հաճութեամբ անոր տառապանքներուն, զարմացաւ և
հասու չըլլալով անոր տառապանքներուն, զարմացաւ և
վրդովեցաւ. խորհեցաւ թէ ի՞նչ կրնար ըլլալ ատոր
պատճառը և կարծեց գտնել. « Խաղէն մնացած պարտքս
վճարելու համար որոշուած 15 օրուան պայմանաժամը
չատոնց աւարտեցաւ, կ'ըսէր ինքնիրենը, իր պաղ վար-
մունքը անուղղակի յանդիմանութիւն մըն է ատոր հա-
մար »։ Այս գաղափարը միտքը գալուն պէս՝ Սաւարի
մէկ մտածում միայն ունեցաւ, այսինքն՝ կարելի եղա-
ծին չափ չուտ Բուպինիի կոմսին պարտքը տալ, քանի

որ ան կրնար իր ազդեցութեամբ զինքը հեռու պահել Տիկին Վիտալէն:

Սակայն պարտական հղած 14000 ֆռանքը չունէր և իր ծանօթներէն մէկը տրտմադիր չէր երեւար փոխ տալու. երկու ամիս խաղացած էր, քանի որ խաղամոլութիւնը իրեն համար ասպարէզ մըն էր. « 100 ոսկիի պէտք ունիմ, կ'ըսէր, այս գիշեր ո՛ւր կը խաղանք »: Իսկ այսօր կը վարանէր: Վերջին կորուստը չէր որ կը վախցնէր զինքը, ընդհակառակը, կը հաւտար որ բազմեւ եկած էր իրեն. այն օրէն ի վեր երբ ձիւլիան կը ուրէր, կեանքը նոր երեւոյթ մը առած էր իրեն համար, աւելի լրջացած էր կարծես, աւելի խոհուն դարձած: Հիմա կը սկսէր հասկնալ թէ ինչ էին պատուաւորութիւնն ու փափկանկատութիւնը, որոնց վրայ շատ տարտամ գաղափար մը ունէր ցարդ: Ինքնիրեն կ'ըսէր թէ՝ տխուր բան էր խաղէն սպասել բան մը՝ որ աշխատութեամբ միայն պէտք է տայ:

Անշուշտ որոշ էր թէ Սավարիի մտքի այդ տրամադրութեան մէջ, եթէ գտնէր պատուաւոր և խոստովանելի միջոց մը շահելու համար 14000 ֆռանք, չպիտի վարանէր բնաւ գործի ձեռնարկելու: Դժբաղդաբար այդ միջոցները հաղուագիւտ են: Սավարի նոր վարանումներէ ետք և մեծ դարչանքով մը ստիպուեցաւ Տիկին Բէլաթի տունը երթալ դարձեալ:

« 25 ոսկի ունիմ քովս, կ'ըսէր, երկար ատեն է չեմ խաղացեր, սիրոյ մէջ դժբաղդ եմ. ահա՛ սքանչելի պատճառ մը, ընտիր յաջողութիւն մը ձեռք ձգելու »:

Այսպէս խորհրդածելով Բէլաթիի դուռը դարկաւ: Տիկին տ'երմօն ինքը բացաւ:

— Հէ՛, դու՛ն ես, ըսաւ անոր երկարելով ձեռքը և սալօն տանելով. որքան աղնիւ ես որ զիս տեսնելու կուգաս: Դուն ուրիշներուն պէս չես, քու բարեկամներըդ չեմ լսեր երբ անոնք ձախորդութեան մէջ են:

— Ձախորդութեան մէջ ես, աղւորս, և ինչո՛ւ:

— Ի՛նչ, չե՞ս գիտեր թէ ինչեր եկան գլխուս, հարցուց Բէլաթի եռանդագին:

— Չէ, ի՛նչ մեղքս պարեմ:

— Է, լրագիր ալ չկարդացիր: Ոստիկանութիւնը անցած չարաթ կոխեց տունս...:

— Ի՛նչ պատճառով, առանց մեզի ըսելու կեղծ դրամ կը շինէիր:

— Ոչ, խաղալու թող կուտայի:

— Չա՛ր սատանայ, և ոստիկանները վրա՛յ հասան:

— Ծիչդ ալ խաղին է՛ն տաք, է՛ն սքանչելի վայրկեանին. սեղանին վրայ 10000 ֆռանքէն աւելի կար...

— Ժամանակը աղէկ էր ուրեմն կրնայիր խեղդել:

— Դժբաղդաբար ոչ. դրամներն ալ գրաւեցին: Եթէ ասով ալ գոհանային, ինչ որ է, Ստիպեցին բոլոր ներս կաները իրենց անունը մականունը, վիճակին յայտնելու:

— Ապահովաբար վիճակներու բացատրութիւնը երկար չտեւեց, դիտել տուաւ Սավարի երգիծօրէն:

— Կատակը մէկդի՛, Սավարի... չե՛ս գիտեր որ կարասիներս ալ առին...

— Բայց ահա՛, բոլորովին նոր կարասիներ...

— Ասոնք ձեռքէ ինկած կարասիներ են զորս երէ գնեցի, ստիպուած:

— Ի՛նչպէս իրաւունք կ'ունենան սակայն կարասիներդ ալ գրաւելու...

— Տէ՛ր Աստուած, այո, Օրինագիրքը վճռական է, ըսաւ Բէլաթի հառաչելով. փաստաբանս կարդաց Պատժական Օրինագրքին 410րդ յօդուածը զոր գոց գիտեմ ժական Օրինագրքին վրայ դառնուած բոլոր դրամահիմայ, թէ « խաղի սեղանին վրայ դառնուած բոլոր դրամները, բոլոր առարկաները և չարժուն իրերը պէտք է գրաւուին »:

Բէլաթի դեռ երկար պատմեց դէպքը, ութը օր

բանտարկուած ըլլալը յայտնեց և ցաւով խօսեցաւ թէ անպատճառ մատնութեան մը զոհ դացած էր :

Քանի մը ցաւակցական խօսքերէ ետք, Սաւարի փութաց մեկնիլ. հոն դացած էր խաղալու համար և երբ այդ բանը կարելի չէր անօգուտ էր մնալը :

Սաւարիի 25 ոսկիները մինակ կը մնային, Բէլաժիի տան նման ուրիշ տեղ մը չէր գիտեր :

Գալով Պատ կամ Համպուրկ մեկնելու և իր բաղդը փորձելու, Սաւարի առանկ բանի վրայ չխորհեցաւ : Քաջութիւնը չունէր այդքան հեռու մնալ Ճիւլիայէն : Մնաց որ իր 25 ոսկին միայն ճամբու ծախսի պիտի բաւէր : Կոմսին պարտական մնալու գաղափարէն ընկճուած քանի որ չէր կրնար ուրիշ կերպեր ընել, ինքզինքը պարտաւորուած զգաց երթալ կոմսին առջեւ ինքզինքը արդարացնելու, բացատրութիւններ տալու և նոր պայմանաժամ մը խնդրելու : Սակայն Վիպէռ ալ աւելի նեղ-սիրտ, մերժեց զայն ընդունիլ :

Սաւարի յուսահատած էր. չէր գիտեր թէ ի՞նչ ընէր. Այն երկու մարդիկը որոնց հետ իր կեանքը կ'անցընէր երկու ամիսէ ի վեր, հիմա չկային այլ եւս, առանց ճշդիւ գիտնալու նոյն իսկ թէ ի՞նչ էր անոնց հեռանալուն պատճառը : Ճիւլիա իր դուռը գոցած էր անոր սիրայայտնութեան յաջորդ օրէն սկսեալ : Այսու հանդերձ Ճիւլիա Սաւարին մօտիկ ըրած էր լռութեամբ, նոյն իսկ զայն քաջալերած էր խօսելու համար : Վիպէռի յանկարծական մոտեքը եթէ չըլլար, գուցէ ինքն ալ պիտի պատասխանէր : Եւ այսպէս ինքը յանկարծօրէն կը բաժնուէր Սաւարիէն, առանց ինքզինքը բացատրած ըլլալու. այն վայրկեանին իսկ, երբ քիչ մը յոյս տածել սկսած էր :

Ինչպէս ամէն վշտակիր հոգի, Սաւարի ալ կը թափառէր Բարիդի մէջ, ամէնէն աւելի նախապատուութեամբ

Թիւն տալով Կրամօն փողոցին : Օր մը երբ իր սովորութեան համաձայն, աչքերը տիկին Վիտալի յարկաբաժնին կողմը բարձրացուցած էր, զայն նշմարեց վարագոյրներուն ետեւէն :

Այն ատեն գլուխը դարձաւ, իր նախկին ամբողջ յանդգնութիւնը վերստացաւ, վազելով անցաւ փողոցէն երկու յարկերէն վեր ելաւ, Մարիէթիան որ արգելք ըլլալ կ'ուզէր ետ հրեց, սրահը մատու և գտնուեցաւ Ճիւլիայի հետ դէմ դէմի :

Այս դէպքը տեղի կ'ունենար Լանկլատի ձերբակալութեան և Վիպէռի հարցաքննիչ դատաւորին այցելած օրուան յաջորդ օրը :

ԺԱ.

Տիկին Վիտալ երբ Սաւարին նշմարեց արագ առաջ եկաւ, յանդիմանելու համար անշուշտ որ այսպէս, հակառակ հրամաններուն իր դուռը կը բռնադատէր և իր քովը կուգար : Բայց երիտասարդը ժամանակ չի ձգեց անոր խօսելու և Ճիւլիայի ձեռքերը բռնելով, անանկ ձեռով մը որ ան չկրնայ ազատիլ այս գրկախառնու-թենէն, ստիպեց զայն որ մօտիկ ընէ զինքը : Ըսաւ ինչ որ կրնար տուն տալ ամենէն անկարգ և ամենէն եռանդաւորորոք կիրքը :

Քեզմով և քեզի՛ համար միայն կ'ապրիմ, գոչեց, առանց քեզի ինքզինքս պիտի մեռցնէի : Կեանքս զգուշիկ կ'երեւայ ինծի, հոգի չմնաց վրաս, անօգուտ

էրիկ-մարդուն միտքը կը չփոթի սիրուած կնոջ քով: Իր փափկութիւնները, իր սովորական անառակութիւնները ալ գործի վրայ չեն ըլլար այդ պարագային մէջ, աշխարհիս մեծագոյն ձախաւերութիւնները, աններելի սխալները կը գործէ և չկրնար օգտուիլ հակառակորդին սխալներէն Սավարի որ անուն չինած էր ցարդ կնահածութեան մէջ, ձիւլիայի հետ դէմ դէմի եղած միջոցին կորսնցուցած էր իր նախկին կարողութեան բարձրութիւնը: Եստու հանդերձ կիրքի մէջ լուսարձակումներ կան: Յանկարծ այն ամպերը որոնք տեսողութիւնը կը կը ծածկեն, կը ցրուին, պայծառ և որոշ կ'ըլլայ ամեն բան. այն ատեն կ'ըսեն. « հոս պէտք է յարձակիլ », և վայրկեան մը ետք կը վարժուին մինչեւ որ երկինքը դարձեալ մթննայ:

« Անիրաւ եղայ, իրա՛ւ է » ըսած էր ձիւլիա. ուրեմն ձիւլիա կը մեղմանար, կը յուզուէր. Սավարի ճարտարախօսութիւնը ազդած էր իր մտքին, մանաւանդ սրտին. ասիկա քայլ մըն էր, իրա՛ւ փոքր, բայց պէտք էր գոհանալ և կարելի եղածին չափ շուտ օգտուիլ, կարեւոր էր մանաւանդ որ այսքան առաջացումէ ետք ձիւլիա պատճառ չունէր բնկրկելու: Սավարի սակայն աւելի յանդգնութիւնով մը պէտք չէր զայն խորհեցնէր:

Այսպէս ձեռք ձգած առաւելութենէն աւելի հանդարտած, աւելի ինքնագիտակ, ա՛լ չխօսեցաւ կիրքի լեզուն, ձիւլիան ընկրկեցնելու վախէն:

Սավարի նստաւ անոր քով, փորձեց համոզել թէ ինք չէր կրնար զինքը մերժել, թէ պարտական էր ընդունիլ երբեմն և ջանալ դարմանելու այն ցաւը՝ որմէ կը տառապէր:

— Քիչ մը զգուշաւոր եղիր, ըսաւ Սավարի ձիւլիայի, ինծի հիւանդի, նոր ապաքինողի տեղ դրէք և ես առողջութիւնս պիտի վերստանամ:

Ասիկայ միակ լեզուն էր զոր պէտք էր գործածէր ձիւլիայի պէս կնոջ մը համար: Ուրիշ ամեն պարագաներու մէջ կինը պիտի համոզուէր ապահովաբար, բայց ան բացառիկ կացութեան մը մէջ էր: Հիմա կը կասկածէր Սավարի մեղապարտութեան վրայ: որպէս զի իր դերը շարունակէր:

Ա՛լ աւելի առաջ երթալ չէր ուզեր այդ գործին մէջ. կը մերժէր Վիպէռի հետ ամէն համաձայնութիւն: Բայց միեւնոյն ժամանակ վստահ ալ չէր Սավարի անմեղութեան, որպէս զի ընդունէր անոր առաջարկած դաշինքը: Այն վայրկեանին երբ կասկածի նշոյլ մը դար առջեւը, Այն վայրկեանին երբ կասկածի նշոյլ մը դար առջեւը, կինը պէտք պիտի ունենար դադարեցնելու ամեն մտերմութիւն: Սավարի ոչ մէկ աղերսը, ոչ մէկ պատճառութիւն: Սավարի ոչ մէկ աղերսը, ոչ մէկ պատճառութիւնը չէին կրնար զայն յուզել: Իր սիրտը ռաբանութիւնը չէին կրնար զայն յուզել: Իր սիրտը անլուր պիտի մնար անմենէն անդիմադրելի հրապուրանքին: Երկրան և ապագան իրեն չէին պատկաներ, ցորեքին: Ներկան և ապագան իրեն չէին պատկաներ, ցորեքին: Ներկան և ապագան իրեն չէին պատկաներ, ցորեքին: Ներկան և ապագան իրեն չէին պատկաներ, ցորեքին:

Տիկին վիտալ վերստացաւ քաջութիւնը և դէպի Սավարին երթալով ըսաւ անոր.

— Եթէ զիս կը սիրէք, ինչպէս կ'ապահովցնէք, եթէ կը յարգէք ձեր սէրը, եթէ կը յարգէք նոյն ինքն զիս, ձգեցէք ինծի պարոն, երդում կուտամ ձեզի, և ա՛լ մէյ մըն ա՛յ մի՛ ջանաք զիս տեսնելու:

— Օհ, գոչեց Սավարի յուսահատութեամբ, ա՛յն էր որ պիտի պատասխանէիք ինծի:

— Հաւատացէ՛ք, ուրիշ ձեւով չէի՛ կրնար պատասխանել:

— Բայց սիրտս կը խորտակէք...

— Աւա՛ղ, ըսաւ ձիւլիա տխրութեամբ, այդ սխալը իմս չէ՛:

— Գոնէ՛, յարեց արցունքոտ աչքերով, գոնէ պարզեցէ՛ք ձեր այդչափ խստութեան պատճառը:

— Ո՛հ, ատիկա անկարելի է: Հաւատացէ՛ք որ անկարելի է այդ ինծի համար:

— Ա՛հ, ի՛նչ տառապանք Աստուած իմ, դո՛ւք Սաւարի, որ թիկնաթռուի մը մէջ ինկաւ, ձեռքը ճակտին տարաւ, կարծես ամփոփելու համար պայթելու պատրաստ իր ցաւը:

Այս վայրկեանին Մարիէթթա սրահը մտաւ և Տիկին վիտալի մօտենալով ականջն ի վար ըսաւ:

— Քեզի կ'ուզեն:

— Ո՛վ:

— Չճանչցած մէկս: Կարեւոր բան մը կ'երեւայ:

Ճիւղիա ոտքի ելաւ և առանց երիտասարդին նայելու դուրս ելաւ: Դատական նախարարութեան մէկ սպասարկուն կ'սպասէր:

— Տիկին, ըսաւ ան, հարցաքննիչ դատաւոր Պ. Կուռպէ այս նամակը տուաւ:

— Տուէք նայիմ:

Առաւ նամակը և մինչ Մարիէթթա սպասարկուն կը ճամբէր, ինքը սրահը մտաւ, պատուհանի մը մօտեցաւ և սկսաւ կարդալ հետեւեալը.

«Տիկին

«Պարտականութիւնս է ձեզի լուր տալ կարելի եղածին չափ շուտ թէ վերջապէս գտանք ձեր ամուսնին սպաննիչը: Լանկլատ անուն թիապարտ մըն է: Զախջախիչ ապացոյցներ ունինք անոր դէմ, որոնք վայրկեան մը իսկ չեն կասկածեցնէր անոր մեղապարտութեան: Մնաց որ խոստովանութիւններ ալ ըրած է: Այսպէս, Պ. Սաւարիի դէմ մեր բոլոր կասկածները կը ցրուին և անոր մասին կատարուած հսկողութիւնը այսօրուրնէ կը դադրի:

«Տիկին, սրտանց կը մասնակցիմ ձեր օրինաւոր վըտին և երջանիկ եմ վերջապէս թէ, ձեր ամուսնին մահուան վրէժը պիտի լուծուի շուտով:

«Ընդունեցէք Տիկին իմ յարգանքներս և համակրանքներս:

ԿՈՒՌՊԷ

Երկու անգամ կարդաց այս նամակը համոզուելու համար թէ չէր խաբուեր: Ետոյ շքանէին մօտ գնաց, նամակը կրակը նետեց և դէպի Սաւարին յառաջացաւ:

Սաւարի գլուխը վեր վերցուց և առանց հասկնալու թէ ի՛նչ կ'ուզէր ան իրմէ, զայն կը դիտէր:

Ճիւղիա երբ անոր մօտեցաւ, անուշ չեշտով մը ըսաւ.

— Շատ տառապեցուցի ձեզի. ներեցէ՛ք և երբեք պատճառը մի հարցնէք անցեալ վարմունքիս: Անիրաւութիւններ դործեցի ձեզի հանդէպ, բայց զանոնք պիտի դարմանեմ:

Հազիւ այս խօսքերը ըսաւ սկսաւ հեկեկալ արցունքներու մէջ:

ԺԲ.

Մասնաւոր կառք մը՝ որուն նորմանտական երկու-
ուժեղ ձիեր լծուած էին, առտու մը եկաւ կեցաւ Օթէլ
աէ Բրէնսի դրան առջեւ:

Յանկարծ, կառապանին քով նստող սպասեակը
վար ցատկեց տեղեն և փութաց հրամաններ առնել
կառքին մէջի անձէն:

— Հասկցէ՛ք թէ, ըսաւ այդ անձը, կոմս Րուպինի
միշտ հո՛ն կը բնակի և թէ հիմա ներսն է:

Սպասեակը փութաց այդ հրամանները կատարել և
վերադարձաւ յայտնելով թէ կոմսը հոն է և դեռ դուրս
ելլելը չէն տեսած:

— Ուրեմն, դուռը բաց և օգնէ որ իջնեմ ըսաւ
կառքին տէրը: Հասկցա՛ք թէ ո՛ր թիւը կը բնակի.
աւելցուց բակէն անցնելով:

— Այո, Պ. Մարքիզ, պատասխանեց սպասեակը,
երկրորդ յարկ, թիւ 4:

— Երկրորդ յարկ. չա՛ր սատանայ. ինծի համար
քիչ մը բարձր է առտուանցով. կը վախնամ որ սադա-
յեկական յօդացաւս նորէն մէջտեղ ելլայ... է՛, նա-
յինք հասա՛նք վերջապէս:

— Պ. Մարքիզ, ահա՛ դուռը:

— Բաց ուրեմն, փոխանակ ինծի ոտքի վրայ
սպասցնելու: Աղէկ. հիմա ա՛լ գնայ դուն. մինակս
կրնամ վար իջնել:

Վիպէտ չըմենէին առջեւ նստած կրակը կը խառնէր:
Երբ դուռը բացուեցաւ, գլուխը դարձուց, զարմացման
ձիչ մը արձակեց, յանկարծ ոտքի խոյացաւ և վազեց
դէպի այցելուն գոչելով:

— Ի՜նչ, Պարոն Մարքիզ դուք իմ տո՛ւնս...

— Այո՛, այո՛, տունդ, զարմանալիք ի՜նչ կայ. չէ՞
մի որ Րուպինիի կոմս կը կոչուիք... Ազնուականութենէ
չեմ իյնար ուրեմն: Քիչ մը քիչ զարմացիր և թիկնաթռ
մը առաջ քշէ նայի՛մ...

..

Ք. Մարքիզ, այն որ վիպէտի հետ կը թղթակցէր
և անոր պաշտպանն էր, 65 տարու կար: Աշխարհիս
ամենէն մտացի դէմքը ունէր, նուրբ շրթունքներ, և
Ֆալմուրի մօրուք՝ անգլիական ձեւով կտրուած: Յիշելով
իր երբեմնի զօրականութիւնը, կը փորձէր չիտակ բռնել
իր հասակը, որ թեթեւ մը կքած էր: Իրեն հատուկ
ձեւովը հագուած էր: Բաճկոնակը չափէն աւելի երկայն
մինչեւ դուշը կը կոճկուէր. չապիկին վիզը շատ բարձր
էր. իր սեւ վերարկուն մասնաւոր ձեւ մը ունէր և իր
առբատը լայն էր հիւսարներու տաքատին պէս:

Ք. Մարքիզ 1835էն 48 ազնուականներու Խորհրդ-
դարանին չփացած տղան էր: Իր սրամտութիւնները
սալօններու մէջ կը գտնէին իրենց արձագանքը, և միակ
ազնուականը եղած էր որ քիչ մը ժողովրդականութիւն
չհաւած էր. իր ձառերը միշտ մեծ ընդունելութիւն կը
գտնէին, մարդիկ կային որ գոց կը սովբէին, և ան,
ուրախութիւն պատճառելու համար ընկերակիցներուն,
յանպատրաստից կ'ելլէր ոտքի, ձեռքերը վերարկուին
ջրպանը և օրակարգէն կը շեղէր:

— Բայց Պ. Ք, ինչո՞ւ խօսքի կը օկտիք երբ խօսք
առած չէք, դիտել կ'ուտար նախագահը:

— Պ. նախագահ, կը պատասխանէր Մարքիզը իր
կտրուկ ձայնով, ներեցէ՛ք յայտնելու թէ, եթէ խօսք
ունէիք ստիպուած պիտի չըլլայի խօսք ուղղելու...

— Պ. Ք. Թոյլ տուէ՛ք որ ձեզի դիտել տամ թէ խնդիրն մէջը չէ՛ք բնաւ. ժամէ մը ի վեր Անգլիոյ վրայ կը խօսիք մեզի, Անգլիոյ խօսքն անգամ չկայ մէջտեղը:

— Պ. Նախագահ, կը բացատրէր Մարքիզը միշտ հանդարտ, աղէկ գիտէ՛ք որ իմ Անգլիացիներուն հանդէպ տածած սէրս չի խղդեր զիս. եթէ անոնց վրայ կը խօսիմ, անո՛ր համար է որ անոնք փակչած են ամէն խնդիրի:

— Բայց ո՛չ ասոր:

— Ներողութիւն կը խնդրեմ Պ. Նախագահ, քանի որ ես միշտցը գտայ զանոնք մէջ խառնելու:

Հակառակ ամեն բնդմիջումներու կը շարունակէր ձառել ժամ մը, մի՛շտ շահագրգիռ, քեղեցիկ և հաճելի ոճով մը, ամեն բանի մէջ խառնելով Անգլիան և միշտ իր թէզը զարդարելով նորանոր և հրապուրիչ իրերով:

*
*

Երբ Ք. Մարքիզ աղէկ մը հաստատուեցաւ թիկնաթոռին մէջ, Վիպէռի կողմը դարձաւ և ըսաւ.

— Ուրեմն կը կարծէի՞ք թէ երբ իմ օրական թերթօնս դադրեցնէի՛ք չպիտի ըմբոստանայի և շարունակուէ՛ր թիւնը գիտնալու համար չպիտի գայի գլուխ ցաւցնելու...: Ամիսէ մը ի վեր, մեր պայմանին համաձայն, ամեն առտու իմ նախաճաշս՝ ութը էջերը կը ղրկէի՛ր: Ամենէն փոքր մանրամասնութիւնները կը գրէի՛ր Լա Բէ փողոցին ծանօթ ոճրին: Կը ծանուցանէի՛ր բոլոր շարժիւններն ու դէպքերը գեղանի ձիւլիա Վիտալի, ինչպէս նաեւ սա սիրուն ու շահագրգիռ ղէմքին, Սափաբի: Կը տեղեկացնէի՛ր թէ յաջորդ օրը պիտի կատարուէ՛ր

Պաշտոնի մեծ փորձը Քաֆէ Անկլէի մէջ: Անձկալիր և մեծաշունդ էր այդ բանը, թերթօններէ՛, հէքեաթներէ աւելի՛ բան մը: «Շարունակութիւնը վաղուան թուով»ը խայծ մըն էր որով կը ծաղրէին զիս, քու ամենէն հաւատարիմ ընթերցողդ...:

— Ահ, եթէ գիտնայիք Պ. Մարքիզ. . . ըսաւ Վիպէռ տխրօրէն:

— Է՛, խե՛րն անիծածս, եթէ գիտնայի քեզի չպիտի հարցնէի: Ըսէ նայինք ի՞նչ եղան քու բոլոր հերոսներդ. ես կը սիրեմ այդ մարդիկը, Բու ձիւլիադ շատ չխօսիր, ասիկա ճշմարտութիւն մըն է զոր պէտք է խոստովանիմ քայց, ջղային է: Սափարիդ մեզի շրջապատող ապականած ընկերութեան մէկ սիրուն բերքն է. ինծի հաճելի կը թուի այդ տղան, չարաճճի՛ն...:

— Բան մը չունիմ ըսելիք Պ. Մարքիզ: Շաբաթէ մը ի վեր ո՛չ մէկը տեսած եմ ատոնցմէ:

— Աղէկ կը խաբես ինծի. գոչեց Մարքիզը. Է՛, արհե՛տդ, գործդ ո՛ւր ձգեցիր:

— Գործս յանցաւոր մը փնտռելուն մէջն էր, փընտըռեցի և գտայ զայն:

— Ա՛հ, քիթը ձեռք տո՛ւաւ վերջապէս այդ սինլֆօրը:

— Պ. Մարքիզ անտարակոյս կը կարծէ՛ք թէ Սափաբիին համար կ'ըսեմ:

— Բնականաբար՝...

— Սխալ է, Սափարին չէ յանցաւորը:

Վիպէռ Ք. Մարքիզին պատմեց Լանկլատի և Սօլէյլ Բուչանի պատմութիւնը, որ փոխանակ շահաքրքուր Զրանոացի աղնուականը, զայն շատ դժգոհ կացութեան մը մէջ ձգեց:

— Եւ ահա սիրուն ելք մը, ըսաւ Մարքիզը երբ Վիպէռ խօսքը դադրեցուց. մարդասպանը պարզ թիա-

պարտ մըն է... Ահա գործ մը որ քիչ մը տարօրինակ
կ'երեւայ. սիրուն կին մը, գեղեցիկ երիտասարդ մը,
փողոցի սէր մը, վերջապէս հետաքրքրական բան մը.
Նւ այդ սիրուն վէպը կը վերջանայ աշխարհիս ամենէն
ռամիկ ձեւովը: Սովորի և ձիւրիա իրենց մանր մունր
գործերուն պիտի վերսկսին և ձախաւէր մը միայն պիտի
վերսկսին և ձախաւէր մը միայն պիտի գտնուի բանալին
մէջ: Օ՛հ որչափ աղէկ կը ճանչնամ մեր ժամանակնե-
րու բարքերը:

Յետոյ ուղղակի Վիպէռի ուղղելով շարունակեց.

— Բայց, երբ ամէն բան վերջացաւ, երբ քու մար-
դասպանդ գտնուեցաւ և Սովորի ձիւնի պէս ձերմակ
դուրս ելաւ, ի՞նչու դեռ կը շարունակէք Ռիպինի
կոմս մնալ, այսքան բարձր պանդոկ մը բնակիլ իմինե-
րէս աւելի չքեղ հագուստներ հագնիլ, ժառանգութիւն
մը ինկաւ արդեօք:

— Տէ՛ր Աստուած, Պ. Մարքիզ, ըսաւ Վիպէռ քիչ
մը վրդովուած, հազուադէպ գործածելու և հոս կենալս
15 օրի ամբողջացնելու համար է որ...

— Իրա՛ւ, է, իրա՛ւ ի՛մ փոքրիկ պաշտպանեալս.
կը կարծէք թէ կը հաւատամ ատանկ խօսքերու: Առանց
օգտակարութեան գործածել ձեր գեղեցիկ հագուստ-
ները... Դո՛ւք պիտի ընէք այդ բանը. հազար անգամ
կը նախընտրէիք հնավաճառի մը ծախել զայն: 15 օրը
ամբողջացնել առանկ սուղ տեղ մը... Ասկէց զատ հոս
օրականով է վարձքը... Նւ ձեռքերս կը կտրեմ, եթէ
ո և է սպասաւոր ուղէր որ հոս մնաս, ա՛յնքան կծծի ես
որ... Նթէ քեզի պէս տասը հոգի ըլլար այս հաստա-
տութիւնը կը կործանէ՛ր... Սիրելի Վիպէռ, ուրիշ
պատճառներ ունիս հոս մնալու, և ես պիտի ըսեմ
զանոնք եթէ մտիկ ընես...

— Բայց Պ. Մարքիզ...

— Ականջ չես կախեր, կը զգաս որ հասկցած եմ
արդէն, դուն որ այնքան նրբամիտ էիր սակայն:

— Օ՛հ, ձեզի հետ նրբակրկիտ չեմ Պ. Մարքիզ:

— Իրաւո՛ւնք ունիս, խոշոր պէպէք, պատասխա-
նեյ Բ. Մարքիզը Վիպէռի մօտենալով. և անոր ական-
ջէն բռնելով. պատմէ նայիմ ցաւերդ որ մխիթարուիս.
Ինծի չըսես որո՞ւ պիտի ըսես, ոչ ազգական ո՛չ բարե-
կամ և ոչ ալ կին ունիս. ինքն իս վրադ պիտի ծանրա-
նաս և եթէ վիշտ ունենաս ուրիշներէն աւելի՛ կը տա-
ռապիս:

— Օ՛հ, այո, յարեց ոստիկանը հառաջելով:

— Կը տեսնաս որ ձիւղ գուշակած եմ: Օ՛հ, ան-
կեղծութեան օրինակը ես տուի քեզի: Մինակ հետա-
քըրքութեանս զգացումը չէ որ զիս հոս առաջ մղեց
այլ քեզի մխիթարելու փափաքս: Կը կարծես թէ քու
նամակներէդ չէի՞ հաօկնար մեծնալը այն վշտին
որ քեզի կը տառապեցնէ հոս: Չէի՞ հաօկնար թէ
ինչո՞ւ լուռ կը մնայիր, մինչ այնքան սրտազեղ էիր
երբեմն. աղէկ գիտես որ կը սիրեմ քու մտքիդ դար-
ձուածքները, քաջասրտութիւնդ և սուրբ ինքնուրոյնու-
թիւնդ: Դուն ուրիշներուն պէս չես: Գու յատկութիւն-
ներովդ դար մը առաջ մեծ դիւանադէտ մը կրնայիր
ըլլալ: Օ՛հ խօսէ տեսնե՛ք կարգը քուկդ է ա՛լ...

— Ի՞նչ ըսեմ, երբ այնքան խոր կերպով յուզուած
եմ...

— Բաւական է, երախտագիտութեան գործերը չը
խառնենք հոս: Մինակ խոստովանէ թէ ինչո՞ւ այս պան-
դոկը կը մնաս դեռ. և եթէ կուզես ե՛ս քեզի ըսեմ թէ
ինչո՞ւ դեռ պիտի կրես ու Ռիպինի կոմս անունը, ազնուա-
կանի պէս պիտի հագուիս և այս պանդոկը ընակիս.
Օրովհետեւ քեզի կը թուի որ երբ Արպրը-Սէք փողոցը

— Խրատ տուող մը չեմ, ըսաւ անոր, ո՛չ գառանցող մը, ոչ ալ ցնդած մը, ինչպէս տարիքս կարծել կուտայ: Չպիտի ըսեմ թէ պէտք է յաղթահարես կիրքերուդ և արգիլես սիրտդ բարախելէ. աղէկ գիտեմ որ ասկից աւելին չէք ուզեր արդէն. յոյսեր ալ չպիտի տամ որոնք վտանգաւոր կրնան ըլլալ և որոնց վրամ հաւատք չունիմ: Իրաւ է որ դժուար է Տիկին Վիտայի ձեզի կարենալ սիրելը, ո՛չ թէ ձեր անկատարելութիւններուն համար, այլ անոր քով դիրքիդ համար. անիկա վարժուած չէ քու մէջդ էրիկ-մարդ մը տեսնելու, դուք անոր համար միջոց մը, գործակատար մը, ի՛ր մըն էք: Եթէ ֆիզիքական կազմուածքի թերութիւն մը խնդրոյ տակ չըլլար, կրնայի յոռսալ: Կիները մենէ աւելի խստապահանջ են. մինչ մեր բոլոր գրադու մը անոնց գեղեցիկ ըլլալուն մէջ կը կայանայ, անոնք յաճախ կը փնտռեն մեր բարոյական յատկութիւնները և աւելի հիմը կը փնտռեն, անկէ կը գրաւուին քան թէ ձեռէն, մենք, էրիկ-մարդիկս քիչ կամ շատ նիւթապաշտ ենք, իսկ անոնք աւելի հոգեպաշտ. բայց քու սիրած կնոջդ պէս կին մը չհամաձայնիր բարոյական թերութիւններու. ան կրնայ չարագործի մը սիրահարիլ, եթէ այդ մարդուն երեւալ կայութիւնը վառվառն և մեղկատենչ է. բայց չի կրնար սիրել թշուառ մը որ իրմէ աւելի վար դատակարգէ մըն է և որ աւելի կամ նուազ անախորժ գործի մը մէջ:

Մարքիզը վայրկեան մը մոռցաւ իր յողատապը, ոտքի ելաւ. Վիպէնը թեւը անցուց և սախլելով զայն որ միասին պտտի սրահին մէջ, սապէս շարունակեց.

— Կը տեսնէք որ անկեղծ, նոյն իսկ քիչ մը կոշտ կը խօսիմ, ինչպէս որ պարտքս է, ինչպէս որ իրաւունք ունիմ: Բայց կ'օգեմ մխիթարել քեզ քիչ մը: Սիրոյ մէջ ինչ բան աւելի մարդս կը տառապեցնէ. սա թէ. «այս կինը որուն այնքան կը բաղձամ, ուրիշի մը կը

պատկանի. ես չեմ կրնար ինքզինքս սիրցնել անոր, ու ան կը պաշտէ միւսը»: Ասանկ պարագայ գոյութիւն չունի Տիկին Վիտայի համար. ամբողջովին իր ամուսինն նուիրուած իր սիրտը անզգայ է բոլոր հրապոյրներու:

Վիպէն կեցաւ յանկարծ, քակեց իր թեւը, որուն վրէժնած էր Մարքիզը. և յանկարծ ըսաւ:

— Ինծի խօսեցնել կ'օգէ՞ք, հա՞:

— Ե՞ս, յարեց Ք. Մարքիզը զարմացած: Բայց, տղաս, սիրադ ամբողջովին բա՛ց ինծի. խոստովանանքդ կէս ձկեցիր. քու ցաւդ ի՛մ ցաւս ալ է:

— Պ. Մարքիզ, գոչեց այն ատեն Վիպէն, նախանձոտ եմ, կատաղի՛ կերպով նախանձոտ:

— Եւ որմէ՞ կը նախանձիս:

— Սաւարիէ՛ն:

— Սաւարիէ՛ն... ձիւլիա զա՛յն կը սիրէ:

— Պիտի սիրէ՛...

— Անկարելի՛ է. ինչ բան այդպէս կարծել կուտայ քեզի:

— Ամեն բան պարոն, ամեն բան. ահ, չէք ճանչնար այդ Սաւարիէն, Մեծ է, աղւոր է, շնորհալի և աչքի զարնող է. իր խօսուածքը քաղցրութիւն մը ունի, ճկուն և ճարտար է, իր բոլոր յատկութիւնները գիտեմ և կ'երդնո՛ւմ որ այդ ձիրքերով կրնայ ամեն մարդու ալ հաճելի թուիլ:

— Բայց ձիւլիա պէտք է որ ատէ այդ մարդը. միթէ ան իրեն համար ամուսնոյն սպաննիչը չէ՞ր:

— Բայց չէ՛ այլեւս:

— Սակայն այդպէս չանցնուիր ատելութենէն սէրի:

— Ներում կ, խնդրեմ Պ. Մարքիզ. դուք ինէ շատ քան գիտէք. ճիշդ ատելութենէն է որ սիրոյ կ'անցնուի. նոյն իսկ առած մըն ալ կայ այդ մասին: Ո՛հ, եթէ Սաւարի անոր նկատմամբ անտարբեր ըլլար, իրաւունք

պիտի ունենայիք: Ես բազմ չունիմ արդէի, ինչպէս կ'ըսէիք. բայց ան ունի՛, ունի՛, Մտածեցէք որ Տիկին Վիտալ անիրաւութիւններ գործած է, անարդարօրէն զայն ամբաստանած է, կասկածած է անկէց. հիմա կ'ուղէ դարմանել այդ ընթացքը. և մարդ չգիտեր թէ մինչեւ ո՛ւր կը յանգի այն կինը որ միտքը դրած է անիրաւութիւնները դարմանել...

— Թո՛ղ ըլլայ. կը հաւանիմ, բացատրեց Մարքիզը. բայց սիրելիս, կը մոռնաք թէ Տիկին Վիտալ պարկեշտ կին մըն է, որ կը սիրէր իր ամուսինը և երկար ատեն հաւատարիմ պիտի մնայ անոր յիշատակին:

— Ահա՛ սխալը, Պ. Մարքիզ. Տիկին Վիտալ չէ՛ սիրած իր էրիկը:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Այո՛, ցարդ առած տեղեկութիւններս բնաւ կասկած չեն ձգեր: Չէ՞ մի որ արհեստով և բնութեամբ դիտող մըն եմ: Կինը ձենովա կը բնակէր իր ընտանիքին մէջ. երբ Մօրիս Վիտալ հոն գնաց, տեսաւ և ամուսնութեան խնդրեց: Ան հաւանեցաւ այս միութեան և որովհետեւ իւղոտ կտոր մըն էր էրիկը. պիտի դար Բարիզ բնակիլ, ինչ որ բոլոր օտարականութեան երազն է, և թէ վերջապէս առաջին այրը որ կը սիրաբանէ դեռատի ազջկան մը, անոր հաճոյանալու բազմ կ'ունենայ: Այդ կինը սէր նկատած է այն զգացումը որ նախ պարզ հետաքրքրութիւն մըն էր և որ յետոյ պատուաւոր միացումի մը վերածեց: Գալով ճշմարիտ սէրին, իր ամուսինը, ինչպէս ամեն ուրիշ ամուսիններ, չէ աշխատած ներշնչել անոր: Ասկէց զատ Մօրիս Վիտալ, իբր մտացի մարդ, վտանգաւոր նկատեց աւելի եւս գրգռել իր կնոջ արդէն իսկ այնքան վառ երեւոյթները: Գուցէ չխորհեցաւ իսկ սէրը ներշնչելու վրայ: Իր քիչ մը խիստ նկաւրագիրովը, ցուրտ բնութիւնովը իւելացիօրէն և պատ-

ւաւորապէս սիրել գիտէր. սակայն կ'անգիտանար կիրքի մը սահմանազանցութիւններուն: Ան իր կնոջմէն պահանջեց միայն այն՝ ինչ որ կրնար տալ, այսինքն անձնութիւն ամեն պարագայի մէջ, մեծ յարակցութիւն մը և քաղցր գորով մը:

— Կ'ըսէք որ ձիւլիա իր ամուսինը չէր սիրեր. եթէ այնպէս է, ի՞նչ կը բացատրէք ունեմն Տիկին Վիտալի այն վայրագ յուսահատութիւնը և գրգռութիւնը երբ տեղեկացաւ էրկան մահուան:

— Չպնդեցի Պ. Մարքիզ թէ, Տիկին Վիտալ չորրորդեցաւ: Ըսի թէ զայն ստիպեցին զսպել այդ բորբոքումը. այսպէս, Մօրիս Վիտալի մահուան վրէժը լուծելու համար ան իր մէջ դտաւ եռանդոտ զգացումներ, որոնք մինչեւ այն ատեն խղճուած էին: Բայց հիմա ա՛յլ յուսահատ՝ անգտանելի մարդասպան մը փնտռելէ, կը հրաժարի վրէժխնդրութենէ. բայց պէտք է որ իր բորբոքումը, յափշտակութիւնը գոհացում մը գտնեն. ատոր համար ալ Սավարին հոն է ահա...

Մարքիզը վայրկեան մը լուռ մնալէ ետք ըսաւ Վիպէլի.

— Է, ի՞նչ ընես պիտի հիմա:

— Չեմ գիտեր. պիտի տառապի՛մ. մեծ զբաղո՛ւմ մըն է այդ, օն.

— Միտք ունի՞ս դեռ այս պանդուկը բնակելու:

— Այո, ցորչափ արամադրելի դրամ ունենամ:

— Պիտի փորձե՞ս դարձեալ տեսնել Տիկին Վիտալը:

— Չայն դարձեալ տեսնե՞լ... այո՛, խօսի՛լ, ո՛չ.

Ինչ հարկ, երբ ալ իմ ծառայութեանս պէտք չունի.

— Չեմ հասկնար ըսածնիդ. ի՞նչպէս զայն կը տեսնես և չես խօսիր. ճամբան պիտի սպասես, դուն որ...

— Ո՛չ իր տունը պիտի երթամ:

— Այն ատեն.

— Զայն պիտի կրնամ տեսնել և ինք զիս չպիտի նշմարէ, կասկածի թէ ես իր ետեւը կեցած եմ: Երբ անոր բնակարանը կը վարձէի թաքստոց մը ինչի վերապահեցի. այո, կրամօս փողոցի տան մէջ իմ խուցս ունիմ, ինչպէս էզմէրալտայի սիրահարը ունէր Նոթր-Տամի մէջ...

— Ամեն բան խորհեր ես:

— Խորհեր էի նախ յանկարծակի բերել, Սափարին, սիրային խոստովանութեան մը միջոցին: Հիմա կը խորհիմ...

Կեցաւ:

— Շարունակէ՛, ըսաւ Մարքիզը տիրաբար.

— Կը խորհիմ ուժ տալ իր սիրոյն, աւարտեց Վիպէռ. ասիկա չէ՞ արդէն իմ ճակատագիրս. կրնամ իմ հաշտոյս ապրիլ. ուրիշներու կեանքով ապրելու պարտաւ կան չեմ միթէ...

— Ի՛նչպէս. քաջութիւն պիտի ունենամ այդ բանին:

— Այո. մտիկ ըրէք: Տիկին Վիտայի յարկաբաժինը մէկ կողմէն ուղղակի հաղորդակից է ննջասենեակին և դէմի սենեակին հետ: Բայց խորը, դէպի աջը, չըմինէին կողմը և անոր յաճախ նստած քանաքէին դէմ ապակեպատ դուռ մը կայ: Այդ դուռը թէ՛ ներսէն և թէ՛ դուրսէն կը պուրծնէ: Դռնապանին սենեակին առջեւէն կ'անցնիմ. ան կը կարծէ թէ Տիկին Վիտայի կ'երթամ և ուշադիր չըլլար. փոխանակ մօժ սանդուխէն վեր ելլելու, փութով կ'անցնիմ միւս փոքր սանդուխէն. դուռ մը կը բանամ, որուն բանալին քովս պահած եմ. նրբանցքը կը մտնեմ և ինքզինքս կը դռնեմ ապակեպատ դրան առջեւ: Այն ատեն անկիւն մը կը քաշուիմ, աչքս կը դնեմ նախապէս բացած մէկ ծակին, և ներսը կը դիտեմ առանց նշմարուելու, կը լսեմ, մինչ անոնք

զիւ չպիտի լսեն, որովհետեւ շունչս կը բռնեմ և երկու ձեռքերովս սիրտս կը ճնշեմ որ չբարախէ:

— Բայց թշուառ տղայ, խենթութիւն է այդ:

— Խելացութիւն է. տառապանքի ուժովը գուցէ վիշտս պիտի հինցնեմ:

— Զգէ՛ այդ անմիտ ծրագիրը, ըսաւ Մարքիզը. քեզի յանձնուած պաշտօնը աւարտեցիր շնորհիւ ճարտարութեանդ: Մօրիս Վիտայի սպաննիչը գտնուեցաւ սա դործը ա՛լ քեզի չնայիր. դատաւորները պէտք է շարունակեն. քու հին զբաղումներդ ձեռք առ նորէն, գնա Սրպր-Սէք փողոցդ, և բնաւ մի դատուիր անոնցմէ:

Զեմ կրնար այլեւս դառնալ քրասնեակ և աշխատիլ. միտքս ուրիշ տեղ պիտի ըլլայ:

— Կը նախապատուեմ Բարիզը, Պրանսան թողուլ և ճամբորդել, աշխարհը պտտիլ... իմ հարստութիւնս չեմ գիտեր ինչի՞ դործածեմ, հասցեներս կը մտահոգեն զիս. բնաւ միտք չունիմ իմ լիրտած եղբօրդ ժառանգութիւնը բարդելու. մէկնէ՛ և ես քեզի աղէկ թողակ մը պիտի կապեմ:

— Ա՛խ, պարոն ո՛րքան բարի էք:

— Զէ՛, բարի չեմ, քեզի կը սիրեմ միայն անմիտ, տեսնեք կ'ընդունիմ:

— Ոչ Պ. Մարքիզ, ուժ պիտի ունենամ տառապելու և քաջութիւնը չի պիտի ունենամ անկից հեռանալու:

— Սատանան տանի՛ քիզի՛ քեզի, ուրեմն, գոչեց Մարքիզը գլխարկը առնելով:

— Ատիկա աղէկ խորհուրդ մըն է, որուն պիտի հետեւիմ, պատասխանեց Վիպէռ, մինչեւ սանդուխին վարը յարգանք ընկերանալով իր պաշտպանին:

Ժ. Գ.

Շատ բնական պիտի ըլլար որ եթէ Վիպէռ Օթէլ տէ
Բրէնսը ձգէր, Տիկին Վիտալ ալ անշուշտ պիտի դառնար
Լա Բէ փողոցի իր տունը: Չէ՞ մի որ ինք Սաւարին
ընդունելու և իր անցեալը ծածկելու նպատակով փո-
խադրուած էր Կրամօն փողոց. ինչո՞ւ հիմա այնչափ
գաղտնապահութիւն. ինչո՞ւ դարձեալ չառնէր իր ճշմա-
րիտ անունը և չդառնար հոն՝ ուր իր սրտին այնքան
մօտ յիշատակներով լեցուն էր:

«Չերբակուեցաք, պիտի րսէր ձիւլիա Սաւարին,
որովհետեւ ոճիրով մը կասկածելի էիք. չէի ճանչնար
ձեզի, ե՛ս ալ կասկածեցայ, ծպտեցայ, այլափոխուեցայ
որպէս զի մեղապարտութեան ապացոյցներ ձեռք ձգեմ,
այսօր ձեր անմեղութիւնը հաստատուած է, ներում կը
խնդրեմ ձեռնէ իմ վատ կասկածներուս համար և դարձ-
եալ կ'ըլլամ ձիւլիա Վիտալ»:

Բայց ձիւլիա չհամարձակեցաւ ստանկ լեզու մը
գոյծածելու. կը վախնար Սաւարին այդօրինակ նեղ և
դժնդակ կացութեան մը մէջ ձգելու, նոյն իսկ իր դէմը:
Կը վախնար գուցէ որ իր անցեալ բոլոր այդ երազներուն
համար պիտի կարծէր անոր առջեւ:

Այսուհանդերձ ինքնիրեն կ'ըսէր. «Աս առանկ չկր-
նար երթալ, պէտք է որ գիտնաք ո՛վ ըլլալս. չեմ
ուզեր շարունակել այս յաւերժական կատակերգութիւնը
և ինքզինքս բազդախնդրութեան տալ: Անուն մը ունիմ,
պատուաւո՛ր անուն մը, պէտք է զայն վերստաճեմ.
պիտի խօսիմ, պէ՛տք է որ խօսիմ»:

Չէր խօսեր սակայն և կը շարունակէր խաբել,
չխօստովանելու համար թէ երբեմն խաբած է զայն:

Իրենց անցեալ կեանքը ձեռք առած էին. միայն
թէ Վիպէռ չէր գար խանգարել իրենց գլուխ-գլխին:
Այս յանկարծական անյայտացումը վայրկեան մը մտա-
հոգեց Սաւարին. պատճառը հարցուց ձիւլիային, որ
վրդովեցաւ և չկրցաւ պատասխանել: Սաւարի կարծեց
թէ պէտք չէր պնդել և խիստ բնականօրէն մտածեց թէ,
կոմսը որուն վրայ առաջները տեսակ մը նախանձութիւն
նշմարած էր, այլեւս պա՛ղ կը վարուէր իր ազգականու-
հինն հետ, ի՛րեն պատճառով:

Այնքն օր, կէս օրէն ետք, ժամը Չին ատենները,
Սաւարի ձիւլիայի տունը կ'երթար և հացի ատեն միայն
կը բաժնուէր: Անոր մօտ քանարէին վրայ նստած, կը
խօսէր իր պատանութեան, կեանքի մէջ մտնելուն, իր
պայքարներուն և իր պատրանքներուն վրայ: Կր փորձէր
որ ան զինքը ճանչնայ իրապէս և աղէկ դատում մը ընէ
ինչ որ չէին ըներ սովորորաբար իրեն համար:

— Կ'ամօթեն զիս թէ, կ'ըսէր, օրը օրին կ'ապրիմ,
փնծի համար ընկերային դիրք մը շինած չեմ մայր-հա-
շիւիս մէջ հասոյթներ չունիմ և թէ անօգուտ եմ. ինչ-
պէս ամենուն, նոյնպէս ինքզինքիս համար: Իրաւո՞ւնք
ունին. եթէ կեանքս վերսկսիլ հարկ ըլլար, ուրիշ ձեռով
պիտի ըմբռնէի զայն. բայց պէտք չէ՝ որ նկատի առ-
նալ ըմբռնէի զայն. հա՛յն համար խոչնդոտները որոնց հան-
նունին նաեւ այն անհամար խոչնդոտները որոնց հան-
դիպած եմ ճամբուս վրայ... Կեանքի մէջ նետուած եմ
առանց պաշտպանի, առանց ընտանիքի և բարեկալի. մի
միայն քանի մը հազար ֆրանսով, Պէտք է աշխատիլ.
Բայց ինձի աշխատութիւն սովորեցուցած էին. ո՛չ. մայրս
հազիւ ինձ հով կը զբաղէր, մինսլ հանդէսները կը մրտա-
ծէր, որոնց մէջ անհրաժեշտ էր: Ես զինքը չեմ դատա-
պարտեր. ինք զիս սիրած է ուղածին պէս. բայց պա-

բազմաներ կան ուր լաւագոյն է զաւակ չծնիր... Եթէ գիտնայիք թէ ի՞նչ տեսարան ունէի աչքիս առջեւ, ի՞նչ այլանդակ կեանք մը կը վարէի, ի՞նչ անկանոնութիւններ կային մեր կենցաղավարութեան մէջ... Օր մը հարուստ էինք, հետեւեալ օրը աղքատ: Յնորեցուցի՜ն պարահանդէս մը կուտայինք. բոլոր թերթերը կը նկարադրէին զայն. բոլոր Բարիզ կ'ուզէր որ հրաւիրուէր հոն. կը պարէին, կ'ուտէին կը խմէին մինչեւ առտու. ամեն մարդ կը մեկնէր յափշտակուած, և երբ ա՛յ սրահներուն մէջ մարդ չէր մնար, մայրս կը հաւաքէր իր գոհարեղէնները, չրջազգեստը և կը դրկէր Մօն-տը-Բիէթէ, վճարելու համար պարտքերը հայելավաճառին և կահաւորողին որոնք ապառիկ չէին ձգեր... Քանի՜ քանի անգամներ իշխանի մը պէս ճաշած եմ ցորեկը և իրիկունը խնձորով մը ժամանակ անցուցած եմ: Ի՞նչ զուարթ անհոգութիւն մըն է կեանքը, այդ ամեն անկանոնութեանց մէջ... Ի՞նչպէս բանի մեղ չէր գրուէր հարստութիւնն ալ, թշուառութիւնն ալ... Եւ պարտապահանջները... ա՛հ, անոնք օրը հաղար անգամ կ'երթային, կուգային մերթ ժպտելով, մերթ բարկացած, բայց միշտ իրենց մտադրութեան վրայ հաստատ. մերթ թուղթերու տրցակով մը կուգային, մերթ դատաքանի բարապանով մը: Ահ, եթէ այդ միջոցին մէկը ինծի բռնէր ու ըսէր՝ «Տղա՛ս, զգուշացիր, տրուած այս օրինակին մի՛ հետեւիր կեանքը պէտք չէ որ այդպէս ըմբռնուի. պիտի գայ օր մը ուր գուցէ մօրդ անցեալ մեղքերը, հաշիւները քեզի չպիտի հարցնեն. բայց դուն կրցածիդ չափ անոր զաւակը ըլլալդ ծածկէ և եղիր քու գործերո՛ւդ զաւակը...» Բայց ես, առանց խորհրդատուի ինքզինքիս ձգուած ապրեցայ այնպէս ինչպէս տեսած էի շուրջս և գէ՛շ ապրեցայ մինչեւ այն օրը երբ ձեզի հանդիպեցայ... Այն ատեն միայն հասկցայ թէ ի՞նչ է պարկեշտութիւնը ըսուածը, ճշմարիտ սէրը ճանչնալով:

— Հիմա կ'աշխատի՞ք, կը հարցնէր Ճիւլիա գործովա՛նքով:

— Դեռ ոչ, բայց գործ կը փնտռեմ:

— Է, ի՞նչպէս կ'ապրիք. իրաւունք ունի՞մ այս բանը ձեզի հարցնելու, քանի որ ձեր մտերիմն եմ:

— Օ՛հ, կը պատասխանէր Սաւարի այս վայրկեանին. մեծ բանի մը պէտք չունի՞մ ապրելու համար. անցեալին պէս զբաղանիս մէջ միշտ լեցուն ոսկիներ պէտք չունի՞մ հիմա. փափաք չունի՞մ առտուները անտառ երթալ պտտելու. կամ գիշերը Օգերայի ներկայացման դտնուելու. կ'արթննամ և առաջին մտածումս կ'ըլլայ «այսօր ժամը քանի՞ն պիտի տեսնեմ զինքը»: Կը հագուիմ, փութով կը ճաշեմ. քիչ մը կը պտտիմ ձեր փողոցին մօտ, մինչեւ այն ատեն երբ հոս գամ: Կը մնամ հոն մինչեւ որ զիս ճամբէք և ժամանակիս մնացեալ մասը կ'անցնեմ ձեզի խորհելով...

Այն ատեն Ճիւլիա կը փորձէր խելացիօրէն խօսիլ անոր հետ, իբր բարեկամ, իբր քոյր: Կ'ըսէր թէ պէտք է ապագան խորհիլ և պէտք է պայքարիլ սիրոյ մը դէմ, որուն ինք՝ Ճիւլիա չէր կրնար պատասխանել:

— Համակրած եմ ձեզի, կ'ըսէր Տիկին Վիտալ. ասիկա ձեռնէ չեմ կրնար ծածկել: Իրաւցնէ կը հաւտամ ասիկա ձեռնէ չեմ կրնար ծածկել: Իրաւցնէ կը հաւտամ թէ դուք ամբողջովին պատասխանատուն չէք ձեր մոլութեաններուն, և թէ խիստ կերպով կը դատեն ձեզ: Ծնորհակալ եմ ձեզի անկեղծ ըլլալնուդ համար ինծի հետ և տեղեկացնելնուդ համար ձեր անցեալը, որ մութ պիտի մնար ինծի, եթէ չըլլային խոստովանուածները. այս բանին համար աւելի կը յարգեմ ձեզի. թիւեներդ. այս բանին համար աւելի կը յարգեմ ձեր միջեւ, սէրը պէտք է վտարուի մեր յարաբերութիւններէն: Իրարու հանդէպ բարի և անկեղծ գորով մը ունենանք: Ինչպէս դուք, ես ալ գրեթէ միեակ եմ

աշխարհի մէջ. ինծի ընտանիքի և բարեկամի տեղ դրէք և յարգեցէք այն արցունքները զոր կը թափեմ տա-
կաւին:

Կը յայտնէր ինչ որ կ'ուզէր, կամ աւելի ճիշդ
ինչ որ կը կարծէր ուզել: Երդու՞մ կ'ընէր գոհանալու
անով՝ ինչ որ իրեն կ'ընծայուէր, ա՛լ մէյ մըն ալ չխօսիլ
սիրոյ վրայ. և վայրկեան մը ետք երբ ամեն բան կը
կշռէր, երդումը կ'եղծանէր:

Այն օրէն ի վեր երբ Սավարի բռնի ներս մտած էր
դեռատի այրիին տունէն, օրերը այսպէս կ'անցնէին,
միօրինակ, առանց քայլ մը առաջ կամ ետ երթալու:
Երկուքին ալ սէրերը զազտնի աճում մը կ'ունենային,
բայց տեսակ մը անհամարձակութիւն կը տիրէր անոնց
վրայ:

Այս միօրինակ կեանքը սակայն, օր մը խանգա-
րուեցաւ անակնկալ պատահարով մը:

Իր ամուսինին մահուընէն ի վեր Ճիւլիա վիտալ
սովորութիւն ըրած էր լրագիր կարդալ: Կը շահաքըր-
քըրուէր և կ'ուզէր որ օրը օրին հետեւի ինչ որ կրնար
գրուիլ Լա Բէ փողոցի ոճրին վրայ:

Առտու մը կարգացած թերթը յանկարծ ձեռքէն
ինկաւ, Ճիւլիա գոչեց. «Թշնամա՛նք է այս»,

Յետոյ, Մարիէթիան կանչելով ըսաւ.

— Կարգա՛, կարգա՛, ի՛նչ որ Ֆրանսացի լրագրող-
ները գրեր են ա՛յնքան լրբութեամբ...

Այսպէս խօսելով ցոյց տուաւ օրուան դէպք մը,
ուր Լանկլատի ձերբակալութիւնը և ամիջապէս դատա-
բանին յանձնուիլը կը պատմէր: Կը նկարագրուէր
թէ ինչպէս գործուած է ոճիրը: «Լանկլատ, կ'ըսէր
յօդուածը, երկար տարիներէ ի վեր կ'ապրէր Սօլէյլ-
Բուչան կոչուող կնոջ մը հետ. զոր խնդրի պէս կը
սիրէր: Ան իր սիրուիին տունը կը հանդիպի Մօրիս վի-

տալի, կը հետեւի և կը սպաննէ նախանձոտութեան
տագնապի մը մէջ:

Ճիւլիա բարկութենէն ձեփ ձերմակ, Մարիէթիայի
ձեռքէն խլեց լրագիրը և գոչեց.

— Մեր երկրին՝ իտալիայի մէջ անգութօրէն վրէժ
կը լուծեն այն մարդէն որ այս տեսակ զրպարտութիւն
մը գրելու կը յանդգնի: Ի՛նչ ըսել է թէ ամուսինս
անոր պէս աղջկան մը տարփաւորն էր, թէ անոր տունը
տեսեր են զինքը իմ դալուս նախընթաց իրիկու՛նն իսկ:
Կ'ուզեմ որ շաչուն հերքում մը տամ այդ յօդուածին.
ան զիս կը վիրաւորէ իմ ամենէն սիրական զգացումիս
մէջ:

— Դարձաւ Մարիէթիային և ըսաւ.

— Հաղուեցուր ինծի. խմբագրատուն պիտի եր-
թամ:

Ժամ մը ետքը խմբագրատունն էր Ճիւլիա: Խմբա-
գիրներէն մին, որուն հետ տեսնուեցաւ, վստահացուց
թէ լուրը առնուած էր դատական պաշտօնեայէ մը, որ
ամեն կերպով ստոյգ և հաւաստի աղբիւր մըն էր:

Դեռատի այրին հոնկէց դնաց չիտակ դատական
պաշտօնատունը և Պ. Կուռպէին ներկայացաւ:

— Տիկին, պատասխանեց դատաւորը մտիկ լնելով
Ճիւլիան. այն տեղեկութիւնը որմէ իրաւամբ կը գանգա-
տէիք, ո՛չ ես տուած եմ և ոչ ալ ընկերներէս մին:
Մեր քննած գործերուն վրայ թերթերուն մանրամասնու-
թիւններ տալու սովորութիւն չունինք. ընդհակառակը
կ'զգուշանանք անզաղտնապահութիւններէ, որոնք ետքը
վտանգաւոր կ'ըլլան յաճախ: Բայց անզաղտնապահու-
թիւնը գործուած է և հարուածը տրուած. ինծի կը մնայ
թիւնը գործուած է և հարուածը տրուած. ինծի կը մնայ
միայն ձայնակցիլ ձեզի և անկեղծօրէն մեղքնալ:

— Ինչպէ՛ս... մեղքնալ ինծի... բայց մեղքնալու
բան մը չունիմ. այդ յօդուածը ինծի ու է վիշտ չի

պատճառներ, քանի որ երազային է. միայն բարկու-
թիւնս կը գրդռէ:

— Պ. կուռպէ լուռ կը մնար:

— Պատասխանը չէ՞ք տար, շարունակեց այրին.
արդեօք դո՞ւք ալ կը հաւատաք այս թերթին պատմած
արտակարգ պատմութեան...

— Տիկին, պատասխանեց հարցաքննիչը վայրկեան
մը խորհրդածելէ ետք, եթէ ճշմարտութիւնը յաւէտ
կարելի ըլլար պահել ձեռքէ, հաւատացէ՞ք որ, հակառակ
պնդումներու չպիտի պատասխանէի ձեր հարցումներուն:
Բայց դժբաղդաբար Լանկլատի գործը քիչ ատենէն դա-
տարան պիտի ելնէ. անոր մէջ դուք խառնուած պիտի
ըլլաք ուղղակի և գործին ամենէն ոչինչ մանրամասնու-
թիւնը ձեզի պիտի խռովէ: Ուրեմն լաւագոյն է այժմէն
յայտնել ամեն բան. օրուան դէպքը որմէն կը գտնուա-
տիք, ճիշդ է...

— Պարո՞ն, պօռաց ձիւլիա, ինչպէ՞ս ամուսինս
գացած կրնայ ըլլալ այդ արարածին տունը, երբ ես
բացակայ էի:

— Անոր տունէն ելելէն քանի մը վայրկեան ետքն
էր որ սպաննուեցաւ:

— Կարելի՞ բան չէ ապացոյցներ ունի՞ք:

— Դժբաղդաբար այո՛, Տիկին. գիտէք թէ այս
գործին հարցաքննութիւնը ինծի յանձնուած է. նոյնինքն
այդ կնկան սիրահարը խոստովանեցաւ. մարդ ի՞նչ խել-
քով կրնայ ինքզինքը ամբողջանալ ոճրով մը՝ զոր չէ
գործած. մնաց որ ատիկա արդարացուցիչ բան մը չունի
իր մէջ և ոչ ալ մեղմացուցիչ պարագայ մը:

— Սխալ է, սուտ է, գոչեց ձիւլիա. յուզումէն
կուրծքը ուռած, դէմքը մոխրագունած և աչքերը ուռե-
ցած, անկարելի է այդ, սուտ կը խօսի՛ն...

Եւ առանց մտիկ ընելու հարցաքննիչ ղատաւորին

միութարական և մեղմացուցիչ խօսքերուն, արագ վար
իջաւ, կառք մը կեցուց ու հասցէն տալով մէջը նետ-
ւեցաւ, բոլորովին ընկճուած:

Ուրեմն, իր ամուսինը, սիրական Մօրիսը կը խաբէր
ղինքը, անոր գգուանքները, գորովները և հոգածու-
թիւնը սուտ էին, նամակներուն մէջ գրած անձկալիւր
տողերը կեղծիքի սնդոյրներ էին պարզապէս, և սիրա-
յին խօսքերը դակարդներ, որոնց ետին ան իր գարշելի
անհաւատարմութիւնը կը վարագուրէր. բայց չէ՛, չէ՛ր
կրնար ըլլալ այդ բանը. այդ պարագային Մօրիս ի՞նչ
պարտք ունէր գերազանց կեղծաւորութեան մը դիմելու,
ամեն ինչ քօղարկելու, ծածկելու շարաւոտ վէրք մը,
որմէ եթէ գտնած ըլլար կրնար ղատուիլ. ան ի՞նչ շահ
կրնար ունենալ իրմէ. նիւթական ակնկալութիւն չկար
հաշուին մէջ և ոչ ալ բարոյական ստիպում մը. ան
հաւնած, ան առած էր զինք կատարեալ հաճութեամբ.
հիմա ինչո՞ւ պիտի խաբէր, և ա՛ն ալ փողոցի պարզ
կնկան մը, մեղապարտ վարժուանքներու տէր էգի մը
միջոցով... արդեօք վիտալ միւս ամեն էրիկմարդերու
պէս ժուժկալութիւնը անտանելի և ձիւլիայի բացակա-
յութիւնը երկարատեւ գտնելով, տարփանքին գոհացում
տալ ուզեց... Սակայն այն ատեն, այն ատեն, եթէ
յարաբերութիւն մը կար, գոնէ վերջին օրը, 10 12
ժամուան գիշեր մըն ալ համբերել չէր կրնար Մօրիս,
աւելի բուռն սիրով մը փարելու իր կնոջ, որուն կը
խոստովանէր թէ բուռն կերպով կը տենչար. այն գիշերն
իսկ երթալ փողոցային ժամադրութեան մը, երբ միւս
առտուն պիտի հասնէր սիրեցեալ կինը. ահա ասո՛ր էր
որ կարելի չէր հաւատալ...

ձիւլիա, մեռելի պէս ինկած էր կառքին բարձիկ-
ներուն մէջ, գլուխը քովի տի կրթնցուցած, այս մըտա-
ծումներէն, ներհակ զգացումներէն, կը տանջուէր...

Երազի պէս եկան անցան իր աչքին առջեւէն աղջիկ-
նութիւնը, Իտալիոյ երազային երկինքը, կանանչ դաշ-
տերը և ծնողական տունը: Հոն երջանիկ էր և աւելի՛
երջանիկ էր Վիտալի հետ, ճամբան, տունը և Բարիզի՛
մէջ: Սակա՛յն, սակա՛յն, ահ, ա՛յլ ամեն բան վերջացած
էր. ոսկի վարագոյրը պատռուելով, ցեխոտ և մութ
տեղ մը գտած էր ինքզինքը. չէր հաւտար, սակայն
ի՛նչպէս չհաւտար, երբ ամեն բան, նոյն իսկ դաշոյնը
միողիին խոտովանութիւնը կար մէջտեղը...

Կառքը կեցած էր: Դժբաղդ Իտալուհին հազիւ
կրցաւ ուժ ունենալ իր յարկաբաժինը ելլելու, ուր ին-
կաւ քանարէին վրայ, չնչատ, արտասուաթոր և լքուած:

Երեք օր ամբողջ ձիւլիա մերժեց ընդունիլ Սաւա-
րին:

Այսու հանդերձ տունը չփակուեցաւ չմնաց, շատ
անգամներ դուրս ելաւ. զնաց Սէն-Բօշ եկեղեցին, ուր
ամուսնոյն մահէն ի վեր սովորութիւն ունէր ամեն
առտու երթալ մօմ մը վառելու: Միայն թէ, այս ան-
գամ, մինչեւ մօմին հատնիլը աղօթքի չկեցաւ, այլ,
ամսուան մը կանխիկ տուաւ մոմավաճառին, որպէս զի
ամեն առտու վառէ, և ինք գալու պէտք չունենայ այլ
եւս:

Յետոյ Մարիէթթայի հետ դնաց Լա Բէ փողոց,
պայուսակներու մէջ հազարումէկ առարկաներ գետեղել
տուաւ, որոնք իրեն կը պատկանէին, և ետքը դռնա-
պանին յանձնարարեց ծախել իր կարասիները և վարձու-
տալ յարկաբաժինը:

Վերջապէս իր ամենօրեայ և առաւօտեան այցելու-
թիւնը տուաւ Բէր Լաշէզ գերեզմանատունը: Ընդհան-
րապէս այս այցելութենէն անաջ կը հանդիպէր Բարիզի
գլխաւոր մէկ ծաղկավաճառին, որմէ կը գնէր մանիշակի
փունջ մը վարդերու պսակով մը շրջապատուած, Մօրիսի

նախընտրած ծաղիկներն էին ատոնք և ձիւլիա յուզիչ
մտածումը ունեցեր էր ամեն առտու իր դժբաղդ ամուս-
նոյն գերեզմանին վրայ դնել փունջ մը, որուն պէսերը
ժամանակով ան իրեն կուտար. այս անգամ սակայն այ-
րին բաւականացաւ իր ամուսնոյն գերեզմանին վրայ դնել
անթառամ ծաղիկներու աւանդական պսակ մը:

Երեք օր ետքը, Սաւարի տժգոյն և անձկադէմ,
վերջապէս ընդունուեցաւ ձիւլիայէն:

— Ահ, գոչեց երիտասարդը, ինչո՞ւ զիս դեռ կը
վտարէք ձեր ներկայութենէն, ինչո՞ւ...

Կինը ընդմիջեց զայն ըսելով.

— Մի՛ գանգատիր. անիրաւ բան մը ըրած պիտի
ըլլաս. ընաւ տեղի չունիս գանգատելու, հաւատա՛,
կ'երդնո՛ւմ...

ԺԴ.

Ոստիկանութեան պաշտօնարանին նրբանցքներէն
անցնելով Վիպէո օր մը զնաց ապահովութեան պետին
սենեակը, ուրկէ ուզեր էին: Երբ ներս մտաւ ոստիկա-
նութեան տետուշը ըսաւ.

— Է՛, իրաւ որ աղէկ, մեղի անանկ տեղ մը դրիք
որ...

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք... հարցունց ոստիկանը:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, քիչ մնաց կը կորսնցնէինք
Լանկլատը:

— Ի՞նչ, փախչի՞ր փորձեց :

— Ո՛չ, բայց մեռնելու վրայ էր :

— Ատանկ ընելով աւելի աղէկ կ'ընէ :

— Իրեն համար ատանկ է, բայց մեղի համար...

Անպատճառ պիտի ըսեն թէ զայն սպաննեցինք կամ փախցուցինք: Խնդիրը յուզումնալից դատի մը շուրջն է, և Բարիզցին կատակ չընէր երբ իր հաճոյքներն ու յուզումները զեղչես: Բայց բարեբաղդաբար Լանկլատ հիմա աղէկ է:

— Ի՞նչ ունէր որ :

— Տեսակ մը արեան համախոռնում, որ առաջ եկած է այն տեսակցութենէն զոր որոշած էինք կատարել տալ իր սիրուհիին հետ:

— Անո՞ր համար էր որ անոր դատը ուշացաւ :

— Այո, բայց ա՛յ կ'ուզէինք օձիքնիս ազատել կարելի եղածին չափ շուտ: Խելօք բանտարկեալ մը չէ որ միշտ պէտք է հսկել վրան:

— Դեռ վայրագութիւններ կը գործէ՞ :

— Ոչ, հիմա շատ հանդարտ է, շատ ընկճուած՝ Բայց դարձեալ հսկողութիւնը պակաս ընել չենք տար:

— Ո՞ւր փոխադրուած է հիմա :

— Ոչ մէկ տեղ, դարձեալ հոս է. միշտ ձեռքի տակ ունենայ կուզենք զայն: Հա՛, քանի որ հոս էք, աղէկ է որ երթաք տեսնէք զինքը:

— Ե՞ս և ինչո՞ւ :

— Դուք տեսակ մը ազդեցութիւն ունիք անոր վրայ. ասոր փորձը տուիք արդէն, և գուցէ զայն կարենանք համոզել որ հարցաքննիչ դատաւորին պատասխանէ:

— Ուրեմն չի՞ պատասխաներ. գուշակա՞ծ էի արդէն :

— Գործին սկիզբէն ի վեր չկրցանք ոչ թէ խոս :

տովանանք մը, այլ բառ մը իսկ կորզել բերնէն :

— Աւելի աղէկ կ'ըլլար որ հիմայ խօսէր. ցաւալի բան է տեսնել որ ան կ'ընդդիմանայ դատաւորին առջեւ իր այս բացարձակ համրութեան մէջ :

— Օհ, ըսաւ վիպէն, այդ մասին ամենափոքր կասկած մը անգամ մի՛ ունենաք, պիտի ընդդիմանայ եթէ միտքը դրած է: Թէ որ անգամ մը ո և է դադարեալ հաստատուի այդ տեսակ հաստ գլուխի մը մէջ, դիւրաւ կարելի չըլլար զայն խլել հանել:

— Կը յուսամ որ դուք պիտի յաջողիք: Կ'ուզէ՞ք փորձել:

— Ոչ մէկ արգելք կը տեսնեմ, բայց անօգուտ կը գտնեմ:

— Հետս եկէք, ձեզի ես տանիմ:

Երբ վիպէն ներս մտաւ Լանկլատի սենեակէն, ան երեսը պատին դարձուցած պառկած էր անկողնին վրայ: Ոչ մէկը կ'այձեռէր իրեն, այս պատճառով կարծելով որ բանտապահ մըն է, ասդին անգամ չդարձաւ:

Վիպէն շիտակ անկողնին քով դնաց և թիապարտին ուսին դպչելով.

Լանկլատ կանգնեցաւ, իր տոբոյն դէմքը գունաւորուեցաւ, հիւնդութիւնէն տկարացած աչքերը սկսան փալփիլի և ըսաւ ոտսիկանին.

— Դո՞ւն ես, է՛ աղէկ իրաւցնէ դո՛հ եմ քեզ տեսնելով, ծունկդ ի՞նչպէս է...

— Օհ, այդ դժբաղդութեան վրայ չխօսինք. շատոնց է որ անոր ցաւը անցած է, քու բաղդիդ չարժանացայ ես, համախոռնում չունեցայ ուղիղիս մէջ: Մնաց որ հիւանդութեանդ միջոցին կրնայիր մոռնալ...

— Այո, բայց հիմա աղէկ կ'երթամ:

— Դեռ կը խորհի՞ս սա արարածին վրայ որ քեզի այնքան անգլթօրէն տառապեցուց:

— Այո՛, մի՛շտ...

— Է, ըսել է դեռ կը սիրես զայն:

— Այո՛ պատասխանեց Լանկլատ առանց վարանելու. ատիկայ կը զարմացնէ՞ քեզի... հարցուց վայրկեան մը ետք:

— Ե՛ս, յարեց Վիպէն, ե՛ս զարմանամ քու տխմարութեանդ վրայ. օ՛ն անդը, զարմանա՛լ քու ընդդիմութեանդ վրայ՝ սիրելու մէկը որ չի սիրեր քեզի... Բայց աս ասանկ է, իմ դիւցազնս: Կը պաշտես Սօլէյլ-Քուշանը, որովհետեւ ան քեզի հետ կը վարուի ամենէն դժպէտի եղանակով: Եթէ քաղցրաբոյր ըլլար, եթէ բարի, փաղաքուշ ըլլար, եթէ ամեն առտու քեզի այցելէր և մանիշակի փոքր փունջ մը նուիրէր, պիտի ձանձրանայիր անկէց: Մտածէ մէյ մը: Եթէ մարդ միշտ սիրէր սիրունը, ամենքն ալ երջանիկ պիտի ըլլային և կեանքը պիտի ամփոփուէր մեծ գրկախառնումի մը և յաւերժական համբոյրի մը մէջ:

— Է՛, տեսա՞ր ատիկա, հարցուց Լանկլատ որ անհամբերութեամբ կը սպասէր որ Վիպէն իր ճառը աւարտէ:

— Ոչ, նոյն իսկ չնշմարեցի:

— Հիմա ո՛ւր է:

— Բացարձակապէս բան մը չեմ գիտեր:

— Ուղեցի բանտապահները հարցաքննել, շարունակեց թիապարտը, բայց մերժեցին պատասխանել:

— Ատիկա պէտք է որ քեզի զարմացնէ. բանապահները ընդհանրապէս դիւրահաղորդ չեն: Մնաց որ դու ինքդ չե՞ս չափազանցեր գաղտնապահ ըլլալու իրաւունքդ:

— Այո, խօսեցնել կ'ուզեն ինծի, բայց ես չեմ սիրեր այդ բանը. ի՞նչ, արդեօք դուն ալ նոյն մտադրութիւնը ունիս:

— Պիտի աշխատիմ որ պատասխանել տամ քեզ հարցաքննիչ դատաւորիդ հարցումներուն. աղնիւ մարդ մըն է և պէտք է անոր ընդդիմանալ:

— Բայց զիս կը ձանձրացնէ ան:

— Իր իրաւունքն է այդ, դուն աւելի զայն կը ձանձրացնես, դուն որ կը մերժես խօսիլ անոր:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ըսեմ անոր. ինծի խել մը բաներ կը հարցնէ որոնցմէ բան մը չեմ հասկնար: Մանրամասնութիւններ կ'ուզէ թէ ի՞նչ ձեւով սպաննեցի Լա Բէ փողոցի մարդը: Ես կը նախընտրեմ ընաւ ատոր վրայ չխօսիլ և որոշեցի համր ըլլալ:

— Գոնէ խորհրդակցեցա՞ր փաստաբանիդ հետ:

— Իմ փաստաբանս. երբ ան եկաւ, մերժեցի խօսարան իջնել:

— Այն ատեն ի՞նչպէս պիտի պաշտպանէ քեզի:

— Ես անանկ բաներ մտիկ չեմ կրնար ընել, գոչեց Լանկլատ. ինծի թո՛ղ հանգիստ, իմ գլխուս ձգեն. ինծի դատապարտելէ ետ չպիտի կենան, ի՞նչ որ ալ ըսեմ. ի՞նչ որ ալ ընեմ:

Այդուհանդերձ յարեց Վիպէն, կրնաս դեռ օձիքդ ազատելու բախդը ունենալ:

— Է՛, է՛, ժամանակին դուն ինքդ ըսիր որ իմ գործս ամենէն որոշ գործերէն մէկն է, թէ ջուր չի վերցնիր:

— Կրնամ սխալիլ, դիտել տուաւ ոստիկանը. անցեալդ նկատի առնելով վիճակդ գէշ է. բացայայտ է սա. բայց ճարտար փաստաբանում մը կրնայ ապացուցանել թէ կանխամտածում չունէիր, թէ կատաղութեան և նախանձի զգացումի մը հնազանդեցար որ քու բանակախանձի կորսնցնել տուաւ. Յետոյ, Յրանսայի մէջ դաւաւորներ կան որոնք մահուան պատիժ տալ չուզելով կը համամայնին միշտ, երբ նոյն իսկ մեղմացուցիչ պարագաներ չգտնուին:

— Իրենց մեղմացուցիչ պարագան ալ իրենց ըլլայ՝
իրենք ալ. ես ատանկ բաներ չեմ ուզեր. երբ ալ չպիտի
կրնամ ապրիլ Սօլէյլ-Քուշանի հետ, կը նախընտրեմ
մեռնի՛լ...

— Ուզածդ ըրէ, լա՛ւ, չես պաշտպաներ ինքզինքդ
չէ՞. ասիկայ անձնասպանութեան մէկ տեսակն է. ուրեմն
մնաս բարով. բանի մը պէտք ունի՞ս, ծխախոտ կ'ու-
ղե՞ս:

— Ձէ, չեմ ծխեր:

— Ճիշդ է, թերութիւններ չունիս, այլ մեղքեր:

— Սակայն կրնաս ինծի մեծ ծառայութիւն ընել,
ըսաւ Լանկլատ, երբ Վիպէռ դուռը կը զարնէր. պահա-
պանը կանչելու համար:

— Ինչ ուզելդ գիտեմ, պատասխանեց ոստիկանը
ասդին դռնաւորով. Սօլէյլ-Քուշանի վրայ տեղեկութիւն
կ'ուզես, չէ՞ պիտի հարցնեմ:

— Ա՛հ ուրիշներուն ըսածը մի՛ բերէր ինծի. դուն
գնա տեսիր:

— Շատ աղէ՛կ:

— Իմ վրաս պիտի խօսի՞ս:

— Ամբողջ տեսակցութեանս միջոցին...

— Եւ եթէ քեզի աղէկ բաներ մը ըսէ...

— Պիտի դամ քեզի հաղորդելու. մնաս բարո՛վ:

— Կրկին տեսութիւն. ըսաւ Լանկլատ:

Եւ դուռը գոցուեցաւ:

ԺԵ.

— Վիպէռ Լանկլատէ բաժնուելէ ետք գնաց հաշիւ
տալ ոստիկանութեան վերատեսուչին:

— Ինչպէս նախատեսած էի, ըսաւ, չկրցի հաւանե-
ցընել որ պատասխանէ. հաւանական է որ չպիտի պա-
տասխանէ նաև եղեռնադատ ատեանի նախագահին:

Վիպէռ կրնար աւելցնել.

— Մէկ և անխուսափելի միջոց մը ունիմ զայն
դուրս հանելու այդ յամառ լուսթենէն. կը բաւէ անոր
ըսել «տեսայ Սօլէյլ-Քուշանը որ հիմա կը զղջայ բռնած
ընթացքին համար. սկսած է քեզի վերստին սիրել բա-
ժանուէն ի վեր. կը խնդրէ քեանէ որ ներսս իրեն և
ինքզինքդ պաշտպանես, այն յոյսով թէ, դատաւորները
քեզի աքսոր զրկեն. ուրկից պիտի փախչիս դարձեալ,
գալ միանալու համար իրեն»:

Լանկլատ պիտի հաւատար այս խօսքերուն, քանի
որ ա՛յնքան հեշտօրէն կը հաւատանք բանի մը որ մեզ
երջանկացնելու բնոյթն ունի: Մարդիկ չափէն աւելի
դիւրահաւան են մանաւանդ սիրոյ մէջ և երբ կը տա-
ռապին, տրամադիր չեն ըլլար այլեւս տառապելու:
Բայց վիպէռ ատանկ միջոց մը գործածել չուզեց, Կրցած
էր ճանչնալ Սօլէյլ-Քուշանը և գիտեր թէ ան կարծիք
փոխող կիներէն չէր: Լանկլատի ազատումը չուզելէ
զատ բոլոր հոգիովը կը մաղթէր մահուան աղէ՛կ պատիժ
մը, որ միանգամ ընդ միշտ պիտի ազատէր զինքը անոր
ձեռքէն:

« Ինչո՞ւ, կ'ըսէր ոստիկանը ինքնիրեն, այս դժբաղդը կեանքին կապենք դարձեալ: Եթէ գլխատուծեան դատապարտուի, անգութօրէն պիտի տառապիմ իմ յայտարարութիւններու համար. իսկ եթէ աքսոր ղրկուի Սօլէյլ-Քուշան խստութեան ուժով կամաց կամաց պիտի մեռցնէ զայն »:

Վիպէռ իր խոստման համաձայն տեղեկութիւն հարցուց Սօլէյլ-Քուշանի վրայ:

— Տասնըհինգ օր է որ ազատ ձգուած է, պատասխանեց ոստիկանութեան վերատեսուչը: Այդ կինը ձերբակալուած էր պարզ յանցանքի մը համար և մենք իր պատիժը ներեցինք, Լանկլատը բերել տալուն ի վարձատրութիւն: Գալով սպաննութեան գործին, յայտնի է թէ մեղսակից չի կրնար ըլլալ. զպատրանին առջեւ իբր վկայ միայն պիտի նկատուի. մինչեւ այդ ատեն աւելորդ է զայն պահել և սնուցանել կառավարութեան հաշուոյն. աւելի կարեւոր բանտարկեալներ ունինք:

— Գիտէ՞ք թէ ինչ եղած է ազատ արձակուելէն ի վեր:

— Բնականաբար. ամբողջովին չենք կրնար աչքէ կորնացնել զայն, և եթէ կը փափաքիք ակնարկ մը նետել իր կողմը, հիմա կը բնակի Թրուա-Ֆրէր փողոց, Սէն Լուար փողոցին անկիւնը...

— Կահաւորուած պանդոկի մը մէջ անշուշտ, չէ՞, հարցուց Վիպէռ:

— Ամենուն պէս. անպիտանը հիմա իր տարրին մէջն է...

Իրաւ ալ, ինչպէս վերատեսուչը կ'ըսէր. Սօլէյլ-Քուշան բնատէն ելլելէն ի վեր կը գտնուէր կանխիկ վճարուած կահ կարասիի մը միջեւ, որոնք չէին նմանէր Լանկլատի օր մը կնահաճօրէն իրեն նուիրած կարասիներուն, որոնք հոգացուած էին Բարիլլի հաստուռէ մը:

Սօլէյլ-Քուշան, իր այս լայն կացութիւնը կը պարտէր երիտասարդ անգլիացիի մը. ահա թէ ի՞նչ էր պատահած: Հազիւ թէ թիապարտին տարփուհին դուրս ելած էր ոստիկանութեան պաշտօնարանէն և իր շուրջը կը նայէր, արձակուած բանտարկեալի մը վարմացած ու շփոթ եղանակովը, յանկարծ քովը եկաւ շիք հագուած երիտասարդ մը: Սրունքներ ունէր որոնք չէին վերջանար կարծես, ա՛յնքան երկայն էին, ակռաներ՝ սրունքներուն չափ երկայն, անհաճոյ խարտեալ մազեր ունէր, վառվռուն փոքր աչքեր և արեւին մէջ պտտող դեռատի աղջկան գոյն մը: Իր երկայն և նիհար մարմինը հագուեցուցած էր ամենէն վերջին նորաձեւութեամբ:

— Ա՛խ, օրիորդ, գոչեց անգլիական չեչտով մը. չեմ խաբուած. սքանչելի աղուորութիւն մը ունիք...

Սօլէյլ-Քուշան անոր նայեցաւ և քրքիչ մը արձակեց այս արտառոց ֆրանսերէնին և զայն արտասանող տարօրինակ տղեկին առջեւ, և ըսաւ.

— Աղէ՛կ, եթէ սքանչելի աղուորութիւն մը ունիմ ես, դուք ալ շքեղօրէն տգեղ էք:

— Մ. լաւ, կատարեալ... ըսաւ անգլիացին. բայց ես Լորտ Պ. ի աղան եմ և արդէն 5000 սթէրլինի հասոյթ մը ունիմ:

— Յրանսական գրամով ի՞նչ կ'ընէ ատիկա, հարցուց Սթէֆանի յանկարծ շահագրգռուելով այդ խօսակցութենէն:

— 125000 ֆռանքի մօտ հասոյթ մը:

— Իրա՞ւ... այն ատեն... ի՞նչ կրնամ ընել ձեր մեծապատուութեան համար:

— Իմացայ ձեր վրայ խօսեցին, ձեր արկածներուն, դատին և մազերուն վրայ գրեցին. հիմա Բարիլի մէջ օրուան նորութիւնն էք և կ'առաջարկեմ որ ինծի հետ ապրիք:

Այսպէս յանկարծակա՞ն կերպով, առա՞նց կանխապատրաստելու զիս: Ձէի՞ք վախճար որ յանկարծ ընկերկէի: Ձեզի հետ ապրի՛լ, դեռատի պարոնս, բայց սա կեանքիս երազը եղած է. ձեզ ճանչնալէ առաջ կը նախազգայի և կը սիրէի ձեզի դեռ չլսած ձեր հմայիչ ձայնին շնչոտերը...

— Ուրեմն, եթէ կ'ուզէք միջոցներ կառքս եկէք, հսն կրնանք տեսակցիլ:

— Կ'ընդունիմ միշտ, ըսաւ Սօլէյլ-Քուշան, բայց պիտի պատմես թէ ի՞նչպէս դիտէիր թէ այսօր բանտէն պիտի ելլայի:

Դիւրբուն է գուշակել այս կերպով սկսած խօսակցութեան մը ելքը: Անգլիացիին որքան տգեղ, նոյնքան ալ առատաձեռն էր: Քօրնիւ իրեն համար փոքրիկ սուրբ մըն էր որ բանտէն կ'ելլէր, անպատուար. ամենքէն մերժուած:

Սօլէյլ-Քուշան ընդունեց իրեն եղած ամեն առաջարկ և ութը օր ետք շքեղ կահաւորուած յարկարաժին մը ունէր և փայլուն արդուզարդ: Բարիզի մէջ այս տեսակ բաղդեր հաղուագիււա չեն սիրուն աղջկան մը համար: Հարստութիւնը ժամանակ մը կ'ողողէ այդ տեսակները իր հաճոյքներովը, մինչեւ որ հիւանդանոցը պահանջէ զանոնք: Փառքը անկումին, շատ մօտ է մահաւանդ կիներուն համար:

Վիպէս, Լանկլատի տուած խոստումին համաձայն Սօլէյլ-Քուշանի տունը գնաց:

Կինը զայն անմիջապէս ճանչցաւ և տփուկեցով գոչեց.

ԺԶ.

Երիտասարդ, չնորալի, աչքի զարնող ղիմազծուած թիւնով ու ձեւերով մարդ մը Պուլվառ տէգ'իթալիէնի վրայ երկար պտոյտէ մը ետք, տասներորդ անգամը ըլլալով, մտաւ Օբէրայի Բասսաժը: Հոն գնեց վարդ մը և ճերմակ լելակի ճիւղ մը. փողոցներէն անցաւ, կրամօն փողոցը մտաւ, երեք յարկէն փութով վեր ելաւ և մտաւ սրահ մը ուր հրաշագեղ կին մը ժպտելով իր ձեռքը երկնցուց անոր:

Քանի մը վայրկեան ետք ուրիշ մարդ մը, փոքր, նիհար և աղաղուն, ախորոջն սահնդաւ նոյն տունէն ներս և սպասաւորներու յատուկ սանդուխէն ելաւ՝ ամեն մէկ առաիճանին վրայ կենալով, տեսնելու համար մէկը վար կ'իջնէ՞ վերէն և կամ մէկը կուգա՞յ ետեւէն:

Երրորդ յարկը ելլելուն, կամաց մը բացաւ դուռ մը զոր յետոյ դարձեալ գոցեց անաղժուկ: Մատին ծայրը կոխելով քայլ քայլ առաջացաւ մութ նրբանցքի մը մէջ և կեցաւ ուրիշ դրան մը առջեւ որուն վրայի մասը ճերմկցած ապակիով պատուած, աղօտ լոյս մը միայն կը թափէր:

Այդ մարդը գետինը ծռնկի եկաւ, ապակիին վրայ ամենէն լուսաւոր կէտը լինողեց, այն տեղը ուր ապակին իր նախորդ թափանցիկութեան մէջ էր: Գտաւ փրնալուած տեղը և ուշադրութեամբ սկսաւ ներս նայիլ սենեակէն:

Շրմիկէն մէջ ճարճատող փայտերուն բոցը և սեղանին վրայ դրուած կանթեղը կը լուսաւորէին սենեակը:

մար սէրին մեղմեղանքները, տղայութիւնները և թեթեւութիւնները. Դուք չպիտի ճանչնաք երբէք անսահման երջանկութիւնները, անթիւ վիշտները, գերմարդկային վայելքները. անհանդուրժելի տառապանքներ՝ որոնք աշխարհիս վրայ մարդս թէ՛ դժոխք և թէ՛ երկինք կը փոխադրեն.

Սավարիի դէմքին վրայ արտակարգ ոգեւորութիւն մը տարածուած էր: Ճակատը կը փայլէր, աչքերը կը փայլատակէին: Իր ձայնին մէջ անդիմադրելի հրապոյր մը ունէր:

Ճիւղիա չէր կրնար ինքզինքը զսպել հիանալու հա մար այս արու գեղեցկութեան վրայ, որուն աւելի եւս հրապոյր մը կ'աւելցնէր բոլորովին կնոջական շնորհ մը: Ճիւղիա չէր նշմարած որ Սավարի խօսելով մէկտեղ մօտեցած էր իրեն, անոր ծուկները իր չրջադգեստին կը քսուէին, ձեռքերէն մին իր ձեռքին կը կրթնէր, կրրակարանին բոցերը իրենց ճարճատիւն ցոլքերով կ'աւելցնէին այս տեսարանին կենդանութիւնը:

Քանաբէին դէմը կողմը, ապակեպատ դրան ետեւը, վիպէս, միշտ լուռ, միշտ ծնրադիր, մտիկ կ'ըլէր, կը դիտէր և կը տառապէր: Ինքն ալ կը հիանար Սավարիին, կ'ուզէր սպաննել զայն, բայց ստիպուեցաւ ընդունիլ թէ ան ճշմարտապէս գեղեցիկ էր, և աղուո՛ր կը խօսէր:

 Սավարի շարունակեց.

— Այո՛, այն էրիկ մարդը որ կը խաբէ կինը՝ ըսելով թէ կը սիրէ զայն, չը սիրեր քնաւ: Եթէ ս'րէր, միայն անո՛ր վրայ պիտի մտածէր: Աստուծոյ ստեղծած ամենէն հրաշալի արարածները կրնան անոր շուրջը թափառիլ, իրենց բազուկներուն մէջ առնել, իրենց շունչովը օծել զայն, բայց չպիտի յաջողին: Անոր համար աշխարհքը կ'սկսի և կը վերջանայ այդ կնոջ հետ. երբ անոր քով գտնուի կը մոռնայ անցեալը, ապագան և օրուան խայ-

թերը, կեանքի դժուարութիւնները, անճասիրութեան տառապանքները և առօրեայ տաղտուկները: Ահ, մի՛ զարմանաք այսպէս խօսելու: Ես ալ չէի կարծեր որ այդչափի կարողութիւն ունէի: Բայց ձեզի տեսնելէս ի վեր շնորհ եկաւ վրաս: Հիմա կ'զգամ կիրքը իր ծայր աստիճանին, ամենէն միամիտ, ամենէն վայրագ վիճակին մէջ... Ձեզի կը սիրեմ իմ էութեանս բոլոր ուժովը, կը սիրեմ խելքս կորսնցնելու աստիճան. գլխացէք վրաս: Ինծի համար մեռնի՛լ ըսել է, երբ ձեզի տեսնեմ և չի համարձակիմ սրտիս վրայ սեղմել... Ձեր քովը տղու համարձակիմ սրտիս վրայ սեղմել... Աստուծոյ սիրուն, ամօքուեցէք խօսքերէս, վեն զիս... Աստուծոյ սիրուն, ամօքուեցէք խօսքերէս, ձեզատաղիրս քու ձեռքէ է... Պէ՛տք է մեռնիլ, պէ՛տք է յուսալ...

— Յուսա՛, գոչեց յանկարծ Ճիւղիա: Եւ իր իտալական մոլեգնութիւնով որ ծանօթ է այն մոլեգնութիւնով որ երկար ատենէ ի վեր զսպուած էր, Ճիւղիա խոյսացաւ Սավարիի բազուկներուն մէջ... Իրենց չրթունքները իրարու կցուեցան. այս վայրէ կեանքին, ապակեպատ դրան անդիի կողմէն ձիւ մը քարձրացաւ...

Ճիւղիա և Սավարի չլսեցին իսկ դրան ետեւէն քարձրացող ձիւը:

Այս աղմուկին յաջորդեց դրան մը դողուեցուն աղմուկը:

Վիպէս կը փախչէր:

Փողոց հասաւ, բայց հոն վարանեցաւ իր ինչ ընելիքին վրայ:

Յանկարծ, չնչասպառ, խելալորոյս, իր արշաւը շարունակեց: Պուլվառներ անցաւ, Թէպու և Հուսէյ փողոցները դարձաւ և հասաւ Թրուա-Ֆրէր փողոց:

Տան մը առջեւ կեցաւ, դողդոջուն ձեռքով մը քաշեց զանգակը, անցաւ դռնապանին առջեւէն անուն մը մօլտալով, և երկու յարկ վեր ելաւ։

Ժամը 11ն էր. Սօլէյլ-Քուշան նոր ճամբած էր իր անգլիացիին։

— Ի՛նչ. գոչեց աղջիկը նշմարելով Վիպէսը, դժուար աշտ ժամուն հո՛ս...

— Քու սէրդ ինծի նուիրեցիր և ես կ'ընդունիմ զայն, պատասխանեց ոստիկանը հաճելի կերպով։

— Բարի՛ եկար, հազար բարով...

Այն ատեն, Վիպէս, ծայրայեղ յանդգնութեամբ իրեն քաշեց Սթէֆանին, գլուխը բռնեց և աչքերուն մէջ նայեցաւ. բայց յանկարծ զայն ետ մղելով գոչեց.

— Ո՛չ, ո՛չ. անոր նայուածքը չէ՛ աս, անիկա չէ՛ աս... Չե՛մ ուզեր... Մնաք բարով...

— Դաւղ չէր արժեր, պատասխանեց Սօլէյլ-Քուշան անոր հեռանալը տեսնելով։ Պէտք է աւելցնել թէ յարեց յետոյ հառաչելով, ինքնուրոյն հպարտութիւն մը ունի...

Ժէ.

Դատական պաշտօնարանին մէջ, երկար ատենէ ի վեր Լա Բէ փողոցին տունը անունով ծանօթ ծանր գործին դատավարութիւնը վերջապէս սկսաւ Սէնթ Էդմունդատ ատենանին առջեւ 1848 Փետրուարի երկրորդ կիսուն։

Խուռն բաղմութիւն մը առտուընէ ի վեր կը փութար դատարան։

Ժամը 9ին, արտօնութիւն ստացողները, որոնց մէջ շատ մը աշխարհիկ կիներ խառնուած էին, ընդունուեցան սրահ և զացին նստան վկաներուն յատկացուած նստարաններուն ետին։ Քիչ ետք ամբոխն ալ ներս խուժեց և ոտքի վրայ կեցաւ իրեն յատկացուած տեղը։

Ոճրին ապացոյցներուն յատկացուած սեղանին վրայ երկայն դանակ մը միայն կար և կարմիր յուշատետր մը. բացուած այն էջին վրայ, ուր սպանեալը, Մօրիս Վիտալ, քանի մը բառեր նշանակած էր արիւնով։

Ընդհ. դատախազին կողմէ տեսնեակ մը վկաներ կային. իսկ հակառակ կողմէն ո՛չ մէկ վկայ, քանի որ Լանկլատ մերժած էր իր պաշտպանեալին համար վկաներ նշանակել։

Դատալանին նիստը սկսաւ ժամը 10ին քառորդ մնացած։

Հակառակ ժողովուրդին մէջ տարածուած դրոյցներու, Լանկլատ ո՛չ ձեռնակապ ունէր և ոչ ալ բռնաշարժիկ։ Նախագահը անօգուտ նկատած էր այդ զգուշական միջոցը, քանի որ ծայրայեղ պարագաներու մէջ միայն կը գործածէին զայն և քանի որ, ամբաստանեալը, պէտք էր իր շարժումներուն ազատութիւնը պահէր դատաւորներուն առջեւ։

Լանկլատի հետ երկու ոստիկան գինուորներ ներս մտան և անոր քով նստան։

Թիապարտը կարծես դիտակցութիւնը չունէր իր շուրջը անցած դարձածին. շատ ընկճած էր և կը զգուշանար սրահին շուրջը նայելու։

Հանրութեան մէջ տեսակ մը յուսախաբութիւն նշմարուեցաւ։ Կոպասէին որ բոլորովին ուրիշ տեսակ մարդ մը տեսնեն։ Դատին սկիզբէն կը յուսային վայրագ տեսարաններ։ Զրոյց կը տարածէին դուրս թէ ամբաստ-

տանեալը իր համբաւին բարձրութեան չէր հասներ և թէ անմիջապէս վախճած էր արդարութեան շուքէն իսկ:

Ոստիկան զօրքերը, որոնք հրաման ստացած էին վայրկեան մը իսկ աչքէ չվրիպեցնել իրենց բանտակեալը, ինքզինքնուն կ'ըսէին թէ պարապ հրահանգներ միայն ընդունած էին:

— Ոտքի ելիր, ամբաստանեալ. ըսաւ նախագահը:
Լանկլատ տեղէն չչարժեցաւ:

— Զինուորներ, յարեց նախագահը. օգնեցէ՛ք ամբաստանեալին որ ոտքի ելլէ:

Ոստիկան-զօրքերը բռնեցին Լանկլատի թեւերէն և ոտքի հանեցին:

Ամբաստանեալը զարմացած բայց հանդարտ երեւոյթ թով մը անոնց նայեցաւ. անտարակոյս հասկցաւ թէ իրմէ բան մը կ'ուզէին և դարձաւ դէպի առեանը:

Նախագահ. — Ի՞նչ է անունդ ու մականունդ:

Ամբաստանեալ. — Հէքթօր Լանկլատ:

Ն. — Տարիքնի՞դ:

Ա. — 36 տարու:

Ն. — Վօքլուդի՞ նահանգին մէջ ծնած է՞ք:

Ա. — Այո, Ավինիօնի մօտ:

Ն. — Երկու անգամ դատապարտութիւն կրած է՞ք:

առաջինը 5 տարուան և երկրորդը 20 տարուան թիապարտութիւն:

Ա. — Կարելի է:

Ն. — Երկու անգամուն ալ յաջողած է՞ք ինքզինք-նիդ ազատել բանտէն:

Ա. — Այո:

Ն. — Հիմա պիտի կարդացուի ձեր ամբաստանա-գիրը. մտիկ ըրէ՛ք:

Ամբաստանեալը ինկաւ իր նստարանին վրայ, գլուխը ետի ձգեց և աչքերը կէս մը դոցեց:

Քարտուղարը կարդաց ամբաստանագիրը:

Երբ ընդերցումը աւարտեցաւ վկաները սկսան կան-չուիլ:

Սօլէյլ-Քուշանի անունը լսելուն Լանկլատ բացաւ աչքերը, տոգունեցաւ բայց գլուխը անշարժ մնաց:

Վկաները քաջութեան իրենց յատկացուած սրահը: Նախագահը ձեռք առնելու համար հարցաքննութիւնը հրաւիրեց ամբաստանեալը ոտքի ելլել դարձեալ:

— Ի՞նչ ընելու համար հարցուց Լանկլատ:

— Պատասխանելու համար ձեզի ուղղած հարցում-ներու:

— Բայց անօգուտ բան է այդ, յարեց Լանկլատ, քանի որ պատասխանել չե՛մ ուզեր:

Ն. — Առանց վկաները նկատի առնելու, կ'ուզենք որ նոյն իսկ ձենէ տեղեկանանք թէ ի՞նչ ձեռով գործուած է ոճիրը: Կը կրկնեմ, երդուեալներուն և դատարանին ներողամտութիւնը չնուիրուի ձեզի, եթէ մնաք այդ յա-մառութեան մէջ:

— Ո՛չ մէկուն ներողամտութեան կարօտ եմ ես, յարեց Լանկլատ, առանց ձայնը բարձրացնելու. կարելի եղածին չափ շուտ լրկեցէ՛ք զիս կառավարատ. ահա՛ ինչ որ կը փափաքիմ:

Կառավարութեան կողմէ ամբաստանեալը պաշտպա-նելու կոչուած փաստաբանը դէպի անոր ձեռքաւ և փոր-նելու կոչուած փաստաբանը դէպի անոր ձեռքաւ:

Նախագահը համբերութեամբ սպասելով այս խոր-հրդակցութեան, որոշեց վկաները կանչել, քանի որ ամ-բաստանեալը չէր խօսէր, և դատարանը միջոց չունէր զայն խօսեցնելու:

Առաջին վկան այրի Տիկին Վիտալին էր:

Բազմութեան մէջ հետաքրքրութեան վառ դրացում մը արտայայտուեցաւ:

Նախագահը խնդրեց վկայէն յաղթանարել իր յուզման և պատասխանել այն հարցումներուն, որ դժբաղդաբար ստիպուած է ուղղել իրեն։

Ճիւղիա Վիտալ մանրամասնօրէն տեղեկացուց իր Բարիդ հասնելուն և կրած տառապանքները։ Միւս ամեն հարցումներուն պատասխանեց անյուսալի հանդարտութիւնով մը։

Հարցաքննութիւնը աւարտելուն, Տիկին Վիտալ հարցուց թէ ստիպուած է դատաւարութեան մինչեւ վերջը մնալու։ Նախագահը դատաւորներուն և ամբաստանեալի փաստաբանին խորհուրդ հարցնելէ ետք արտօնեց Ճիւղիան մեկնել։ Կինը ողջունեց յարգանքով և դուրս ելաւ։

Երկրորդ վկան Լա Բէ փողոցի տան դռնապանն էր, որ պատասխանեց, ինչպէս որ ըսած էր հարցաքննիչ դատաւորին։

Պաշտպան փաստաբանը խնդրեց երդուեալներէն ուշադիր ըլլալ վկային սա յայտարարութեան թէ, Հոկտ. 19ի առտուն մէկը չէ դացած Վիտալի սենեակը։

— Եթէ Լանկլատ տուն մտած ըլլար, աննշմարչալիտի անցնէր, իր մեծղի կազմութիւնը պիտի մատնէր զայն։

Այս խնդրին վրայ պայքար մը սկսաւ պաշտպան փաստաբանին և ընդհ. դատախազին միջեւ։

Լանկլատ որ մինչեւ այն ատեն լուռ կը մնար, յանկարծ անհամբերութեամբ շարժում մը ըրաւ և պօռաց։

— Ի՞նչ տեղը կայ ատոնց. ե՛ս էի որ հարուածը տուի. ա՛յ վերջացուցէք։

Նախագահը մեղմ ձայնով մը ըսաւ ամբաստանեալին.

— Ամբաստանեալ, քանի որ կը մերժէք մեղի պատասխանել, կ'արգելենք ձեզի ընդմիջել մեր դործը, ձեր փաստաբանը ուղած կերպով պիտի պաշտպանէ ձեզի։

արդէն իր դործը դժուար է, դուք ալ անկարելի մի՛ դարձնէք զայն։

Ընդհ. դատախազը իր կարգին բացատրեց Լանկլատի թէ իր խոստովանութիւնները անբաւական են արդարութեան համար, որուն լուսաւոր ապացոյցներ պէտք են։ Վերջացուց ըսելով.

— Երբ ոճրագործը իր եղեռնին անբերութեանէն ինքզինքը լքէ, օրէնքը մի՛շտ պաշտպան, իր պաշտպանութիւնը ձեռք կ'առնէ։

Պերճախօսութեան այս շարժումը ազդեցութիւն չըրաւ Լանկլատի վրայ որ ուսերը միայն բարձրացուց այս անգամ։

Վկայութեան կանչուեցան նաեւ Վիտալի բնակարանին շատ մը վարձակալները. ամենքն ալ յայտարարեցին թէ Հոկտ. 19ի գիշերը արտակարգ բան մը լսած չէին տան մէջ։

Աթէֆանի-Քօրնիւի բնակած տան դռնապանը ժաքէ՝ յայտարարեց թէ Հոկտեմբերի վերջերը իրիկուն մը երիտասարդ մը ելաւ անոր սենեակը, թուականը չկրցաւ ճշդել։ Իր տուած նկարագրութիւնները քիչ կամ շատ կը պատշաճէին Մօրիս Վիտալի։

Պաշտպան փաստաբանը սակայն դիտել տուաւ թէ, վկային խօսքին նայելով այդ անձը միջակէն վար հասակ մը ունէր։ Մինչ Վիտալը ճանչցողները ընդհակառակը կը հաստատէին թէ, եթէ երկայն հասակ չսեպուէր իսկ, փոքրահասակ ալ չէր նկատուէր բնաւ։

Նախագահը հարցուց վկային.

— Ի՞նչ բան ենթադրել կուտայ ձեզի թէ այդ անձը Աթէֆանիի սենեակը կ'երթար։

Անոր հետ խօսելը տեսայ իրիկունը, կառքի դրան տակ։

— Է՛, այդ մարդը քեզի չհարցուց թէ ո՛ր յարկը կը բնակեր այդ կինը։

— Ոչ, պարոն. կ'երեւի թէ նախապէս նշանակուած էր տեղը:

Այդ աղջիկը սովորութիւն ունէ՞ր դուրսէն մարդիկ ընդունելու:

— Ոչ, մինչեւ. այն ատեն իր տունը միայն սա պարոնը տեսած էի, ըսաւ վկան Լանկլատի կողմը դառնալով:

— Եւ երբ ամբաստանեալը քիչ յետոյ դարձաւ, խօսեցա՞ւ հետերնիդ:

— Այո՛, Պ. Նախագահ, հարցուց թէ օրիորդը տո՞ւնն էր: Վախցայ որ վերը կ'ըլլա՞մք պիտի ըլլայ, ուստի ըսի թէ դուրս ելաւ:

— Ատով հանդերձ վեր ելա՞ւ:

— Այո, Պ. Նախագահ, ինծի ականջ չկախեց:

— Եւ դուրս ելելը տեսա՞ր:

— Շուրջ կէս ժամ վերջը, միւս մարդէն քանի մը քայլ հեռու կը գտնուէր. Կարծեցի թէ իրար կը ճանչնային:

— Երբ ամբաստանեալը ձեր առջեւէն կ'անցնէր յուզուած կ'երեւէ՞ր:

— Այո պարոն, բայց ատիկա ինծի անհանգստութիւն չպատճառեց, որովհետեւ շատ անգամ կը վիճէր վարձակալուհիին հետ: Ընդհանրապէս երբ անոր տունէն դուրս կ'ելլէր, իր պարզ տրամադրութեան առկ չէր ըլլար:

— Դուք անձնապէս դիտողութիւն ըրա՞ծ էիք այդ խտտութեան համար:

— Մ'ի, շատ անգամներ պարոն. օր մը նոյն իսկ ինծի քիչ մնաց պատուհանէն վար պիտի նետէր:

Բազմութեան մէջ քրքիչներ բարձրացան այս խոստովանութեան վրայ:

Ն. — Վերջին անգամ ըլլալով կը յայտարարեմ

թէ, պատրաստ եմ ամեն խիստ միջոց ձեռք առնել ատանկ ցոյցերու դէմ, ինչ որ ալ ըլլան իրենց բնութիւնը:

Այս վճռական խօսքին վրայ անդորրութիւնը վերահաստատուեցաւ սրահին մէջ:

Նախագահը յետոյ հարցուց վկային.

— Ուրեմն ըստ ձեզ, ամբաստանեալը շատ բարկացոտ և խիստ էր:

— Այո Պ. Նախագահ, բայց ասոր հետ մէկտեղ գէշ մարդ մը չէր: Երբ բարկացած չըլլար կուգար ինէ ներս շուրթիւն կը խնդրէր և անպատճառ 40 սոս կը դնէր ափս:

Հոս հարկ չենք տեսներ մանրամասնօրէն արձանագրել ամեն դէպքերը: Ատոնք արդէն մեծ մասով գիտեն ընթերցողները, ուստի կ'անցնինք Սօլէյլ-Բուշանի հարցաքննութեան: Այս աղջկան յայտնութիւնները ծանօթ են արդէն ամբողջովին. միայն իր մուտքը զգալի կերպով փոխեց ամբաստանեալին կացութիւնը և ծնունդ տուաւ եղական միջադէպի մը որ այսօր դատաւարութիւնը վերջացուց բոլորովին անակնկալ կերպով մը:

Ինչպէս յուսալի էր այդ տեսակ արարածէ մը, Սօլէյլ-Բուշան հաղուած էր իր ամենէն պերճ և ծանրագին եղանակովը: Երբ իր անունը կանչուեցաւ, ան առաջացաւ անվարան, ժպտելով ամեն անոնց որոնք կը ծռէին գինքը դիտելու համար:

Ամբաստանեալը միշտ նոյն դիրքին մէջ, գլուխը չդարձուց ասդին. իր կիսաբաց աչքերը ա՛լ աւելի չբացուեցան: Պիտի կարծուէր թէ այս նոր վկան ալ միւսներուն պէս արժէք չունէր իրեն համար:

Այսուհանդերձ ուշադիր դիտող մը պիտի յուզուէր անոր վրայ տեսնուած քանի մը նշանակելի նշաններով. Լանկլատի ըրեբը կը ճմուռէին, չրթները տոգունած էին և իր դողդոջուն մասները ջղայնօրէն կը դարնուէին առջեւի սեղանին վրայ:

— Կը ճանչնա՞ք ամբաստանեալը, ըսաւ նախագահը Սօլէյլ-Քուշանի, սովորական հարցումներէ ետք։

— Ա՛հ, այո պարոն, աղէ՛կ և չափազանց իսկ, աւելցուց ժպտելով։

— Ամեն տեսակ աւելորդ խօսքերէ զգուշանալու շնորհը պիտի ընէք մեզի յարեց նախագահը լուրջ ձայնով մը, ձեր չափազանց իսկը աւելի է, աղբիւր կը բաւէր։ Մանաւանդ ջանացէ՛ք աւելի լուրջ ըլլալ և մի՛ մոռնաք թէ արդարութեան առջեւ կը դռնուիք։ Հիմա ըսէ ինչ որ դիտես այն դժբաղդին վրայ որ հրապօյրներուդ չղիմանալով տունդ եկաւ իրիկուն մը։ Երբ խօսքերնիդ աւարտէ՛ք կարդ մը ուրիշ հարցո մներ պիտի ուղղեմ ձեզի։ Կրնաք սկսիլ։

Սօլէյլ-Քուշան մերթ ատենին, մերթ երդուեալներուն և մերթ Լանկլատի դառնալով զանազան արտայայտութիւններով կրկնեց ինչ ո՞ր արդէն յայտնած էր Վիպէռի։ Իր պատկերալից լեզուն, կարգ մը արտայայտութեանց լրբութիւնը և այն ձեւը որով ծանրացաւ իր նախկին սիրահարին վրայ, միմունջներ յարուցին ժողովուրդին մէջ, զոր նախահազը հակառակ իր ալ մասնակցութեան, ստիպուեցաւ դադարեցնել։

Միայն Լանկլատ, անտարակոյս վարժուած Սօլէյլ Քուշանի յանդիմանութիւններուն և քաղցրութիւններուն, ոչ մէկ չարժու մը ըրաւ։ Լնդհակառակը կարծես հաճոյքով մտիկ կ'ընէր անոր խօսիլը։ Հակառակ իրեն, կամաց կամաց անոր կողմը դարձած էր և անոր կը նայէր։ Իր նայուածքը ո՛չ տեսլութիւն ունէր, ո՛չ արհամարանք ո՛չ բարկութիւն, ընդհակառակը աւելի տըխրութիւն։ Վիշտ և հիացում կը կարգացուէր հոն։

Նախագահին շամեն հարցումներուն պատասխանելէ և լուրջ ու արդար յանդիմանութիւն մը ստանալէ ետք Սթէֆանի Քօրնիւ իր տեղը դարձաւ։ Միշտ շնորհալիօ-

րէն կը ժպտէր ատենին, երդուեալներուն, փաստաբաններուն և հանրութեան, աչքովը մէկը փնտռելու պէս և կարծես ճանաչումը չունենալով իր այդ ընթացքին առաջ բերած դէշ աղբեցութեան։

Նախագահը հարցաքննեց նաեւ երկու վկաներ և յայտարարեց թէ քառորդ մը դադրած է նիստը։

Ոստիկան-գինուորները քաջուեցան ամբաստանեալին հետ, մինչ ամեն կողմէ կարծիքի փոփանակութիւններ կը բարձրանային։

Սօլէյլ-Քուշան փորձեց իր քովիներուն հետ խօսքի քունուիլ։ Բայց ամօթի զգացումով մը էրիկ-մարդիկը պատրուակներ կ'ստեղծէին հեռանալու։ Ի դուր իր սիրատարի նայուածքները կը պտտցնէր երիտասարդ փաստաբաններուն շուրջը, այդ փաստաբանները ծածկուած իրենց զգեստներուն մէջ՝ անտարբեր կը կենային։ Այս մինակութիւնը սկսած էր ծանրանալ իր վրայ երբ յանկարծ նշմարեց իր երիտասարդ Անգլիացին, որ նիստին զադրելէն օգտուելով և դրամական վարձատրութիւնով ջաջողած էր ներս սահիլ։

Աղջիկը անոր մօտեցաւ յանկարծ, իր քովը նստեցուց և անոր հետ սկսաւ կենդանի և վառ մնջկատակ մը։ Անգլիացին յափշտակուած էր։ Խնդաց, խոշոր ախանները քայքայ ձգելով և մատները բաձկոնակին անութիւն անցընելով։

Չանգակի ձայն մը լսուեցաւ և բարապան մը ծանոյց թէ նիստը պիտի սկսէր։

Այս անգամ երբ ամբաստանեալը սրահ մտաւ՝ առաջին ակնարկը Սօլէյլ Քուշանի ուղղեց։ Միեւնոյն ատեն նշմարեց երիտասարդը որուն հետ կը տեսնուէր տակաւ ընտանի եղանակով մը։

Նախագահը իր թիկնաթոռին մէջ տեղաւորուելով յարեց։

Ընդհանուր դատախազը կրնայ խօսիլ:

Ասոր վրայ ոտքի ելաւ ընդհ. դատախազը և սապէս
սկսաւ իր ամբաստանագիրը:

«Պարոն դատաւորնե՛ր,

«Այս ծանր ամբաստանութիւնը հաստատելով ձեր
առջեւ, մեծ տխրութեան մը չեմ կրնար ինքզինքս հռու-
պահել, որովհետեւ ստիպուած եմ ձեռն խնդրել խիստ
և ծանրակշիռ վճիռ մը: Բայց պարտաւոր եմ դադարեցնել
վիշտերս և ինքզինքիս կոչումը բնել թէ, ես հոս ո՛չ միայն
ահռելի ոճիրով մը անիրաւութեան կերութեան ներկայա-
ցուցիչն եմ, այլ մարդկային կեանքին փաստաբանը:
Պաշտօնս դժուար է, գիտե՛մ, բայց պիտի փորձեմ պաշտօ-
նիս բարձրութեան հասնիլ: Ամեն բանէ առաջ պարոն-
նե՛ր, պէտք է ճանչնայիք այս մարդը որ ձեր առջեւ է,
ամբաստանեալներու նստարանին առջեւ և զոր դատելու
կոչուած էք»:

Այս յառաջաբանէն ետք ընդհ. դատախազը կ'սկսի
պատմել Լանկլատի կեանքը իր ծնունդէն մինչեւ այժ-
օրը, իր բոլոր դրուագներուն մէջ: Կը ծանրանայ այն-
կապերուն վրայ, որոնք ամբաստանեալը կապած են
Սօլէյլ-Բուշան ըստած աղջկան, որ գլխաւոր պատճառը
եղած է իր մոլութիւններուն, իր ոճիրներուն: Վերջա-
պէս բուն իսկ խնդիրին մէջ մտնելով հաւաքեց այն ամեն
իրողութիւնները որոնք Լանկլատի դատապարտութիւնը
անխուսափելի կ'ընէին: Վերջացուց պնդելով թէ ամբաս-
տանեալը ոչ մէկ գթութեան արժանի է և կը յուսայ թէ
երդուեալները, հաւատարիմ իրենց խիղճին, պիտի հար-
ւածեն մարդասպանը՝ յիշելով դժբաղդ գո՛ր:

Ընդհ. դատախազին ամբաստանագրին միջոցին,
Լանկլատ անհամբերութեան և բարկութեան չարժուիներ
կ'ընէր: Շատեր այս յուղումը կը վերագրէին ընդհ. դա-
տախազին խիստ պահանջումներուն, բայց աւելի ուշա-

ղիւր դիտող մը՝ ամբաստանեալին աչքերուն մէջ պիտի
գտնէր յուսահատութեան ուրիշ պատճառներ:

Պաշտպան փաստաբանինն էր կարգը: Աս ալ ընդհ.
դատախազին պէս սկսաւ Լանկլատի երիտասարդութեան
բայց խնամք տարաւ ցոյց տալու թէ այդ երիտասար-
դութիւնը խորհրդատուէ զուրկ, ինքզինքին ձգուած,
տխուր և անկարգ էր, ինչ որ նպաստաւոր էր յաճա-
խորդին:

— Ընդհ. դատախազը, գոչեց պաշտպան փաստա-
բանը, հաճեցաւ նկարագրել այս մարդը իբր ամենէն
գարշելի կիրքերու մէկ որսը, ամեն մեղքերու մէջ
թաղուած մէկը: Այդ մեղքերը ես կը փնտռեմ ու չեմ
գտներ. պաշտպանեալս ո՛չ գինով է, ո՛չ խաղամուլ և
ոչ ալ անառակ, որովհետեւ մէկ կիրք միայն տիրած է
անոր կեանքին, այն որ զգացած է կնոջ մը համար
որուն խոր ապականութիւնը, ճակատագրային գեղեցկու-
թիւնը տեսաք: Եթէ հանդիպած չըլլար այդ կնոջ, գուցէ
աշխատաւոր մը, գործաւոր մը պիտի ըլլար. և եթէ այդ
կինը թշուառական մը ըլլալուն տեղ քիչ մը բարի զգա-
ցում ունենար զինքը սիրող մարդուն հանդէպ, Լանկլատ
հոս չպիտի ըլլար հիմա: Բայց Պ. Երդուեալներ, չէ՞ք
տեսներ պաշտպանեալիս ընդդիմութիւնը ինքզինքը
չպաշտպանելու համար, սոսկալի տառապանքները, այն
խոր գարշանքը զոր կեանքը կը ներշնչէ իրեն, և այն
յուսահատութիւնը որ գրաւած է զայն: Ընդհ. դատա-
խազը այս բանը խղճի խայթ կը կոչէ. ես կը կարծեմ
թէ ատիկա սէրն է, վշտահար սէրը, յուսահատ սէ՛րը:
Եւ իմ խիղճս, պարոննե՛ր, կը հրամայէ ինծի պաշտպա-
նել այս թշուառը, որ զիս կը մերժէ և որ չուզեր
պաշտպանուիլ: Ինքզինքը յանցաւոր կը յայտարարէ.
է՛լ աւ, ես կը հաւատամ թէ պարզապէս մեռնիլ կ'ուզէ
ան և կը յայտնեմ թէ զայն դատապարտելը անձնաս-

պանութեան մը ձեռնառու ըլլալ ըսել է, Այս բանը չպիտի՝
ուզէք դուք, այդ բանին իրաւունքը չպիտի ունենա՛ք...

Այս յուզուած խօսքերը ներկաներուն մէջ մօծ ազ-
գեցութիւն մը առաջ բերաւ:

Գալով Լանկլատի, վայրկեան մը մտիկ ընելէ ետք
իր պաշտպանեալը, շարժում մը ըրաւ կարծես ըսել
ուզելով.

— Որչափ բարի տղայ է:

Յետոյ դարձաւ Սօլէյլ-Քուշանի կողմը որ հեազհետէ
աւելի ևս պչրոտ, գրգռիչ ակնարկներ կը նետէր իր
Անգլիացիին:

Փաստաբանը հիմա մտաւ բուն գործին մէջ. պար-
զութեամբ և անընկճելի տաղանդով մը մէկիկ մէկիկ ի
յայտ բերաւ մանրամասնութիւնները, որոնք, ըստ իրեն
չէին լուսաբանուած: Զանազ ապացուցանել թէ, ինչ որ
ալ ըսէ Ընդհ. դատախազը, Վիտալ ճանչցած չէր կրնար
ըլլալ Լանկլատը և հետեւաբար անոր անունը գրելու
մտածումը ունեցած: Յիշատակեց թէ Սօլէյլ-Քուշանի և
դռնապանին յայտնածին համեմատ Լանկլատի գոհը
վառ և կարմիր գոյն մը ունէր, մինչ ամեն մարդ կը
վկայէր թէ Վիտալ նշանակելի տգիտութիւն մը ունէր:

Բանախօսը սապէս շարունակեց.

— Պարոն երգութեալներ, այս գործին մէջ արտա-
կարգ և խորհրդաւոր բան մը կայ, որ պարտի ձեր խիղճը
վարանցնել: Ոճիր մը գործուած է, մարդ մը մեղա-
պարտ ճանչցուած է, և կարգ մը ապացոյցներ կը միա-
նան անոր դէմ. կը խոստովանիմ ատիկայ: Բայց հակա-
ռակ այս խոստովանութեան, հակառակ այս ապացոյց-
ներուն, պարոններ կ'երգնում որ կը վարանիմ իր մե-
ղապարտութեան վրայ և ես ազատ պիտի արձակէի այս
մարդը. պիտի հաւանէի չպատժել ոճրագործ մը, յետոյ
բոլոր կեանքիս մէջ շարտադրուելու համար անմեղի մը

մահուան պատճառը ըլլալուս համար: Երբէք չպիտի
մոռնամ մեծ հոգետորի մը սա խօսքերը. — «Երբ Աստ-
ուած մարդուն չէ տուած ոճիրի մը կատարեալ լուսա-
բանութիւնը, նշան մըն է թէ Ան չուզեր դատել զայն
և որոշումը վերապահած է իր երկնային դատաստա-
նին:

Այն վայրկեանին երբ կը կարծուէր թէ վերջացած
էր այս պերճախօս պաշտպանողականը և հանրութեան
մէջ հաւանութեան շարժումներ կը շրջէին, պաշտպանը
հոգետորական գեղեցիկ շարժում մը ըրաւ որ բնաւ չէր
երեւակայուէր:

Յանկարծ դարձաւ ամբաստանեալին կողմը բռնեց
անոր ձեռքերը և սեղմելով զանոնք, երգութեանց զայն
ըսելու թէ յանցաւոր չէ՛ ինք:

Ներկաներու մէջ սարսուռ մը պտտեցաւ. ամեն սիրտ
կը բաբախէր: Լանկլատ միայն անտարբեր կ'երեւար իր
պաշտպանին զինքը ազատելու այս փորձին: Իր աչքիւրը
յառած էին Սօլէյլ-Քուշանի վրայ: Յանկարծ սրահը
ողողող կէս մութին մէջ կարծեց նշմարել Անգլիացիին,
որ իր սիրուհիին քովը նստած, բազուկները կ'անցնէր
անոր մէջքին, և կիներ ինքն ալ դուրսը կը կրթնցունէր
իր նոր տարփաւորին ուսին:

Լանկլատ չէր կրնար տոկալ ատանկ տեսարանի մը
վրէժխնդրութեան ահռելի գաղափարներ անցան ուղե-
ղէն և ուժգունօրէն թոթուելով փաստաբանին իրեն
երկարած ձեռքը, պօռաց.

— Ո՛չ, ո՛չ, յանցաւորը ես չեմ...

Յուզումը պատեց ամբողջ ներկաները:

Երկու երեք հոգի ոտքի ելան:

Բայց նախագահին առաջին խօսքերը վայրկեանի մը
վրդովանքէ ետք վերահաստատեց անդորրութիւնը:

— Շատ ուշ մնացիք, ըսաւ ամբաստանեալին, ան-

մեղու թեանդ վրայ ճառելու: Մինչեւ հիմա պատասխանել մերթելէ ետք ձեր այդ քամքը պիտի ըսել տայ թէ ալիքեցութիւն մը յուզում մը յառաջ բերել կ'ուզէք: Ուստի կը խնդրենք Պ. Երդուեալներէն իրենց համոզման վրայ մնալ: Լաւ, եթէ անմեղ էիր, ի՞նչու առաջուց չըսիր:

— Է՛, որովհետեւ. գոչեց Լանկատ, որովհետեւ յանցաւոր կը կարծէի ինքզինքս:

Նախագահը ամբաստանեալին այդ յայտարարութենէն զարմացած, դռնեց.

— Ինքզինքնիդ յանցաւոր կը կարծէի՞ք... Կարծել թէ մարդ մը սպաննած էք: մինչ չէք սպաննած զայն:

— Այո՛, մարդ մը սպաննեցի, բայց ես չուզանեցի Մօրիս վիտալը.

— Է, ձեր սպաննած մարդուն անունը ի՞նչ է:

— Չեմ գիտեր, բայց ուրիշ անուն մը ունէր:

— Ի՞նչ բան այդպէս կարծել կուտայ ձեզի:

— Ամբաստանեալը ընդհ. գատախաղը ցոյց տալով ըսաւ.

— Սա պարոնին ըսածներէն կը հետեւցնեմ: Ժամ մըն է կը խօսի զո՛նին վէրքէն վազող արիւնին, դանակի մը, աշխատութեան սենեակի մը. ննջասենեակի մը և վերջապէս խել մը բաներու վրայ որոնք ճիշդ չեն կրնար ըլլալ, քանի որ իմ գաշոյնովս, այո՛, սա դաշոյնով էր որ զարկի այդ անձը, և զայն զարկի կառքի դրան մը տակ և ո՛չ թէ աշխատութեան սենեակի մը մէջ:

Նախագահ. — Կը խնդրէինք Պ. Երդուեալներէն ուշադիր ըլլալ այդ պատմութեան անձմարտանմանութեան:

Ամբաստանեալ. — Անձմարտանմանութիւն. - Ի՞նչ շահ ունիմ ուրեմն ըսելու թէ աս մարդը սպաննեցի և սա ո՛չ. չէ՞ մի որ միշտ պիտի դատապարտուիմ:

— Այո՛, բայց ատանկով կրնաք յետաձգել ձեր գատապարտութիւնը:

— Եթէ ուզէի վճիռը յետաձգել տալ, սկիզբէն կը խօսէի. կը տեսնեմ որ կը շփոթիք...

— Արդարութեան հանդէպ Լանկատի յարգանքէ զուրկ այս խօսքերուն առանց ուշ դարձնելու, նախագահը հարցուց թէ ինչո՞ւ այդքան ուշ կը պաշտպանէր ինքզինքը:

— Ատիկա իմ գաղտնիքս է, ըսաւ թիապարտը ատելաւառ նայուածք մը նետելով Սօլէյլ-Բուշանի կողմը:

— Լա Բէ փողոցին մէջ սպաննեցիք ձեր ըսած անձը:

— Այո, Լա Բէ փողոցին մէջ էր, բայց թիւը չեմ գիտեր:

— Ժամը քանին էր:

— Իրիկուան ժամը 10ին ատենները:

— Հոկտեմբեր ամսո՞ւն մէջ էր:

— Այո, Հոկտեմբերի վերջերը:

— Լա՛ւ, դուք ձեր գատապարտութիւնը ձեր բերնովը կուտաք: Բացի Մօրիս վիտալէ ուրիշ ոչ մէկ մարդ սպաննուած է Լա Բէ փողոցին մէջ վերջին Հոկտեմբերին, նոյնիսկ Սեպտեմբերին և Նոյեմբերին:

Այս վայրկեանին երդուեալներուն մէջէն մէկը ոտքի ելաւ և նախագահէն արտօնութիւն խնդրեց ղիտողութիւն մը պարզելու:

Նախագահ. — Խօսեցէ՛ք պարոն, մտիկ կ'ընենք:

Երդուեալ. — Պարտականութիւնս է դատարանին ուշադրութիւնը հրաւիրել դէպքի մը վրայ որ հիմա միտքս ինկաւ և որ գուցէ չգիտեր դատարանը: Վերջին Հոկտեմբերին, Լա Բէ փողոցին ոճիւրէն քանի մը օր առաջ, իմ բարեկամներէս մէկը մեռած գտնուեցաւ նոյն փողոցը, կառքի դրան մը տակ. Իր վրայ ու է նշան չկար որ ոճիւրէ մը կասկածուէր. ենթադրուեցաւ թէ իր չափազանց արիւնային խառնուածքին պատճառաւ ար-

եան համախոնում մը ունենալով կաթուածահար եղած է. Պէտք է աւելցնեմ թէ իր ձախ քուփին վրայ սեւ ու լայն նշան մը կար: Բայց առաջին անգամ ես մտածումը ունենալով ըսի թէ բարեկամս ինկած ատեն գլուխը զարկած է քարի մը: Հիմա կը հասկնամ թէ ամբաստանեալին դաշոյն քուքէն զարնելով այս խրամը բացեր և մահ պատճառեր է:

Այս խօսքերը որոնք արտասանուեցան յարգուած անձի մը կողմէ, երդուեալներու մէջ իր ունեցած դիրքովը աւելի հեղինակաւոր կը դառնար, մեծ յուզում և փոփոխութիւն յառաջ բերու ամբողջ սրահին մէջ:

Ամեն մարդ իր քովինին հետ կը խօսէր, կարծիք կը փոխանակէր:

Ընդհ. դատախազը ծանուցագիր մը յանձնեց նախադահին:

Միւս բոլոր երդուեալները նոր բացատրութիւններ պահանջեցին իրենց ընկերակիցէն, որ այս անակնկալը պարզեր էր:

Հանկլատ առանց աչքէ հեռացնելու Սօլէյլ Բուշանը, կը խօսէր իր փաստաբանին հետ:

Նիստը առանց օրինաւորապէս դադարած ըլլալով ընդմիջուած էր:

Կամաց կամաց անդորրութիւնը վերահաստատուեցաւ և ընդ. դատախազը սա ձեւով խօսեցաւ.

«Պարոն դատաւորներ.

«Ներկայ միջադէպին և երդուեալի մը մեր քննած գործին բո՛ւն իսկ հիմին վրայ արտայայտած կարծիքին առջեւ, կարծեմ անհրաժեշտ է որ դատավարութիւնը ուրիշ օրուան մը յետձգուի»:

Դատական մարմինը քաշուեցաւ խորհրդակցելու համար:

Վայրկեան մը ետք, դատաւորները ներս եկան և նախադատի հետեւեալը յայտարարեց. —

«Դատարանը, խորհրդակցութենէ մը վերջ Պ. Ընդհ. դատախազին պահանջումներուն իրաւունք տալով խնդրին քննութիւնը ուրիշ նիստի մը կը թողու:

«Ոստիկաննե՛ր տարէ՛ք ամբաստանեալը»:

Դատավարութիւնը վերջացած էր:

Ամեն մարդ հեռացաւ բուռն յուզումի մը տակ:

ԺԸ.

Այս դատավարութեան յաջորդ օրը առտուան ժամը 10ին մօտ, Վիպէռ Կրամօն փողոց գնաց. այս անգամ սակայն իր գաղտնի ճամբուն չհետեւեցաւ, այլ վեր ելաւ մեծ սանդուխէն, կամաց կամաց:

Ճակատը մթին էր, տոգունութիւնը ծայր աստիճան, իր բոլոր անձին վրայ խոր վիշտի մը գոյութիւնը կը կարդացուէր: Երեք ամսուան մէջ քանի մը տարեկան ծերացած էր: Բայց նոր զգացում մը կարծես այդ վայրկեանին նկարուած էր դէմքին վրայ: Բերանը որ սովորաբար լուրջ էր, ժպիտով մը կը ծալուէր. նայւածքը սովորականէն աւելի ոգեւորուած էր. վրան տեսակ մը բան կար տխուր, ատելալառ և գոհ: Միշտ տառապողի դիրքը ունէր, տառապող մը սակայն՝ որ իր վիշտերուն վերջին մօտեցած է. իր գործելու ասպարէզը ամպամած՝ բայց նուազ անորոշ է: Դուցէ կը քալէր դէպի անդունդ մը, բայց այդ անդունդը կը տեսնէր և հոն կը դիմէր հարթ ու ծանօթ ճամբէ մը: Կը նմանէր այն գինուորին որ երկար ատեն դարանակալ պատե-

բազմէ մը ետք, վերջապէս կրնայ ճակատիլ բաց դաշտի վրայ, լայն երկնքի մը տակ. իր առջեւ թշնամիներու երկար շարք մը կը նշմարէ. գիտէ թէ պիտի ոչնչանայ թնդանօթի հարուածին տակ, բայց դառն հաճոյքը պիտի վայելէ վայրկեան մը իր թշնամին տեսնելու, անոր վրայ վազելու և գուցէ մահացու կերպով զարնելու, անոր հարուածներուն տակ իյնալէն առաջ:

Ճիւղիայի յարկաբաժինը հասնելուն Վիպէն անվարան զանգակը քաշեց:

Մարիէթթա դուռը բացած անոր կը նայէր զարմահար.

— Կ'ուզեմ որ տիկինիդ ներկայութեան ընդունուիմ:

— Պարոնը թող սրահ մտնէ և եե տիկինին լուր կուտամ. հագուելու վրայ է:

Մինակ փնայած այս սենեակին մէջ ուր երկարատեմէ ոտք կոխած չէր, և որ ապակեպատ դրան ծակէն միայն դիտած էր, տեսակ մը խանդաղատանք պատեց զայն. ամեն տեղ, ամեն իր յիշատակ մը կ'արթնցընէր իր մէջ: Օր մը, սա պատուհանին առջեւ անյանկարծ իր ձեռքերը բռնելով գոչած էր. — « Ինքզինքդ նիդ ինծի պիտի նուիրէք, այնպէս չէ. պիտի օգնէք ինծի ամուսնոյս վրէժը լուծելու... » Ուրիշ անգամ մը սա դրան մօտ, մօռնալով թէ ոստիկանի երեւոյթին տակ էրիկ-մարդ մը կար և թէ այդօրինակ ընտանութիւններ կրնային վտանգաւոր ըլլալ, Ճիւղիա յուսահատութեան վայրկեանի մը մէջ իր գլուխը Վիպէնի ուսին կրթնցուցած և լացած էր անոր սրտին վրայ: Հոս, ան ժպտած էր, հոն՝ շնորհակալ եղած էր լաւ խորհրդի մը համար. սա շրմինէին առջեւ էր որ իրիկուն մը, գեղանի այրին իր մտածումներուն մէջ ինկած՝ չէր լսած իր մօտքը և տեսած էր կրակին դէմ բռնած անոր ոտքը և զմայլելի սրունքի մը շրջագիծը:

Այո, այս սրահին մէջ էր որ կահաց կամաց մեծցած էր իր սէրը և եղած էր անպարտելի և զօրեղ կիրք մը: Եթէ այդ վայրկեանին ներս մտնէր Ճիւղիա, ոստիկանը, դեռ իր յիշատակներուն տպաւորութեան տակ, գիշերւելնէ իր միտքը ողողող պատկերները վանէր գուցէ, որոնք դառնօրէն կը ժպտեցնէին զինքը: Պիտի ներէր գուցէ անոր, իրեն կարճ հաճոյքներ պատճառած ըլլալուն համար, հոգ չէ թէ տառապեցուցած էր այնքան երկարատեմէ: Բայց յանկարծ ոստիկանին ակնարկը ինկաւ այն քանաբէին վրայ, ուր Տիկին Վիտալ սովորաբար կը նստէր, Սավարիին քովիկը: Յիշեց յանկարծ վերջին տեսարանը, որուն առջեւ ինքզինքը կորսնցուցած էր վայրկեան մը: Մօռցաւ բարին, միայն չարը յիշելու համար և երդում ըլլաւ անողոք ըլլալ ուրիշներուն համար, ինչպէս ուրիշները անողոք եղած էին իրեն հանդէպ:

Տիկին Վիտալ սրահ մտաւ և առանց Վիպէնը հրաւիրելու որ նստի, ըսաւ.

Չէի կարծեր որ ձեզի անգամ մըն ալ տեսնէի:

Այս պարզ ունդունելութիւնը զարմանք չպատճառեց ոստիկանին. այդ բանը գուշակելու չափ մտացի էր: Դիտէր թէ Ճիւղիա զինքը պիտի ատէր, որովհետեւ ոճրի մը հեղինակ կասկածած էր այնպիսի մէկը զոր հիմա կը սիրէր: Այս կասկածները Վիպէնի հետ ի'նք ալ ունեցած էր, բայց ասիկա աւելի կենդանի պատճառ մըն որ ուրանար իր մեղսակիցը:

— Տիկին, պատասխանեց Վիպէն. մէկէն ի մէկ ձեզի հետ տեսնուելէ դադրեցայ, որովհետեւ պաշտօնաւարտած էր ալ: Դիպուածը ձեռքս ձգեց ձեր ամուսինին սպաննիչը. կրցի զայն մինակս ձերբակալել և դատարանին յանձնել. և ձեր օժանդակութիւնը, որ այնքան թանկագին և անհրաժեշտ էր երբ խնդիրը Պ. Սավարիի շուրջը կը դառնար, բոլորովին անօգուտ էր ինծի այս պարագային:

Այս բոլոր բառերը, զոր Վիպէն դիտմամբ կը շեշտէր, խորապէս վիրաւորեց Ճիւլիան, որ կսկծագին կերպով պատասխանեց.

— Լա՛ւ, երբ իմ օժանդակութիւնն ձեզի անօգուտ էր, ինչո՞ւ...

Վիպէն անոր խօսքը չարունակելով յարեց.

— Ինչո՞ւ յանդգնութիւնը ունեցայ այսօր ձեզի ներկայանալու, այնպէս չէ՞: Խնդիրը պարզ է և հիմա կը հասկնաք, եթէ երբէք, տիկին, թոյլ տաք որ վայրկեան մը նստիմ:

Դեռատի այրին չպատասխանեց, բայց հասկնալով Վիպէնի տուած դասը, նստաւ, որպէս զի դէմինն ալ իր օրինակին հետեւի:

— Երէկուան դատավարութեան ներկայ էիք, հարցուց յանկարծ Վիպէն որ միտքը դրած էր պայքարը սկսիլ:

— Մէ՛կ մասին միայն, պատասխանեց Ճիւլիան, հարցաքննութենէս ետք նախագահին արօժնութեամբ տուն վերադարձայ:

— Ուրեմն գործին վերջաւորութիւնը չէ՛ք գիտեր:

— Չե՛մ գիտեր, և եթէ այդ բանը ինծի տեղեկացնելու համար եկած էք, անօգուտ է: Ատիկա առաջուց յայտնի էր արդէն: Յորչափ ինդիրը ամուսինիս սպաննիչը գտնելուն մէջ էր, զիս քաջ և կորովի կը գտնէիք. այսօր այդ մարդասպանը գտնուած է, իր մեղքին պատիժը պիտի կրէ, ալ արդարութեան կը պատկանի, այլ եւս անոր դէմ սրտիս մէջ ատելութիւն կրելու տեղը չի կայ:

— Շա՛տ լաւ տիկին, դատավարութեան ելքը չպիտի յայտնեմ ձեզի, քանի որ գիտնալ կը կարծէք զայն: Միայն արտօնութիւն կը խնդրեմ պատմելու կարգ մը միջադէպներ, որոնք ձեր մեկնելէն ետք տեղի ունեցան:

Այսպէ՛ս, չարունակեց Վիպէն ծանր ծանր խօսելով, դատարանին մէջ բացարձակապէս հաստատուեցաւ թէ ձեր ամուսինը երբէք ոտք չէր դրած սա Սօլէյլ-Քուշան կոչուած արարածին տունը...

— Ա՛հ, գոչեց Ճիւլիան դեղնելով:

Ոստիկանին տուած այս առաջին հարուածը անուշիկ էր Ճիւլիանի համար: Եթէ քանի մը շարաթ առաջ զայն իրեն ըսէին, «Ձեր ամուսինը գնա՛ւ կեդրով զրգարտուած է. ան միշտ հաւատարիմ էր ձեզի և չէր ճանչնար նոյն իսկ իր տարփուհիս կարծորած կինը» ամենախոր և կատարեալ ուրախութիւն մը պիտի զգար:

Բայց իր ամուսինին անհաւատարմութիւնը որ միակ չքմեղանքն էր իր նոր սէրի մը մէջ նետուելուն. հիմա քոլորովին կը դադրէր գոյութիւն ունենալէ: Վայրկեանի մը մէջ հազարումէկ մտածումներ անցան իր մտքէն: խղճի խայթը մօտ գտաւ իր հօգեէն ներս. յետոյ քիչ մը հանդարտեցաւ և Վիպէնի դառնալով հարցուց.

— Ինչպէս արդարութիւնը կրցաւ տեղեկանալ այդ ամենքին: Նախանձէ ուրիշ ի՞նչ զգացում կրնայ մղած ըլլալ այդ Լանկլատը ամուսինս սպաննելու:

— Ան չէ որ սպաննած զայն, պատասխանեց Վիպէն:

— Ան չէ... ի՞նչ կըսէք... իր ոճիրը չէ՞ր խոտաւորաներ միթէ...

— Այո՛ւ. բայց անձի չիղթութիւն մը կայ. Լանկլատ մարդ մը սպաննած է. անունը չէր գիտեր սպանեալին և կը կարծէր որ ձեր ամուսինն էր: Հաճեցէք տիկին կարդալ դատական պաշտօնաթերթը. հոն պիտի գտնէք այս շահեկան դատավարութեան ելքը, որուն ներկայ գտնուի յարմար չէիք դատած:

Ճիւլիան դողդոջուն՝ ձեռք առաւ ոստիկանին երկարած թերթը, չէր կրնար գուշակել թէ Վիպէն ուր կ'ուզէր հասնիլ. բայց որոշապէս կը հասկնար թէ ծանր բան

մը կը դառնար շուրջը: Կարդալէ ետք վարանք մը եկաւ վրան, և թերթը ձեռքէն վար ինկաւ: Վիպէն գետնէն վերցուց, խնամքով ծալլեց գրպանը դրաւ և ըսաւ.

— Այսպէս, դարձեալ պիտի սկսուի:

Ծիւլիա յանկարծ գլուխը վեր առաւ.

— Ի՞նչ բան պիտի վերսկսի, հարցուց:

— Բայց, մարդասպանը չէ գտնուած և սակայն սպանեալ մը կայ: Ուրեմն պէտք է որ սկսինք մեր խուզարկութեան:

— Ստիկա արդարութեան գործն է, յարեց այրին զուսպ ձայնով մը, խառնուելու բան մը չունիմ:

— Ի՞նչ շուտ կ'ընկրկիք, տիկին:

Ծիւլիա վեհ կերպով մը նայեցաւ անոր և զսպելով ջիղերը պատասխանեց.

— Կ'աղաչեմ պարոն որ ձեր դիտողութիւններէն խնայէք ինծի:

— Տէ՛ր Աստուած, տիկին, եթէ դիտողութիւն կ'ընեմ ձեր ընկրկելուն վրայ, անո՛ր համար է որ մեր շահերուն հակառակ է այդ:

— Ի՞նչ կը հասկնաք ասով:

— Անտարակոյս կը յուսայի որ պիտի հաւանէիք ինծի օգնելու, ինչպէս ժամանակին, մեր խուզարկութեանց միջոցին: Զախաւերի մը պէս մոլորեցայ, գիտե՛մ կեղծ հետքի մը վրայ, բայց առաջինին կուգամ դարձեալ ինչ որ ապահովապէս լաւն է:

— Առաջինին, յարեց Ծիւլիա տոգունելով, որովհետեւ հասկցած էր Վիպէի ակնարկութիւնը:

— Այո տիկին, առաջինին: Բանի որ Լանկլատ չէ յանցաւորը, ա՛յ պատճառ չունիմ չկասկածելու դարձեալ Սափարիի մեղապարտութեան վրայ:

— Պարո՛ն...

— Տիկին՛ն...

— Զեր կասկածները չեն կրնար հասնիլ անոր՝ որուն վրայ զոր կը խօսի՞:

— Ժամանակաւ կը հասնէին չէ՛... յարեց Վիպէն անգուլթ կերպով. ինչո՞ւ, ինչդրեմ ըսէ՛ք կացութիւնը այսպէս փոխուած է:

— Այնպէ՛ս է, գոչեց կինը զայրաբաժ, պարկեշտ մարդ մըն է ան, աղէկ մը ճանչցայ և կը յարգե՛մ: Զեր կասկածներով դեռ երկար ատեն մի աղտոտէք զայն.

— Տիկին, աւելցուց Վիպէն իր կարգին աւելի բարկացած: Սափարիի համար անոր այնքան ջերմ պաշտպաշտպանութենէն. տիկին, սա սրահը մուտ գտնելէս ի վեր հաճոյք կը զգաք ինծի յիշեցնելու թէ ես մարդ մը չեմ այլ պարզ ոստիկան մը: Է՛, լաւ. ոստիկանը միայն իր պարտականութիւնը կը ճանչնայ. անոր պաշտօն կը տրուի ոճրագործ մը փնտռելու, ան կը փնտռէ առանց կարեւորութիւն տալու թէ կին մը կրնայ շահ ունենալ այդ մեղապարտէն, և զայն կը սիրէ...

Ծիւլիա անդէն խոյացաւ, թեւերը երկարեց և միայն սա բառը գոչեց.

— Դո՛ւրս ելէք.

Վիպէն տոգոյն՝ նոյն կնոջ չափ, ցաւագինօրէն ընկճուած աչքերը խոնարհեցուց և հնազանդեցաւ:

— Ո՛ւր բերեք են ինծի. Ի՞նչ տեսակ երկիր է հոս, սենեակդ կուգան սպաննելու համար մարդ մը կամ նախատելու համար կին մը:

Իր ցատուժին մէջ գերազանց էր: Սեւ չքեղ մազեր զորս հազիւ կրցած էր ամփոփել ոստիկանը ընդունելու համար, քակուած ինկան անոր դողդոջուն ուսերուն վրայ: Կուրծքը կ'ելեւեջէր զայն հազիւ ծածկող ժանեակին տակէն. բարկութիւնը ոգեւորած՝ էր այտերը և կարմրեցած՝ իր շրթունքը: Բայց բերանը ուրկէ հառաչ մղուրս կը պոռթկար, ցոյց կուտար ակոսներուն զմայլելի շարքը:

Վիպէն որ կեցած էր դիտելու համար, երբէք այս-
քան զգլխիչ չէր տեսած զայն, չկրցաւ իր միշտ գերա-
գերագործիւ և չգոհացած երեւակայութիւնը զսպել-
յանկարծ ինքզինքը կորսնցուց, խոյացաւ դէպի
ձիւլիայի, անոր գլուխը առաւ իր ձեռքերուն մէջ ինք-
նապաշտպանութեան տեղի չձգելու համար և իր չրթ-
ները փակցուց գեղանի իտալուհիին հրապոյնոր շրթնե-
րուն:

Ասիկայ առաջին համբոյրն էր որ գուցէ կնոջ մը
կուտար:

Ձիւլիա դողդղաց այս զգուելի հպումէն. յետոյ
խիզախ շարժումով մը ինքզինքը ազատելով այդ գրկա-
խառնութենէն, հարուած մը տուաւ Վիպէնի դէմքին և
խելակորոյս փախաւ:

ԺԹ.

Մեր ձեռքը ունեցած բազմաթիւ վաւերաթուղթե-
րէն, որոնց համեմատ պատմեցինք այս պատմութիւնը,
փոքր մաս մը միայն կը մնայ, քիչ մը մանրամասնու-
թիւններով: Մեր տառմին վերջին արարւածին հասած
ենք ալ: Դանդաղ վայրկեաններ անցած են, գործողու-
թիւնը մեզ առաջ կը մղէ և դէպքերը մեզ կը տանին
դէպի գործին ելքը:

Վիպէնի մեկնելէն ետք ձիւլիա ինքզինքին եկաւ,
վայրկեան մը վարանեցաւ, կորովի որոշում մը տուաւ
և գրասեղանին առջեւ անցաւ:

Սապա գրեց Սափարիի.

«Յորեկը ինծի տեսնելու մի՛ գաք: Բայց այս իրիկուն
ժամը յին փութա՛: Կարեւոր բաներ ունիմ ըսելիք»:

Պահարանի մը մէջ դրաւ և Մարիէթթան կանչեց ու
ըսաւ:

— Նամակը իր հասցէին ղրկել տուր և եկուր ինծի
տեսնելու:

Երբ Մարիէթթա գործը աւարտեց Տիկին Վիտալ
ըսաւ անոր.

Վաղը Իտալիա պիտի մեկնինք. պայուսակներնիս
պատրաստէ և հագուեցուր ինծի, դուրս պիտի ելլեմ:

Վայրկեան մը ետք կառք մը նստաւ, իր նստարին
գնաց, որուն հետ զանազան գործերու մասին խօսեցաւ.
Սէն Ռօշ եկեղեցին մտաւ ուր երկար ատեն աղօթեց և
յետոյ ուղղուեցաւ Բէռ-Լաշէզ գերեզմանատունը. հոն
ձիւլիա ծունկի եկաւ էրկանը գերեզմանին վրայ, ար-
տասուեց հեկեկալով, կարծես ներողութիւն կը խնդրէր:

Մեծ վիշտով կրցաւ աւարտել այս ամեն ուխտա-
գընացութիւնը: Փետրուար 29ի չորեքշաբթի օրն էր և
Բարիզ ոգեւորութեան մէջ, ազգային տօնի մը պէս
ամեն մարդ փողոց էր ինկէր. զինուորները կը հսկէին
բարեկարգութեան և «կեցցէ»ներու կոչերը ու Մարսիյէզի
եղանակները կը թնդացնէին օդը:

Ոչ մէկ միջադէպ պատահեցաւ ձիւլիա որ հանգիստ
մը անցաւ չափ մը փողոցներէ: Սակայն մարդ մը, առանց
ինքզինքը անոր ցոյց տալու կը հետեւէր և կը հսկէր
ուշադիր: Այդ անծանօթը նոյն իսկ տունէն ալ ներս
մտաւ և վեր ելաւ սպասաւորներուն սանդուխէն. մինչ
ձիւլիա մեծ սանդուխէն կ'ելլէր:

Ժամը յին մօտ էր երբ Տիկին Վիտալ դուռը զար-
կաւ: Մարիէթթա անհանգիստ՝ դիմաւորեց զայն. Սա-
փարի ալ չուշացաւ գալու:

— Ի՞նչ ունիք. կարեւոր ի՞նչ ըսելիքներ, ի՞նչ ծրա-
դիրներ են: Արդեօք չէ՞ք ուզեր հոս կենալ ու փախչի՛լ
կ'ուզէք Բարիզէն:

— Ճի՛շդ. ալ չեմ կրնար կենալ հոս. վաղն իսկ կը մեկնիմ:

— Մեկնի՛նք, ըսաւ Սավարի:

— Պիտի հետեւի՞ք ինծի:

— Ի՞նչպէս կը հարցնես ատիկա ինծի, գոչեց Սավարի ձեռքերը համբուրելով այրիին:

Ճիւղիա անոր նայեցաւ ուշադիր և աչքերուն մէջ կարդաց անոր բովանդակ սէրը և ըսաւ.

— Սանկ նստէ՛, լուրջ խօսքեր ունիմ:

— Մտիկ կ'ընեմ բարեկամուհի՛ս, ըսաւ Սավարի որ նստաւ անոր քով, քանարէին վրայ:

Տիկին Վիտալ սապէս սկսաւ.

— Մեծ սխալ մը գործեցի, եխալ մը այնքան մեծ գոր չէի կրնար երեւակայել: Դառնապէս լացի այդ բանին համար. բայց չեմ ուզեր ձեզի պատասխանատուն կատել, ինչ որ խնդիր չպիտի ըլլայ նաև մեր միջեւ: Հպարտ եմ քու սիրոյդ համար. որ, վստահ եմ, անցեալը մոռցնել պիտի տայ ինծի:

Ա՛հ, այո՛, գոչեց Սավարի, բոլոր էութիւնովս քուկդ եմ:

— Կատկած չունիմ ատոր: Ի՛նչ պիտի ըլլամ ես առանց քեզի: Ե՛ս ալ կորսնցուցի ինքզինքս, յիշելու իրաւունքս, աւելցուց կինը տխրագին:

— Մի՛ յիշեր անցեալը. հաւատա՛ և յուսա՛: Կ'ըսես թէ Իտալիա պիտի մեկնիս. լաւ աւելի աղէկ. կը փափաքիմ որ այդպէս ըլլայ: Հոն, այդ գեղեցիկ երկրին մէջ, այդ ճաճանչաւէտ արեւին տակ, քու մօտդ կուրծքիդ կրթնած, ինքզինքս պիտի ամբողջացնեմ, պիտի ջանամ թերի յատկութիւններս լրացնել և կեանքս պիտի մաքրեմ իմ սխալներէս, իմ մոլորանքներէս...

— Եւ ես պիտի պարծիմ քեզմով, յարեց թուրքէն, որովհետեւ Սավարի կամաց կամաց անոր կը փոխանցէր

իր եռանդը և մոռցնելու տար ցորեկուան տառապանքները:

— Ո՛ւր պիտի երթանք, յարեց երիտասարդը, ձեռնով ընտանիքիդ մօտ:

— Այո՛. երջանիկ պիտի ըլլամ եթէ ինքզինքդ մօրս փրցնես:

— Իբր ի՛նչ պիտի ներկայացնես ինծի: Իբր բարեկամ...

— Ո՛չ, իմի՛նքերու համար դուն պիտի ըլլաս այն մարդը որուն անունը պիտի կրեմ երբ սուգէս ելլեմ:

— Կը հաւանի՞ս, գոչեց Սավարի:

— Բնականաբա՛ր. յարեց կինը պարզ կերպով. ամենայն ապահովութեամբ կրնաս հետս ամուսնանալ, աւելցուց կինը չնորհալի ժպիտով մը. ընտանիքս պատուաւոր է, անցեալիս մէջ բան մը չկայ որ երեսօս տան:

— Ա՛հ, գոչեց Սավարի, ո՛րչափ կ'ուզէի որ ես ալ ա՛յպէս ըսէի...

Սավառի չափազանց յուզուած այս խօսակցութենէն, խորապէս զգածուած էր. կը գտնուէր այն տեսակ վայրկեանի մը մէջ, ուր ամենէն խելացին անգամ կը մոռնայ ամեն խոհեմութիւն, կը հնազանդի իր ներշնչման, և կեանքը կը տեսնէ նոր երեւոյթի մը տակ: Ինչ որ վայրկեան մը առաջ անկարելի, հրէշային կ'երեւէր, հիմա բնական և պարզ կը նկատուի. արտակարգ քմահաճոյքներ, տարօրինակ խիզախութիւն մը կ'ունենաւ. կը կարծես թէ ամեն բան ներելի է քեզի:

Արդէն երկար ատեն է որ կը մտածէր կարեւոր խոստովանանք մը բնել Ճիւղիայի: Մանր բեռ մը կը խղզէր զայն. մտածում մը կը չարչրկէր, սուր ցաւ մը կը թունաւորէր իր ամենէն մեծ ուրախութիւնը: Իրեն այնպէս կուգար որ եթէ կարենար իր գաղտնիքը վճարահիւ մէկու մը, բարեկամի մը սիրտը ունենալ, խոս-

տովանիլ և արտասուել, նուազ պիտի տառապէր: Եթէ, մանաւանդ ձիւլիա, որուն վրայ բացարձակ վստահութիւն մը ունէր, ուզէր ունկնդրել իրեն, յետոյ վստահ էր թէ պիտի կրնար թողութիւն առնել անկից և այսպէսով ազատած պիտի ըլլար: Բայց, խօսելու պատշաճ, միշտ լուռ կեցած էր. այս անգամ սակայն կարգը եկած էր: ձիւլիա իր կեանքին, իր անցեալին մաքրութեան վրայ կը խօսէր. պէտք էր որ ինք ալ իրենք յայտնէր. երկուքին միջեւ գաղտնիք պէտք չէր մնար ալ. ա՛յնքան կը սիրէին իրար: Իրենց կեանքը դեռ չը միացած, իր անունը դեռ անոր չտուած, պատիւը այնպէս կը պահանջէր որ ըսէր դէմինին ինչ որ կրնար արատաւորել այդ անունը: ձիւլիայէն աւելի ո՞վ կրնար ներողամիտ ըլլալ. ո՞վ անկից աւելի աղէկ պիտի կրնար սրբել իր արցունքները, զինք մեխթարել, և քաղցր բառերով քաջալերել:

ձիւլիա, երգեր և աղմուկներ կը բարձրանային միշտ փողոցէն:

Սաւարի մօտեցաւ ձիւլիայի և ըսաւ.

— Գաղտնիք մը կը ճնշէ, կը խեղդէ զիս. կ'ուզե՞ս որ զայն քեզ վստահիմ:

— Անտարակոյս, պատասխանեց կինը պարզ կերպով:

— Ա՛հ, սոսկալի խղճի խայթ մըն է. խղճի խայթ մը որ սիրես կը յօշոտէ:

— Խղճի խայթ մը, կրկնեց ձիւլիա գլուխը վերցնելով:

— Մտիկ ըրէ, աւելցուց ան տարօրինակ կերպով զգլխած. եթէ յանկարծ քեզի ըսէին թէ այն մարդը զոր կը սիրես, այն՝ որուն տուած ես կեանքդ և մտադիր ես անունդ ալ տալ, այդ մարդը գէշ գործով մը յանցապարտ է, կամ օրինակի համար ոճիր մը գործած է...

— Ա՛հ, չպիտի հաւատայի...

— Եւ եթէ ատիկա ճիշդ ըլլար. եթէ բարկութեան և յիմարութեան վայրկեանի մը մէջ համարձակած ըլլար մարդ մը զարնելու...

ձիւլիա տոգունեցաւ և ընկրկեցաւ:

— Եւ եթէ, աւելցուց Սաւարի, ճակատագրային դժբաղդութեամբ մը այդ մարդը մեռած ըլլար տրուած հարուածէն...

— Լռէ՛, լռէ՛... գուցեք դեռատի այրին բնազդմամբ:

— Ո՛չ, ո՛չ. սկսայ՝ պէտք է որ աւարտեմ: Այդ գաղտնիքը կը խեղդէ ինծի. պէտք է որ կա՛մ դատապարտես ինծի կա՛մ ներես:

ձիւլիա ուզեց դարձեալ լռեցնել, բայց ան իր գերազանց ինքնամոռացութեան մէջ չէր լսեր, ոտքի ելած էր և բարկացած, ջղաբարդիւ, մեծաքայլ կը քալէր սրահին մէջ:

— Մտիկ ըրէ, հասկցիր ըսածներս... Ըստ սովորութեան անվրդով և հանդարտ եմ, բայց վայրկեաններ ունիմ ուր կը յուզուիմ, կը կատղիմ, և ինքզինքս կը կորսնցնեմ. ասիկա բնութիւնս է: Այդ ատե՛րները գինիներ կային որ կը գինովցնէին ինծի... Պուլվարին վրայ ճաշեցի, կը չարչարուէի, դժբաղդ էի և ինքզինքս կորսնցնելու համար, սովորականէս աւելի խմեցի: Ծաշէն ետք գացի երիտասարդի մը տունը, որուն հետ շահուկարեւոր գործ մը ունէի: Մեծ գումար մը պարտական էի անոր. վճարելու կարող չէի և գացի տեղեկացնելու... Մինակն էր իր տան մէջ. նոր եկած էր և պիտի պառկէր: Դէշ կերպով ընդունեց ինծի, բացատրեց իմ դժուարին կացութիւնս, խանգարած վիճակս. խնդրեցի որ գործս չհետապնդէ... ըսի իրեն, «Վերջը պիտի կործանէք զիս, Սակարանին մէջ ունեցած քիչ մը վարկս պիտի ջնջէք, որ ապրուստիս միակ միջոցն է...» Պա-

տասխանեց թէ ատոնք կարեւորութիւն չունէին իրեն համար... Աղաչեցի, պաղատեցայ, բայց ան անզգայ մնաց աղերսներուս... Այն ատեն յուսահատութեան նուազի մը մէջ գոչեցի. « Պիտի տեսնէք որ գէշ հարուածի մը պատճառ պիտի ըլլաք. եթէ հետապնդուիմ, ամօթով մնալէ, նախատուելէ աւելի նախապատիւ պիտի համարեմ ինքզինքս զարնելը: — Դ՞ուք, պատասխանեց ան ծաղրական շեշտով մը, դո՛ւք պիտի անձնասպան ըլլաք: Օ՛հ ուրեմն, ահա ձեզի սիրուն դանակ մը, զայն ձեզի կը նուիրեմ, բացարձակապէս համոզուած որ զայն գէշ բանի չպիտի գործածէք... » Մեքենաբար առի դանակը. բայց արիւնս գլուխս կը խուժէր, խմած գինիներս բանակաւորութիւնս կորսնցուցին. ա՛լ չաղաչեցի պարտաւերիս. գանգատեցայ իր դժնդակութենէն և երեսին տուր խրատութիւնը... « Իմ խտուածի՛ւնս. գոչեց ան, նա՛, ահաւասիկ տոմսերդ, զանոնք ձեզի կը յանձնեմ, առ զանոնք, ա՛լ ասկից ետք ձեզի՝ հետ գործ ունենալ չեմ ուզեմ... Բայց իրաւունք պիտի ունենամ ամեն տեղ ըսելու թէ գող էք դուք... » Գո՞ղ մը, ե՞ս. խոյացայ իր վրայ. դէմքիս ապտակ մը զարկաւ. այն ատեն, բարկութենէս կատղած, իմ կարգիս ես ալ անոր զարկի ձեռքս տուած իր դանակովը... Ծիչ մը արձակեց և ինկաւ... Դանակը ինչ հեռու նետեցի և խելակորոյս փախայ... Ա՛հ, ա՛յսպէս ահա տեղի ունեցաւ ամեն բան, կ'երդնո՛ւմ...

Սաւարի կեցաւ. շունչ առաւ և պտտելով շարունակեց, առանց ձիւրիայի նայելու:

— Կը կարծէի թէ թեթեւ կերպով միայն վիրաւորած եմ, բայց սպաննե՛ր եմ... Քանի մը օր ետքը ձերբակալուեցայ. — նախ ուզեցի խոստովանիլ. ոչ մէկը պիտի կրնար դատապարտել ինծի. դժբաղդ մըն էի և ո՛չ թէ չարագործ մը... Մեռցուցած էի առաջ ատանկ

բանի մը մաադրութիւն ունենալու... Յանկարծ յիշեցի այն տոմսերը զոր ան վերադարձուցած էր և մերժելուս հակառակ, բռնի գրպանս խոթած էր: Ատոնք հո՛ն էին գրպանիս մէջ. դառնուած էին և եթէ խոստովանէի՝ կորսուա՛ծ էի... փողոցային մարդասպան մըն էի ա՛լ և սպաննած էի՝ պարտքս չհատուցանելու համար...

Այն ատեն որոշեցի պաշտպանել ինքզինքս, գործեցի բոլոր մտացիութիւնս խարելու համար արդարութիւնը և փրկելու համար գլուխս... Ա՛հ, կ'ըսէի ինքնիրենս, եթէ կեանքը բեռ մը դառնայ ինծի, եթէ ոճիրիս յիշատակը ահռելի թուի ինծի և կացութիւնս անտանելի դարցնէ, լաւագոյն պիտի սեպեմ ինքզինքս մեռցնել. իմ մահուան կերպս ես պիտի ընտրեմ, և առանց պէտք ունենալու որ կառաւիմատ ելլեմ, ինծի համար արդարութիւնը ե՛ս ինքս պիտի գործածեմ... Անմեղութեանս հաւատացին, ազատ ձգեցին. և այն վայրկեանին ուր, յուսահատած կ'երթայի գուցէ վերջ տալ կեանքիս, յանկարծ, բոլոր ուժերս վերստացայ, որովհետեւ... ձեզի՛ հանդիպած, ձեզ տեսած և ձեզի՛ սիրահարած էի. խօսէ՛ հիմա, աւելցուց Սաւարի դէպի ձիւրիա յառաջանալով, բայց առանց անոր նայելու համարձակելով. խօսէ՛ հիմա կը ճանչնաս ոճիրս, կ'ուզե՞ս թողութիւն տալ ինծի...

Գլուխը ձեռքերուն մէի՝ ձիւրիա չպատասխանեց: Այս լուրթիւնը սարսափեցուց երիտասարդը որ ձեռքը ձիւրիայի ճակտին դնելով փորձեց վեր բարձրացնել:

Սակայն յանկարծական ահուգոյով մը ընկրկեցաւ. այդ մաքուր ճակատը կասկապուտ կտրած էր, և երկու խոշոր արցունքներ կը սահէին այտերէն:

— Օ՛հ, գոչեց Սաւարի, ուրեմն կարծածէ՛ս աւելի մեղապարտ եմ եղեր... Կը մերժե՞ս ներել ինծի...

Ի .

Կինը ոտքի ելաւ դանդաղօրէն և խեղճուկ ձայնով մը հծծեց .

— Ես , Մօրիս Վիտալի այրի՛ն եմ . . .

Սաւարի տոգոյն , չանթահար , մտամոլոր , քանի մը վայրկեան ետք մեքենաբար դուրս ելաւ այն սրահէն , ուր մինակ թողած էր զինքը ձիւլիւս :

Բացաւ դուռը և բազրիքներուն կրթնած վար իջաւ սանդուխներէն , որովհետեւ ծունկերը կը դողդղային . կը ջլատուէին :

Փողոց հասնելուն պուկվարներուն ճամբան բռնեց . պատերուն կը կրթնէր գինով մարդու մը պէս և ամեն մէկ քայլի կը տատանէր :

Սա ահռելի բառերը , «Ես Մօրիս Վիտալի այրի՛ն եմ» կը բզզային միշտ իր ականջներուն մէջ : Այդ բառերը գրուած կը տեսներ իր առջեւ արիւնի պէս կարմիր գիրերով :

Այդ խօսքին ամեն մէկ գիրը ահռելի համեմատութիւններ կ'առնէին և իր անցքը կը խաբանէին : Կարծեց թէ անոնցմէ մէկը յանկարծ մարդկային երեւոյթ մը առնելով իր դէմը ցցուած էր . որոշապէս տեսաւ Մօրիս Վիտալը որ բազուկները երկարելով կը հրամայէր որ հեռանայ :

Պուլվառին և Կրամօն փողոցին անկիւնը՝ շլացաւ , Լոյսի յորդ ցոլք մը կը պտտէր տունէ տուն , խուռն բազմութիւն մը կը շրջէր ամեն կողմ : Դրոշներ կը պըտըտցնէին , կը խնդային , կ'երգէին . ուրախութիւն կը կը ցոլար ամեն դէմքի վրայ :

Սաւարի չէր հասկնար թէ ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ :

Գոց խանութի մը փեղկերուն կրթնած , ապուշ կերպով կը նայէր ամբոխին որ կը շարժէր անդադար :

Ձայն կը հրէին , կը հրմշտէին և ուշադիր անգամ չէին ըլլար անոր կացութեան :

Յանկարծ փոքր , նիհար և տոգոյն մարդ մը թեւէն բռնեց անոր գոչելով .

Ալպէ՛ն Սաւարի , յանուն օրինաց կը ձերբակալե՛մ քեզի . . .

Սաւարի առանց շարժում մը ընելու , առանց թեւը ազատելու փորձ մը ընելու , աչքերը դարձուց խօսակիցին , ճանչցաւ զայն և տխուր կերպով մը պատասխանեց :

— Այս վայրկեանիս տրամադիր չեմ կատակելու :

— Բայց չեմ կատակեր ես , պատասխանեց տոգոյն , փոքրիկ մարդը . ձեզ կը ձերբակալեմ իբր Մօրիս Վիտալի սպաննիչը :

Ոչ մէկ բան կրնար զարմացնել Սաւարին . չդողաց իսկ և բաւականացաւ ըսելով .

— Ո՛վ էք ուրեմն դուք պարո՛ն :

Ես ոստիկան եմ և Վիպէն կը կոչուիմ :

— Ա՛յ . կը հասկնամ . յարեց Սաւարի որ տակաւ կը վերստանար իր մտացիութիւնը . այլ ևս Ռիպինիի կոմսը չէք և ան ձեր ազգականուհին չէ . . .

— Այո , այդպէս է : Պիտի հետեւի՞ք ինծի , բռնութիւն ի գործ չդնելու համար . . .

— Վայրկեան մը , ըսաւ Սաւարի միշտ անզգած . ինչո՞ւ ըսիք թէ Մօրիս Վիտալի սպաննիչն եմ . . .

— Քանի որ հիմա խոստովանեցաք .

— Որո՞ւ . . .

— Իր այրիի՛ն . . .

— Ա՛հ, արդէն իսկ տեղեկացուցեր է ան ոստիկանութեան...

Այս բառերը անանկ չեղտով մը արտասանեց, զոր կարելի չէ բացատրել: Բողոք մը չէր և ոչ ալ յանդիմանութիւն մը. խորտակուած սրտի մը ճիչն էր ան: Սովորական ոստիկան մը պիտի գթար անոր վրայ. բայց դժբաղդաբար ակոյեան մը չէր կրնար այդ զգացումը ունենալ և Վիպէն չփորձեց Սավարին պատրանքը փառատել:

— Մեկնի՛նք, ըսաւ ոստիկանը:

— Մեկնի՛նք. պատասխանեց Սավարի:

Ալ ի՛նչ կ'արժէր իրեն համար բանտն ու կառափնաւոր:

Այս վայրկեանին, փողոցին վերի ծայրէն ամբոխի երկար շարք մը փրթաւ: Կ'երգէին, կը գոչրին և դրօշներնին պանծացնելով օրուան տօնը կը փառաբանէին:

Ամեն կողմ լոյս և հրախաղութիւն և ամեն կողմ զինարձակումներ:

Ջրվէժի մը պէս կը հոսէր այդ ժողովուրդը որ ինքզինքէն դուրս ելած էր կարծես և ըրածը չէր գիտեր:

Վիպէն և Սավարի սակայն, իրենց գերազանց յուզման և գրգռութեան մէջ, ուշադիր չէին եղած ինչ որ իրենց շուրջը կ'անցնէր և չէին տեսած այն խումբը որ դէպի իրենց կուգար: Յանկարծ ինքզինքնին ընդհարւած, իրարմէ անջատուած և հոսանքէն մղուած գտան:

Վիպէն, որ ուզած էր ընդդիմանալ և կռուիլ հոսանքին դէմ, անմիջապէս ամբոխին միւս ծայրը, մէկ կողմ նետուեցաւ: Իսկ Սավարի ընդհակառակը ոչ մէկ դիմադրութիւն ըրաւ. ինքզինքը ձգեց և թողուց որ ուր կ'ուզեն հոն քշեն:

Այս միջոցին ամբոխէն օրուան տօնին առթիւ իբր

ուրախութեան նշան արձակուած հրադէնի մը Սավարի վերաւորուեցաւ ծանր կերպով:

Կարգ մը մարդիկ անմիջապէս փութացին օգնել վերաւորին: Սավարի ամիջապէս տարուեցաւ պուլվարին վրայ, կառքի դրան մը տակ: Հոն իր արիւնլուա դիրքին մէջ, աչքերը մարմունն, նշան ըրաւ զինքը շրջապատող մարդոց թէ լսօսիլ կ'ուզէ:

Դէգի անոր ծռեցան: Վերաւորը աղերսարկու չեղտով մը մրմնջեց.

— Ինձի Կրամօն փողոցը տարէք... մեռնելէ առաջ մէկը տեսնել կ'ուզեմ...

Ժողովուրդէն երկու հոգի, այն տեսակ մարդոցմէ որոնք միշտ կը կարեկցին բոլոր դժբաղդներու և ամեն աղերսներէ կը յուզուին, անմիջապէս բերել առին պատգարակ մը, վերաւորը վրան դրին և ճամբայ հանեցին: Տղայ մը կը հետեւէր, որուն ձեռքի ջահը կը լուսաւորէր Սավարի արիւնոտ կուրծքը և անոր գեղանի դէմքը, ուր արդէն տարածուած էր մահուան դալուկը:

Ամեն մարդ ճամբայ կը բանար. էրիկ մարդիկ կը գոչէին և կիները կուլային: Կէս գիշեր էր, եկեղեցիի զանգակը հեռուանց կը լսուէր ամբոխին աղմուկներուն մէջէն:

Սավարին տանող մարդիկը և ջահը բռնող տղան, կ'առաջանային այս ամեն իրարանցումներուն մէջէն:

Կրամօն փողոցը տան մը առջեւ երբ հասան, վերաւորը ոգեւորուեցաւ և նշան ըրաւ որ կենան:

Կառքի դրան մը կը զարնեն երկրորդ յարկը կ'ելեն և ուժգին կը քաշեն զանգակը:

Բայց պատասխան չկար, ձայն չկար: Յարկաբաժինը պարապ էր հիմա:

Ճիւլիա այս յեղակարծ յայտնութիւններէն ինքզինքը կորսնցուցած, Մարիէթիայի հետ փախած էր կէս ժամէ ի վեր:

Սաւլարի, հոգեկան այս ցնցումին առջեւ բոլորովին ընկճուած, յուսահատած և կորսուած, չուզեր որ զինք տանին իր տունը և կարճ հոգեվարքէ մը ետք վերջին շունչը փչեց իր սիրուհիին դրան առջեւ, խուլ հեծեծանքի մը մէջ մրմնջելով անոր անունը:

Ի՛նչ .

Այս հանդիսական օրերուն էր որ Լանկլատ առիթ մը գտնելով, աներեւակայելի ճարպիկութեամբ մը կըրօցած էր օձիքը ազատել արգելարանէն և փողոց էր ինկած:

Լանկլատ խառնուեցաւ հոսանքին, քշուեցաւ, ընդդէմացաւ, կերաւ, խմեց, և հրազէն մը ձեռքը, գնաց Սօլէյլ-Քուշանի տունը գիշերուան մնացած մասը հոն անցնելու համար:

Առանց զանգակը քաշելու ժամանակ տալու, կիցի հարուածով մը բացաւ իր նախկին տարփուհիին դուռը, սրահ մտաւ, մօտակայ սենեակի մը մէջ ձայնի աղմուկ մը լսեց և հրեց ուրիշ դուռ մըն ալ: Սօլէյլ-Քուշանի ննջասենեակին մէջ կը գտնուէր:

Սթէֆանի անկողինին վրայ փռուած էր հեշտագին, իսկ իր երիտասարդ Անգլիացին, քանարէի մը վրայ երկնցած, սրկառ կը ծխէր:

Կինը Լանկլատը նշմարածին պէս ճիշդ մը արձակեց: Մնաց որ զարհուրելու ինչ կար...

Անգլիացին ըսաւ .

— Հէ՛, ո՛վ էք դուք...

Լանկլատ, իբր միակ պատասխան բազուկներուն մէջ առաւ Անգլիացին, սալօնէն անցուց, սանդուխին վրայ նետեց և յարկաբաժինին դուռին կղպանքը դնելով ննջասենեակ դարձաւ:

— Ի՞նչ կ'ուզես ինչ... ըսաւ Սօլէյլ-Քուշան, որ իր սարսափին ազդեցութեան տակ փախչիլ իսկ մտքէն չէր անցուցած:

— Պիտի տեսնա՛ս հիմա... պատասխանեց Լանկլատ:

— Ինծի սպաննե՞լ կ'ուզես...

— Ո՛չ տակաւին: Պառկած տեղդ պառկէ, ինծի համար անհանգիստ մի՛ ըլլար:

Հետեւեալ առտու ժամը Դին ատենները, Լանկլատ, որ չէր քնացած գիշերը, վարագոյրները բացաւ:

Աղօտ լոյս մը ողողեց սենեակը:

Սօլէյլ-Քուշան այդ մորկալից գիշերուան յուզումներէն ընկճուած՝ վայրկեանէ մը ի վեր կը քնանար: Լանկլատ ծռեցաւ և երկար ատեն հիացած մնաց անոր յորդ մազերուն, մերկ բազուկներուն և ողորկ կուրծքին վրայ:

Յետոյ զայն արթնցուց:

— Օ՛հ, ձգէ որ քնանամ, ըսաւ աղջիկը աչքերը չփելով:

— Ո՛չ, պատասխանեց թիապարտը, ո՛չ, հիմա աւելի՛ խոր քունով մը պիտի քնանաս...

Այս խօսքերը արթնցուցին Սօլէյլ-Քուշանը որ անկողինին վրայ ցցուելով յարեց:

— Ի՞նչ ընելու միտք ունիս ինծի...

— Երդումս պահելու, աւա՛ղ... քեզ սպաննելու:

— Ա՛խ, չնո՛րհ չնո՛րհ, գոչեց կինը փորձելով բազուկներովը շրջապատել զայն:

Լանկլատ ետ մղեց ըսելով:

— Շնորհ չկայ :

— Բայց դուն ազատ ես հիմա... Կրնանք փախչիլ
և ապրի՛ր միասին...

— Չէ՛, ալ չեմ ուզեր. զիս չես սիրեր ալ...

— Մհ, կը սիրեմ.

— Լռէ՛, կը ստես :

— Կը սիրեմ ըսի, և կ'երգնում :

— Մարդ իր սիրած մէկը բերան չի տար, դատա-
րանին առջեւ վկայութիւն չըներ, անոր անհաւատարիմ
չգտնուիր... Օ՛ն պատրաստուէ՛ մեռնելու...

— Չէ՛, չէ՛... չնորհ...

— Եթէ Աստուծոյ կը հաւատաս աղօթքդ ըրէ : Երբ
սա ժամացոյցը որ Անգլիացիդ նուիրեց քեզի ժամը 7
դարնէ ապրելէ դադրած պիտի ըլլաս ալ...

Սթէֆանի ցատքեց անկողինէն, Լանկլատի ոտքերուն
գոցուեցաւ, ծնրադիր, լացաւ, հեծեծեց...

Մարդը անողոք մնաց և գոհացաւ պատասխանելով :

— Յիշէ՛ բանտին տեսարանը :

Ժամը 7 հնչեց : Լանկլատ պատուհանին երկու բեղ-
կերն ալ բացաւ և Սօլէյլ-Քուչանի վրայ խոյացաւ :

Մէկ ձեռքով բռնեց անոր երկու բաղուկները,
որպէս զի զինքը չի շրջապատէ. միւս բաղուկովը զայն
վերցուց, տարաւ դէպի պատուհանը և վար, պարապու-
թեան մէջ նետեց...

Յետոյ ծռեցաւ, նայեցաւ այն տեղը ուր ինկած էր
ան մայթին վրայ, ելաւ պատուհանին առջեւ և իր
կարգին ինքզինքն ալ վար նետեց...

Երբ գետին տապալեցաւ դեռ հողին վրան էր :

Այս առիթի տեսարանին ականառօսները տեսան որ
ան իր ծունկերուն և արիւնոտ ձեռքերուն վրայ քաշ-
քըռուելով մօտեցած էր իր տարփուհիին հաշմուած
դիակին :

Երբ վերջին շունչը կը փչէր հսկան, իր խորտակ-
ւած բաղուկներուն մէջ կը սեղմեր դեռ Սօլէյլ-Քու-
չանը...

Ճենովայի մէջ բարեսիրական հաստատութիւն մը
կայ աղփասներու պատսպարան սիրուն անունով : Պա-
տըսպարան՝ ո՛չ թէ հիւանդանոց, Այսինքն հոն մտնելու
համար անպատճառ հիւանդ կամ վիրաւոր ըլլալու
հարկ չկայ :

Այդ պատսպարանին մէջ տեղ ունենալու համար կը
բաւէ շատ ծեր ըլլալ, շատ պզտիկ կամ շատ տկար՝
աշխատելու համար : Ծերունիները մինչեւ մահ, տղեկ-
ները մինչեւ չափահասութիւն, տկարները մինչեւ իրենց
ուժերուն վերստանալը կը մնաւ հոն : Աղքատներու
որոքն պատսպարանը ունի 2000է աւելի պատսպարեալ-
ներ, մեծ մասով կը խնամուին կիներէ և մարապետ-
ներէ : Ամեն թշուառութեան քով միշտ կին մը կայ :

Ճիւղիա Վիտալ ալ կը գտնուէր մեր խօսած Պատս-
պարանին մէջ և հոն կը բնակէր, ի յայտ բերելով եռանդ-
մը գործով մը, քաղցրութիւն մը, որ ակնայայտնի էր :
Խնամատար կին մը եղած էր :

Մարիէթթա չէր բաժնուած անկէց և կ'օգնէր անոր՝
իր այս ազնիւ գործի մէջ :

*
* *

Տօքթօր Պլանշի հաստատութեան մէջ 5 տարի առաջ
ջլախաւոր մը մեռաւ։ Ամենէն հարուստ պատսպարեալն
էր այդ հիւանդանոցին և Յրանսայի ազնուական Ք...
Մարքիզէն ժառանգած էր 100000 ֆրանքի եկամուտ
մը։

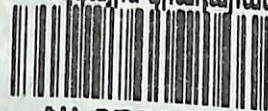
Ընդհանրապէս հանդարտ և քաղց էր և մէկ մենա
մոլութիւն ունէր. միշտ և անդադար դուռներուն ետեւէն
մտիկ ընել կ'ուզէր։ Կը տեսնէին զայն որ կը սահէր
նրբանցքներէն, անկիւն մը կը ծնրադրէր դրան մը մօտ,
ուր կը փակցնէր ականջը, բան մը լսելու ձեւով։ Օրե
րով կը մնար այդ դիրքին մէջ և իրեն բան մը չէին ըոեր։

Այսուհանդերձ վայրկեաններ կային երբ իր մտադա-
րութիւնը աւելի վտանգաւոր հանգամանք մը կ'առնէր,
այն ատեն բռնաշապիկ կը հագցնէին։ Բայց այս տագ-
նապը միշտ կը կանխատեսուէր այլանդակ վիճակով մը.
հիւանդը կը գանգատէր թէ շրթները զինքը կ'այրէին.
պօռալով պոռչտկալով ջուր կ'ուզէր՝ մարելու համար
այդ այրուցքը և ամեն վայրկեան մատները շրթունքին
վրայէն կ'անցունէր, մէկու մը պէս՝ որ կ'ուզէր համբոյրի
մը հետքերը սրբել։

Վիպէռն էր ասիկայ։

-4480-

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0792312

7826

11